

ANNO Domini MLXXV. tempore domini Benedicti Papæ X. prædictus Robertus Guiscardi suam virtutem dilatat: & in magna forma crescit. Expulsis enim Græcis de Apulia, totam Apuliam, & Calabriam sibi subiugat: transit in Siciliam cum fratre suo Rogerio: ibiq; pugnat cum Sarracenis: qui ipsam occupauerant: magnamq; de ipsis stragem facit. Sicq; ipsis inde fugatis, Siciliam occupat: cumq; iam dictam insulam pacifice possiderent ambo fratres, Robertus inde recessit cum aliqua parte suæ gentis: reliqua dicto suo dimissa germano: vocaturq; dictus Rogerius Comes in Sicilia: & Robertus Dux in Apulia. Nondum enim Sicilia sortiebatur nomen regni.

VENIENS autem prædictus Robertus Lucaniam cum suo exercitu, ipsam vigiliis subiecit sibi. Deinde venit Salernum: pugnatq; cum Principe eiusdem loci nomine Gisulpho: ipsumq; in bello vincit: & captiuat: ac ciuitatem sibi quasi peculiarem facit: ubi & Ecclesiam fabricauit sub honore S. Matthei: quæ est metropolitana: & mater omnium Ecclesiarum ibidem. Deinde ad alias ciuitates Campaniæ antiquæ: quæ modo vocatur terra Laboris, accedit: ipsasq; occupat summorum Pontificum beneplacito, & mandato. In dicta autem Campania erant duo Principes: videlicet prædictus Salernitanus, & Capuanus: quos deuicit: & eorum terras occupauit: ac etiam Ducem Beneuentanum: & suam prouinciam: quæ alias Samnia vocabatur: quibus deuictis prædictus Robertus suo motu proprio, totam terram per eum adquisitam à Romana Ecclesia recognouit: sciens ipsam ad eandem Ecclesiam iuridice pertinere: & Nicolaus Secundus Romanus Pontifex dictum Robertum de eisdem terris pro se, & pro dicto Rogerio fratre suo, eorumque heredibus inuestiuit.

ANNO Domini MLXXVII. Gregorius VII. in Papam eligitur: cuius tempore Henricus III. Imperator, qui coronatus fuerat per dictum Nicolaum Papam II. venit in Italiam: & apud Brixiam congregans Episcopos Lombardiæ, fecit eligi in Antipapam Archiepiscopum Rauennatem: qui vocabatur Gilbertus: & postea vocatus est Clemes: & accedens idem Imperator Romam fecit ibidem dictum Antipapam consecrare: & ab eo coronam Imperii iterato suscepit: & capto prædicto Papa Gregorio cum collegio Cardinalium ipsos in castro S. Angeli incarcerationi. Hæc autem sciens præfatus Robertus Guiscardi cum esset in Romania ad expugnandas regiones Græciæ, relicto ibidem suo maiore filio, nomine Boamundo, ipse cum parte sui exercitus venit in Apuliam: indeq; assumpta maiore militia venit versus Romam: quod audiens Imperator, recedit ab vrbe cum suo Antipapa, suisq; secacibus cogitans se odiosum Romanis: destructa tamen prius parte Capitolii: ac ciuitate Leonina. Prædictus autem Robertus ipsa die veniens Romam cum militia Comitissæ Mathildis ipsam capit: ac ferro, & igne fautores Henrici Imperatoris persequitur: & Gregorium Papam in sua sede reponit: cum suo collegio Cardinalium.

Hic autem Robertus tres filios habuit: videlicet Boamundum de prima vxore: & Robertum: ac Rogerium: de secunda vxore: quæ fuit filia Principis Salerni. Robertus autem parum patri superuixit: Rogerius vero remansit solus in Ducatu Apuliæ.

DE prædicto autem Roberto Guiscardi historiæ magna dicunt: videlicet, quod intendebat ad Imperium pro præfato filio suo Boamundo: cum fauore, & adiutorio prædicti Papæ Gregorii: & ipse adspirabat ad regnum Persarum. Sed cum ex cogitationes essent fixæ in corde suo, zelo tamen fidei, & honore, in isto medio peragrato suo dominio, & dispositis iis, quæ pertinebant ad animæ suæ salutem, moritur apud Salernum, anno vitæ suæ LX. anno Domini MLXXXIIX. tempore domini Victoris Papæ III. sepeliturq; apud Venusium in Apulia in monasterio monachorum nomine Sanctæ Trinitatis: quod nunc est Hospitalarium: quod quidem monasterium ædificauerat ipse Guilielmus. Tanti autem dicitur fuisse zeli in fide Christi, tantæ reuerentiæ ad Romanam Ecclesiam, tantæq; pietatis ad pauperes, & ad pia loca, vt post mortem suam etiam miraculis coruscauerit.

PRÆDICTVS autem Boamundus præfati Roberti filius transiit vna cum Gottifrido de Buillon, & aliis Principibus Franciæ in terram sanctam: & propter suam strenuitatem Princeps Antiochenus est factus: habuitq; filiam Philippi Regis Franciæ in vxorem. Moritur autem, & sepelitur in Apulia: in Canusio: in sollemnissimo sepulchro.

PRÆDICTVS vero Rogerius præfati Roberti filius, & qui sibi successit in Ducatu Apuliæ in concilio celebrato Melfiæ, tempore domini Urbani Papæ Secundi, eidem Papæ

pæ præstitit fidelitatis iuramentum pro terris Apuliæ: & se hominem ligium Ecclesiæ cōfiteatur. Hic autem Rogerius filium habuit nomine Guilielmum: qui sibi successit in dicto Ducatu Apuliæ.

ANNO Domini M C I. Paschalis Papa II. in summum Pontificem assumitur: cui prædictus Guilielmus Dux Apuliæ fidelitatem iuravit: & ab ipso per vexillum recepit totam terram Apuliæ: & antiquæ Campaniæ: quæ dicitur Terra Laboris apud pontem Ceperani.

ANNO Domini M C XIX. Gelasius Papa II. in summum Pontificem est assumptus: cui prædictus Guilielmus Dux Apuliæ audiens ipsum Papam aduenisse in Apuliam, more solito suorum prædecessorum fidelitatem iuravit: & omnia fecit, quæ ad bonam fidelitatem pertinebant.

ANNO Domini M C XX Calixtus II. sedit in cathedra Beati Petri: cui existenti in Beneuento, præfatus Guilielmus Dux Apuliæ eandem renouat fidelitatem. Tempore autem istius Pontificis prædictus Guilielmus moritur: nullis filiis ab eo relictis.

ANNO Domini M C XXV I. Honorius II. natione Bononiensis in summum Pontificem est assumptus. Hic ad requisitionem Baronum Apuliæ scribentium sibi, ut se opponeret ad defensionem dicti Ducatus, quem occupare volebat Rogerius Comes Siciliæ, filius Rogerij fratris Roberti Guiscardi: quia prædictus Guilielmus filius Rogerij filij Roberti Guiscardi sine filijs decesserat, venit in Aquilam. Tandem idem Papa dictorum Baronum fraudem cognoscens, prædictum Rogerium recepit ad gratiam: & facto homagio per eundem Rogerium prædicto summo Pont. ac fidelitate cum iuramento firmata, ipsum Rogerium idem Pontifex de dicto Ducatu Apuliæ inuestiuit: & sic factum est de Sicilia, & Apulia vnum dominiū: licet sub duobus nominibus dignitatum: videlicet Comitatus, & Ducatus: nondum enim nomen Regis erat sortitus: sed coniuncto dominio: tunc prædictus Rogerius se Regem vocari mandauit. Et quia suum proprium dominium erat Sicilia, inde motus est, ut nomen regni ipsa Sicilia obtineret: Apulia in suo antiquo nomine, & Principatibus remanente.

ANNO Domini M C XXX I. Innocentius II. natione Romanus in summum Pont. est electus. Hic perrexit contra prædictum Rogerium Regem Siciliæ, & Ducem Apuliæ: eo quod fauisset Petro Leonis: qui se Papam faciebat: cum tamen esset electus à minore parte: Innocentius vero à maiore: & faniore: sed non bene sibi cessit: quia prædictus Rogerius præualuit.

ANNO IV. Pontificatus dicti Innocentij Lotharius coronatus in Imperatorem, per eundem Pontificem, tamquam verus Catholicus, & aduocatus vires Imperij excitauit: & contra prædictum Rogerium Regem Siciliæ, occasione prædictæ fautoriæ guerram mouet. Vnde congregato exercitu, vna cum præfato Innocentio Apuliam potenter intravit: & fugato abinde dicto Rogerio in Siciliam, dictum Ducatum Apuliæ auferunt ab eodem.

ANNO Domini M C XLIV. tempore Cælestini Papæ II. prædictus Rogerius Rex est reconcilitatus Ecclesiæ: & restitutus eidem præfatus Ducatus Apuliæ: congregansque naualem exercitum vadit in Africam contra Sarracenos: & Regem Tunicij tributarium sibi facit. Dicitur autem Rex Rogerius filium habuit nomine Guilielmum: qui sibi in prædicto regno successit.

ANNO Domini M CLV. Hadrianus III. in summum Pontificem est assumptus: cui prædictus Guilielmus homagium faciens, regnum prædictum Siciliæ ab eo sub fidelitatis iuramento recepit. Hic autem Guilielmus filium habuit nomine etiam Guilielmum: qui sibi in regno præfato successit: ac filiam dominam Constahtiam: quam dictus Guilielmus Rex pater suus in Panhormo monialem effecit: ex certa visione, quam super hoc dicitur habuisse.

Hic vero Rex Guilielmus Secundus mortuus est sine liberis: quo mortuo consobrinus eius, & naturalis Tancredus, cuius tamen filius fuerit, non scribitur: tempore domini Clementis Papæ III. qui incepit Anno Domini M CLXXXIX. & sedit annis tribus, & diebus sedecim, occupauit sibi regnum prædictum: quod tenuit sua vita durante: mortuusque est per eum liberis non relictis. Et sic ex genere supra dictorum Roberti Guiscardi, & Rogerii fratris sui non remansit, nisi solum dicta domina Constantia monialis.

Tunc Barones supradicti regni Siciliæ supplicauerunt prædicto Clementi III. tunc summo Pontifici, ut cum dicta domina Constantia, contemplatione suorum progeni-

torum dispensaret: vt nuptui traderetur: quod factum est: copulataque est in matrimonio Henrico V. Imperatori: filio Frederici Imperatoris: dicti Babarossæ: qui ipsam in vxorem recepit.

Ex prædictis autem Henrico, & domina Constantia natus est Fredericus II. Anno Domini MCXCI: & nullus alius: quia dicta domina Constantia quasi in senectute sua quodammodo concepit eundem. Hic autem Henricus suo tempore multa fecit: & cum Ecclesia se bene non gessit: immo aliquando est ipsam grauius persecutus: moriturque Panhormi anno Domini MCXCIX.

MORTVO vero prædicto Henrico eligitur in Imperatorem Otho IV. filius Ducis Saxoniz: qui male se habuit cum Ecclesia: propter quod dictus Fredericus II. missus est in Alamaniam contra ipsum: fuitque idem Otho suis exigentibus demeritis, per Innocentium Papam III. depositus ab Imperio anno Domini MCCXI. & sequenti anno, videlicet MCCXII. prædictus Fredericus II. in Imperatorem est electus: & tempore Honorii Papæ III, qui incepit sedere anno Domini MCCXVI, & sedit vsque ad annos XI. menses II. dies XII. fuit idem Fredericus per ipsum Papam in Imperatorem coronatus anno Domini MCCXX. Pontificatus dicti Honorii anno V. & ætatis ipsius Frederici XXIX.

Hic autem Fredericus quattuor filios habuit: videlicet Henricum primogenitum: quem in carcerem posuit: & hoc vt aliqui dicunt, quia ipse Henricus fauebat Ecclesiz: quam dictus Fredericus persequebatur: in quo carcere Henricus ipse decessit: Secundogenitum vero habuit Conradum: tertio genitum autem Entium: qui captus fuit à Bononiensibus: & ab eis in carcere toto tempore suæ vitæ detentus: qui omnes ex filia Regis Iohannis Hierosolymitani, quam dictus Fredericus accepit vxorem, procreati fuerunt. Quartogenitum vero habuit Manfredum: quem ex filia Principis Antiocheni suscepit. Idem enim Fredericus prædictam suam vxorem fingens mortuam, prædictam filiam Principis sibi in matrimonio copulauit: constituitque ipse Fredericus prædictum Conradum filium suum Regem Alamaniz: de facto potius quam de iure: cum tam dicto regno, quam Imperio, & regno Sicilia priuatus fuerat: exigentibus demeritis suis: & delictis per eum commissis.

MORTVO præfatus Fredericus in Foggia in Apulia anno Domini MCCL. Modum autem mortis suæ tradit Martinus: quia sine sacramentis, & pœnitentia, & in vinculo anathematis. Quem infirmantem prædictus Manfredus filius ipsius naturalis ambiens regni Sicilia dominium, & thesauros, vno secretario eiusdem Frederici conscio, timens ne contalesceret, cussino super faciem ipsius posito, suffocauit: sicque idem Manfredus assumit dominium sub quibusdam causis: & rationibus simulatis: sed non in toto: propter prædictum Regem Conradum fratrem suum.

POST mortem autem prædicti Frederici Imperatoris Conradus filius eius Rex Alamaniz intrat regnum Apuliz anno Domini MCCLI.

SEQUENTI vero anno, videlicet MCCLII, dictus Conradus Rex moritur. Reliquit autem vnum filium paruulum nomine Conradinum: qui erat cum matre sua in Teutoniz: & tempore mortis dicti Conradi, erat duorum annorum. Tradunt autem aliquæ historiæ dictum Conradum fuisse venenatum: in quadam venatione per prædictum fratrem suum Manfredum. Hic autem Manfredus post mortem prædicti Regis Conradi, curam gessit regni Sicilia: pro prædicto Conradino pupillo: & sub isto prætextu assumpsit sibi dominium ipsius regni.

ANNO Domini MCCLIV. tempore domini Alexandri Papæ IIII. prædictus Manfredus simulata morte præfati Conradini, factoque super hoc planctu, accepit coronam supradicti regni Sicilia: & tanquam ipsius Regem se gerit: ac se Regem vocari mandauit: quod durauit à dicto anno LIV. vsque ad LXV.

PRÆDICTVS autem Manfredus primo fuit Princeps Tarentinus: & vxorem habuit N. sororem N. Comitis Sabaudiz: ex qua filiam habuit nomine Constantiam: quæ post modum Petro Regi Aragonum fuit matrimonio copulata.

ANNO Domini MCCLXIII. Pontificatus Domini Urbani Papæ IIII. anno Secundo, idem Papa videns partem Ecclesiz in Italia deficere, & prædictum Manfredum in suis peruersis actibus prosperari, de consilio Cardinalium Comitem Prouinciz nomine Karolum, fratrem Ludouici Regis Francorum, in suum aduocat auxilium: & vt ad

adiuua n-

adiuuandam Ecclesiam esset feruentior, prædictum regnum Siciliae, à quo præfatum Manfredum antea priuauerat, sibi contulit: cum suis annexis.

ANNO Domini MCC LX V. Clemens Papa IV. existens Viterbii, Pontificatus sui anno primo prædictum Karolum in Ecclesia Sancti Iohannis de Laterano in Regem Siciliae coronare mandauit.

EODEM anno præfatus Rex Karolus in planicie Beneuenti bellum habuit cum prædicto Manfredo: in quo bello idem Manfredus succubuit: & fuit occisus: cuius habitæ victoriæ causa, præfatus Rex Karolus fecit ædificari monasterium ordinis Cisterciensis quod vocatur S. Maria Regali valle in dicecesi Nolana: quæ coniuncta est dicecesi Beneuentanæ. Non enim ædificari fecit in loco ubi habuit victoriam: quia territorium non erat suum: sed Ecclesiæ Romanæ:

ANNO Domini MCC LX I I X. Pontificatus prædicti Domini Clementis anno III. prædictus Conradinus filius præfati Regis Conradi cum militia Teutonicorum, & Lombardorum subito intrat Italiã: & deinde confinia regni Siciliae: cum quo tunc erat Henricus frater Regis Castellæ: & nepos Regis Karoli supradicti: qui quidem Henricus occupauerat Urbis senatum. Contra quos venit præfatus Rex Karolus cum magna gentium armorum comitiua: diuque pugnatò per ambas partes in die S. Bartholomæi in introitu prædicti regni prope castrum, quod dicitur Talliacocziuum, tandem gentes prædicti Conradini succumbunt: & idem Conradinus aufugiens captus fuit in Astura: in plagia Romana: & in plagis Neapolitanis: postmodum decapitatus: Fuit etiam in dicto bello captus prædictus Henricus frater Regis Castellæ: & per præfatum Regem Karolum in Apulia carceri mancipatus. In eo autem loco ubi idem Rex Karolus prædictum Conradinum deuicit, fecit idem Rex ædificari sollemne monasterium monachorum ordinis Cisterciensis vocatum S. Maria de Victoria: quod hodie propter terræmotum quasi totaliter est destructum. In ipso vero monasterio, & alio supradicto de Regali valle, monachi nulli nisi Gallici existere possunt. Decapitato igitur, vt præfertur Conradino prædicto, de genere supradicti Frederici Imperatoris nullus remansit superstes.

PRÆDICTVS autem Rex Karolus vxorem habuit filiam Raimundi Berengarii Comitis Prouinciæ, nomine Beatricem: quæ fuit vltima filia, & heres dicti Comitis: & habuit dictum Comitatum Prouinciæ: ex qua vxore prædictus Rex filium habuit nomine etiam Karolũ: qui in vita dicti sui patris vocabatur Princeps Salernitanus. Ipsa autem domina sepulta est Aquis: in Prouincia vna cum patre: & sorore Regina Franciæ in Ecclesia Hospitalariorum.

ANNO Domini MCC LXX X I I. prædictus Rex Karolus moritur: & in maiori Neapolitana Ecclesia sepelitur: cui in dicto regno, & Comitatu Prouinciæ successit præfatus Karolus filius suus: vocatus postea Rex Karolus Secundus.

HIC Rex Karolus Secundus vxorem duxit dominam Mariam filiam Regis Vngariæ: quæ suo patri successit in regno Vngariæ: ex qua prædictus Rex Karolus multos filios & filias habuit: quorum primogenitus fuit Karolus cognominatus Martellus Princeps Salernitanus: qui viuentibus suis patre, & matre, est in Regem Vngariæ coronatus: Præmortuus est autem dictis suis patre, & matre. Secundogenitus vero dicti Regis Karoli fuit S. Ludouicus Episcopus Tolosanus. Tertio genitus Robertus Dux Calabriae: qui patri successit in dicto regno Siciliae. Quarto genitus Philippus Princeps Tarentinus. Vltimogenitus dominus Iohannes Princeps Achaie: deinde Dux Duracii. De aliis vero filiis per dictum Regem Karolum habitis, hic non fit mentio, quia sine prole decesserunt.

PRÆDICTVS autem Karolus Martellus Rex Vngariæ, & Princeps Salernitanus vxorem duxit filiam Rodulphi Regis Alamaniæ: ex qua duos filium, & filiam habuit: videlicet Karolum, qui patri successit in regno Vngariæ: & dominam Clementiam, quæ copulata fuit matrimonio Regi Ludouico filio Philippi pulchri Regis Francorum. Ex prædicta autem domina Clementia natus est filius eius primogenitus vocatus Iohannes anno Domini MCC CX V I: sed parum vixit: nam VII. die à natiuitate sua migravit ad Dominum: regnumque Franciæ exstitit postmodum ad collaterales translatum.

PRÆDICTVS præterea Karolus II. Rex & dicta Maria eius vxor Regina Siciliae

miserunt in Vngariam Karolum Principem prædictum Principem Salernitanum filium prædicti karoli Martelli Regis Vngariæ: & ei dictum regnum conferunt: & titulum ipsius, vt suo patri concedunt. Dictum enim regnum Vngariæ tunc ab infidelibus multum vexabatur: & Barones ipsius regni pro maiori parte tunc inobedientes erant prædictæ Reginæ Mariæ: aliqui tamen fideles, licet pauci venerunt in Apuliam pro dicto Rege Karolo: qui tunc erat nouem annorum: ipsumque secum in Vngariam conduxerunt: qui infra plures annos dictum regnum Vngariæ recuperat & augmentat.

SVPRADICTVS autem Rex Karolus II. Rex Siciliae pater dicti Roberti Ducis Calabriae, & auus præfati Karoli pupilli Regis Vngariæ petiit à domino Bonifacio Papa IX. declarari, quis post mortem suam esset sibi in prædicto regno Siciliae successurus: an videlicet prædictus Robertus filius suus, vel dictus Karolus Rex Vngariæ nepos eius. Præfatus autem summus Pontifex declarauit in breuibus: dictum Robertum esse prædicto suo patri, in præfato regno Siciliae successurum. De S. autem Ludouico tunc primogenito non fit mentio, quia iam effectus erat frater Minor: & Episcopus Tolofanus.

ANNO vero Domini M C C C I X. v. die introitus Maii obiit supradictus Karolus II. Rex Siciliae: anno regni sui computando ab obitu patris xxv.

ANNO Domini M C C C I X. Dominica prima mensis Augusti coronatus est prædictus Robertus Dux Calabriae in Regem Siciliae per dominum Clementem Papam V. in Auenione.

Hic autem Robertus duas vxores habuit: primam cum adhuc esset Dux: dominam Violantem filiam Regis Aragonum: ex qua habuit filium Karolum Ducem Calabriae: aliam vero dominam Sanctiam filiam Regis Maioricarum: ex qua nullus ei heres superuixit.

SVPRADICTVS Carolus II. Rex Vngariæ vxorem duxit Elizabeth sororem N. Ducis Poloniae: qui postmodum factus est Rex: & vocatus Rex Poloniae, seu Cracouiae: ex qua vxore tres filios habuit: primogenitum Ludouicum: præsentem Regem Vngariæ: Andream secundogenitum: & Stephanum tertigenitum.

ANTEDICTVS Karolus Dux Calabriae, filius prædicti Roberti Regis Siciliae duas vxores habuit: primam N. sororem N. Ducis Austriae: ex qua nullam prolem procreauit: secundam dominam Mariam filiam Domini Karoli de Valoys: ex tertia vxore: quæ fuit filia Comitis S. Paulli: ex qua dictus Dux duas filias habuit: primam dominam Ioannam: præsentem Reginam Siciliae: & dominam Mariam: quæ nata est post mortem dicti sui patris.

PRÆDICTVS autem Dux Calabriae mortuus est anno Domini M C C C X I I X. in die beati Martini: viuente adhuc patre suo Roberto Rege prædicto.

VIVENTIBVS vero prædictis Roberto Siciliae, & Karolo Vngariæ regibus contractum est matrimonium, inter præfatum Andream secundogenitum supradicti Karoli Regis Vngariæ, & prædictam dominam Iohannam filiam suprascripti Ducis Calabriae: Duxque, & Ducissa Calabriae nuncupantur: & ordinatum est contrahi matrimonium inter præfatum Ludouicum primogenitum Regis Vngariæ, & prædictam dominam Mariam secundogenitam Ducis Calabriae supradicti: ad hoc, quod omnino prænominatum regnum Siciliae ad heredes Regis Vngariæ deueniret.

ANNO Domini M C C C X I I I. in festo beatæ Agnetis obiit præfatus Robertus Rex Siciliae: anno regni sui xxxiii: cui successit in regno prædicta domina Iohanna filia Ducis Calabriae: & fuit vocata Regina: & dictus Andreas maritus suus vocatus Rex Siciliae: ipsa vero domina Iohanna tunc coronata non fuit.

ANNO Domini M C C C X V. interemptus fuit prædictus Rex Andreas in Auerfa: de mense Septembri: dicta domina Iohanna Regina eius vxore prægnate: ex qua natus est postmodum filius dictus Karolus Martellus.

PRÆDICTVS Stephanus tertigenitus Regis Vngariæ vxorem duxit N. filiam Ducis Bauariæ: ex qua vnicam filiam habuit nomine Elizabeth. Ipse autem Stephanus post hæc modicum superuixit.

SVPRADICTVS Philippus Princeps Tarentinus filius Caroli II. Regis Siciliae duas vxores habuit: primam filiam, & heredem N. Despoti Romaniae: ex qua vnicum filium habuit: qui intitulabatur Despotus. Hic autem Despotus vxorem duxit N. filiam Regis Maioricarum: neptemque Reginæ Sanctiæ vxoris supradicti Regis Roberti: qui Despo-

tus suo præmortuus est patri: liberis nullis ab eo relictis. Secunda vxor dicti Principis vocata est Catharina filia supradicti Karoli de Valoys: quam habuit ex secunda vxore sua: quæ fuit filia Balduini Imperatoris Constantinopolitani: & dicto Balduino in titulo dicti Imperii successit: dictaq; Catharina præfatæ suæ matri successit: & vocata est Imperatrix Constantinopolitana. Ex dicta autem Catharina Imperatrice prædictus Princeps tres filios, & vnam filiam habuit: videlicet Robertum, Ludouicum, & Philippum, & Margaritam.

DICTVS autem Robertus successit suis patri, & matri: vocatusque est Imperator Constantinopolitanus: & Princeps Tarentinus: qui recepit in vxorem dominam Mariam filiam Ducis Borbonii: quæ antea vxor fuerat Connestabuli primogeniti n. Regis Cypri. Ex ipsis autem Roberto, & domina Maria nulli filii superuixerunt.

SVPRADICTVS dominus Iohannes Dux Duracii filius prænominati Karoli I. Regis Siciliæ vxorem duxit dominam Agnetem filiam n. Comitis Petragoricensis: ex qua tres filios habuit: videlicet Karolum: qui sibi successit in Ducatu Duracii: & Ludouicum, ac Robertum: mortuusque est idem Dux eius vxore, & filiis relictis.

CVM vero tractaretur matrimonium inter prænominatum Ludouicum, tunc primogenitum Regis Vngariæ, & de perficiendo ipsum inter eundem Ludouicum, & dominam Mariam secundogenitam supradicti Karoli Ducis Calabriae, ipsa domina Maria operante quadam domina, quæ erat in societate ipsius, absque consensu prædictæ dominæ Iohannæ Reginae sororis suæ, contraxit matrimonium cum præfato Karolo Duce Duracii: & repente vna cum matre dicti Ducis recedens de Castro regio Neapolis, vbi cum prædicta domina Regina sua sorore manebat, & accedens ad domum ipsius Ducis ibidem vicinam, dispensatione super hoc à domino Clemente Papa VI. obtenta, & per dominum Talayrandum Cardinalem Petrogoricensem fratrem matris dicti Ducis procurata, illico matrimonium consummauit.

DE ipsis autem karolo, & domina Maria natæ fuerunt quattuor filia: videlicet Iohanna primogenita, quæ in dicto Ducatu successit, Agnes, Clementia, & Margarita.

ANNO Domini MCCCXLVII. prædictus Ludouicus Rex Vngariæ intrauit prædictum regnum Siciliæ: pro exercenda vindicta Regis Andree fratri sui: vt præmittitur interempti: ad quem cum esset in ciuitate Auerse accesserunt prædicti Robertus Imperator Constantinopolitanus, & Princeps Tarenti: ac Philippus frater suus: nec non Karolus Dux Duracii, & Ludouicus, ac Robertus fratres sui: qui per dictum Regem Vngariæ fuerunt in principio satis bene tractati: & accepti: non tamen multum honorati: nec fraternaliter pertractati: nam vltimo fuerunt carcerati: & prædictus Karolus Dux Duracii decapitatus: in loco, vbi prælibatus Rex Andreas fuerat interemptus: non tamen tamquam idem Dux fuisset conscius mortis dicti Regis Andree: sed tamquam ille, qui receperat in vxorem supradictam dominam Mariam: quæ debebat contrahere cum ipso Rege Vngariæ, vt præfertur: anhelans idem Dux posse ad sæpe dictum regnum Siciliæ, ratione dictæ dominæ Mariæ suæ vxoris deuenire.

PRAEDICTVS autem Ludouicus Rex, & domina Iohanna Regina Siciliæ, cum præfatus Rex Vngariæ esset in Aversa, cum diuersis nauigiis recesserunt per mare de Neapoli: & venerunt in Prouinciam: & deinde Auenionem: vbi præfatus dominus Clementis Papa VI. cum sua curia residebat: & ibi per ipsum Papam fuit facta dispensatio inter ipsum Regem, & Reginam. Ibidem autem prædicta Regina peperit quandam filiam nomine Katharinam, quæ infantula est defuncta: aliam vero filiam post dictam factam dispensationem habuit vocatam Franciscam.

PRAEFATA vero domina Maria vxor prænominati quondam Karoli Ducis Duracii, sciens mortem dicti sui mariti, recessit prægnas de Neapoli in habitu fratris Minoris: & transiens prope Auersam, vbi tunc erat prædictus Rex Vngariæ, per terram venit vsque Tusciam: deinde per mare in Prouinciam: stetitq; in castro Bocacii: vbi peperit prædictam suam filiam Margaritam. Aliæ vero filia suæ remanserunt in prædicto regno Siciliæ: vbi per suas nutrices fuerunt in diuersis locis secrete, & salubriter conseruatæ.

SVPRADICTIS Roberto, & Philippo de Tarento, ac Ludouico, & Roberto de Duracio per prædictum Regem Vngariæ captis, vt præfertur, ipsi per eundem Regem, vna cum prædicto Karolo Martello filio prænominati Regis Andree, quem præfata domina Iohanna Regina dimiserat Neapoli in Castro Nouo vt assignaretur dicto Regi Vngariæ, missi sunt in Vngariam: vbi dictus Karolus Martellus modicum superuixit: Dicti autem quattuor regales in satis arto carcere fuerunt per plures annos detenti.

*Quamuis in
veteri codi-
ce continet
scriptio sit, tã
men deesse
videtur: Io-
hannam
Reginam
Ludouico
Tarentino
nupsisse.*

ANNO domini MCCCLIX. supradictus Rex Vngariæ à prædicto regno Siciliae repente recessit: dimissis tam in castris Neapolitanis, quam in quibusdam aliis locis dicti regni, qui ipsa castra sui nomine custodirent: & genibus aliis armigeris, tam Vngaris, quam Teutonicis, in numero satis magno: qui dictum regnum pro ipso Rege tenerent.

EODEM anno prædicti Ludouicus Rex, & domina Iohanna Regina Siciliae à Prouincia Neapolim sunt reuersi: ac præfata domina Maria Ducissa Duracii: qui Rex, & Regina statim fuerunt in regno recepti, vt domini: & in satis breui tempore, quasi totum ipsum regnum recuperauerunt.

ANNO Domini MCCCL. supradictus Rex Vngariæ in sæpe dictum regnum Siciliae est reuersus: & obsedit ciuitatem Auersæ distantem à Neapoli per octo milliaria: operante illo, qui custodiebat castrum ciuitatis ipsius: qui quidem proditorie segerens tam castrum, quam ciuitatem dicto Regi dedit. In dicto autem regno tunc prædictus Rex resistentiam magnam reperit: & de perditis pauca recuperauit. Fuerunt tandem habita pacta inter prædictos Ludouicum Vngariæ, & Ludouicum Siciliae Reges: ac dominam Iohannam Reginam de accedendo ad Curiam Romanam: & stando de iure successione dicti regni Siciliae declarationi summi Pont. dictusque Rex Vngariæ his pactis habitis iuit ad Urbem: & prædicti Rex, & Regina Siciliae Caietam: ex certis autem causis nullus ipsorum ad prædictam Curiam dicta de causa accessit.

DVRAVIT autè guerra inter prædictos Reges Vngariæ, & Siciliae à prædicto anno MCCCLVII. vsque ad annum MCCCLI: quo anno de mandato prædicti domini Clementis Papæ VI. fuerunt supradicti Ludouicus Rex, & domina Iohanna Regina Siciliae die xvi. mensis Maii in festo Pentecostes Neapoli sollempniter coronati: & declarata ipsa domina Regina esse vera domina dicti regni. Fuitque ordinatum per eundem Papam, quod omnia loca, quæ tenebantur in prædicto regno per præfatum Regem Vngariæ assignarentur domino Petro de S. Marciali nuntio Apostolico: qui ipsa restituit dictis Ludouico Regi, & dominæ Iohannæ Reginae: & etiam procurauit dominus summus Pontif. quod prædicti quattuor regales, qui detinebantur captiui in Vngaria facerent liberari: & magna summa pecuniæ, quam pro sui redemptione dicto Regi Vngariæ dare promiserant, fuit eis contemplatione dicti summi Pontif. per eundem Regem remissa. Infra vero sex dies post coronationem prædictam mortua est prædicta Francisca filia ipsorum Regis, & Reginae: & ex tunc ipsa Regina non concepit.

PRÆDICTI quattuor regales ab Vngaria de carcere liberantur: & tres ex eis videlicet Robertus Imperator Constantinopolitanus, & Philippus frater suus, ac Ludouicus de Duracio in regnū Siciliae reuertuntur. Dicitur vero Robertus de Duracio vadit in Franciam: & coram n. Rege Franciæ præfatum Regem Vngariæ de duello inuitat: dicens ipsum Regem Vngariæ non fecisse iuridice, decapitari faciendo prædictum Karolum Ducem Duracii fratrem suum: quod duellum effectum non habuit: & prædictus Robertus postea mortuus est in bello: in territorio Pictauesi: in quo, & præfatus Rex Franciæ per Principem Waliz captus fuit.

ALIQUO præcedente tractatu prædictus Philippus de Tarento repente rapit prædictam dominam Mariam, olim Ducissam Duracii consobrinam suam: atque in triplici consanguinitatis gradu coniunctam: & de facto matrimonium contrahit cum eadem. Pro habendo vero super hoc dispensatione idem Philippus venit ad curiam: & per plures annos laborauit, antequam possit eam habere. Ex ipsius autem Philippo, & Maria ante, & post dictam dispensationem fuerunt multi filii, & filiae procreati: aliqui ex eis nati mortui: qui autem superuixerunt, omnes muti fuere, & claudi: absque dentibus, & capillis: ex quo apparuit, quod dictum matrimonium Deo gratum non fuit.

ANNO Domini MCCCLXII. die xv. mensis Maii, quâ die fuit festum Ascensionis Domini, obiit prædictus Ludouicus Rex Siciliae Neapoli: completis x. annis integris à die suæ coronationis.

ANNO Domini MCCCLXIII. completo anno obitus prædicti Regis Ludouici supradicti, domina Iohanna Regina contraxit matrimonium cum domino Iacobo Rege Maioricarum: cum quo nupta manet ad præsens.

PRÆDICTVS Ludouicus de Duracio vxorem duxit dominam Margaritam de S. Seuerino: natam domini Roberti de S. Seuerino: de genere Comitis S. Seuerini nobilis dere-

de regno Sicilia: ex qua vnicum filium habuit nomine Karolum: quæ domina Margarita postquam dictum filium peperit, per modicum tempus superuixit.

ANNO Domini MCCCLXII. dictus Ludouicus obiit Neapoli in castro Oui: in quo ex certa causa detinebatur arrestatus infra duos menses post mortem supradicti Regis Ludouici.

ANNO Domini MCCCLXV. obiit Neapoli supradictus Robertus Imperator Constantinopolitanus, & Princeps Tarenti absque liberis: cui successit in dictis Imperio, & Principatu prænominatus Philippus frater suus.

ANNO Domini MCCCLXVII. dominus Ludouicus de Navarra recepit in vxorem dominam Iohannam Ducissam Duracii primogenitam Karoli Ducis præfati. Agnes vero soror dictæ Ducissæ antea contraxerat cum Canesignore domino Veronæ. Clementia autem tertio genita soror dictæ Ducissæ obiit virgo Neapoli anno Domini MCCCLXIII.

ANNO Domini MCCCLXIX. obiit Neapoli prædicta domina Maria vxor supradicta Philippi Principis Tarentini: & post modum Imperatoris Constantinopolitani.

ANNO Domini MCCCLXX. prædictus Philippus Imperator Constantinopolitanus, & Princeps Tarenti accessit Vngariam: & matrimonium contraxit cum domina Elizabeth filia Stephani fratris Regis Vngariæ: & secum duxit prædictam dominam Margaritam filiam prænominati Ducis Duracii: quæ cum dispensatione domini Urbani Papæ V. contraxit cum Karolo filio prælibati Ludouici de Duracio consobrino suo: qui cum supradicto Rege Vngariæ commoratur.

SVPRADICTA Margarita filia supra nominati Philippi Principis Tarentini filii Karoli II. Regis Sicilia, & domine Catharinæ Imperatricis Constantinopolitanæ vxoris eius, matrimonium ex se ipsa contraxit cum Francisco de Baucio Duce Andriæ: absque consensu tamen fratrum suorum: ex qua filium, & filiam habuit: dominum Iacobum: & dominam Antoniam.

HAEC est generatio Roberti Guiscardi: & descendentium ab eo Regum Sicilia: & aliorum Regum: ac regalium: qui à dicto tempore, vsque modo in dicto regno successerunt: prout in chronicis inuenitur: & à scientibus, & videntibus declaratur.

A Q V I L Æ V R B I S

O R I G O.



VANTA in ignoratione rerum à Principibus Normannis fratribus in Apulia, Calabria, & Campania gestarum versati fuerint veteres auctores, non Ptolemæus modo Lucensis, sed & Martinus multo vetustior, quæ Ptolemæus ipse laudat auctorem, liquido testatur: quæ me res impulit, ut vetustissimis illis auctoribus, ex Ptolemæo decerpta adiunxerim: præfertim cum qualicumque ea sint, alicuius utilitatis fructum præbeant: si Dyrrhachinorum Principum stirpis seriem respicias: in qua deducenda, plures sunt alucinati. Præterea cum idem Ptolemæus prodiderit Honorium II. Pont. Max. Aquilam venisse, ut procerum Apuliæ consilio, Rogerio Sicilia Comiti, qui postea regalem dignitatem est assecutus, eam prouinciam ductu suo asserere conanti obuiam iret: ea res aperte indicat Alexandrum eius rei certum auctorem minime legisse: qui Beneuentum, non Aquilam Pontificem aduentasse memoriæ prodidit. Neque intra centum proximos annos Aquilam urbem conditam fuisse satis constat: de cuius origine cum disunctissima, maximeque diuersa Io. Iouianus Pontanus vir vndecumque doctissimus Neapolitani belli libro v. tradiderit, & de nomine fontis Aquilæ factam esse Aquilam urbem ciuibus, & opibus claram asserat, libet certam eius urbis originem adponere: ex literis Clementis III. Pont. Max. erutam: ne tanti viri auctoritas rem gestam à veritate demoueat: aut vetustate obruta in posterum obliteretur.

„ CLEMENS Episcopus seruus seruorum Dei: K. Siciliae Regi illustri. Clamant ad aures
 „ maiestatis Regiae variae regni tui, & partium vicinarum Ecclesiae: clamat multitudo
 „ nobilium de imminentis oppressionis incurfu, eo grauius stupida, quo dudum maiora i-
 „ psumptus grauamina est experta: thronum tuae gratiae suppliciter adeunt: ad auxiliū miseri-
 „ cordiae tuae recurrunt: opem tuae pietatis implorant: & vt ipsorum pia petitio promptius
 „ ad gratiam exauditionis introeat: de innata tibi fili carissime ad Ecclesias, ecclesiasticas
 „ personas, & nobiles, & à progenitoribus tuis in te propagatione laudabili radicata cle-
 „ mentia concipientes non indigne fiduciam tibi confidenter veritatem instantis, & vr-
 „ guentis ad hoc necessitatis exponunt. Dudum siquidem multitudinis hominum eisdem
 „ Ecclesiis, & nobilibus subditorum de diocesi Reatina, & aliis vicinis partibus, ex diuer- 10
 „ sis castris, villis, & locis conspirantis in vnum factiosa praesumptio, in eam spirauit, & tan-
 „ dem prorupit temeritatis audaciam, quod iidem satagentes iugum originariae condicio-
 „ nis abiicere, & Ecclesias, & nobiles praedictos, quibus tenebantur ad varia, non solum
 „ debitis defraudare seruitiis, verum etiam de multitudine confidentes, sicut euidentis in-
 „ dicauit effectus, opprimere: illisque praesesse: quibus & diu subfuerant: & subesse, de suae
 „ condicionis debito tenebatur: à quondam Conrado nato quondam Frederici olim Ro-
 „ manorum Imperatoris, qui regnum Siciliae post sententiam depositionis, & priuationis
 „ latam in Imperatorem eundem, occupatum tunc temporis detinebat, iniquis, & frau-
 „ dulentis persuasionibus obtenta licentia, ciuitatem construere praesumpserunt: cui A Q V I L A 20
 „ imposito nomine, se pullos Aquilae operibus exhibentes, lambeunt Ecclesiarum, & no-
 „ bilitatem sanguinem: non solum Ecclesias, & nobiles ipsos spoliantes, & ad pauperiem de-
 „ ducentes extremam: immo sacerdotes, & alios varios clericos, nobiles quoque, suos etiam
 „ dominos immaniter, vt multorum habet assertio, trucidantes. Haec fili tantae iniquitatis
 „ congregatio, tam iniquis vacabat operibus, tam scelestis negotiationibus intēdebat, pro-
 „ pter quod colligationes impietatis, vt firmiter creditur, potentia diuina dissoluit: & ciui-
 „ tas eadem redacta est in cinerem, & fauillam. Nunc autem pro ipsius reparatione, sicut
 „ asseritur, apud tuam serenitatem instatur. Instant quidem ipsius olim incolae, vt in Eccle-
 „ siis, & nobiles eisdem, eo truculentius insurgant: quo auidius sumerent, vel manifestam,
 „ si facultas concederet, vel saltem occultam de praedicta dissolutione vindictam. Ad tuam
 „ igitur clementiam Ecclesiae, & nobiles memorati confugiunt: te solum confugium, in 30
 „ articulo tantae necessitatis agnoscunt. Sperant proculdubio, quod non desit Ecclesiis, &
 „ nobilibus tua protectio: cū de illis Christianissimis, & illustribus sis progenitoribus edi-
 „ tus, qui praecunctis dignitatis Regiae participibus, trabea Christianitatis, & nobilitatis
 „ ornati, & singulari fauore manu tenuerunt Ecclesias: & nobiles fauorabiliter protexe-
 „ runt. Nos itaque, qui praedicta referimus, sed non asserimus, serenitatem Regiam pio, &
 „ paterno rogamus affectu, quatenus circumstantiis tanti discriminis prouida deliberati-
 „ one discussis, quod animae tuae salubrius, famae consultius, & patriae vtilius
 „ fore putaueris, prudentia Regia prosequatur.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS ARCHIDIACONI SAGVN-

TINI, CANONICIQVE VALENTINI,

de Vita & Rebus gestis IACOBI I. Regis Aragonum,
cognomento expugnatoris.

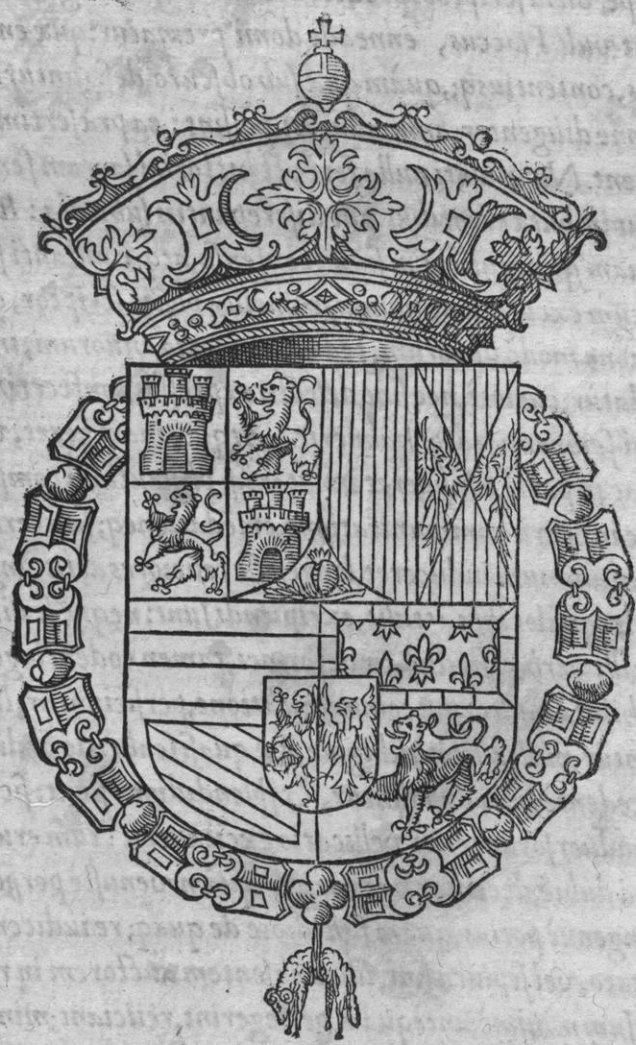
Libri XX.

AD

JACOBUM AUSTRIUM

Hispaniæ ac Indiarum Principem

Philippi F.



Anno Domini MDCV.

AUCTOR LECTORI S.



QVOD olim Apelli pictorum nobilissimo honori fuit, atq; summa a scriptu prudentia; id ipsum imituro mihi haud omnino fore puto indecorum. Ille etenim (auctore Plinio) ¹⁰ perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus, atq; post ipsam tabulam latens, vitia, quae notarentur auscultabat. Vnde à conspectante sutore reprehensus, quod in crepidis una intus pauciores fecisset ansas; statim artificis de artificio suo credens, erratumq; agnoscens, emendavit. rursumq; postero die, eidem circa crus cauillanti indignatus, è latibulo respondit; Ne supra crepidam sutor iudices. Per simili equidem exemplo fretus, Iacobi Regis historiam breui, ut fateor, spatio temporis à me confectam, cum aliqua nominis mei iactura, nec sine multorum efflagitatione, properè in vulgus edendam permisi: planè ut vitia, quae in ea non defutura credo, & quae, ut patri in filio, sic auctori in opere, nimius quandoq; amor non sinit animaduertere, integro, ingenuoq; Lectori notanda proponerè, deq; his à multis absens, quod à paucis vix datur coràm, liberè admonerer: plura quippe vitia scriptori prodet, vel uno mēse euulgatus liber, quàm si integra annorum, ut vult Flaccus, enneade domi prexnatur: quae enim in edito posita sunt, multò curiosius, contentiusq;, quàm quae sub obscuro, defiguntur. ut scilicet notata illa, in altera editione diligenter animaduerti possint: ea praesertim, quae ad veritatem historiae pertinent. Nam sicuti nulla fere est historia (sacram semper excipio) quae ³⁰ non aliquibus sit, aut imbuta erroribus, aut discrepantiis subiecta: Ita neque vlla rursus verisimilior, quam quae multorum simul consensu, atq; constanti fama approbatur; ut errare quidem cum excusatione nunquam melius possit scriptor, quàm cum Annales suos, non ex lectione modò librorum, sed ex memoria viuorum, in qua mortuorum, ut aiunt, vita spectatur, curiosè, nec sine delectu expressos confecerit: quosq; dum vixerit, retractationi semper paratos habuerit. Atq; ut inam fieret, ut unusquisq; scriptor solerter sibi hac in parte consuleret innatamq; philantiam comprimeret; neq; ante sui victoriam, quae in operis communicatione, emedationeq; sita cernitur, triumphum ⁴⁰ appeteret: & qui in animum induceret, longè esse feliciores artis, ingeniiq;, quàm natura partus; quòd hi, quales ipsa attulit, excipiendi sunt: neque si vitiosi fuerint, facile emendari possunt: illi verò, et si eduntur deformes, tamen eodem ingenio auctore cultore, potissimum adhibita multorum communicatione, perficiuntur. Nam perinde ut ea, quae ex aere constantur, multa licèt rubigine, & quasi scabritie obducta, deformia prodierint, tamen accedente lima expoliuntur, & splendidiora fiunt: sic ipsos ingenii fetus, si multorum animaduersorum cum vellicatio excitauerit: tum erudita quoq; castigatio limauerit, haud dubiè, decenter hac eos, & quàm venustè perpolient. Dummodò ⁵⁰ animaduersores ingenuè potius, quàm fastidiosè de quaq; re iudicent: neq; pro vno, aut altero inuento errato, vel si plura sint, illicò absentem auctorem in reos referant: ac modò opus in uniuersum minimè, antequam perlegerint, reiiciant; minusq; singula, nisi qui fuerint eiusdem muse amuli, improbent: ne vna cum sutore in Apelli reprehensionem incurrant. Meminerint etiam naturam nihil magnum (ut inquit Plinius) genuisse citò; neque ipsius imitricem artem, nisi aut diu multumq; versando: aut potissimū communicando, rem vllam perfecisse. Auxilium enim sibi magnum se adiunxisse putat, qui

cum

cum altero, maiusque si cum multis, rem communicauit. Quod ipsum ego, Lector candidissime, à te lubens expecto, qui nec admoneri grauabor unquam, nec corripì, emendariuè quoquomodo erubescam; quoad tanta, tamque excellēs inchoata à me historia, animaduersione tua repurgata, perfectaque, ad posteros transmittatur. Non enim dubito illos (quæ summa est, atque innata bonis omnibus, tum veri intelligendi, tum falsi reiciendi cupiditas, studiumque) & animaduertenti tibi, & emedanti mihi, magnam, perpetuamque gratiam habituros. Quapropter prudendam tuam inuoco, imploroque; ut dum alios cauillantes, alios obtrectantes, ausculto; tu demum, non tam eorum, quæ ineleganter, quàm quæ imprudenter scripta inueneris, futuræ editionis gratia, me admonere non desinas. Vale.

AD

IACOBVM AVSTRIVM

PHILIPPI F. HISPANIÆ, ATQVE INDIA-

RVM PRINCIPEM, BERNARDINI GOMESII MIE-

dis in Libros de vita, & rebus gestis IACOBI primi

Regis Aragonum,

PRÆFATIO.



ETVS & illustris fama de Iacobo primo Rege Aragonum, cognomento expugnatore, cum toto orbe, tum apud Aragonensium Regna, ubi potissimum sua ille vestigia impressit, ad hanc usque ætatem tanta percrebuit (Iacobe Princeps) ut ex his nulli sint populi, nullique homines, qui non cum charitate aliqua, & beneuolentia, illius memoriam usurpent; eiusque pergrauæ, ac persanctum nomen in Regibus, summo cum honore colant. Pro certo enim habet, hoc ipsum nomen, quod ab huius ortu Regis, tot, tantisque clarum miraculis, sequuta sunt vitæ facta præclarissima; paria, similiaque cuius nostrorum Principum, qui illud præ se tulerit, allaturum. Id, quod nascenti tibi ausi sunt prælagire: nam dici non potest, quanta omnes in suis urbibus & municipiis exultarint lætitia, quantoque triumphare gaudio cœperint, ut primum auditum est, Iacobi nomen, nutu Philippi patris, in illius Regis gratiam, tibi impositum fuisse. Aureum quippe illud sub ferreo seculum, quod idem, tum armis prudentia, tum bellicis, atque imperatoris virtutibus cōdiderat, à te, sub tanto exemplo ac nomine, orbi restitutum iri putant. Nec vero mirandum est, quod illius nomini, ac exemplo vitæ tantum tribuant, ut iisdem te insignitum, alterum Iacobum euasurum existiment. Nam ut ipsius quidem Regis expressa imitatione pietas, imitatores diuino quodam quasi afflavit numine, & ad summa erexit; sic eius bellica virtus, rei que militaris, vel adubrata scientia, permultos non modo laudum æmulos, ac sectatores effecit, verum ad eas etiam literis, ac sempiternæ memoriæ mandandas, historicos non paucos pellexit. Quibus ne exaggeratione orationis à veritate historiæ discreparent, neve hanc in posterum ullo obscurare commento possent, Commentarios rerum suarum ipse fidelissimè conscriptos, tanquam normam, ad quam sua illi scripta dirigerent, reliquit, eosque; ut vir bonus, atque simplicis veritatis amicus non tam verbis, cōptaque oratione ornare, quam rebus, atque nuda factorum enumeratione persequi curauit. Hac enim tanta; tãque præclara extiterunt, adeoque illustria & gloriosa, ut iure quidem cum omnibus tam superioris, quam inferioris, quam etiam suæ ætatis factis comparari posse videantur

Nam si antiqua respexeris, atq; inuictū animi robur, & magnitudinē, quib. se Iacobus in Regiis, Imperatoriisq; munerib. ab ipsa prope infantia susceptis, atq; annis plus sexaginta administratis, cum prioribus conferas; nullos ante ipsum Reges, nec Imperatores eo superiores inuenies: Si sua etatis Principibus opponas, non solū usu, tractatione armorum, consilio, feliciq; rerū exitu, cunctos superauit; verū pietate ac religione (uno excepto Ludouico per sancto Francorum Rege) reliquis excelluisse cognosces: Si ad nostros referas, is demū fuit qui nō Aragonensis tantummodo, sed totius Hispaniensis Imperii solus fundamēta posuit, eaq; tā veris, solidisq; iustitia, ac religionis tanquā firmitatis fixit, ut tantū abest, ut illud suis unquam sedibus conuelli potuerit, ut amplius, atq; adeo in immēsū semper accreuerit. Tria enim Regna, Baleariū, Valentiniū, & Murciense, è regione Africa, è farracenorū manib. eripiens, ac non solū armis, sed optimis legib. atq; vera religione praeunies, Afros à quib. antea Aragonensiu, & Castellanoꝝ cæpta, magniq; conatus infringi, ac impediri consueuerāt, repressit penitus, strenueq; coërcuit. Tā frequētes siquidē in Valentiniā, & Catalanam orā, Afrorū cū magnis classib. & exercitib. transgressiones fieri, totq; incēdiis, rapinis, ac depopulationib. cuncta p̄p̄inqua Regna vastari solebāt; ut tā Aragonēses cū Afris, quā cum Sarracenis Granatensib. Castellani, cōtinuis implicati bellis, nullas extra Hispaniā expeditiones antea suscipere, nihil se dignū foris gerere potuerint. Reges autē, qui successere Iacobo, ipsius militari disciplina & exēplis instructi; nec nō eiusce ab eo expugnatis Regnis, domiq; firmato p̄sidio, freti, cōpressis Afris, plures in exteros expeditiones susceptas, p̄spere & quā gloriose cōfecerunt. Nā ut Regū Aragonēsiū Annales vere colligunt, ipsaq; res testatur; & Siciliā illico Rex Petrus, cognomēto magnus, Iacobi filius obtinuit; & Sardinia Iacobus II. illius nepos, duce Alfonso cepit: & Calabria, totumq; Neapolitanū Regnū Alfonso primus illis adiunxit: & Ferdinādus abauus tuus, cognomento catholicus, illud à Gallis interceptū, Ferdinādo Gonfaluio duce, recuperauit: ac demū Carolus V. Caesar, tuus auus, Mediolanēses in suā, Imperiūq; Hispaniēsis potestātē redegit. Accesserat, q̄ idē Ferdinādus paulo ante, matrimonio Isabella Regina Castella, copulatis utrisq; Regnis, atq; iunctis viribus, Granatense Regnū potentissimum, q̄ octingētis annis in medio ferē Hispania Sarraceni retinuerāt, armis subegit tandem atq; Imperio adiecit. Quinetiā ipsius sumptib. & auspiciis, nonne nouus ad Occidentē orbis repertus est: ac protinus ab eodē Carolo, maiori quā credi potest, cōpendio & gloria expugnatus? Siquidē imperāte ipso, classesq; ac exercitus mittēte, an nō ausa est sola Hispana gēs. p̄ immensū, ac nunquā antea tranatū Oceanū ad Occidentales Indos nauigare? atq; Aequinoctiali traiecta linea, alterū orbis axē à Romanis vix olim conspectū, tenere; ibiq; maiora & opulētiora, q̄ usquā, Regna vi capere? vinclosq; ipsorū Reges cū interimere: tum vna, aut altera cēturia militū, innumerabiles exercitus p̄fligare? quoad ea tandē in puincias q̄ magnitudine, duas, vel tres aequāt Europas, redegit: In quas, & colonias multas deduxit, & diuino aspirāte numine, vniuersas ad Christi religionē traduxit? Vt appareat Hispaniēse Imperiū, ex eo quod iisdē, quib. à Iacobo initum, ac fixū firmamētis, à successorib. amplificatū quoq; fuit, atq; gloriose p̄ductum; in ampliorē quam vbiuis gentiū, magnitudinē dilatātū fuisse, ac in sempiternam Christi gloriam propagatū. Adde, nullo unquā praeuertenda silentio, quae tui etiam ab aui clarissimi Lusitanorum Reges, tertiam ferē Hispaniae partem tenentes, virtute ac religione ducib. similia p̄ id tēpus facta quā praeclarissima gesserunt. Ad Australes enim Afros, & Oriētales à leua Indos, aureā vsq; Chernoſencsū nauigantes, incredibiles, mireq; gloriosas inde victorias cū amplissimis spoliis, subactis populis, retulerūt. Vt mihi sanē pares, aut certē maiores triūphos, victoriasq; illustriores, quā olim sua Romanis aetas, nostra nobis attulisse videatur. Neq; video p̄fecto, cur Philippus pater tuus superiorib. nō sit omnino praeferendus, ac etiā Augusto logē felicior habendus. Ille etenim tra-

ditum sibi à C. Iulio Cesare Romanorum Imperium, in huius umbilico positus, atque extrema quaquaversum omnia ex æquo regens, conseruauit quidem, summiq; inde conseruatoris nomen iure promeruit: At uerò Philippus Indicum Occidentale Hispaniensi adiunctum, quod ei Carolus pater longè latius, quàm fuit olim Romanũ tradidit, quamuis immenso prope maris interuallo dissitum, non conseruat modò, acerrimeq; defendit; sed in eo nunc totus est, ut & augeat, & noua Lusitani accessione Imperii, conduplicet. donec illud ad te tandem, latius, opulentiussq; quàm accepit, transferat. Quamquàm equidem, Iacobe Princeps, tantis augendo ditionibus, totque in Regna successuro tibi, neque plura certe, neque ampliora iis, ullo modo desidero; numẽ autem: & sapientiam ad ea omnia optime, feliciterque administranda, & regenda, sicuti Solomoni diuinitus concessa sunt, neque Iacobo, tuisque maioribus negata, quàm maximè tibi, inquam, exopto; immò uerò ad futura spero. Siquidem mirifica, ac suavis illa, qua hac tua sub atatura in te indoles elucet, magnam plane omnibus spem affert, fore aliquando, ut in te uno, eiusdem Iacobi, ut nomen, & fama, sic res, sic exitus, sic felicitas, & consecuta gloria consentiãt. Huius ergo herois uitam & res gestas, viginti à nobis comprehensas libris, iccirco tibi despondimus, ut omnium, qui ante fuerunt, Regũ, maximorumque Principum uirtutes, & præclara facinora, in uno Iacobo, tanquam in speculo contemplanda, atque imitanda proponeremus; ut ex iis perinde ac ex infinita sylua quadam, uirtutum omnium, atque actionum præclarissimarum, uberrimos, amplissimosque possis fructus colligere; quibus tam pace, quàm bello, tam domi, quàm foris, hereditarium Imperium, cum bene fausteque regas; tum tuorum sequutus exemplum, longius, latiusque propages, atque cum uera religione defendas. Vale.

Tomus III Kk e BERNAR-

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE

VITA ET REBVS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER I.

AD IACOBVM AVSTRIVM, HISPANIÆ,
atque Indiarum Principem, Philippi F.



IACOBI primi Regis Aragonum, cognomento expugnatoris, res gestas breuiter, summatimque scribere aggredior: vt cuius diuina viri virtus, quantum se, duce gloria, in cælū tollit, ac ceteris Hispanis longe ante it rebus; tantum facta etiam prodantur in apertum, atque in vniuersas gentes, ad quas eiusdem fama peruenit, stylo peruchatur. Operæ pre-
tium enim me nostris facturum puto, si præcipuas virtutes
bellicas, quas in Alexandro, in Pyrrho, & Cæsare, summis
olim Imperatoribus, sigillatim admirari mortales solent; e-
asdem simul in Iacobo, cum mire expressas, tum ab eodem
præclare orbi redditas fuisse ostendero. Nam & triginta
ipsum prælia, quibus interfuit, commisisse; & totidem ex eisdem victorias gloriosè repor-
tasse; & tam sæpè conspirantes in se populos, supplices admisisse; neque demum anno in-
tegro ex sexaginta, quibus regnavit, à bello vacasse; an non hæc superant, aut certe ex-
quant ea, quæ de superioribus conscripta leguntur? Vnde tot eius, tamque præclara fa-
cta, quæ hæctenus sermone duntaxat Hispano donata, domi quasi delitescabant, vt com-
municarè exteris, Latino conscribenda duxi. A quo planè cæpto, quamuis ingenii mei
valdè me retraheret imbecillitas, atque ipsa potissimum rei magnitudo terreret, & quasi
à via deduceret; reduxit tamen, atque in proposito, susceptoque consilio permanere fe-
cit eiusdem pulchritudo; qua tantopere ad huius vitam & acta Regis commemoranda
afficior; vt amore, quo nihil est ingeniosius, sperem me quidem, aut victurum expecta-
tionem; aut si minus rei perfectionem; at conatum & adumbrationem expressurum:
quandoquidem longè maiora sunt, & grauiora, quæ me ad progrediendum inducunt,
quàm quæ ab incepto deterrent. In primis quidem historia, cuius præcipuus ad peren-
nitatem genius est veritas, ab ipsomet Rege non modo per diligentèr dictata, verum et-
iam inter arma, ne quippiam excideret, hasta quandoque in læuam conuersa, dextra ar-
repto calamo exarata: & quamuis ineleganter, duroq; stylo, pro iniuria temporum; sum-
ma fide tamen, atque accuratè perscripta; ideoq; calcaria mihi certè fuere acrius ad hæc
conscribendam adhibita. Quid enim, veritate duce, ipsaque Regis mente comite, in
præsenti mihi non conandū, atq; socia quoq; diligentia, non aggrediendū existimem?
Nam vt in legibus, quarum anima, vt optimè dicunt, est ipsa ratio; hacq; inuenta, perfa-
cilis est illarū interpretatio; sic in historia, si Dux occultas interdū, aut ineundi, aut dif-
ferendi prælii causas & rationes, quæ multū habent momēti, quasq; is solus mente tenet,
explanauerit; profectò Annales suos, cum summè illustrabit, tū aliis, et si elegatioribus,
multo veriores, atque cōmendabiliore conficiet. Præterea adauget institutū illorū ve-
luti puritas tēporum, eorumque hominū non lubrica; sed bona vbiq; fides, atque vni-
cè in bello, cū fama hōnos propositus. Quin neque vllis prope dolis, nō fraude, aut infi-
diis; sed vera quidē virtute, atque aperto Marte, ab illis frequentata militia: vt facilè, ac in
promptu sit scribenti, ex factis, quæ cernūtur, mentem, quæ non videtur, colligere, can-
demque simul currenti calamo suggerere. Præterquā quòd illa ipsa militia, neque maio-
ribus ad sui vsū machinis, tormētisve muniebatur, quàm quibus, summo licèt labore fa-
bricatis; ingenio tamē haud valde magno obsisti posset. Nam cominūs vti gladio, ipsoq;
impulsu scutorū, seu cōsiectu corporū, quā eminūs telorū coniectione, atq; admotione
tormentorū pugnare, lōgè habebatur valētius. Fecit igitur tam frequēs hic, vt opinor, pu-
gnādi vsus, & exercitatio atq; in armis eorū mēs omnis, & cogitatio defixa; vt facultate ac
copia

copia dicendi parum præstarent; cum sermonis non solum latini, sed neque natiui vix vllus tunc fuerit cultus, nõ nitor, nec obseruatio: quin potius permissioe linguarũ, confusa esset, peneq; barbara eorum locutio. Ex quo in subeundis præliis, ad augendos militum animos, breuibus, tametsi sententiosis, concionibus duces vsos fuisse comperimus: vsque adeo sprete verbis, in res omnia propendebant. Nam & prouocati ad bellum, ea erat in præueniendo hoste tarditati prælata celeritas; vt neq; matura cunctatione vti scirent; neq; verbis prius, quã armis omnino agere, sapientius ducerent. Sed hæc tanta verborũ inopia maiori alia rerũ parsimonia commendabatur, vtpotè qua, nõ magnis, propeque infinitis, vt nunc sumptibus, sed vel exiguis permagna tunc bella conficeretur: more

10 Lacedæmoniorum, quorum spectata, & nobilitata bello virtus, eo magis accrescebat indies; quo plũs eorum castra, tum frugalitate victus, tum maxime verborum parsimonia continebantur. Vt facile affirmare ausim, hoc tempore, ab ipsa quidẽ procacitate, luxurieque verborum; nec non auri etiam, atque commeatus redundantia in castris, non modo eneruari militum vires, hostilesque temerè contemni; sed ducum quoque auaritiã excrescere; indeque & scienter differri prælia: & discrimina, certaminaque perquam fœdè vitari: ac neque tam certũ confecti, seu turpiter interrupti belli signum militibus, quã ipsam ærarii consumptionem dari. Postremò mouet quã maximè per insignis tanti viri pietas, atque innata religio, eiusq; per sancto studio quodam inflammatus animus, non solum ad impios Christianæ fidei hostes proterendos; sed ad diuinum

20 Christi nomen vbique propagandum, adeo intentus, vt tria nobilissima Regna è Sarracenorum manibus eripuerit; & ad duo millia templa exædificari, eaque Christo, eiusque matri & Virgini dicari curauerit. Quæ sola pietas vsque adeo sanctissimum ac probatissimũ quemque virum prouocare debet ad illius conscriptionem historię; vt & religioso quouis dignam eam auctore; & à me humili sacerdote non alienam putarim. Nam Reges quidem, officii munerisque sui admonere; & præstantissimorum exemplo Regum proposito, ad optimam Reipublicæ administrationem traducere, nonne id bonum per se est, honestum & commemorandum? Illorum igitur temporum, atque hominum institutis, & præliandi vsu, leuiter perstrictis; immo & necessario præmissis; vt pote quæ ad dilucidam explanationem historię non parum sunt luminis allatura; lectorem præmonitum volo, me quæcunque hac tota commentatione de Rege, eiusque factis, atque dictis expressero, non ab obuio quoque illa temerè, ac sine delectu; sed ab ipsamet Regis atque eorum, qui viuenti ab epistolis, seu à commentariis fuerunt, conseruata historia, excepisse omnia; eaque diligenter etiam cum historicis, qui ætate nostra in suos Annales ipsius res gestas Regis retulerunt, fideliter contulisse. Tametsi autographum, siue propriam ab ipso Rege conscriptam historiam, tanquam reliquis longè veriore, frequentius mihi insequendam propono. Eam enim non quibus diximus rationibus tantummodò; sed hac potissimum reputo veriore, quòd longe sit, atque à decore, & maiestate Regia alienum, Principem, coram quo lege veritum est mentiri, ipsum publicè, perpetuoque sibi ac posteris mentitum fuisse: seu quoquomodo permisisse, Commentarios suos, in quibus perpetuæ suæ commendationis ac famæ fundamenta posuit, edi commentitios. Quapropter, vt ad rem veniamus: quoniam breuitas in dicendo satis nobis curæ est: perspicuitatem oratio conabitur, veritati præcipuam operam dabimus. Sed antequã Regis ortum ab admirabili, ac inexpectato eius conceptu incamus, præmittenda sunt, quæ de clarissimis eius auis, Guillelmo Mompellerii Principe, in Narbonensi Gallia; & eius coniuge Mathilda Imperatoris Græcorum filia, deque amborum nuptiis explananda occurrunt: quandoquidem ab eo ipso connubio, quasi à venusto quodam, atque honesto pellicatu, historiam suam Rex fuit exorsus.

Alfonfus II. ab Arista primo, XII. Rex Aragonum, ac etiam Cataloniae Princeps (qui duo potentatus magnam citerioris Hispaniæ partem continent) vt primũ in eos

30 patri successit, in clyto, se, matrimonio illustrare cupiens, legatos cum litteris Constantinopolim ad Emanuelem Imperatorem misit, cui nunciarent, se cupere illius filiam, nomine Mathildam, nulla constituta dote, dari sibi in matrimonium. Annuente Imperatore, cui iam diu nota erant Regis, illiusque maiorum nobilitatæ bello virtutes, atq; potentia Regnorum: sponsalium fide mutuo hinc inde data: curaque omni deducendæ in Hispaniam sponsæ Imperatori relicta: legati protinus ad Alfonso remigrarunt. Interea Alfonso Castellæ Rex, Imperator Hispaniarum dictus, intellecta legatione matrimonii causa expedita, Alfonso simili legatione, & litteris sollicitauit, vt Sanctiã filiam, genere & pulchritudine nulli secundam, vxorem duceret, eamq; vt cuius præferret, cũ multis de causis, tum hac potissimũ impetrauit, quòd hoc idem matrimoniũ à Raimundo Prin-

cipe longè antea fuerit ininitum, sed interuentu belli, infectum illud, non reiectum; ideoque consecutam concordiam, esse quoque eiusmodi matrimonio stabiliendam, postulauit. Vnde Sanctia ad Alfonso deducta, publico atque celebri matrimonio cum illo coniuncta fuit; cuius rei illico fama in omnes partes dimanauit. Interim Emanuel Imperator, nulla de pellicatu re intellecta, præparatam filiam vni ex præstantioribus Antistitibus Ecclesiasticis, ac duobus magnis Imperii proceribus, deducendam commisit. Iamque iter ingressi longissimum, atque difficillimum, decem prouinciis peragratis, tandem superata Gallia, in Narbonensem, ad urbem Nitiobrigum regiam, nunc Mompellerium vocatam, peruenerunt, quæ triginta dumtaxat passuum millibus, ab Hispaniæ finibus determinatur. Vbi à Guillermo eius urbis, ditionisque Principe, qui aduenientes hospitio exceperat honorifico, atque tanti itineris causam suspicabatur, de prærepto à Sanctia matrimonio facti sunt certiores. Quo pertristi audito nuntio, stupor inuasit omnes: & tanquam peregrini, & deserti, non consilii modò, sed consolationis omnino inopes, Principi ut fideli hospiti, itineris sui causas, & inanes progressus exposuerunt; ab eoque obnixè petierunt, ut in tam subita, aduersaque permutatione rerum, quid facto ipsis opus esset, consuleret: pgerentne atque prioris sponsæ præsentia Regium os turpis inconstantiæ, ac perfidiæ labe suffunderet; an potius intermissis omnibus ad Imperatorem remigraret: quandoquidem iureiurando sese omnes obstrinxerant, ut quoquomodo matrimonio filię impedito, eandem hospitium ad ipsum reducerent. His auditis Guillermus tantæ Principis contumeliæ, atque iniquam miseratus sortem, consolari primo ipsam, post verò mentem & oculos in eandem cœpit iniicere: atque ex mala illius fortuna, fortunam sibi bonam eligere cogitauit. Vnde cautè dolere se quam maxime respondit, atque iniquo ferre animo eius vicem Principis, non extorris modò patria, sed desertæ, & ludificatæ: eoque mirari magis humanarum rerum inconstantiã, cuius vis tanta esset; ut ad Reges etiã, quorum summa est virtus constãtia, & peruenire illa, & regiam dolo malo fidem oppugnare possit. Verum angustiam quidem multò vehemètius, ob negotium ita plane inenodabile, ac implicatum, ut vix, explicari posse illud, quispiam credat. Sed quoniam multa, quæ natura impedita sunt, consilio expediuntur: dari sibi tempus petiit ad illud meditandum, atque cum suis urbis proceribus consulendum. Itaque Guillermus convocato Senatu, in quem patricos iuuenes nonnullos, quos mentis sue fecerat participes, intrare iussit, ipsisque ea, quæ cum Principe hospita, & suis egerat, exposuit: quantisque ipsa angoribus, atque difficultatibus rerum, quamque miserabiliter premeretur, tantam ex repudio Regis quam ex peregrinatione, atque immensa longinquitate à suis: quodque non opes, sed consilium duntaxat, quo se ab iis explicet angustiis, implorauerit, & se illi daturum promiserit. Proinde quod hospitium utile, sibi autem honorificum esset consilium, ab ipsis reposcere: non enim prætermittendum quicquam, quoad se, suaque omnia pro tanta Principe impediret. Quod si & ex re, & ex tempore, & loco, nata sibi esset occasio, quam eorum consilio & ope fretus ipse captare deberet: neque amissurum illam, neque se sibi defuturum unquam conclusit. Quo tacente, quamquam de re grauissima diutius in varias partes disputaretur; tamen iuuenibus prius dicere iussis, horum sententia fuit, ut consilium, quod hospitium daturus erat Guillermus, sibi caperet: ac quoniam diuinitus videretur factum, quod à patre tantam longinquo missa virgo Regia ab Alfonso autem sprete, apud ipsum domi haberetur, stabili sibi eam connubio iungeret: non enim eum, tam inæquali prognatum sorte, neque genere & sanguine tam esse infimum: quin atavis etiam Gallorum Regibus sit editus: quin recens ex ephæbis excedens adolescens, tum viribus & præstantia corporis, tum dignitate & maiestate oris, heroem referat: atque dotibus quoque animi perquam multis, Principes, ac Reges quosuis exequer. Nec dispar admodum Imperium est, quando illud non vastitate, sed situ, & amœnitate terrarum, quale Mompelleriense est, & fertilitate agri, & vicinia ac commercio maris, & cœli, solique benignitate præcellens, commetiendum sit. Ac si tandem cogitet ipsa, se derelictam, indotatam, ac repudiatam mansisse: inueniet profecto, huiusmodi connubio, sortem sibi bonam ex iniqua contigisse. Nullam igitur ei optionem dandam esse, sed indicendum, in solo connubio salutem repositam, eiusque consensum, aut prece, aut honesta vi tandem esse procurandum. Quam sententiam, quæ ab vno ex iuuenibus dicta est, cum reliqui eiusdem ordinis approbarent, atque ad viriliter exequendam illam, se, suaque omnia impensuros promitterent: quidam ex Senatoribus grandævus, atque omnium experientissimus, non tam refellendi, quam illorum dicta confirmandi gratia, sic est loquutus. Non equidem putaram, Princeps Guillerme, ceterem iuuenum deliberationem cum maturo senum consilio tam facile conuenire posse, ut ab illorum sententia, ne discedere quidem, tantum abest, ut eam nunc refutare velim; verum quæ adeo facinus hoc, quod ex sententia iuuenum machinari videris, tamen si anceps, ac audacissimum: maiori tamen in parte, & per insignem est, & quidem præclarissimum: nosque ad suscipiendum ipsum, multis nominibus: ad declinandum, perquam paucis, adhortatur.

Nam etsi vnica tantum, atq; efficax ratio sit, quæ te ab eo deterrere potest, utpote qua, & diuino, & humano teneris iure, hospitem dimittere qualem acceperis; neq; liberū est, hospitiū cuiq; violare: at illius quidē violandi occasio nunc tāta est, ut quæ regnādi causa datur, maior esse nō possit. Ea. n. ex hisce nuptiis ad futura tibi bona præfagire audeo; ut si ex mediocri in summū euehi Principē, atq; cum Regio, Imperatoriove Principatu tuū adæquare cupis; profecto nulla se tibi occasio præsentī offeret vnquā commodior. Si enim Imperatoris filiā vxorē ducis, spē quoq; Imperii tanquam sponsam, haud dubiè, te puta ducturum. Nam vnico vxoris fratre germano Alexio Imperii successore decedēte; ut facile est, vxoris quoque iure, te ad Imperii successionem vocari; ita illo interim viuēte, affinitatis gratia, perdignus es, qui vnus ex summis Principibus habearis; quique per susceptos ab vxore filios vtriusque sexus, regias etiam affinitates ambire possis. Quòd si illatam inde Emanuēli patri contumeliam pertimescis; bono te animo esse volo: ea enim mihi crede, nulla est, si cum insigni iniuria, quam eidem fecit Alphonfus Rex, comparatur. Siquidem inter spretum, & acceptum coniugium, tantum quidem interest; ut qui ab alio spretam sponsam duxerit, non tam sponsæ famæ, quam eius parentum honori consulere, beneque de ipsis mereri videatur. Quibus de causis nedum beneuolam coniugii approbationem; sed maiorem, quàm iniuria sit, gratiam cum focero te iuratum puta. Vnde, maxime virtute, animosior esto; atque facinus felix prosequere. Nam si audaces cæca sæpe iuuare fortuna solet, num tam vnanimi omnium consensu, atque consilio duce, quasi numine, à cæpto desistes? Quæ cum ardore plusquam iuuenili prosequeretur senex, vniuerso acclamante Senatu, interruptus est eius sermo; atq; vno ore cuncti, se, Guillermo ad omnia paratos obtulerunt. Verū non per Guillerum; sed per duos destinatos ad id optimates, hospites, atq; suis Senatus decretū denuntiare statuerunt. Id cum illi exposuissent, tandem subiunxerunt, tam esse id iam à Guillermo Principe, eiusque Senatu diffinitum; ut nulla reliqua esset eis, tanquam è cauea elabendi spes, nisi connubio dominæ iter aperirent. Cum igitur reclamantes illi, ac rem tam fœdam, barbaram, & iniquam, iusque omne hospitii, atque humanitatis violatum obiicientes, ne quicquam proficerent; ac neque vllus cum Imperatore consultandi locus daretur; consilio inter se habito decreuerunt, maius cū minore malo cōmutare: quin & cōsensu Principis ac Dominæ suæ pacisci cum Guillermo (quem iam propter huiusmodi facinus, alioqui audax, virum quidem non ignobilem, sed strenuum, atq; magnanimum reputabant) ut si connubio decernēda res esset, promitteret, vna cum vniuerso Senatu populoq; Mompelleriēsi, perpetua sanctione fieret: ut proles quæcunq; ex coniugio nasceretur, seu mas, seu fœmina, in Principatum hæres succederet. Quæ conditio à Guillermo accepta, à Senatu verò approbata, ab vniuerso populo sanctione quoque perpetua, fuit comprobata. Itaque depulso mœrore, & lachrymis, nuptiæ plenæ dignitatis atque concordie, plenæque splendoris ac mysterii, diuino copulante hymenæo, coniunctæ fuere: nec non remigrantibus Constantinopolim sponsæ comitibus; totq; ærumnas, & discrimina, cum optimo rerum euentu, Imperatori enarrantibus, ab eodem quoque approbatæ. Ac non multò post concipiente Mathilda, partu edidit fœminā, cum singulari populorū lætitia, & effuso gaudio, quæ Christo nomen dedit, ac vocata est Maria, de qua postea ortus est Iacobus. Sub hæc autē, quæ gesserit Guillermus, quātumq; à seipso defecerit: ac q; pessimū ingrati animi vitium cum libidine cōmiscuerit, ostendamus. Namq; ut est hominum ingenium in libidine, quo magis rem quamque concupiscunt; quo ve auidius in eam feruntur, eò quidem magis obtentam, aut spernant protinus; aut præ fatietate, quam capiunt, varietatem, vel in peius quærant: sic quoque Guillermus, cui non satis fuit cum tam paruo Imperio, & opibus, interceptam Imperatoris filiā, Regi destinatam sponsam, nullo negotio, in matrimonium duxisse; ab eaq; clarissimam prolem suscepisse: nisi quod, imperate luxuria; cum ab vxore secesserit, tum ea viuente, aliam nomine Agnetem Hispanam duxerit: talesque ex ea filios habuerit, ut ausus sit natu maior Mariam legitimam vniuersorum hæredem ab hæreditate expellere. Nam ea de re, lite, & controuersia, inter eos orta, ac coram summo Pontifice contestata, vniuersa Mompelleriensis hæreditas, iusque omne, Mariæ, eius quoque rei causa, Romam postea abeunti, ab eodem Pontifice adiudicata sunt, ac Iacobo, ut dicemus, successionē relicta. Ad quem autem, quoniam festinat oratio, quæ acta sunt interim dicamus. Mortuo Perpiniāni, quod est oppidum Comitatus Ruscinonensis florentissimum, ex graui morbo, Alfonso Rege, quæ propter heroicas virtutes, præsertim vitæ continētiam, castum appellarunt; corpus eius honorificè, regieque elatum est ad cœnobium beatæ Mariæ Populeti nuncupatum, ordinis Cisterciensis, nō longè ab vrbe Tarracone, interq; ipsam & Ilerdā situm: quod Principes Raymū-

dus, Alfonsi pater, magnificentissimè crexerat; Alfonsus autem multis attributis prædiis locupletauerat, atque muneribus amplissimis exornauerat. In quo, non modo ipse; sed qui postea sequuti sunt Reges Aragonum, quoad in Regna Castellæ successerunt, ferè omnes consepulti fuerunt. Demum illius exequiæ, iustaq; funeris, cum nouèdiali sacro; cum magna pompa, imaginibus, cantu, lamentis, & laudationibus, in vrbe Cæsaraugusta Aragonum metropoli celebratæ sunt. Itaque tribus ab Alfonso ex Sanctia Regina relictis filiis, Petro, Alfonso, & Ferdinando, cum quatuor fœminis; Petrus in Regnum Aragonum, vna cum Principatu Cataloniae successit; adiunctis Ruscinonensi, & Pallariensi comitatibus: in quibus non à principio, sed pro tempore, atque ex testamento Reges successerunt. Alfonsus autem, comitatum Prouincialem in Aquitania, cum nonnullis propinquis oppidis, testamento obtinuit. Ferdinandus verò, à patre destinatus monachus, religioni consecratus est in eodem cœnobio Populetano. Quin etiam fœminæ, quarum natu maior Constantia, cum Emerico Rege Vngariæ, ipsoque mortuo, cum Federico Imperatore, ac Rege Siciliae, matrimonio iuncta fuit. Elionora & Sanctia consequentes, parenti ac filio Tolosanis comitibus, collocatæ fuerunt. Vltima verò Dulcis dicta, cœlibem cum religione vitam coluit apud cœnobium Xixenense monialium ordinis sancti Ioannis Hierosolymitani, quod ab eisdem Alfonso & Sanctia Regibus amplissimè structum, & dotatum fuit, prope insigne oppidū Sarinienæ Olsensis diœcesis. Quarum fœminarum mentio necessario habenda est in historiis, vt successiones Regnorum, quæ sæpè affinitate per illas contracta euenire solent, melius innotescant. Petro igitur in Regna succedente, atque vniuersis subditis, magno omnium consensu, salutato Rege, & sacramento adactò, ab eoque plebiscitis (foros nostri vocant) moribus, institutisque maiorum, & Regni Priuilegiis confirmatis, nunciatum est, Mauros eruptionem in Carpetaniam fecisse, ibique parua quædam oppida Regis Castellæ, Aragoniæ fines attingentia cepisse. Vnde protinus adiunctis copiis cum Rege Castellæ, ambo impetum fecerunt in Mauros: quibus repressis, fugatisque, atque ab illis erepta Valeria Carpetanorum vrbe antiquissima, nunc Cuenca dicta, Rex cum magna victoriæ laude Cæsaraugustam reuersus est. Vbi cum ex peruersa domesticorum prauitate, magnæ inter Regem & Sanctiam matrem discordiæ concitarentur; adeoque inter se dissiderent, vt nisi pro ea sæpè proceres intercessissent, è Regno penitus Rex illam expulisset; capta inde occasione, in Aquitaniam se contulit, ad Alfonsum fratrem Prouinciæ comitem, vt quas habebat cum comite Folchalcherio controuersias, componeret. Quibus pacatis, Rex & Alfonsus, florentis adhuc ætatis adolescentes, moribusque, & ingenio similes; ac in libidinem proniores, ex fœminis, quas habet Prouincia eximiè pulchras, singulas sibi elegerunt, formosissimas quidem illas; sed neque stemmate inclytas, neque Regia ex stirpe (quales decet Reges) ortas: nihilominus tamen easdem in matrimonium propè clandestinum duxerunt. Qua de causa Rex, ac etiam quòd matre, & proceribus Regni non consultis, id fecerit, nuptias neque publicè, neque cum splendore, & sumptu coniunxit. Ex his nuptiis singulos quoque filios habuerunt; priorem Rex, cui Raimundi Berengarii, auitum nomen imposuit, qui protinus vna cum matre mortuus est. Alfonsus autem habuit alterum, quem simili Raimundi Berengarii nomine donauit. Is patri postea in comitatu successit. Itaque Rex, vxore mortua, cum strenuus, valdeque honoris cupidus esset, quin & diues admodum, ob ingentem ex vectigalibus Regiis tunc asportatam pecuniam, Romam proficisci decreuit: quod magno cum apparatu, & sumptibus, multisq; ipsum proceribus comitantibus perfecit. Nam ex Prouincia soluens, classe Genuensem portum tenuit; indeque Ostiam veniens, fluuio Tiberi inuectus, ab aliquot Cardinalibus, & Senatore, populoque Romano in vrbem deductus fuit, atque Innocentium Pont. de more veneratus, in Vaticano, magnificentissimo hospitio etiam fuit à Pontifice acceptus. Perendino die, Præsentationi D. Mariæ dicato, summus Pont. in ædem D. Pancratii traductus, Regem solenni pompa vrbis à regionibus ouatè excepit. In ea Aede à Petro Portuensi Episcopo, & Cardinali, sacro oleo perunctus, Regium illius capiti diadema fuit à Pontifice impositum, ac regiis insignibus decoratus. Ex quo simul fidelitatis sacramento se, Pont. Max. atque sanctæ Romanæ Ecclesiæ addixit. Inde verò in Vaticanum reuersus, in facello D. Petri, regiis insignibus depositis, & gladio Pontificis manu accepto, militiæ auctoramentum est professus. Hac ergo causa Regnum tributarium Ecclesiæ constituit, & ccl. Mahozemutinorum aureorum nummorum tributum in singulos annos ab Aragoniæ Regibus conferendum indixit: summa à se proposita mercede, quod Pont. manu diadema sumpsisset. Ii nummi à Iucephio Mahozumeto iactati, nuncupatique, qui summum in Mauros Imperium in Hispania obtinuerat, singuli sex solidis regalium expendeban-

10

20

30

40

50

pendebantur & æstimabantur. Hinc Pont. priuilegium Aragonensibus irrogauit, vt ab Archiepiscopis Tarraconensibus coronæ in posterum Regibus Cæsaraugustæ imponerentur: modo cauerent, se id Ecclesiæ præstituros, quod à Rege sancitum fuerat. De qua re, mox proceres, populique conquesti sunt, quod ex libero Regno, & ab omni onere soluto, Rex stipendiarium constituerit. Quemadmodum hæc, aliaque pereleganter à Hieronymo Surita scriptore diligentissimo, in suis Annalibus Hispanis, & Indicibus Latinis, vnde sumpsimus, latius fusiisque perscribuntur. Itaque solennibus coronationis celebratis, Rex in Prouinciam reuigauit; atque Alfonso fratrem, iterum à comite Folchalcherio, renouatis controuersis, oppressum liberauit; rebusque ibi compositis, in Aragoniam se contulit: vbi, sed Cæsaraugustæ potissimum, exceptus est cum triumpho. Interim verò à proceribus admonitus fuit, vt pro beneficio, & quiete Regnorum, de successione cogitaret; animaduerneretque, ne amplius nuptias, nisi cum æquali, & se digna vxore coniungeret. Quæ cura Sanctiam matrè maximè omnium angebat: nam et si Reges vndique filias illi Principes, vna cum successione Regnorum collocandas offerrent, at illa tamè recusare cunctas atq; vnicâ Mariam Mõpellerii Principem, nuper mortuo Guillermo eius patre, legitimam Principatus hæredem relictam, exoptare sibi nurrum, ac filio vxorem adiungere nitebatur. Idque non modò propter tot illius coniunctas cum pulchritudine virtutes, vt fama erat; atque Imperatorio quoque sanguine perfusam stirpem; sed maximè omnium, propter nonnullam conscientie angorem, ob præcepta olim matri sponsalia; atque illatam tanti Imperatoris filie iniuriam; quam eiusmodi filiorum connubio compensandam, seu abolendam sperabat. Tamen si non defuerint, qui ad aurem Sanctiam admonuerint; suspitionis famam peruenisse de Maria, teneri eam alteri viro, secreto coniugio, duplicique partu filios illi edidisse. At Sanctia, vt erat magnanima, pertinaxque mulier, atque imperiosa nimis; ac inchoato operi vehementer intenta, non modò admonentibus nullam dare fidem voluit, sed rem regi silentio imperauit, magisque instare cœpit, atque ipsos Regni proceres, ne rumore oborto, Regem à matrimonio auerterent, miris modis in suam sententiam pertraxit; disseminatis in vulgus rationibus, atque commoditatibus, quæ pro matrimonio facerent. Quamquam non multò post Sanctia, suæ quoque pertinaciæ, atque maturari coniugii Regis, non minimas pœnas dedit; renouatis pristinis odiis, atque dissidiis cum Rege; quæ tandem sola morte Sanctiæ dirimi potuerunt. Itaq; annuente Rege, proceres, vt Sanctiæ morem gererent, approbabant cuncta, atque pro matrimonio rationes, quas poterant, suggerebant: nepe quòd Mompelleriensis potentatus Regi ex matrimonio obueniens, magno foret vsui, atq; præsidio non solum Ruscinonensi Comitatu; sed etiam finitimis Alfonso fratris populis Prouincialibus. Ac insuper, quòd non parû splendoris Regio nomini Aragonû ex matrimonio accederet, ob Mariæ matrem, ad quam, mortuo Emanuele Imperatore, illiusq; fratre Alexio successore, ab Andronico interfecto, ius omne Imperii fuerat deuolutum; ipsoque iure posse Mariam Aragonum Reginam, dici Augustam, tanquam Augusti Imperatoris Constantinopolitani filiam, ac hæredem legitimam. Quamobrem consensu omnium, Petrus Mompellerium deductus, ibique ab effusa populi multitudine cum triumpho exceptus, celeberrimo matrimonio fuit cum Maria coniunctus. Vt iam non humano, sed diuino, quo geruntur nutu omnia, secutum fuerit, vt & Imperatoris iniuria; & eius filie contumelia, & Alfonso inconstantia, eiusmodi regalibus communium filiorum inter se nuptiis, omnino compensata fuerint, atq; in integrum honos vndiq; restitutus. Sed quoniam nuptiarum fructus est soboles: iam de insperato, inopinatoque Iacobi conceptu dicamus. De quo profecto, inter illius & nostri temporis scriptores, varius est sensus, scriptioque satis confusa: aliis pauca, eaque succinctè nimis, honestatis causa, vt historia Regis: aliis plura, variaq; ne quid intactum relinquât asserentibus, in re quidè, cum Rege conuenientibus omnibus, in modo tamen, atq; ordine, quo hæc gesta sunt, non nihil inter se discrepantibus. Quapropter, quæ ex omnibus probabiliora, ac inter se conuenientiora visa sunt, sic in vnum contulimus. Maria igitur non multò post nuptiarum solemnia: vel quòd Rex de priori suspicato illius matrimonio aliquid deprehendisset: vel quòd communis Mariæ cum matre fors fuerit; vel potius quòd Petrus vitio, quo fuit libidinis notatus, laboraret: passa est cum illo grauissima. Nam eam quidem Rex, fremitam alioqui pulcherrimam, & honestissimam, non modo spernebat, sed alienas effrænatè concupiscens, sic auersabatur, vt ne cum ea concumberet, loca sæpè mutare consueceret: ac si aliquando simul esse, atque sermones inter se palam conferre contingeret, à pulchrioribus Reginæ adolescentulis, siue matronis, oculos nunquam deiceret. Ex

quibus in vnus potissimum perpulchræ, atque spectabilis viduæ personam, mentem, aspectumque omnem infixerat, quæ nuper, mortuo viro, à suis Regina cõmendata fuerat. Id præsentiens Maria, tristis admodum, ac valde anxia futurorum; seque videns sensim marito, & filiis orbari, ac vt matri olim, sic repudium sibi; necnon vnã ex suis pellicem parari; in oppidulum Mirauallum, secus Garumnã fluuium, paruo distans spatio à Mompellerio secesserat, ibiq; loci amenitate, patientius solitudinem ferebat. Sed cum absentia Regis indies sibi tendi ad repudium insidias pertimesceret; prius quidem Regem iocoso dolo capere, atque in iis ipsis insidiis, quæ sibi à Rege parabantur, eundem intercludere curauit: occasione ad id oblata quàm commodissima, ab vno ex intimis Regis, qui eius nomine, viduam sollicitabat. Hunc, quem cum vidua clanculum in angulo triclinii colloquentem Regina deprehendisset adorta, submissa, sed aditata voce, sic est alloquuta. Sceleratissime omnium, vsque adeò tu me tædet, vt si scelus, quod nunc moliris, non plus in me, quàm in Regem committeres: profectò occubuisse iam diu, atque in ipsius Regis oculis, in quibus scio te esse, debitas mihi pœnas expendisses. Sed esto; placere Regi potius, quam mihi vis, quanquam inique facis, placere quoque & ipsa Regi cupio, atque vt vult, ita morem gerere. Licere quippe mihi quod & Racheli vxori Iacob sanctæ licuit existimo; vt perinde atque hæc, præ amore viri, quos non poterat ex se à viro liberos, saltem ex ancilla suscipiebat; sic ego regios, quos ex me non datur, ex mea quidem, tanquam ancilla, & perlibenter suscipiam, & cooptabo susceptos: modò verecundia, atque honori viduæ, vt scis, nobilissimæ consulatur: sicque in obscuro res geratur, vt neque ea Regem videre, neque à Rege videri vllò pacto possit: ac modo hæc à me dicta, tu, inquam, omnino supprimas, neque me huius facti auctorem facias. Proinde cura, vt Rex ad nos veniat: nam si per te voti compos euasero, do fidem, maiorem te à me, quàm à Rege gratiam initurum. Quæ audiens ille intimus, qui Regi erat à cubiculis, gaudensq; vehementer tam subidò ex aditata propitiã sibi fieri Reginã; necnon negotium Regi exoptatissimũ ex voto confici; properè contendit ad pagum, Lategium dictum vbi Rex aderat, non procul à Mirauallo, ei que omnia renuntiat ordine, quo instructus, & subornatus à Regina fuerat. Rex verò hæc perquam lætus accepit: ac vel à cubiculario sollicitatus, vel à quodam optimato, quem hiltoria Regis Guillelmum Alcalatensem vocat, multum rogatus, vt Mirauallum Reginã visurus concederet, sub nocturnum crepusculum eò venit. Vbi à Regina lætissimè exceptus, eandem quoque ipse placido ac sereno vultu, dissimulandi gratia, allocutus est, & cum ea cenauit. Verum à cœna quidem, huc atque illuc Rex circumspectans; minimeque viduam adesse videns, eò magis sibi præparari illam credens, ficto somno, eidem dari se velle, cubiculario indicauit. Vnde ingressus cubiculum, post multam noctem, vt primum somnus eum complexus est, Regina vera eius, atque iusta vxor, viduam se simulans, coniugalem thorum vna cum viro suo castissimè ascendit: ac vbi diem esse sensit, antequam è lecto Rex surgeret, atque è pago, vt festinabat, discederet, aperiri fenestras, ac expectantem foris optimatem cubiculum intrare iussit, nempe testem huiusmodi coniugalis congressus sibi affuturum accersens. At Rex inde abiens, nihilominus auerso semper fuit animo à Regina, vsque ad eò, vt diuortium nõ multò post, vt dicemus, cum ipsa fecerit. Sed interim diuino factum est munere, vt, ob præstitum matrimonio honorem, quamprimum Petrus ab vno ad aliud obeundum munus vocaretur, quod omnium ab eo gestorum, & præclarissimum fuit, & supra quàm dici potest, gloriosum ac commemorandum. Nam è Mirauallo veniens Barcinonem, literas accepit à Castellæ & Nauarræ Regibus significantes, innumerabiles Maurorum copias ex Africa in Hispaniam traiecisse, quæ Batiis, Lusitanis, ac Cõrtetanis adiunctæ Mauris numerum ducetorum millium excederent; animo vt ferebatur, vniuersam Hispaniam denuo subigendi. Proinde quanta maxima posset celeritate, & copiis Toletum veniret, vt communi calamitati occurreret. Tum Petrus proceribus populisque omnibus, præsertim Catalanis cum tributo Bouatici sese illi ad prosequendum bellum offerentibus, exercitum ex Aragonia, Catalonia, & Aquitania, fortissimum comparauit, peditum ad viginti millia, equitum ad tria millia & quingenta; & cum eo Toletum venit: ibique exercitibus Castellano & Nauarrensi adiunctis, fama est, peditum ad centum millia, equitum verò ad decem millia, censa fuisse. Vniuersi ergo simul Maurorum exercitum petentes, Mariano in saltu, ad conualles Tolosæ dictas, quo in loco se hostes continebant, acerrimum cum ipsis prælium commiserunt, tandiu planè dubium, atque anceps, quoad opera, & virtute Aragonensis exercitus, qui fuerat in postremis (vt Archiepiscopi Toletani historia refert) ex dubia, certa parta est victoria; Petro Rege vulnere, non tamen mortifero, affecto. In quo prælio, constans est scriptorum opinio,

nio, cæsa fuisse centum millia Maurorum, fugatis reliquis, eorumque captis ac direptis
 castris, cum opulentissimis Imperatoris Miramamolini tabernaculis. Quæ omnia libe-
 ralitate & magnificentia Regis Castellæ, inter socios Reges diuisa fuere: indeque vniuer-
 sa Hispania, diuina ope, è Maurorum tanquam faucibus erepta. Reges igitur in Arago-
 niam, & Nauarram remigrantes, summo cum triumpho excepti fuerunt. Interea Maria
 Regiam spem illam, quam in alio commendatam a viro contineret, promoueri stu-
 dens; Deo in primis, eiusque matri & virgini beatissimæ, ac per sanctis Apostolis, se suum-
 que sortum tota mente commendabat: ac non minus pietate erga illos, quam charita-
 te erga Christi pauperes prolixa, & liberalis erat, Regisque acerbitatem, atque aliena-
 tam a se metem, patientia euincens, seque ipsa consolans, spem suam omnem in nascitu-
 ra prole collocabat: donec expletis ad pariendum mensibus, multa, quæ ad fidem par-
 tus faciendam necessaria erant, præparauit. Itaque Mompellerium ingressa, in præcla-
 ra Tornamitensium domo, ipso tempore partus, cunctos ciuitatis optimates cum v-
 xoribus sibi adesse iussit. Vbi diuino opem ferente numine, natus est Infans, faustus ac
 perelegans, ipsa nocte Kalendarum Februarii, anno à virgineo partu, (vt historia fert
 Regis) supra octauum. M. C. C. qui dies vigilia & ieiunio celebratur, propter consequen-
 tem beatissimæ Mariæ Virginis matris festum Purificationis, quando commune est vbi-
 que Ecclesiarum, cereas candelas, ad sacra collustranda, benedictione consecrare. Ita-
 que vniuersa acclamante, atque comitante ciuitate, infans illico iussu matris, pro sum-
 ma gratiarum actione, ad Virginis Aedem deductus est; quo tempore sacræ peruigila-
 tiones, matutinæ preces dictæ, fiebant; & ab vniuerso choro, magna & alta vo-
 ce, hymnus, TE DEVM LAUDAMVS, cantari cœperat. Quo peracto, ad aliud
 ciuitatis Templum sancti Firmini portatus infans, similiter dum eadem preces
 fierent, diuina quoque sorte contigit, vt limen ingresso puero, canticum, BENEDI-
 CTVS DOMINVS DEVS ISRAEL, summa voce decantaretur. Quare vt eo ipso
 Purificationis festo die Christo nomen daret puer, dubitante Regina, cuiam ex Apo-
 stolis Domini, illius nomen imponendum commendaret; duodecim candelas cereas,
 æqualis ponderis atque magnitudinis, ex voto offerri Apostolis curauit; vnicuique il-
 latum proprium cuiusque Apostoli nomen adscribens; vt quibus simul succen-
 sis, candela quæ diutius aliis præluceret, designatum huic Apostoli nomen puero im-
 poneretur. Vnde aliis omnibus consumptis ac extinctis, prælucente Iacobe dicta,
 protinus in templum remeatum est, atque Iacobi nomen puero, tanquam à Deo im-
 positum. Vt scilicet eius Apostoli Hispaniarum patroni nomine potiretur puer,
 qui Hispaniense Imperium, atque Christi nomen, tam longè lateque erat propagatu-
 rus. Quæ magni profectò Regis signa, Mariæ matri ac Reginæ in causa fuerunt, ad-
 imitationem cœlestis Mariæ Angelorum Dominæ, vt obseruaret omnia mysteria hæc,
 atque mente secum conferret. Neque enim ab eiusmodi collatione aberat, imo Hero-
 dianam quodammodo tyrannidem adumbrabat; quod sub ipsis crepundiis, atque in
 cunis vagienti puero, lapis valde magnus vndeuis excisus, siue manu proiectus (for-
 tasse ab aliquo qui regnare cupiebat) tamen diuina ope illæso puero, vt regia fert hi-
 storia, cunas confregerit: quodque ex successione, orta paulò post persecutione in ma-
 trem, eaque subinde Romam, vt in Ægyptum, abire coacta, nihil illa sibi atrocius vn-
 quam duxerit, quam infantem tenerum, quadrimum, dimittere; & tanquam expositum,
 aliis educandum relinquere. Siquidem ab eo tempore, quò è Miruallo discessit Rex,
 amplius vidisse Reginam non inuenimus: quem neque felicissimæ Reginæ partus; neque
 inuicta eius patientia, emollire potuerint, quominus similtates, quas ille eatenus cum
 Regina occultas gerebat, apertas susciperet; atque cum ea tandè diuortium faceret. Nā
 eò vsque prouecta res est, vt eius causa diuortii, ad summum Pontificem Innocentium
 III. delata fuerit: submissis à Rege causis: & quòd Maria, antequam sibi nuberet, Con-
 uenarum comiti in Aquitania nupsisset, ab eoque duas filias suscepisset: & quòd eo-
 dem viro viuo, neque auctoritate Ecclesiastica à Maria separato, secum illa contraxisset.
 Quibus adiecit etiam, Rex ipse, quòd ante matrimonium cognouisset quandam Mariæ
 cognatam. Cuius causæ cognitionem Pontifex, grauissimis viris Ecclesiasticis in Aqi-
 quitania, re integra sibi reseruata, mandauit. Sed præponderante Regis potentia, atque
 in Mariæ detrimentum inclinante causa, Maria Pontificis auxiliunt implorare; eique
 iustas facti sui causas exponere decreuit; se videlicet, omnino coactam; atque parentis
 Guillelmi minis territam, clandestino matrimonio cum Conuenarum comite fuisse iū-
 ctam; cum quo ipsa etiam cognatione coniuncta erat; neque ad cōtrahendum legitimè, vl-
 la fuit ab eis vnquam à Pontifice facultas obtenta. Quin, & esse etiam compertum, eun-

dem comitem, tempore contractus, duas publicè ductas vxores vias retinuisse; alteram Guilleram Barcensem; alteram comitis Bigeronum filiam, ex quibus & filios quoque habuisse. Qua facti veritate missa Romam: vt iustiores etiam denegandi diuortii causas Maria Pontifici ad aurem suggereret; dimisso filiolo charissimo, Romam profecta est. Quam honorificentissimè, atque vt Reginam excipiens Pontifex, benigneque audiens; re ad vnguem perpensa, & examinata, de consilio sacri cœtus Cardinalium, sententia lata est; Petrum Aragonum Regē teneri matrimonio legitimo & indissolubili, cum Maria Guillermi Mompelleriensis Principis filia, publicè, atque in facie Ecclesiæ contracto: ac neque dissolui illud posse, occasione obiectæ affinitatis cum cognata Mariæ, quæ minime probata fuit, neque etiam obiectione prioris matrimonii Conuenarum comitis cum¹⁰ Maria olim contracti, quod quidem nullum fuit; non modo ex eo quod idem Comes, tertio cognationis gradu Mariā attinebat; sed iccirco maximè quòd tacitis nuptiis, quas cum filia comitis Bigeronum ille iunxerat, ex qua & prolem susceperat, secundas, illa superstitè, cum Maria horum ignata iunxerit; ac neq; vltimis, quas eū Rege coniunxit Maria, illa sese opposuerit. Quæ sententia Romæ, mense Februario, Anni M. C. C. X I I I. lata, atque in libris Decretalium (vt historia Regis affirmat) posita: ad Regem ab eodem Pontificè missa fuit, vna cum benigno Rescripto; ipsum pie adhortans, vt sententiā à se, cum consilio & matura deliberatione sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, adhibitis præstantissimorum totius Italiæ Doctorum suffragiis, latam; deq; matrimonio Mariæ Reginæ pronunciatam; ipse firmam, maximeque ratam haberet, bonique consuleret. Quandoquidem ad eius animum & conscientiam pacandam, omnino prolata illa fuerit: totq; etiam sedandas populorum commotiones, quæ facile ad perturbandā ipsius Regna inde exoriri possent: maximè verò ob honorem Mariæ fœminæ Christianissimæ restituendū; & vtriusque pignus charissimum, prolem scilicet inclytam Iacobi Infantis cohonestandam: cuius certè successione, magna in Regno illius pax & tranquillitas consecutura videantur. Nec dubitandū, diuini fuisse numinis, eiusque titu factum, ex tot perturbatis, varieque distractis rerum negotiis, optimum atque inexpectatum finem subiecisse, & tanquam ex malo bonum elicuisse. Cui sententiæ, Pontifex dubitans, ne forte Rex obedire recusaret: Carcassonenfi, & Auinionensi Episcopis commisit, vt Regem per censuras Ecclesiasticas, appellatione quauis remota, ad obediendum compellerent. Verum³⁰ Rex, inueterata obdurefcens pertinacia, in proposito permansit. Quamobrem Maria, ne forte quid detrimenti à Rege acciperet, atque vt rei exitum tutius inde videret, Romæ se continere decreuit, quoad alterutrius obitu, tot, tantisque malis finis imponeretur: necnon vt contestata cum Guillermo fratre Romæ lis de successione, & hereditate Principatus Mompelleriēsis, de quo paulò supra diximus, Pontificis quoque decreto finiretur: prout idem Innocentius Pontifex, de eo sententiā protulit; esse Guillermm Guillermi Mompelleriensis Principis filium, tanquam spurium, neque ex iusta, legitimaque vxore natū, ab vniuersa successione & hereditate paterna repellendum; eiusque sororem Mariam tanquam vnicam ipsius Guillermi filiam, ex iusta, legitimaque vxore natam, hæredem vniuersorum: atque in primis in Principatu succedere: Ideoque Iaco-⁴⁰ bo Principi, vti vero filio, legitimoque hæredi Mariæ Reginæ Aragonum, eundem Principatum successione adiudicari. Quæ sententia Romæ prolata fuit, atque ita liti finis impositus. Dum hæc geruntur Romæ, Petrus quorundam impulsu, atq; furiis agitatus, tanta flagrabat ira in Reginam, vt Iacobum puerum communem filium, illius causa despiceret, neque regio ipsum more educari curaret: sed quasi alienum, neque haberi coram permitteret. Tamen ea sub ætatula puer, tum specie ac dignitate oris, tum habitudine & statura corporis, mirificam, atque permagnam Regiæ magnanimitatis spem afferebat: cumq; cunctis mire conspiciendus, atque amabilis esset: Regi tamen minime erat in oculis, sed in odio propemodum. Ne quis existimet naturæ affectum ad eò dominari in parentibus, quin possit ille præoccupari odio & ira, ex falsa animi etiam persuasione con-⁵⁰ ceptis. Quod intelligens Symon Monfortius comes Carcassei atque Bessiani oppidorum eiusdem Aquitanix, non longe à Mompellerio, vir etiā bello, & pacè strenuus ac perinsignis: necnon Regi intimus, satisq; obligatus, propterea quod gratia & precibus Regis, idē Pontifex ipsum comitatum cum aliis oppidis, beneficiario iure (fœdū vocant,) Mōfortio concesserat, puerum commiseratus, Regem precatu est, vt illum apud se manere, ac educari sineret: curaturus omnino, vt Regiis moribus, honestisq; institutis imbueretur ille: atque vt talem decebat Principem, ab infimis atque sordidis abstineret. At Rex fortasse cogitans velle Mōfortium adoptare sibi filium, eumque iunctis nuptiis sua cum filiola successorē relinquere, facile ab se abduci permisit. Sed proh Deus bone, ei pater filium

lium educandum commisit, qui se breui, intraque annum, commisso prælio, in acie erat oppressurus. Erat autem Monfortius bellator maximus, atque Dux magni nominis, ab eo tempore potissimum, quo idem Pontifex coactis copiis, magnum exercitum comparauit, eique Monfortium præfecit, ad inferendum bellum comitibus Tolosano, Foxensi, & Conuenarum, tanquam fautoribus hæreticæ factionis Albigenis, quæ nuper orta ex Albi vrbe Aquitanica, Manichæorum, Arrianorumque simul, & Waldensium turpissimos ac nefandos errores suscitabat. Quam hæresim indies accrescentem, impugnavit summa concionum contentione beatus Dominicus Hispanus, tunc Canonicus regularis sancti Augustini, post verò clarissimi, religiosissimi que ordinis Prædicatorum parens & conditor; quoad in celeberrimo Concilio Lateranensi, ab ipso Innocentio Pontifice, Romæ anno Domini 1215. congregato, concurrentibus duobus Patriarchis, Constantinopolitano, & Hierosolymitano, quadringentis Episcopis, septuaginta Archiepiscopis, vna cum vndecim Generalibus ordinum, necnon octingentis Abbatibus, & Prioribus Monasteriorum; præter Legatos omnium Principum, & Regum Christianorum, hæc ipsa hæresis damnata est, vna cum comitibus Tolosano, & Foxensi eiusdem hæreseos fautoribus. Quos etiam suis comitatibus, & oppidis omnibus priuari voluit sancta Synodus, ac Fisco Ecclesiastico applicari: id eoque Monfortio strenuo in debellandis illis duci, atque protectori fidei præstantissimo, potentatus illos regendos & gubernandos tradidit. Quibus in potestatem redactis, Monfortius omnium Aquitanix Principum potentissimus haberi, atque idcirco non modo timeri; sed Regi etiam, ex eo quod Tolosanum eius affinis comitatum occuparet, infensus esse cœpit. Quibus accessit, quod à Carcafonensibus, & Besianis populis, quos obtinebat Monfortius, in Regis contumeliam, siue ludificationem est gestum. Vt potè qui fraudulenter de Monfortio conquesti sunt apud Regem, quòd eos ille acerbè nimis, atque tyrânice tractaret; precarique subinde Regem, ut ipsos in suam tutelam acciperet; atque ab illius manibus eriperet: se enim illico in eius potestatem abituros. Id creditum est, arte fuisse à Monfortio factum, ut tentaret Regis animum, an fortè postulatis populorum annueret: ut oblata sibi inde occasione, à Regis amicitia discederet, quem intelligebat, Tolosano comiti, ac sorori, auxilium ad recuperandum comitatum implorantibus, suppetias ferre velle. Nam adueniente Rege, ut populorum arces, atque munita loca caperet ad ea protegenda, occurrebat vulgus promiscuum, temereque iactabat, se, suaque omnia pro eo impensurum: idque sufficere ad eorundem suscipiendam defensionem: iamq; huiusmodi simulatis verbis, simul etiam occursum feminarum pulcherrimarum, quarum consuetudine delectari Regem sentiebant, cum tympanis & systris, rempus, ne se illi darent, conterebant; sicque Regem à proposito, & progressu deducebant. Qua populorum cognita ignominia, & ludificatione; atque Monfortii industria id factum Rex existimans; iam non occultas, sed apertas cum Monfortio inimicitias suscipere decreuit. Quibus occurrens Monfortius (ut Regis historia significat) ad oppidum Murellanum agri Carcafonensis, cui propinquus erat Regis exercitus, se cõtulit; mille secum lectissimis leuoris armaturæ equitibus adductis. Id Rex intelligens, sua quoque castra mouit; exercitu quidem, non tamen bellandi arte superior Monfortio; quem vbi in oppido se continere intellexit, obsidere illud, atque Monfortium vi capere statuit. Id animaduertens Monfortius, atque magno in periculo versari se videns, inducias à Rege petiit, seseque ei honestis conditionibus tradere tentauit; Regiam potius experiri clementiam deditione, quam armis suam, Regisque fortunam prouocare malens. Sed pacta & conditiones abnegante Rege, ac præ ira exercitum ad expugnationem oppidi, celerius quam par erat, admouente; neque expectatis quibusdam optimatibus Catalanis, qui cum magna militum manu, sequenti die in castra venturi erant, impetum facere decreuit. At verò Monfortius non tam ira, quam desperatione rerum succensus, seque minimè obsideri passus, suos benè cohortans milites, protestatus est etiam, se Regi summis se, atque omnia pacis compendia pertentasse, ne armis cum illo pugnaret. Verum neque profecisse quicquam cum obstinato Rege, neque sine summo sui dedecore à prælio abstinere posse. Idcirco Deo, & sanctis, se, suosque commendans, atque ut erat solitus in aggrediendis hostibus, sanctissimum Christi corpus in alimētum animi, vna cum aliis sumens, oppido egressus, cum vniuerso equitatu petit Regis exercitum, qui obsesurus oppidum sese in alas extenderat, eamque partem vbi versabatur Rex, aperiam, & quasi desertam reliquerat. Vnde cognito Regis vexillo, quocunque Rex graditur præferri solito, Monfortius acie instruens, conglobato agmine, vexillum petit: suis antea da-

to signo, vt nullos, vel supplices, vita donarent; ac nedum proceribus, aliisve exercitus primoribus; sed ne Regi quidem parcerent. Ex quo antequam Regii, qui dispersi erant, in eam partem, in quam Monfortius impetum fecerat, sese ad propugnandum præ Rege colligerent; vniuersos, qui in custodia Regia erant, vna cum ipso Rege, ad vnum interfecit. Sed vbi increbuit rumor in castris, Regem occubuisse: illico se omnes fugæ dederunt. Quo facto, Monfortius receptui cāens, intactis castris, atq; à direptione abstinens, cum vniuerso integro ferè equitatu, in sua se oppida recepit, mœstitiamq; præ Regis obitu, victoriæ gloria superauit.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA

ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expuglatoris.

LIBER II.



MORTVO Rege, proceres atque reliquiæ exercitus, in castra reuertentes, illius cadauer planctu & eiulatu magno, humo sustulerunt; illudque Hospitalariis equitibus sancti Ioannis Hierosolymitani, quorum ordini Rex castra, oppidaque multa dono dedit, honorificè, regioque more, sepeliendum tradiderunt. Quod ipsi magna pompa humeris gestantes, in cœnobium Xixenense, quo Sanctia mater ingressa olim, & sacris initiata, non multò antea obierat, magnifico structo sepulchro condiderunt; iusta illi, cū sacro nouendiali, sumptuosa nimis, & lametabilia reddentes. Itaq; intestato Rege, cū perturbata & cōfusa essent omnia; Nunnius Sanctius, vnus ex primatib. Aragonēsis, prudētia & virtute præstans; vna cum Guillermo Moncada Vicecomite Cardonensi, penes quos summa exercitus erat; ac nonnullis aliis Aragoniæ, Cataloniæque proceribus, ne ex interregno maior oriretur rerum perturbatio; cresceretq; subinde Regnorum in partes distractio, successionem Iacobi filii maturandam curarunt. Nam etsi secessio illa Regis à Maria Regina sententia Pontificis damnata erat, atque pronunciatum, nuptias à Rege iure contractas esse, ipso tamen sententiæ minime obtemperante, plerique adhuc de eare ambigebant. Quae de causa, ac etiam quòd Rege intestato, Sanctius qui Alfonso Regis frater natus minor erat, ac testamento Raimundi Principis patris, decedente Alfonso, ad successionem in Regna vocatus; quique huius rei causa, se comitem Ruscionēsem appellauerat: tum & Ferdinandus Petri Regis frater germanus, qui monachatu, regnandi spe, abdicato, in magnam ambo occupandi Regni spem venerant; iam non obscurè, sed palam machinari multa cœperant; quibus rebus plerosque populos ad se pelliciebant. Vnde proceres, consilio habito, protinus Iacobo puero Regnum deferre statuerunt; maioribus coactis copiis, bellum in Symonem Monfortium renouare parantes. Idque non tam vlciscendi Regis, quam Iacobi recipiendigratia, quem Monfortius, & Pontificis iussu, & permissu Regis, educandum susceperat. Quod præsentiens ille, paulò ex victoria iam factus insolentior, maiori comparato exercitu, sese defendere, vnaque Iacobum retinere cogitauit. Sed proceres lento eum bello incessere statuerunt; quoad à Pontifice, precibus Mariæ Romæ agentis, legatione missa, impetrarent, Monfortio tam multis ei beneficiis obstricto præciperet, vt Iacobum paternis Regnis præficiendum proceribus restitueret. Hanc legationem libenter susceperunt Sithenius Cornelius, Guillermus Ceruera, & Petrus Ahonesius, Aragoniæ, & Cataloniæ primates, ac etiam Guillermus Monredonius magister equitum Templariorum; potestate data, vt si Monfortius Pontificis imperata facere recusaret, bellum grauissimum, audiente Pontifice, in illum promulgarent: ac, vt moris erat, pro belli se-mente iaciendo, à Petro Ahonesio, vno ex legatis, ad singulare certamen ille, proditiōnis, perfidiæque nomine inculandus prouocaretur. Verum qui legationem hanc impē-sius, quam alii sollicitarunt, fuisse Hispanus Pontifex Albarrazinen-sis, & Petrus Assagra eiusdem vr-bis dominus; vt Sanctii, & Ferdinandi factionibus, Iacobi restitutione festinata,

stinata,

stinata, occurrerent; quas illi, cupiditate regnandi, maximas excitabant, Regnaque in partes diuiserant. Itaque legati multorum dierum viam progressi, ac cum amplissimo comitatu Romam peruenientes; statim lugubribus induti vestibus, honorifice (vt agi solet cum legatis) ab vniuerso populo excepti fuerunt. Ac primo quidem ad Mariam Reginam, perinde vt dominam, Regios ei honores exhibentes venerunt, cui legationis suæ causam exponentes, deque Rege viro funestissima, de Iacobo filiolo, saluo & incolumi prospera; de cæteris verò rebus multa imminencia Regnis mala, nisi è Monfortio recuperetur puer, nunciarunt. Vnde, intercedente Maria, ad Pontificem introducti sunt, ad quem valde mœsti, & lugubres cum venissent, Senato ipsi¹⁰ dato, ac potestate dicendi facta, Templatorum magister eloquentia præstans, ac notus antea Pontifici, legationem suam sic renuntiauit. Funestum atque lamentabilem Petri Regis nostri fortissimi, inuictissimi que interitum, atque adhibitam in eum sæuitiam, nunc sigillatim enarrare, diuine Pontifex, neque lachrymæ, lugubresque lamentationes nostræ sinunt; neque beatitudini tuæ, cui nota antea, acerbaque fuere omnia, honestum est, infandum modo dolorem renouare: nisi quòd, vt paucis accipias, Symon ille Monfortius, cui Rex tot, tantaque bona, rogatu suo, à beatitudine tua impetrauit; adeoque carus ei fuit, vt Iacobum filium Principem nostrum eidem educandum commiserit; ex familiari & intimo, subito factus hostis, & perduellis crudelissimus, collatis signis, non solum Regiam exercitum aggredi ausus est; sed ipsummet Re²⁰ gem à te olim, cum Regio diademate insignitum; tum tuis sacrosanctis quasi consecratum manibus, furore plusquam effrenato, interemit. Cuius, atque multorum procerum internecione, ita vniuersa res est perturbata; atque ob intestatum Regem, dubiamque inde successionem, Regna in partes diuisa; vt nisi occurratur protinus, nullum non ex interregno detrimentum sit Respub. acceptura. Idque partim Sanctio patruo, & Ferdinando fratre Regis, ab intestato successionem sibi arrogantibus; partim proceribus cum exercitu, & maiore parte Regni, Iacobum successorem sibi deposcentibus: cum Regis olim secessio à Maria felicissima Regina nostra, quam illi obiciunt, iustissima beatitudinis tuæ sententia damnata fuerit, atque pro matrimonio pronunciatum. Caput igitur atque legationis nostræ summa, hæc est: vt Iacobum Principem nostrum paruulum, à Mō³⁰ fortio retentum, statim restitui iubeas proceribus Regni, Regno præficiendum, antequam ille bello à nostris lecessitus; ac timens fore sibi à Iacobo, & proceribus Regii sanguinis vltionem parandam, in partes Sanctii & Ferdinandi ad perdendum puerum secedat. Scimus enim Monfortium tot, tantisque à beatitudine tua fuisse muneribus, beneficiisque deuinctum; vt dubium non sit, quin statim ille iussis tuis obtemperet: alioqui cõmunis est procerum sententia, vt non modo atrocissimum eius oppidis bellum inferatur: verum vt à Petro Ahonesio Aragonensi optimato, qui præsens, ac collega noster est, ad singulare certamen prouocetur, vt perfidiæ, ac rebellionis redarguatur. Sed quoniam multo maiora mala, adeoque manifestam regni euersionem, cum detrimento Iacobi, ex bello sequi posse putamus: tuum erit pater beatissime, pro ea, quæ tibi à⁴⁰ Christo iniuncta est pacis in Christianum gregem inuectio, restitutione Iacobi, tot imminencia incommoda & detrimenta à nostra Republica auertere; vt pro tuis maximis collatis in gentem nostram beneficiis; & perpetuam beatitudini tuæ felicitatem precemur; & sacrosanctæ huic Sedi fidelissimam regnorum obedientiam, nunquam defutura, exhibeamus. Peracta oratione, legatos benigne consolatus est Pontifex, vehementer, se condoluisse asserens, audito pertristi nuntio de miserando Regis interitu, viri utiq; strenui, ac fortissimi; vt qui ab hostib. circumuentus, à suis verò derelictus, mori potius, quam turpi fugæ, se dare decreuerit: non nihil tamen culpæ illius contumaciæ, atq; secessioni à Maria coniuge per sancta, attribuens. Sed honorem mortuo, quem viuo forte negasset, se omnino facturum, atque Iacobi Principis restituendi, summam curam gesturum pro⁵⁰ misit. Quin & regni proceres commendauit, ob præstitam Iacobo obedientiam: bonoque illos animo esse iussit. Non enim se illis, re, & opibus defuturum, quoad Iacobus in pacificam regni paterni possessionem veniat. Tandem commendato regnorum obsequio erga Romanam sedem, atque legatorum patientia & labore itineris multum collaudatis; ipsos paululum Romæ, quoad mandata acciperent, iussit consistere. Interea Petrus Beneuentanus Diaconus Cardinalis à Pontifice antea missus, in Aquitaniã venerat, ad tot illius Prouinciæ turbines ac tempestates pacis sedãdas, quæ nuper exortæ fuerant ex calamitoso, & exitiali bello, quod Albigenis hæreseos sectatoribus, horumq; fautoribus, illatum fuit à Symone Monfortio Pontificii exercitus duce: vel potius ad ea, quæ in Concilio Lateranenſi, de quo supra diximus, contra dictam hæresim deliberata

sunt, legationis munere exequenda. Qua de causa Cardinalis, Concilium Mompellerii prouinciale indixit: conuenientibus Narbonensi, Auxitano, Ebrunensi, Arelatenfi, & Aquensi, Archiepiscopis, viginti octo Episcopis, aliisque quamplurimis Abbatibus, & Prælati Ecclesiarum totius Prouinciæ. In quo inter alia decreuit Synodus, vt ciuitas Tolosana, vniuersusque eius comitatus, & iura, quæ paulò antea, damnato illius comite in Lateranenfi Concilio, tanquam fauore hæreseos Albigenfis, Ecclesiæ adiudicata fuerant; atque strenua Symonis Monfortii exercitus Ecclesiastici præfecti opera, in illius potestatem redacta; eidem Monfortio, pro tantis erga Romanam sedem promeritis, beneficiario iure donarentur, & modò summi Pontificis, atque Sedis Apostolicæ id decreto confirmaretur: cuius stabiliendi gratia, Archiepiscopus Ebrunensis Romam à Synodo missus est. Vnde Pontifex audito decreto Concilii Prouincialis, atque donatione comitatus Tolosani, tam iustis causis Monfortio facta, eandem confirmauit, & ratam habuit; modò mandato Synodi Iacobus Princeps, Petri Regis Aragonum filius, qui à Monfortio in custodia tenebatur, proceribus ac exercitui Aragonensium & Catalanorum liberè restitueretur. Promittente Ebrunensi Archiepiscopo, illico Pontifex legatis procerum venire iussis, literas dedit, eosque cum Archiepiscopo dimisit. Quibus Mompellerium regressis, pacto & confirmatione renunciatis, Monfortius obtemperare se velle dixit, ac protinus vna cum Legato Cardinale Carcassonem profecti sunt, vbi biennio retentus fuerat Iacobus; indeque ab eisdem honorifice deductus Narbonem: quo iam multi proceres cum vniuersis legatis ciuitatum & oppidorum Catalonia conuenerant: à quibus legatus, fide publica accepta, de fideli custodia, & tutela præstanda, Iacobum eis tradidit, annum iam sextum habentem. Venit etiam vna cum Iacobo eius patruelis Raimundus Berengarius filius Alfonsi, relictus hæres comitatus prouincialis; cuius hæreditatis gratia Berengarii nomen habuit: cumque sex fere annos ambo nati essent, simul educati sunt. Itaque Iacobo vna cum legato Catalonia ingressi, per oppida & vrbes latissimè, atque cum magna acclamatione & applausu deuectus est. Vbi multa, quæ pacificum Iacobi ingressum impedire poterant, consilio & auctoritate Legati expedita sunt, & prudenter composita. Iamque Barcinonem venientibus, nobilissima & potentissima ciuitas, splendore & magnificentia, quibus solet Reges, Iacobum excepit. Quo etiam ab extremis Aragoniæ finibus promiscua multitudo hominum venerat, Principis visendi gratia. Vbi consilium fuit Legato & proceribus, vt pro commune, ac commoditate Aragonensium & Catalanorum, conuentus publici à Iacobo indicerentur in Ilerdæ, vrbe antiqua, & illustri Catalonia, quam Sycoris aurifer alluit fluuius, atque feracitate propinqui Vrgellitani agri, frumento abundantissima. Quam ingrediens Iacobus, ab effusa multitudine magnificè exceptus fuit: atque in primis, sigillis, bullisque ad consignanda diplomata & tabellas mutatis, vt moris est regnare incipientibus, conuentus initi sunt; præsentibus Legato, & Aspargo Barcino, Archiepiscopo Tarraconensi, Regis etiam cognato, cum aliis vtriusque Regni Antistitibus; quin & proceribus, & regulis, ac oppidorum procuratoribus; exceptis Sanctio & Ferdinando, qui in dissensionibus procerum, atque inde ortis discordiis, omnem spem collocabant, ad ea, quæ de successione inter se moliebantur exequenda. Sed Legato modis omnibus procurante, in conuentibus id potissimum obseruatum fuit; vt elata voce, nec non sublati in altum dextris, omnes iusiurandum, fidemque publicam, Iacobo, quem ipse Aspargus Archiepiscopus vlnis sustentabat, tanquam vero Principi, ac domino darent, neque ab eo discessionem facturos se vnquam promitterent. Quod iusiurandum nunquam antea dari solitum, lege sancitum fuit, vt Regibus in possessionem Regnorum venientibus, ab omnibus præstaretur. Deinde perspecta tenera, nec ad regendum apta ætate Iacobi, & ad eius maxime tutandam & conseruandam vitam, curarunt, vt Guillermo Monredonio Promagistro equitum Templariorum vtriusque Regni, quem paulò ante ostendimus legationem Pontifici renunciaffe, Iacobus custodiendus daretur: viro utiq; optimo ac prudentissimo, vsuque, & exercitatione maximarum rerum prædito: à quo & generosis imbui moribus Iacobus, & armis potissimum bellique rebus instrui posset; quod omnia tunc essent posita in tutela & præsidio bellicæ virtutis. Neque Sanctio, & Ferdinando id munus ad se spectare contententibus, à Legato, maioriq; parte procerum permissum est: quin nimo eò magis Regis excubiæ, eiusque custodiæ capitis, eidem Monredonio, data fide, commissæ fuerunt: atque in arce Montionis amplissima, munitissimaque, Iacobus Regio præsidio custodiendus positus; vna cum eius patruuele Raimundo, annum etiam nonum agente. Demum custodia durante, Sanctius Regni Vicarius constitutus est. Interea Romæ Maria Regina

tot antea conflictata malis, atque à Rege viro, & à fratribus in eius rem, honorem, & famam impiè conspirantibus, inique diuexata; diuina tamen ope, atque innocentia præsidio defensa, cum esset ætate prouecta, mortua est, Honorio Pontifice, cui valdè commendauit Iacobum Principem filium; quem Mompellerii Principatus hæredem instituit; eique, intestato mortuo, Mathildam, & Petronam filias, ex comite Conuenarum antea susceptas, nulla de spuris fratribus mentione facta, testamento substituit; & quia viuens, ob insignem eius pietatem, religionem, vitæque integritatem, magno, regioque semper in honore fuit apud Pontifices; mortuæ ab eisdem honores quoque regii facti sunt: iustaq; funeris, cum sacro nouendiali honorificentissimè perfoluta, eiusque corpus in Vaticano, maximo Diui Petri templo, prope sepulchrum beatæ Petronillæ (regia testante historia) conditum fuit. Deinde Pontifex annuens votis Mariæ, Iacobum eius filium Regè, Aragoniæ Regnum, atque Cataloniæ, & Mompellerii Principatus, ac quæcunq; Regi bona in posterum accresceret, sub beati Petri, suiq; præsidii tutela suscepit. Ac insuper Bernardo Cardinali, Apostolicæ Sedis in Aquitania Legato, per literas mandauit, vt Iacobum Apostolicæ Sedis clientem, ipsiusq; Regna & bona omnia defenderet. Ex quo ille Consilio Regis, ætate pueri, primarios administratos præfecit, Aspargum Tarracensem Antistitem, Symonem Cornelium, Guillerimum Cerueram, & Petrum Ahonensium primates tum Aragonenses, tum Catalanos. Cæterum, Iacobo Principe Mõtionis in arce retento, magna indies sequebatur, non regnorum modo, sed populorum, vulgariūque hominum in partes diuisio. Quin & ærarii consumptio tanta erat, vt ne Iacobo quidem illud alendo sufficeret: quòd Petrus olim suis profusissimis sumptibus, atque largitionibus, regium prope patrimonium, ac ærarium consumpserat: ipsaque vectigalia regia, Iudæis, atque Publicanis magna ex parte oppignerata erant. Ex quo Magistratus, alique à Regibus constituti Iudices, stipendiis, suisque honorariis fraudati, munera sequi omnes, atque venalia omnia habere cœperant. Quo animaduerso, Catalani optimates facile populis persuaserunt; vt Bouaticum tributum à Regibus initio Regni exigi solitum, penderetur, sic dictum, quod pro bouum iugis, singulisque pecudum & armentorum capitibus soluebatur: quale fuit ter Petro Regi pensitatum: primo in sumptus bellicos aduersus Mauros Carpetaniæ; atque iterum in expeditionem sacram contra eosdem, ad Tolosæ conualles, Vbedensi prælio: Tertiò in auxilium dotale, quo idem Rex tres sorores in matrimonium collocauit: quorum tamen nullum fuit cum præsentī necessitate, atque exigendi causa comparandum; vtpote quod Regi quasi redimendo, impendendum esset. Nam & ipse Sanctius præfectus, atque Regni Vicarius, cuius animus totus erat in accumulanda re, & perdendo Iacobo; quamcunque Regni iacturam, suam ad illud occupandum occasionem putabat. Sed quanquam Sanctius, & diuturna custodia Iacobi, & largitionibus, multos ex proceribus in suam partem pertraxerat; eiusque fratris filius Ferdinandus, similia per se quoque moliretur vsque adeò, vt in eos maior iam procerum pars, seu factio contentius ferretur: non defuere tamen, qui Iacobi partes constantissime tuerentur; atque Bouatici in alimentum Regis exacti subsidio freti, arma pro eo sumerent: In primis Petrus Cornelius, & Vallesius Antillonius Aragonenses, satis spectatæ fidei iuuenes, atque nobilitatæ bello virtutis. Quos Simenius Cornelius prouectæ ætatis homo, atque inter optimates consilio & opibus mirè præstans, cum videret tam bono erga Regem animo affectos esse; diligenter admonuit, vt in proposito susceptoque consilio præficiendi Iacobum Regno permanerent: verumq; ac legitimū Regni successorem ipsum reciperet: vt Regnum ab impendenti tyrannide, sua dextra liberarent. Nam ex factis, vitæque vsu Sanctii, atque Ferdinandi, facile poterant colligere, alterutro ex ipsis Regnum occupante, euasuram inde subito tyrannidem intolerabilem. Vnde necesse omnino esse Iacobum è custodia educere, antequam altera ex factionibus illum ad perdendum præriperet: quod tacite iam iamq; à Sanctiana procurari sentiebatur; ideoque Rege in libertatem asserto, atque oblato populis, factiones, quasi nebulas occurrente Sole, facile dissipari posse. Idque haud dubium fore conclusit, recenti exemplo Raimundi patruelis Iacobi, è custodia erepti, atque in prouinciā, vbi perturbata erant omnia, feliciter ingressi. Quippe per id temporis commotā prouincia, quidam è proceribus inde ad Raimundum cum Iacobo in arcem detentum scripserat, perdita esse omnia, atque funditus pessundati eius Rempub. nisi aduentum maturaret. Proinde acceptis literis, illico sese è custodia eriperet, atque eodem nuntio duce, Tarracensem peteret; esse namque Salonio in portu paratam ei nauem actuariam, quæ propter ipsum in prouinciā deduceret. Quo nuntio lætatus Raimundus, quem male etiam habebat custodia, Iacobo literas ostēdit, de que itione sua consiliū petiit. Cui Iaco-

bus, qui simili quoque abeundi desiderio flagrabat, ipsum animare cœpit, proque illius meliori statu rerum, ac Reipub. incolumitate, nihil non tentandum esse consuluit. Nam & consuetudinem, inquit, quæ mihi tecum iucundissima intercedit, cuius & priuatione angor vehementissimè, publico prouinciæ iuræ bono posthabendam puto. Itaque ante duos menses, quam Iacobus educeretur, Raimundus sub noctis crepusculum, mutatis vestibus, vna cum Petro Angerio eius alumno, præeunte nuntio, Ilerdam prætereuntes, in portum deuenere; vbi conscendentes nauim, secundo vento, Massiliam apulerunt: cuius præsentia Principis protinus pacata fuere omnia, & in possessionem Comitatus magno omnium consensu veni ipse. Quæ Raimundi fuga, vt primum Sanctio innocuit, illico eius animum vehementer percussit, quod crederet Iacobum simili- 10
liter è custodia erupturum: ideoque paruo comparato exercitu, hunc in insidiis prope Montionem collocauit. Itaque Simenius Cornelius cum ipsis Petro, & Vallesio, atque meliore, & saniore parte procerum Ferdinandæ factionis, quæ odio Sanctianæ insolentiæ, paulatim in partes Regias abire cœperat, Monredonium Templariorum Promagistro equitum conuenerunt Montioni; eique tot in dies pullulantia Reipub. mala, atque ex- 20
crescentem Sanctianæ factionis potentiam ad perdendum Regem intentam, renunti-
arunt; neque euitari posse pericula, nisi oblata populis præsentia, atque amabili vultu Regis. Proinde Regem è custodia educeret; paratam enim, se, magnam militum manum habere, ad ipsum non solum excipiendum, & defendendum; sed vel per me- 20
dios hostes inuehendum, ac in Oscensem, & Cæsaraugustanam vrbes incolumem deducendum; vbi populi imperiosa procuratione Sanctii offensi, ac rursus præ-
sentia Regis confirmati, cum eo facile consentirent. Hæc vbi à Monredonio audita, Regi relata fuerunt, animose respondit Rex, se promptum esse ad ea omnia, quæ à pro-
ceribus deliberarentur perficienda. Itaque eductus è custodia & arce, vbi triginta menses continuos exegerat; cum bonam puerilis ætatis suæ partem in labore, inopiaq; ac patientia & animi & corporis maximè exercuisset. Sed postquam Sanctio renuncia-
tum est, opera & industria procerum, atque Ferdinandæ factionis, quæ interim ad Re-
gem defecerat, eius exitum è custodia fuisse procuratum; non amplius obscura, sed
aperta in Regem simultate & odio fuit, atque multis coram astantibus, de Rege, de-
que ipsum sequentibus proceribus loquens, in hæc magnifica de se verba prorupit. Au- 30
dio Regem, me inuito, atque inconsulto, contrariaq; factione iuuante, è custodia e-
duci, iamque Cinga fluuio traiecto, Aragoniam intrare velle; do fidem futurum, vt qua-
cunque ierit, per constratum panno murice tincto iter, ipsum cum suis affeclis abitu-
rum: significans scilicet, à se illos enecandos, eorumque sanguine viam, qua irent per-
fundendam. Quæ verba, vt primum egredienti Regi Montione, & fluuium trananti re-
lata fuere: ac etiam quod Sanctius paruo inde spatio, in oppido Selga, magna militū ma-
nu munitus, pugnaturus expectaret; subito quasi furore percitus, cum annum dumtaxat
nonum haberet; sed proceriore quam ferret ætas corpore esset, ab equo desiliens, mili-
tare sagulum ab vno ex equitibus accepit; tantaque animi magnitudine sese ad pugnam
composuit, vt protinus ad hostes pergere iusserit. Verum Sanctius, seu conscientia, seu
regia reuerentia motus, à proposito, & insidiarum loco diuertit, Regemque incolumem 40
pertransire liuit. Qui oppidum Beruegalium præteriens, Oscam peruenit: atq; magna
cum lætitiâ ab vniuerso populo est exceptus. Vbi cum paululum constitisset, Cæsaraugustam
contendit; quo iam Prælati Ecclesiarum, Regniq; proceres, & oppidorum Le-
gati, qui erant regiarum partium, secreto conuenerant; atque vt ea vrbs est, & natura, &
situ, & ædificiorum descriptione in primis nobilis, ac concursu etiâ totius Regni frequen-
tissima & potentissima, nouum Regis aduentum honorificentissime celebrauit; atque
pro ætate Regis, ludos ei, & spectacula festiua & magnifica dedit. Deinde Rex magnis
se Regni negotiis, quæ potissimum ad tranquillum Reipub. statum facerent, immi-
scere voluit: atque vt fuerat institutione Monredonii, nunc ad palæstram, nunc ad
litteras, nunc ad negotia effectum: sic dum in his versaretur, virili quadam seduli- 50
tate animum ad pertractanda illa intendebat. Vnde procerum discordias, quæ tunc
multæ erant, disquirens; Prælatorum consilio & ope adiutus, non paucas sedauit: atque
ab eo tempore rem ipse, non modo publicam gerere, verum militarem etiam admini-
strare cœpit. Itaque Tarraconem profectus, Catalanorum conuentibus breui peractis,
Ilerdam progressus est: vbi Catalanorum simul & Aragonensium conuentus indi-
cti fuerant; ad quos Sanctius & Ferdinandus cum magna vtriusque procerum factionis
turba conuenere: alter procurationis suæ; vterque verò, iuris quoq; sui ad Regnum, com-
pensationem reposcentes. Sed Sanctii postulatis sic fuit satisfactum, nempe, vt eiurata
ab eo

ab eo denuò vniuersa Regnorum procuratione, honorario fidelitatis iure, aliquot ei oppida non longè à Cæsaraugustano agro sita attribuerentur; ea lege, vt is de iure suo, si quod in petendo regno haberet, decederet. Qua compensatione contentus ille fuit: tametsi oppida ea omnia vix octingentorum aurcorum tributum quotannis domino penderent: vt hinc mirari liceat, atque animo perpendere, illorum temporum, non solum felicem rei nummarie inopiam; sed procerum quidem, cum tam paruis censibus, bello paceque sustentatam magnificentiam: Quam profecto, si cum ea, quam proceres nostri temporis præferunt, conferamus; non dubium est (si cum virtute & natura rem comparemus) quin hanc illi posthabeamus.

10 Nam vt maiora nunc sunt, quæ luxus & ambitio, quam quæ contenta paucis natura petit: ita & suffecisse quidem, quam superfuisse, tum honestius optimo cuique semper visum est, tum frugi nature quoque magis consentaneum. Præterea Ferdinandum religiosam vitam professum, Abbatem nobilissimi cœnobii Montis Aragonum nominauit, atque vt iuculentius in eo viueret, loca vicina pleraque Abbatie applicauit, quibus amplissimi sacerdotii collegium honorificum & locupletissimum constituit. Sed ipsa regnandi ambitio semel imbuta, vix vlla compensatione expleri potuit. Postremò in eisdem conuentibus effectum est, vt moneta de communi sententia cuderetur. Vtque Iaccetanus nummus à Petro primum percussus à Rege confirmaretur; iureque iurando seipse astringeret ad illum toto Regno

20 Aragonum, eodem pondere & signo semper & probandum, & æstimandum. Quæ moneta ære & argento conflata, omnium quidem infima; sed quæ in continuo & cotidiano vsu posita, ad nos vsque dimanauit, aperte demonstrat, quanta fuerit illius temporis, tum auri; tum argenti inopia: quandoquidem, tametsi auream & argenteam monetam tunc in vsu fuisse comperimus; nullatamen de eius percussione, sicuti de Iaccetana, mentio fit in historia Regis. Demum conuentibus dimissi, Rex veniens Barcinonem, vt per insignis pietatis suæ, quam omni vita coluit, primordia Deo offerret, sacrum ibi ordinem fratrum beatæ Mariæ Mercedis nuncupatum, institui curauit. Cuius instituti ea ratio est, captiuos homines Christianos ab hostibus infidelibus redimere, non solum eos, qui mari à Piratis; sed qui terra etiam à Sarracenis Valentini Regni, frequentibus in Aragoniam & Cataloniam excursionibus capiebantur: ne tormentis, seu diuturna seruitute oppressi Christianam religionem & fidem abnegarent. Ideoque non solum Barcinone, præcipua ac principali societatis sede constituta: sed in vtroque regno, iussu Regis, cœnobita plura, tum ex ædificata, tum prædiis, amplissimisque censibus sic ditata fuere; vt sumptis inde, quæ ad sustentandos fratres sat essent, reliqua pecunia captiuos redimerent; vtque ex ipsismet religiosi electi quidam, singulis annis, fide publica à Sarracenis accepta, ad illos nauigarēt; vt pauperiores quacunq; sorte captos prius redimerent: atq; vt sanctius id, & religiosius conficerēt, præter tria solennia vota illa, continentie, paupertatis, & obedientie, ab aliis religionibus fieri solita, quartum sponsonis, vt

30 sic dicam, susciperēt: Nempe, vt si in captiuorum redemptione pecunia alicui deficeret, cuius desperatio, seu abnegatio fidei timeretur, is redimeretur primus; ac Redemptor apud Barbaros manens, præses esset, donec pecunia ad se redimendum exportaretur. Cui etiam sacre sodalitati nomen dantibus, more aliarum, & cuculla pro sacco daretur, & vestimenta alba pro indumento; vt & religiosam vitam agerent, & in eo redemptionis mercimonio, puritatem, atque ab omni prorsus ambitione & auaritia mundam conscientiam præferrent. Qua causa, Mercedis vocata illa fuit; quæ vox Hispanis, non præmium, non pretium, aut fructum laboris, sed latine reddita, idem quod donum, siue gratiam significat: quoniam vt postremum malorum est seruitus, maxime verò, quæ in carcere, aut

40 vinculis fertur: ita neque maior seruo beneficium, siue donum impendi posse videatur, quam ipsum è vinculis exceptum à seruitute in libertatem vindicare. Qualem ferè seruitutem tenera adhuc ætate expertus Rex fuerat, mensibus amplius quadraginta, tum à Symone Monfortio, magno cum vitæ periculo, Carcaffone; tum à magistro Templariorum, vt Sanctii, & aliorum insidias euaderet, in arce Montionis retentus: seque propterea vt tanto è malo eriperet, beatissimæ Virgini Deigenitrici, cui semper se deuouit, valde commendans, hanc ipsam sodalitatem redimendis captiuis, vt primum è custodia exiret, erigendam vouit. Quo etiam tempore, duæ similiter nobilissimæ, sanctissimæque sodalitates Domini-

cana, & Franciscana, ab earum Patriarchis, siue institutoribus, Dominico Hispano, & Francisco Italo, viris vndecunque sanctissimis, ac veris discipulorum Christi imitatoribus, instituta fuerunt: & à summis Pontificibus accepta & approbata. Idque ea ætate, qua Christianus populus, non tam spinosis hæresibus, quam densissimis superstitionum, atque superbiam, & auaritiæ sentib: tantopere squallebat, vt Christiana religio, cum penitus languescere, tum titulo ferè tenus coli videretur. Quamobrem, diuina miserante clementia, quæ perditis ac desperatis rebus opportune medicinam fecit, eiusq; cœlesti dono, hæc ipsa duo splendidissima prodere lumina; quæ luce sua, tenebricosum, valdeque languidum Christianum populum, non modò collustrarunt; verùm à tot subinde ignorantia, atque effrenata libidinis malis, suo diuino tum verbi, tum exempli medicamento sanarunt. Ambo quippe spiritu Dei acti, morbos, qui tunc præcipuè ingrauescebant, inter se patientes, curandos susceperunt. Dominicus enim pestilentissimas ignorantiam, atque edacitatem; hanc, quæ carnem semper incitat aduersus spiritum, interdicto sibi escu carnium; illam, quæ mater est cunctorum errorum; lectione, atque vocali diuini verbi prædicatione sanari docuit. Franciscus verò, pestilentiores auaritiæ, & vitæ superbiam; hanc, qua nihil est Deo odiosius; perhumilis, innocentisque vitæ exemplo; illam, quæ radix est omnium malorum, paterna hæreditate spreta, domandam ostendit. Quibus accedens sacra illa Iacobi societas, quæ extremo, ac desperatissimo abnegationis fidei morbo occurrit, cum maxima meriti parte, eximiaque Iacobi laudè, illis annumeranda est, atq; in præcipuis habenda. Sicuti in vniuersa Hispania hæc tres sacra societas, præ cæteris, cum summo fidei prouentu, atque diuini verbi propagatione, sanctissimè exultæ sunt, ac diuinè fructantur. Nam Barcino, & Casar Augusta, præstantissimæ totius Hispaniæ ciuitates, primæ fuerunt, quæ suadente Rege, eiusmodi Dominicanam, & Franciscanam sodalitates, earumque ad se missos primates piensimè receperunt, eisque vbique cœnobîa amplissima, Regia liberalitate exædificarunt. Quin & aliis postea variis in Hispaniæ locis similiter constructis cœnobîis, eorundè fratres, tam magnos in religione progressus fecerunt, vt in eisdem ipsis, quibus ab initio, pietate, doctrina, patientia, paupertate, & exemplo vitæ, hæcenus benedicente domino perseuerarint. Per id tempus, vixdum exactis sex mensibus, ex quo tempore Ilerdæ conuentus celebrati sunt, alii indicti fuere Oſcæ. Quæ vrbs antiqua nobilisque ad radices, siue inter ramenta Pyrineorum posita est, ac proxima duobus contentis sub Aragonio Regnis, Sobrarbio, ac Ripagurcia, & Aspenſi saltu. Quæ cum sint Galliæ Regnis finitima, atque in tam asperis, horridisque sita locis, agrestes etiam, locisque similes alunt homines: qui Gallorum vicinia freti, ad nouandas sæperes, cæteris propensiores existunt. Audent enim minitari, quoties acerbum aliquod in eos est Regis Imperium, se omnes, aut in Galliam transuolaturos; aut ad se Gallos aduocaturos, & in regnum ad sui opem, & defensionem immisuros. Apud quos, cum turbari res, maleque habere inciperent; protinus Rex versus eos se contulit; ipsorumque procuratores ad conuentus accersitos audiens, pacatos dimisit. Sapienter quidem regendi modum instituens: quoniam vt medicum necesse est ad ægrotum accedere: ita etiam turbata vbiuis, atque male habente Repub. oportet Regem protinus eò loci conuenire; suaque præsentia, lites, odia, discidiaq; mota, antequàm longius serpent, sedare, compescereq;. Nam principis obstare, adeoque in tempore malis occurrere, non minus quam oculati medici, prouidi quoque opus est, atque munus Regis. Accedit eo, quòd frequentibus comitiis, seu conuentibus vbiuis ex occasione à Rege celebratis, Regia Maiestas, eiusque summa auctoritas, mirè extollitur; ac, si natura dominus ipse Rex fuerit; idque præsentia, & suauitate oris præ se tulerit, cum mirè à multitudine colitur; tum indies magis magisque in omnium est oculis, & venerandus: Quod si is austerus, si seuerus nimis, & ab oculis populi sese abducens comitia distulerit; idè, aut sensim despicitur, aut timeatur magis, quam amatur. Vnde compositis rebus, atque conuentibus dimissis, Regi decimum vix annum habenti, oblata est occasio, vt ea ætate primum belli tyrociniū feliciter exerceret: quæstione orta inter duos proceres Aragonenses, Rodericum Licianam, & Lupum Alberium; quorum Rodericus in Lupum malè affectus, indicta causa, ac neq; ad singulare certamen antea prouocatum illum, vt mos erat inter proceres, ex improviso armata manu comprehenderat, & in castrum Licianū ductum in vincula coniecerat: ac simul etiam eiusdem Lupi arcem capiēs cum oppido Alberio, Christianorum, & Sarracenorū bona diripuerat. Quo audito, à Rege protinus accito procerum consilio, deliberatum est, bellum Roderico esse inferendum, quoad Lupus è custodia & vinculis educeretur, atque damnorum integrā ei fieret restitutio, seu compensatio. Quare coactis vndique militaribus Regni copiis, paratisque omnibus ad aggressionem necessariis:

compor-

comportatum fuit etiam Oscâ magnum illud tormentum bellicum , fundibulum nuncupatum : quali olim machina primo bello Punico (auctore Liuius) vsus est M. Regulus Romanus consul prope Carthaginem , ad interimendum immanissimum , atque venenatum serpentem , qui non modo arreptos deglutiebat homines ; verum suo afflatus halitu conficiebat ; quo ipsum fundibulo emissis saxis obruerunt. Rege ergo Alberium oppidum , quod Rodericus munitum reliquerat , cum exercitu perueniente , admotis machinis , statim sine armis illud intra biduum Regi se dedit. Inde verò ad Licianum oppidum , vbi Lupus tenebatur , castra posuit , illudque vndique obsedit. Erat autem oppidum non minus fossa, & muro , quàm oppidanis simul , & paganis , qui se intro receperant , bellicosagente munitum , cui præerat Petrus Gomelius Roderici præfectus , strenuus loci propugnator. Verum ab exercitu , admoto fundibulo , quo immania , multaque saxa vnoquoque iactu , certoque ictu iaciebantur ; mille videlicet interdium , noctuque quingenta , tandem perforatus murus fuit ; atque illico magna contentione à militibus irruptio intentata : Rege illos animosius quàm exposcebat ætas vrgente , seseque vnâ periculis obiiciente. Sed oppidanis strenuè propugnantibus , cruentissima sequuta est conflictio ; quoad suppositis scalis , Petrus Garcesius dux Regius , primus , multis subsequens , sese in oppidum immisit , atque impetu facto , Gomelium ducem fortiter resistentem impulsu haltæ ab alto deturbauit , & viuum cepit , simulque oppido potiti milites cuncta diripere. Quibus in arcem ire iussis , statim expugnata illa fuit : ibique inuentus Lupus è custodia & vinculis liberatus. Interim Rodericus Regiam potentiam pertimescens , consideransque libertate Lupi , capitalem sibi induci perniciem ; ad Petrum Fernandum Azagram , Dominum Albarrazini confugit ; non minus munito loci propugnaculo , quàm Petri fide , ad sese defendendum confusus. Erat autem Petrus vnus omnium Aragoniæ procerum præstantissimus , valdeque strenuus & bellicosus ; vt qui suæ vrbs propugnaculo natura munito fretus , olim tum Petro Aragoniæ , tum Alfonso Castellæ Regibus restiterit. Nam cum esset orta controuersia inter eos de Albarrazini territorio , vtroque ad se illud pertinere contendente , ac bellum ea de causa contra Albarrazinum mouente ; sic se Petrus in sui defensione gessit , vt pactum inter Reges fuerit sanctione definitum : Albarrazinum , eiusque territorium , ad neutrum Regem pertinere ; sed omnino esse exemptum. Verum quoniam non licet cuiquam neutrius esse partis , si in vtraque inimicos habeat , mortuo vtroque Rege , in Iacobum tunc à Monfortio retentum propensior fuit , atque , vt supra ostendimus , in mouenda legatione Romam ad Pontificem , ad Iacobum liberandum , quàm plurimam ipse vnâ cum Hispano Episcopo Albarraziniensi , operam nauauit. Quo magis fuit admirandum , Petrum , fugientem à Rege Rodericum recepisse , huiusque inauspicatam amicitiam Regiæ prætulisse : Sed in quibusdam illis , & nostri temporis proceribus , tanta est cum amicitia coniuncta iniustitia , & impietas , vt vel iniustum & facinorosum quemuis ad ipsos confugientem , modò sit amicus , confidenter recipiant , liberalissimeque alant , ac vel contra pietatem defendant : non alia profectò causa , vt credi par est , quàm vt ipse quoque amicus & iniustus defensor , pari gratia , ab iniusto amico defendatur ; huiusque nefarii Aÿli fiducia , maior in vnoquoque regnet peccandi libido : cum nulla omnino excusatio peccati sit , si amici causa peccaueris. Igitur Rex , vbi intellexit Rodericum Albarrazinum confugisse , à Petroque , eius protegendi causa , exceptum fuisse ; ratione plusquam senili inductus , ad expugnandum Petrum abire decreuit. Erat enim tunc , Rege puero , tam insolens procerum præsidendi ambitio , vnoquoque Regem ad se , inque rem suam , falso quodam boni consilii splendore obiecto , abducere nitente ; vt Regia , ac communis res pessundari penitus , & Rex quoque sensim despici inciperet : ac neque quibus se , suaque tuto committeret , præterquam paucos , haberet. Quæ secum ipse animo reuoluens , tacitus contra proceres machinari cœpit ; ideoque tam honestam , ac iustam nactus occasionem , Petrum primò illorum potentissimum bello persequi statuit : vt eo deuictò , cæteris terrori esset. Quocirca accitis copiis , Casaraugusta , Ilerda , Calataiubio , quin etiam Daroca , & Turolia , cum ipsis proceribus Simeonio Cornelio , Guillermo Ceruera , Petro etiam Cornelio , Vallesio Antilonio , Petro & Pelegrino Ahoneis fratribus , & Guillermo Poiano cum illis , qui sequuti sunt equitum numero centum quinquaginta : peditum verò quingentis , Albarrazi-

num peruenit: atque in monte quodam castra posuit, vnde magna quædam turris, in excelso vrbis loco tanquam specula eminebat: eoque machinas, ipsumque fundibulum direxerat; natura & situ loci cæteras vrbis partes ab expugnatione defendentibus, atque omnem obsidendi viam præcludentibus. Est enim Albarrazinum (vt admirabilem eius situm, quem fama fert inexpugnabilem, describamus) parua quædam vrbs, inter Contestaniæ & Celtiberiæ fines, prope Turolium in signem Aragoniæ urbem sita; atque in decliui monte à parte supra excelsi & acuminati posita: ab infera verò, vndique perpetuo etiam celsissimoque, introrsus prærupto monte, quasi muro, circumsepta: quem Turia fluius, angusto, sed profundo inuectus alueo, ab vrbe diuidit; ac totam penè cingit: & quæ ab obiectis hinc inde montibus vsque ad eò occupatur, vt eius tam introitum, quam exitum, solus profluens inuenerit; sic vt neque alicunde introspecti possit ipsa, neque incolis aliud quam immanissimas rupes sibi tanquam centauris, vt est in fabula, impendentes, liceat ex vrbe inspicere. Vnde quidam, horribilem illius situm, contemplatus, Tigrium speluncam esse dixit. At verò Petrus cum primùm, vt defenderet Rodericum, Regi obistere in animum induxit, amicos conuocauit, atque lectissimos ex Castella, Aragonia, & Nauarra equites centum quinquaginta in urbem intromisit: comæatu, ac omnia ad propugnandum necessaria bene munitus. Ac collustrato interim tenui Regis exercitu, eiusq; procerum in partes diuisione, iam non tam de protegenda vrbe, quam de parandis Regi insidiis cogitauit: quas facile intendere poterat, tot sibi ex exercitu Regis sanguine coniunctis proceribus clanculum fauentibus; ac & Regis mentem, & machinarum admotiones, & expugnationis tempus, prænunciantibus: quin & ipso etiam Rege spectante, multis passim urbem intrantibus, atque exeuntibus hostibus, qui Regium exercitum paruifacere videbantur. Ceterum ex proceribus suspectos ferè cunctos Rex habens, ipsiq; omnino diffidens, exceptis Petro & Pelegrino Ahonesiis, nec non Guilhermo Poiano, quos semper habuit fidissimos, iis tum capitis sui excubias, tum machinarum, atque tormentorum custodiam commiserat. Id proceres agre ferentes, & quasi in ipsorum contemptum factum putantes, valde alienato à Rege animo esse cœperunt. De qua re Petrus ab eisdem proceribus certior factus, cum expedita manu equitum noctu vrbe egressus, ad secundam vigiliam, machinarum custodes ex improviso est adortus: sed fugientibus omnibus, & machinas deferentibus, soli præfecti custodiæ Pelegrinus, & Guilhermus hostium impetum primum sustinentes, tandem ceciderunt: ac protinus succensis machinis, salui hostes in urbem reuersi sunt: nullo interim ex proceribus, præter Petrum Ahonesium, exercitum ad arma vocante: sed stertentibus, aut conuiuentibus illis, hoste de Regis custodia & machinis triumphante. Quæ omnia Rex considerans, ac non occultas, sed apertas omnino insidias à suis, & ab hostibus, parari sibi intelligens, sensim ab obsidione recessit. Quo abeunte, Petrus factum dolens, ac, vel procerum infidelitatem, qua est usus, erubescens: vel Regis indignationem in posterum pertimescens, in eiusdem gratiam se quoquomodo reduci, restituique procurauit. Quam ei Rex, illius perspecta potentia, & militaris rei pericia, quas magno sibi aliquando vsui fore sperabat, humanissimè, liberalissimeque restituit: sicque ille in posterum Regi ad omnia, ac etiam ad procerum contumendam insolentiam, præsto fuit.

BERNARDINI GOMESII
MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE
VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER III.

50



BELLUM Albarrazinense, de quo proximo libro est actum, quanquam aliis in feliciter: mihi planè felicissimè gestum, confectumque fuisse iudicatur. Nam vt nulla tam valde præstans est, quæ ex deuictis corporibus, aut expugnatis urbibus, quam quæ ex superatis animis, præsertim generosis, victoria reportatur: Ita Rex quidem, cum inuictum Petri animum flexisset, ad seque totum pellexisset, mihi visus est profecto; non minus nobilem de Imperio, ac de Imperante triumphum egisse. Sic enim sensisse ferunt Fabricium olim Romanum consulem: atque Legatis Pyrrhi Regis, qui ad illius animum auro tentandum venerant, respondisse: Romanos nõ

tam

tam aurum , quàm auri possessores captare consueuissè. Accedit eò , quod non solum Petri , sed Roderici quoque profugi deditioe ; tum vtrique liberalissimè regia restituta gratia fuit ; tum Regi etiam apud eos auctoritas , atque potestas stabilita. At verò proceres , qui se antea Iacobo puero , non tam vt regnaret ipse , quàm vt ad eorum arbitrium cuncta gereret , addixerant , ad se reuersi cognouere , magno sibi malo fore ; si suis inter se odiis , atque discordiis , quid de regia pueri maiestate minueretur : nondum videlicet extinctis , sed reuiuiscens indies Sanctiana & Fernandina factionibus , quæ Regiam administrationem tanquam puerilem deridebant ; ac sibi exitium , Regi verò insidias , nunquam non struebant. Nam quò maior in puero spes erat summæ probitatis , bellicæque virtutis , atque nihil non regium præ se ferentis in eo indolis , quæ Sanctium ac Ferdinandum à concepta animo regnandi spe deiiciebant : eò quidem maius à desperatione crescebat in eis odium ; maiorique indies inuidia ardere cœperant in proceres ; quòd ii Sanctium , tametsi Regni Vicarium ac procuratorem ab ipsis constitutum , tanquam Regi suspectum , ab eius consilio atque consuetudine arcebant. De qua re illis grauius cum populis conquerentibus ; atque eo ipso consanguinitatis iure , Regio consilio se præfici debere , repositibus , magnam exin proceres populi inuidiam in se concitati sentiebant. Quamobrem sibi ac Regi præcauentes , consilio inter se habito , id optimum visum est , tot crescentibus in Repub malis , maturato Regis coniugio occurrere : vt facta per affinitatem potentie accessione , Regnum illi stabilirent. Nam etsi reclamaret ætas ; ea tamen erat Regis staturæ proceritas , ac elegans corporis habitudo ; ea suauitudo oris , atque viriles , temperatique mores ; vt à nemine coniugio ineptus reputaretur : cum ætatem etiam multa alia supplerent. Quam sententiam cum Ximenius Cornelius , & Guillelmus Ceruera , procerum , & consilio , & fidelitate primi proposuissent , atque Guillelmus Raimundus Moncada Cataloniæ Senescalus , idemque Regis cognatus approbasset ; reliqui in eandem ierunt. Itaque proposita inter alias , Leonora Alfonsi Regis Castellæ filia , sorore Berengariæ Reginæ Legionis & Galletiæ ; quæ nuper fatali Entici Regis eius fratris germani interitu , in Regnis Castellæ ab intestato successerat , illam Regi vxorem elegerunt. Vnde Legati missi Agredam ; celebre id Castellæ oppidum est , quod Aragoniæ & Nauarræ fines attingit , vbi tunc erat Berengaria , eidem renunciarunt ; Iacobum Regem suum cupere Leonoram eius sororem matrimonio sibi iungere : atque cum tot , tantorumque Regnorum dominus ipse ac Rex esset , solis Leonoræ corporis , atque animi dotibus contentum esse , neque non eidem insignia oppida , nempe Darocam , Epilam , Pinam , Vndecastellum , Barbastrum , Tamaritium de sancto Stephano , Montalbanum , & Certueram , Regni Aragonum : cum his , quæ in montibus Siurana & Pratenfi sita sunt in Catalonia , dotem confecturum. Qua legatione audita , approbatique à Regio consilio , quæ à Rege Aragoniæ oblata sunt , pactis & conditionibus ; propterea quòd multis causis Castellæ res , amicitia & societate Aragonensium magnopere firmarentur contra communes hostes : consentientibus omnibus , Berengaria annuentem Leonoram in matrimonium Regi se daturam promisit. Quæ vbi per Legatos Rex intellexit , magna , splendidaque procerum caterua comitatus Agredam venit , vbi annum vix tum habens xii. factis sponsalibus , Leonoram , & Berengariam cum Principe Ferdinando filio (is matri postea successit , ac Hispalis , & Cordubæ Regna è Sarracenorū manibus eripuit , atque persanctus est habitus) Regio stipatas comitatu , Turiasonem deduxit. Quæ vrbs perhobilis & antiqua , ad radices bicipitis , altissimi que montis , qui Caunus dicitur , non longè ab Ibero flumine posita est : Ibi nuptiæ dignitatis , concordia , atque lætitiæ plenæ , magno in templo celebratæ fuerunt : quas nouum etiam autorandi Regis institutum , celebriores fecit. Mos enim erat proceribus ad vnumquemque militari auctoramento decorandum ; vt in templo enseni sacro in altari positum dignior quispiam ex militari ordine caperet , eoque auctorandum præcingeret. Vnde pro more , cum Rex nullum se digniorem haberet , idem ipse , ense è sacro altari sumpto , sese præcinxit : atque eius dignitate & decore militaris auctoramenti potitus est. Nec referri possunt , quæ in vtraque celebritate , tum pompæ , spectacula , & ludi facti sunt : tum cœnæ , & congiaria data : cum de hisce , neque Regis historia , neque scriptores alii quicquā attigerint : fortasse , quòd tanta fuerit illius temporis frugalitas , vt hæc cum teconomia Regum conuenerit : tametsi frugalitatis verbo laudari Reges vix dignum videtur. Sed neque rursus indignum existimo , vt quod Rex sua ipse in historia taceri noluit , minimè

prætereatur: fuisse videlicet illum tam imbecilli ætate matrimonio iunctum; ut vel intra decem & octo menses vxorem non cognouerit. Iam verò peractis solennibus nuptiarum, Rex administrationi rerum intentus; ut in quem vnum iam tum omnis stabilendi Regni cura incuberat: ut primùm à consilio fuit admonitus, conuentus indici iussit Aragonensibus Oſcæ, vbi principibus Regni proceribus assistētibus, Aragonensium querelæ plures de illis auditæ sunt; ac etiam vnicuique pro debito satisfactum. Inde verò Cæsaraugustam Rex & Leonora Regina venientes, honorificentissimè, regioque more & apparatu, ab vniuerso populo excepti fuere; ludisque ac spectaculis eorum ingressus cohonestatus. Postmodum ex occasione, Darocam, celebre & antiquum Aragoniæ oppidum simul venire; vbi & conuentus celebrati fuere: ac neque memoria dignum quid ibi est gestum, præterquam quòd eò venit Gerardus Cabrera, comes Vrgellitanus, ac etiam Cabrera Vicecomes, vnus ex potentissimis Cataloniæ proceribus, qui antea à Regis obsequio discesserat: sed aduentu, & obedientia sua, humanissimè excipi à Rege, eique reconciliari meruit. Qui planè aduentus Regiarum nuptiarum quasi fructus habitus est à proceribus. Sed de controuersis, & iure comitatus, in præſenti iudicare Rex noluit; nisi quòd breui se in Cataloniam venturum; ibique de iis plenè cogniturum promisit. Demum Rex Daroca profectus, oppida, & vrbes Aragoniæ ferè omnes lustravit: in quibus magnates, atque Regni proceres, præcipuè qui Regis curam gerebant, multa Regio sub nomine in illarum administratione innouasse, immutasseque, atque in proprium ipsorum commodum & vtilitatem conuertisse inuenit: ideoque querelarum vbique omnia plena erant. Quæ Rex damna prudenter, quæ propria erant, dissimulauit; quæ verò aliena, quanto potuit cum honore procerum refarciuit: Quin etiam de honorariis stipendiis, quæ proceres, iure belli, sibi vltra modum auxerant, detractionem fecit. Quibus tam piis iustitiæ & æquitatis muneribus Rege fungente, indies gratia eius apud populos magis magisque augebatur. Interim accidit ut inter sequentes Regem proceres, Nunnium comitis Sanctii filium, & Guillerum Moncadam Vicecomitem Benearniensem, quam minima ex occasione, ut sæpè fit, magna fuerit orta dissensio, ob accipitrem alteri ab altero non commodatum. Qua discordia paulatim, iniqua verborum commentatione, ab iis qui aderant, aueta (res enim interdum verbo deteriores fiunt) scommata subinde, atque ex iis contumeliæ eruperunt: qualia ferè solet aulica æmulatio, quæ tacita quædam est, atque perpetua inter aulicos ex ambitione orta animi contentio. Ii ergo præcisa amicitia, quæ arcta inter ipsos intercesserat, in partes diuisi sunt. Ex quibus Moncada socium sibi adiunxit Petrum Albarrazini dominum, virum, ut dictum est, bellicosissimum. Nunnius autem Petrum Ahonesium; magnum Regis consiliarium. Quo tempore conuentus Montione à Rege indicti fuerant, eoque Rex cum Regina libentius accedebat, ut & arcem olim sui custodiam reuideret, & præteritæ oppressiōis recordatione, suauiore frueretur præſentis status iucunditate. Sed antequam Rex Montionem veniret, Moncada, & Petrus Albarrazinensis, adductis secum trecentis leuis armaturæ equitibus, ad Valcarciam Templariorum oppidum, Montioni proximum, conſiterunt; animo aggrediendi Nunnium ad conuentus proficiscentem. Quod sciens Nunnius, Ahonesio, & paucis comitatus equitibus, Regi Montionem aduentanti occurrit, eique nuntiat, quantam Moncada equitum manum ad Valcarciam conduxerit, ut se improuisum ac inermem opprimat; proinde precari obnixè, ut Sanctiano honori consulere, atque Guillerum multitudinem, non virtute superiorem, procul arceret; deberi hoc sibi regia cognatione coniuncto. Id Rex cum intellexisset, virilem quasi assumens spiritum, bono ipsum animo esse iussit, promisitque, se, & Guillerum propulsaturum inde; & honorem Nunnii, perinde ut regium, defensurum. Itaque Montionem ingressus, magistratibus præcepit, ut portas & turres oppidi armatis militibus complerent: neque quenquam ex proceribus sinerent iniussu suo ingredi oppidum, nisi vno aut altero dumtaxat socio comitatum. Quod vbi Guillermus rescivit, fremebundus se inde recepit; sicque Nunnio tum vitam, tum honorem ope sua Rex conseruauit. Cæterum peractis, atque dimissis conuentibus, Rex copiis Ilerdæ, aliisque ex oppidis accitis, vnà cum iis, quas Nunnius contra Guillerum coegit, Montione profectus, bello persecutus est Regulos quosdam, qui vocati Montionem venire renuerant, atque ab obsequio, & obedientia Regis defecerant: quorum oppida & arces expugnare Rex cœpit, atque in potestatem suam redigere, quoad venit Terrosium oppidulum Ilerdæ, & Balaguerio vrbi proximum. In quo fama est, tantam inesse salubritatem, vel ex subtilitate aeris, vel ex peculiari quodam terræ halitu, qui haustus cerebrum expurgat, ut insanos homines, vel furiosos, vel potius à dæmone correptos, eo perducant sanandos: estque in vniuersa ferè Catalonia peruul-

peruulgato illud prouerbio receptum, vbi quispiam insanire, furereue cœpit, Terror-
 fimum mittatur curandus. Ibi ergo Rex duo sagacis, & egregii penè animi documenta
 exhibuit. Alterum quòd donationem olim à Petro Rege in fauorem Guillelmi Rai-
 mundi Moncadæ Cataloniæ Senescali factam, Aytonæ, Serosi, & Sosefii oppido-
 rum in finibus Aragoniæ, & Cataloniæ, vbi Sycoris influit in Iberum, positorum, Rex
 ratam habuit, & confirmauit; iisdemque oppidis, ad hæc vsque tempora per illustres
 Moncadarum familiæ proceres potiti sunt. Alterum quòd, vt paulo supra diximus,
 de aduentu Gerardi comitis Vrgellitani Darocam, Rex controuersias, quas ille cum
 aliis gerebat super comitatu, hucusque distulit pertractandas, & componendas; quod
 hæc ortæ fuerint tempore Petri Regis, qui bellum Gerardo intulerat, propterea quòd
 Armengolio comite Vrgellitano mortuo, Gerardus cum exercitu impetum faciens in
 eius comitatum, pulsaque inde Aurembaxide illius filia & hærede, totum occupauit.
 Qua de causa ipsum insectatus est Petrus, atque prælio captum in custodiam & vincula
 coniecerat; ac bonam subinde comitatus partem recuperauerat. Sed Rege mortuo,
 Gerardus è vinculis solutus, cum per interregnum turbata essent omnia; vniuersa
 oppida & castella, quæ Rex ceperat, quamprimum recuperauit; strages fecit, op-
 pida diripuit, aliasque quam plurimas clades illis intulit, qui à se ad Petrum defecerant.
 Itaque ibi Rex, assidentibus Sanctio & Ferdinando patribus, multisque proceribus, at-
 que Regni magnatibus, supplicii Gerardo, & factum deprecanti, veniam dedit; Quin-
 etiam comitatus eidem stabilitus hac conditione fuit: vt illa ipsa oppida & castella co-
 mitatus, eandem quam olim Comitibus Barcinonensibus, Regi successoribus obedientiam
 præstarent: necnon & Aurembaxidi Armengolii filia integrum ius ad comitatum re-
 petendum, Rege iudice, maneret. Interea Guillelmus Moncada, qui Montione
 cum equitum turmis furibundus in Nunnium discesserat, maioribus iunctis copiis, quas
 cognatorum, atque amicorum ope adiutus adauxit, comitatum Ruseinonensem, que
 Sanctius Nunnii pater obtinebat ingressus, magnam eius partem depopulatus est.
 Quod Sanctius indignè ferens, neque ei valens resistere, Regem adiit, eius auxilium
 contra Guillelmum agros sibi vastantem, implorans; seque illi submittens, atque orans,
 vt de querelis, quas Guillelmus contra Nunnium haberet, Rex ipse iudicaret: se enim,
 ac Nunnium paratos esse, siquid interfit iniuriæ, Guillelmo compensare. Qua re
 audita, Rex quanquam animo male affecto esset in Sanctium, ob insidias toties ab eo
 sibi paratas: tamen eius necessitudinem, canitiemque reueritus, coacto consilio, quan-
 tum auxilii necesse esset, se illi daturum promisit; ratus oportere quidem Guillelmum
 potentissimum Cataloniæ magnatem, torque procerum cognitionibus confisum, ne
 maiora moliretur, in tempore cohibere. Ad quem primùm mandata dedit, vt à vastatio-
 ne desisteret, atque è toto comitatu excederet. Quæ ille paruipendens, arces nonnullas
 expugnauit, & ad Perpinianum nobilissimum, ac præstantissimum comitatus oppidum
 castra posuit. Vbi Perpinianensibus in eum, duce Gilberto Barberano, impetum de
 improviso facientibus, vsque ad eò se strenuè Guillelmus gessit, vt duce interfecto, re-
 liquos cum magna eorum strage intra mœnia compulerit. Ex quo vniuerso turbato
 comitatu, Rex copias eduxit, illumque aperto bello persequi decreuit. Quem sequen-
 tus est Raimundus Folchius Vicecomes Cardonensis, cum magna suorum manu mi-
 litum; tunc vt Guillelmum, quem male oderat, insectaretur; tunc vt Regi, ac Sanctio
 morem getens, auxilio esset. Itaque ex Aragonia profectus Rex quo venerat ad sup-
 plendas copias, Cataloniam repetiit, ac versus Perpinianum progressus, in ipso iti-
 nere centum & triginta oppida, castra, & pagos, non solum ipsius Moncadæ, sed cogna-
 torum quoque & amicorum, partim deditione, partim vi, atque armis subegit; eaque
 omnia fuere Regiæ ditioni, fiscoque attributa; quoad ventum est ad oppidum Cerbel-
 lonium prope Barcinonem; quòd tametsi arce munitissima, fossaque, & mœniis circum-
 septum: tamen admotis machinis, intra quartum supra decimum diem à Rege fuit expu-
 gnatū. Cui obsidioni intererant duntaxat Sanctius, Ferdinandus, & Nunnus, cum aliis
 proceribus, & equitibus non plus quadringētis: ne maior, quam pro hoste exercitus fie-
 ret. Nam Folchius Cardonensis, paucis relictis, cum maiori parte suorum in Comitatum
 ad sedandos tumultus quosdam secesserat. Sed capto Ceruellonio, exercitus deductus est
 Moncadam, quòd oppidum caput est totius Moncadæ potentatus, arce, & mœniis
 prope inexpugnabilibus munitum; seseque in illud Guillelmus receperat. Ad quem
 Rex per legatos nuntiarum iussit, velle se in arcem ab eo excipi hospitem. Quibus
 Guillelmus respondit, se Regem libenter excepturum: sed nullum sibi esse ius hospi-
 tii cum hospite tot mala hospiti inferenti. Quo audito, Rex arcem obsidione, tametsi

diutina capere decreuit. Iamque machinis atque tormentis expositis, tutiora ad oppugnandum loca hinc inde disquirens, in colle arce imminente castra posuit. Sed ea ut erat munitissima, multoque milite & armis completa; quin & amplissima etiam Moncadarum familia plena, machinas, & quemuis armatorum impetum facile sustinebat: ac quoniam a quatione prohiberi non poterat, fonte pone muros profluente, oppugnantorum in hoc vno sita spes erat, quod fames Moncadas, non minus quam exercitus obsidebat: nec dubium, quod præ fame in deditioem venissent illi, nisi conuiuentibus, ac consentientibus Regii exercitus ducibus, clanculum ab amicis cibaria in arcem inuecta fuissent. Ea enim erat Guillermi cum proceribus necessitudo; adeoque eorundem rursus in Sancium & Nannium, quorum causa, non Regis bellum gerebatur, commune odium & malevolentia; ut non deessent qui obsidionem palam Regi exprobrarent: sensimque inter Aragonenses & Catalanos, ea suboriretur dissensio; ut conspirationis voces nonnullæ auditæ fuerint, bellum iniustum, impium, ac deprædatorium, succlamantium, Regique maledicentium; ut cui non satis fuisset, tot oppida & arces Guillermi, eiusque familiæ, & amicorum diripuisse, sibi que applicasse, nisi etiam caperet, atque de medio tolleret Guillelmum, ut perdat vniuersa. Ac quoniam Rege puero, certum erat, Sanctii & Ahonesii consiliis geri omnia: vsq; adeo eis ab omnibus maledici ceptum est; ut iidem coniurationem timentes, Regi persuaserint, ab obsidione arcis, alioqui inexpugnabilis, discederet. Quod Rex, quanquam ægre tulit; videns tamen id à Sanctio & Nunnio, quorum causa motum bellum erat, tantopere peti, concessit quasi quod factum ipsis iam satis esset, libenter ab obsidione bimestri discessit: atque dimisso exercitu, in Aragoniam rediit. Quo abeunte, protinus Guillelmus cum expedita manu equitum, Sanctii, atque Nannii oppida, & pagos iterum, longeque acerbius quam antea, vastare ac diripere incepit; quæ ubi primi omnium rescuere Ferdinandus Abbas, qui Osca Regi obuiam, adhuc regnandi cupidus, venerat; & Ahonesius inter quos arcta tunc, sed suspecta quidem, iniebatur amicitia; ne subinde bellum redintegraretur, consilio inter se habito, statuerunt, ut antequam Regi hæc nuntiarentur, secreto Guillelmum accerferent; facturi cum Rege, ut ei veniam daret, simulque restitueret sublata ab eo oppida, & arces; indeque Guillelmus depositis veteribus quas gerebat, cum Sanctio & Nunnio inimicitias, nouas cum eisdem amicitias susciperet. De qua re ad Guillelmum scripserunt; data ei fide publica, in Aragoniam veniret, in oppidum Thauustum, quod pro honoratio Ahonesio cesserat, ac proximum est Alauonæ, ubi Rex tunc agebat. Quò, perueniente Guillelmo, Ferdinandus, qui spe regnandi, à religione, qua fuerat initiatus, alienato semper animo fuit; neque profana miscere sacris graue unquam dedit, iuncto Ahonesio, magno, ut dictum est, Regis consiliario, nihil non denuo sibi commolendum putauit, ut Regnum tantopere à se affectatum, quod occupare non poterat, occupato Rege subigeret. Quare consilio inter ipsos habito, atque mutuo data fide, Regis custodiam pessimè machinati sunt, quo liberius ac pro libidine cuncta gererent. Quam in hunc modum aggressi fuere; præmissis duobus equitum, peditumque cohortibus CæsarAugustam, atque per urbem distribui iussis, Ferdinandus multis comitatus proceribus, Thauustio exiens, vnum ex ipsis Alauonam ad Regem mitrit, cui renuntiet, se cum vniuersis Regni proceribus venire, ut Regiam eius Maiestatem, & Reginam clarissimam, CæsarAugustam deducant. At Rex tametsi ficto officio, ac simulata sedulitate, id fieri cognosceret; tamen libenter se illum excepturum dixit: atque interim Nunnio, & Azagræ Aulæ præfectis præcepit, ne quemquam cum Ferdinando oppidum intrare permitterent, præter quatuor, aut quinque ad summum proceres: reliquis per suburbia distributis: ipse verò ad excipiendum illum oppido est egressus. Sed deinde siue incuria, siue consultò præfecti fecerint, equites ducenti, in scio Rege, cum eo ingredi oppidum permissi sunt. Sequenti verò die Ferdinandus eadem caterua procerum comitatus, in Aulam venit: atque omnibus præsentibus, sermonem breuem, sed assentatoriis omnino confectum verbis, cum Rege habuit. Inquiens, neque sibi, neque vtriusque Regni proceribus, qui aderant, tam quicquam esse cordi, quam regiam eius maiestatem, cuius nutu tam feliciter cuncta gerebantur, colere, venerarique, ac se, suaque omnia pro eo liberalissimè impendere: ideoque, ut parta iam bello pace frueretur, CæsarAugustam, tot affectantibus proceribus cum reliquiis exercitus ouans, & quasi triumphans intraret: ut publicam & communem rem ibi melius commodiusque administrare posset. Quæ Rex audiens, ac interim circumspectans, proculque inter confertos proceres dignoscens Guillelmum Moncadam, se in scio & inconsulto, coram venisse: ac in super, neque Nannium, neque Ahonesium, neque alium quemuis ex intimis ad autem accessisse, qui

summam, quæ respondenda essent, uti solebant, suggererent: iam quod paulò ante sus-
 picione odorabatur, pro certo habuit; se, à suis omnino consiliariis proditum esse. Ac
 quoniam vniuersi commuturantes, responsum à Rege quasi reposcere videbantur; pla-
 cido ac sereno vultu, se libenter, quo ipsi vellent abiturum respondit: existimans, quo-
 cunque in statu res essent, quouè denique propenderent, satius esse intra urbem, quàm
 extra consistere; atque fidissimos Cæsaraugustanos ciues sibi non defuturos sperare.
 Igitur urbem, nulla admissa pompa, Rex & Regina ingressi, ad Sudam veterem Regum
 Aulam, portam Toletanam dictam, venere. Verùm Ferdinandus, qui tunc consentien-
 te, ac simul conspirante Sanctio, omnem gerendarum rerum curam susceperat, vocatis
 10 ducibus regis cohortis, Guillermo Boyno, & Petro Sanctio Marcello, arcanum quid cõ-
 fingens, quod ita patrari, tum regno commodum, tum Regi honorificum ac prosperum
 futurum esset; alterum personæ regis, à qua nusquam oculos deiiceret, custodem præ-
 fecit: alteri totius Aulæ, atq; ianuarum asseruandarum curam dedit. Ac protinus eadem
 nocte, semotis omnibus Regis & Reginae seruitiis, ac binis vnicuique tantum cubicu-
 laris relictis, cunctas Aulæ ianuas & fenestras, præterquam lumini recipiendo necessa-
 rias, clauibus, vectibusque obserarunt; sic ut neque videri Rex, neque videre quem-
 quam, neque alloqui, ad aliquemue scribere posset, nisi sciente Ferdinando, ac permit-
 tente: eoq; ipso interim per schedulas Regi proponente, inter alia, ut omnia oppida, arces,
 & pagos, quæ à Guillermo Moncada, eiusque cognatis, & necessariis, vi sustulerat, resti-
 20 tui iuberet: quin & pro damnis etiam, quæ ille bello passus est, morabatinos viginti mil-
 le eidem persolueret; alioqui ipsum, neq; è custodia, neq; rerum suarum, vllum vnquam
 exitum habiturum. Quibus respondere differebat Rex, postulans dari sibi aliquem ex consilia-
 riis non suspectis, quo cum re communicaret, atque consuleret. Cumq; ex iis vnus Atho
 Focius intimus, ac fidissimus, ipsum alloqui vehementer contederet, ut consilio iuaret, à
 Regeq; idem peteretur; sic fuit à Ferdinando reiectus, ut præbili Oscam ille abierit. Vnde
 Rex, cū amissa libertate, tum suorum alloquio (q; multo ægrius ferebat) penitus interdicto,
 ac neq; à ciuibus educi se, sed ab omnibus destitui videns; Ahonesium, tametsi alterum
 coniurationis caput, non tam rogandi quàm obiurgandi causa, ad se accersit iussit: quæ intran-
 tem placidè, sedateq; Rex excipiens, apprehensa manu, cū eo in partem aulæ secessit; ibiq; se-
 30 uero iam, atq; mutato vultu, sic est locutus. Non possum equidè, Ahonesi, stuporè tuum,
 seu permistam potius cum animi languore perfidiam, tibi non vehementer exprobrare;
 quod tu in primis tam immemor, quam fueris de meo patre, ac de me, pro tantis tuis in
 nos officii muneribus benemeritis, atq; ab utroque rursus, quot ipse beneficia accepe-
 ris, in me tamen vnum nunc tot simul maleficia contuleris. Quod pergrauè malum, non
 tam quòd ratione mala facias, quàm quòd nulla facis, in te est longe grauissimum. Cum
 neq; timore maioris vitandi mali; neq; spe maioris consequèdi boni, iam illud facere pos-
 sis. Neque enim me puerum, quem tu ingenuè educaisti, tam inimici ingenio, crudeli-
 uè natura præditum esse vides, ut prælagire possis, me virum, quod Nero Senecæ, hoc
 idem tibi facturum; neque rursus sperare, supremo, què tenes, dignitatis gradu, melius
 40 quam me Rege, te vnquam potiturum. Cùm non aulæ modo primus, atque liberalitate
 mea procerum potentissimus euaseris, sed summus mihi semper consiliarius assède-
 ris; sicque pro arbitrio tuo cuncta gesseris, ut non consulere, sed peræque mecum re-
 gnare videaris. A quo te gradu cū tam multi conati fuerint deiicere, atq; perdere, nonne
 ego solus contra omnes defendi? num opis non fuit nostræ, quod de Artalo Luna, tuo
 graui & acerbo inimico, tam honorificè triumpharis? Sed hæc tu nunc, consilii plus quàm
 quisquam hominum inops paruiducens, Ferdinandi factionem, quam infestissimè inse-
 ctabaris, modò studiosè sequeris; ut tyrannum, cui seruias, pro Rege, què tu regebas com-
 mutes; scilicet ut honoribus, atque amplioribus Regni beneficiis cum illo implearis: ac
 me, quem Regno tantopere præfici curasti, ex Rege ac domino captiuum contempleris.
 50 Sed estò, vicisti tandè Ahonesi, deq; Rege, ac Regno triumphasti. Veruntamen caue in-
 terim, ne de victoria insolens gloriaris. Nā curabo sedulò, ne tu meorum in te beneficio-
 rum tam sis immemor, quàm tuorum rursus in me maleficiorum ego semper ero me-
 mor. Iis dictis Rex, ne iusta ipsum ira vinceret, ut in Ahonesium irrueret, relicto illo, alio
 diuertit. At vero senex à puero conuictus, vsque ad eò obstupuit, ut ne mutire quidè co-
 ram potuerit: atque inde abiens ad Ferdinandum, quæ secum Rex egerit narrauerit: sed
 nihilominus custodiã Regis ambo libertatem, ac Regnum suum putantes, in proposita ob-
 stinataq; sententia perstiterunt: eoq; magis Regni honores, aliaque emolumenta & ve-
 ctigalia Regia, haud quaquam in ærarium cõferre: sed inter se, amicos, & familiares pro-
 fusissimè diuidere curarunt. Quæ omnia Rex facilè ex ipsa Ahonesi obstinatione conici-

ens, atque suæ procraftinatione custodiæ augei Indies Ferdinandi tyrannidem videns, quibus se modis inde eriperet, ac populo ostenderet, die nocteque animo versabat; seqq; tandem vnâ cum Regina, si sequi vellet, per fenestram demittere decreuerat. Verùm Regina, vt erat prudens, & magnanima, meliorem rerû exitum sperans, ac non tam demittendi periculum, quam Regis ex fuga ignominiam perhorrescens, consilium minimè probauit; sed pie potius, viriliterque Regem admonuit, vt almæ Dei genitrici Mariæ, cui se ipse à puero deuouerat, nunc totum commendaret: fore namque, vt eadem ipsius ope Virgini, qua fuit à Monfortio, & arce Montionis liberatus, à præsentiquoque custodia honorifice eriperetur. In cuius dictis Rex acquiescens, prudentissimæ consilio Reginæ, periculum simul & ignominiam vitauit. Quamobrem instante denuò Ferdinando, vt Moncadæ damna rescirentur; atque ablata ad vnum restituerentur, Rex postulatis annuere deliberauit; exinque paulatim relaxari cœpit è custodia, ab eaq; tandem, in qua dies amplius viginti fuit, exiit; Ferdinando tamen Regni procuratorem retinente; ac perquam multis etiam reclamantibus, omnia gubernante. At verò Rex protinus Cæsaraugusta excedens, quæ ob custodiæ in ea perpeffionem, ac ciuiû dissimulationem, fastidio ei erat, Montionem cum Ferdinando, & aliis Curiam sequentibus proceribus, & Ecclesiarum Prælatibus venit. Vbi de statu Reipub. & administratione Regni agentes, multa vtrò citroq; singuli proposuere, quæ prætextu publicæ, atq; communis utilitatis, in propriam cuiusq; vergebant: neque tamen Rex ea poterat, per ætatem, annum non excedens decimum sextum, conglomerantibus sese in contrarium plerisque proceribus auctoritate sua impedire. Vnde neque proceribus sitis inter se conuenientibus, dimissis comitiis, necesse fuit Regem Cæsaraugustam remigrare. Vbi, reposcentibus ciuibus, regiam fortassis iram, ob dissimulatam custodiam, in posterum timentibus, priuilegia & plebiscita à maioribus irrogata, liberalissimè, qua illè semper vsus fuit magnanimitate, confirmauit: nec non Gunsaluo Ioannio magno magistro equitum Calatrauensi, Alcanitii oppidi florentissimi in Aragonia, eiusque ditionis donationem ab Alfonso Rege auo eidem magistratui, ac societati factam, & à Petro parente approbatam, Rex sua quoque auctoritate sanxit & confirmauit. Inde verò Dertosam concessit, quæ vrbs maritima (Neque enim vltra sex milliaria à mari, in quod influit Iberus fluvius, distat) non longè ab Ilergaonum finibus posita est: ab Aquilone quidem excelso protecta monte; ab occasu autem, eodem Ibero fluuio, vbi altissimus est, alluitur. Apud quam (neque de ea commemoratione digna sunt reticemus) lampetrarum, mugilum, strutionum, trissarû, & aliorum delicatissimorum piscium, è mari aduerso flumine ascendētium, tanta est fœtura & piscatus; vt in hisce, neq; varietate, neq; suauitate, vlla sit maritima totius Europæ ora cû Dertosana comparanda. Quam sibi oblatam piscium vbertatem mirè Dertosanorum ars effert, mercemque ex ea efficit satis quæstuosam. Nam capti subinde pisces, tum sale puteali, quo ager abundat conditi; tum subacti, atque ocreato contacti pane, eoque pistorum arte, ductili ex massa filo, quasi vermiculato adornati emblemate, atq; in furnis excocti, in tanta quidem copia & multitudine apparantur; vt non Dertosanis ac vicinis modò sufficiant: sed ad vniuersa Aragoniæ, Cataloniæque, & Valentini oppida magno cum quæstu compendioque deferantur. Quorum tam suavis est esca & pabulum; sacram præsertim carniû interdictionem patientibus: vt hanc ipsi leuius ferant: quinimo ad carnes reuersi, propter pisces suspirent. Itaque per id temporis Rex Dertosa abire statuit, vt à se parumper abigeret importunam procerum frequentiam; maximè verò Ferdinandi, atque Ahonesii procacem ambitionem, & insolentiam, quæ ipsos, ob impunitam custodiæ iniuriam, intolerabiliores vsque aded reddiderant: vt non solum Regni administrationem, reclamante Sanctio, sibi totam arrogarent; sed quosuis Regis conatus superbe nimis infringere: Sanctiumq; vt senem capularem: Regem verò vt puerum, à Reipub. gubernatione amoliri, neq; tam occultam, quam apertam iam dominationem exercere conarentur. Inde igitur Hortam (Templariorum id erat oppidum) Rex concessit: vbi militari edicto præcepit vniuersis vtriusque Regni proceribus, iis etiâ, qui honorum nomine, stipendiis regali munere donati erant: vt quantis possent copiis, in certam diem, Turolium urbem, vt diximus, finitimam Regno Valentino conuenirent. Bellum enim sacrum à se strui significauit, pro Christiani nominis propagatione, aduersus Valentinos Mauros: eorumque reprimendas excursiones in vicina oppida Christianorum. Cui edicto neque Ferdinandus, neque Ahonesius, quòd inconsultis se, prodissert, non solum obedire noluerunt: sed & floccipendere, atque alias Aragoniæ ciuitates ab ea expeditione reuocare procurarunt: quin & relicto Rege, Cæsaraugustam venerunt: scilicet, vt conatus Regis pueriles, vt dicebant, inde melius contemplerentur, ac deride-

rent: quos ne impedire quidem tentarunt, haud dubia spe sinistri alicuius belli euentus, & occasionis rerum nouarum, quam illi oblatam libenter arriperent. Quæ omnia tamen Regi nota erant, eique iniurias ab utroque acceptas augebant: at ea in præfenti premerè commodius duxit: sperans nõ defuturam sibi idoneam occasionem aliquando, vt de Ahonesiũ saltem insolentia pœnas sumeret. Itaque illis non expectatis, cum iis tantum copiis, quæ è Catalonia sibi præsto fuere, & quas ex Aragonia duxere Blascus Alago procerum potentissimus; nec non Artallus Luna, & Arho Focius (ii namque ante præstitutam diem, non Turolium, sed Hortam, Regem præuenere) ingressus est fines Valentini Regni, secundum oram maritimam, regionis Ilergaonum; ibique omnem de-
10 populatus agrum, prædaque facta, ad Peninsulæ promontorium castrametatus est: quòd illud totius oræ, terra marique specula sit, & quasi custodia confinium à natura sita: ideoque à Rege Valentia, tanquam præcipuum Regni propugnaculum summa cura custoditum; eoque ipso magis etiam à Iacobo expetitum. Est enim illud magnus quidam mons, seu potius saxum quoddam & immane monstrum, ex rebus inter se, quasi contrariis cõgestum: quale ex præfenti descriptione, quam nos ibidem commentati sumus, atque ob-
rarum, neque alibi vsquam repertum similem eius situm, aliquanto fusius hic explanatum, facile erit colligere. Siquidem moles ipsa, quæ mari prominet, atque Balearium maiorem, ad Orientem Solem, directò respicit; ambitu quidem mille, diametro verò, quòd inæquale sit solum, quingentis passibus constat. Estque altissima & acuminata pau-
20 lulum, atque omni ex parte, nisi qua domicilia continentur, prærupta, quamque totam penè mare cingit: indeque Peninsulam vocant: tam paruo enim terræ spacio cum continenti committitur, vt sæpius, excrescentibus fluctibus, prorsus abeat in Insulam; talisque nunc quoque manu facta est. Montis præterea tanta est excelitas, vt præter amœnissimũ inde aperti maris prospectum, facile sit, aduentantes naues, ad tringinta ferè milliaria, à summo iugo prospicere. In cuius vertice area tam lata est, vt in ea potuerit arx amplissima, atque inexpugnabilis extrui; oppidanis quidem, sola ea parte montis, qua continens aspicitur, quæ quodammodo decliuis est, ad habitandum relicta; per hæc enim vnicus est in oppidum ingressus, vnaque porta validissimo aggere munita; suaque fossa & ponte ab eadem continenti distincta. Quin & utrobique maris, læua dextraque, tanta est altitudo, vt mi-
30 noribus nauibus portus fiat, ex eo quòd, dempto Subsolano, cui est apertus, à reliquis ventis etiam terrestribus tutus sit; nauibus hinc inde, commutato mari, obiectu montis, à tempestate protectis: atque ab hostilium quoque incursum nauium, beneficio arcis, defensis. Sed quæ in ea monstrosa apparent, sunt duo in primis. Alterum, cauernarum ad radices montis frequentia, quæ mari ita peruiæ sunt: ac penetrabiles, vt fluctus maximo cum fremitu & æstu, ac etiam infinito saxatiliu congeltu piscium, subter per excauata foramina erumpant; vtpotè quibus tantopere intus contusæ rupes ne hiscant quidem, sed constipante salugine, multo magis obdurescant. Alterum est fons magnus aquarum maxime dulcium, & limpidissimarum; qui ab ima quoque mole è rupibus, mari interfluente, emanat ad solius arcis, ac oppidanorum vsus enatus: cum sese protinus
40 effundat in mare: vt appareat naturam, in muniendo loco, artificio quasi vsam fuisse. Cuius profectò inexpugnabilis molis natura haud incomperta fuisse creditur Benedicto Papæ, cognomento Lunæ, Aragonensi. Quo maxime tempore (nota est historia, sed breui nunc percurrenda) Apostolica Pedri Sede Pastore carente, & Cardinalibus in partes diuisis, ac varias inter se electiones commolientibus; ab eorum parte Auinione congregata, electus ille fuit, ac Pontifex renuntiatus: qui protinus pro tali se gerens, solaque Hispaniæ, & Aquitaniæ obedientia contentus: quòd posset tutius Pontificio fungi munere, in Peninsulam se recepit. Vbi Palatium cum templo magno, ex lecto lapide (quale extat) tam magnifice ædificauit, vt & dignitati summæ, & Cardinalibus ad habitandum sufficeret. Sed cum ex tribus electis, duo alii cesserint, seque decreto Constantiensis Con-
50 cili, Pontificatu abdicauerint: Luna, neque Concilii exhortationibus, neque anathemate, seu minis; neque demum Sigismundi Imperatoris rogatu, qui è Germania Perpinianum, eius abolendi scismatis causa venerat, à proposito dimoueri potuit. Nec dubium, quin situs loci inexpugnabilis, atque inde secuta animi securitas, in tanta eum pertinacia confirmauerit. Vt igitur redeamus vnde diuertimus, eiusdem loci situm optime conspicatus Iacobus, postquam totum circum vastauit agrum, atque Peninsulam obsidere parat, acerbus de iis nuntius Valentiam allatus est: atque vt res solent fama crescere, non modo expugnatam Peninsulam à Iacobo; sed eius quoque exercitum iam vbi imminere perlatum fuit. Hoc nuntio Zeitius Abuzeitius Rex Valentia, atque ciuitatis primates cum vniuerso populo, tam cõsternato fuere animo; tantusque ab eis clamor, & eiulatus commotus,

ut postquam sequenti nuntio inuentū est, neq; Iacobum, neq; eius exercitū Peninsulę fi-
 nes pertransisse; sed in eius obsidione esse, statim legatos miserit, q; inducias cū Iacobo fa-
 cerent: ac modò ab obsidione recederet, quintam partē Regiorum porteriorum Valenti-
 tię & Murię, quotannis eidem pendēdam promitteret. Quibus postulatis annuere Ia-
 cobo visum est non modò commodū, sed perquam honorificum: propterea q; opinione
 potius quàm ferro, tam prospere bellū vix cęptū confecerit; atq; hostem, quem aliquā-
 do inuasurus esset, animo iam consternatū haberet. Sed hæc, quò feliciter gesta sunt, eo æ-
 quius est ea procul à fabulis abesse. Nam quanquā in historia Regis, quā nostra sequitur,
 nulla de hoc Peninsulano bello fit mētio, nisi de portoriis, vt diximus, Iacobo à Rege Va-
 lentię concessis, ob factas inducias; eaq; res non minimā parere possit dubitationē; mihi
 tamen gestū illud, atq; armis confectum fuisse multis de causis persuadeo. Tum q; illius,
 nostriq; temporis scriptores, qui Iacobi res gestas accuratē conscripserunt, huius quidē
 belli, atq; excursionis in Peninsulam expresse meminerunt: neq; delendū est in multis, q;
 ab vno fuit prætermisum. Tum q; bellū tantummodò apparatū, seu ostentatū, etsi indu-
 ciarum causa esse potuit: at pendendorū porteriorum, q; à solis victis dari solent, illud ni-
 si illatum gestumq; causa esse non potuit: ac nisi ob redimendā Peninsulam, aut maximū
 aliquē exercitū à ceruicibus auertendū, Iacobo concedi illa non debuerunt. Nec obstat
 q; Rex affirmat, ipsum venisse Turolium, quo proceres ad apparandū bellum com-
 meari fuerant, eorumq; cunctationem, & com meatus consumptionem, induciarum, atq;
 differendi belli causam fuisse. Nam vt breue admodum est iter à Dertosa in Peninsulam,
 ab eaque in Turolium; sic potuit vtrunq; maturissimē effici: ac inducias, de quibus ad
 Peninsulam cęptū est, Turolii pangi: q; in ea vrbe permulti essent viri graues, potentes,
 atque bellicarum rerum experientissimi, qui Regem non modo opibus, sed consilio iu-
 uare possent. Est enim Turolium vrbs celebris in montanis Aedetanorum locis sita, atq;
 Valentinię regione ad Aquilonē posita: quę iam tū annis prope centū ab Aragonensib.
 & Nauarris è Sarracenorū manibus erepta, ab eisdem coli cępta fuerat. Cuius vbertate
 agri, ac pecuaria re, & lanificio, præcipue verò assidua è Valētino Regno parata præda, au-
 cti ciues, vrbe sibi tum ædificiorum splendore, tum magnifica Templorum structione,
 tū robore & amplitudine murorū, pulcherrimā, ac inuicissimā cōstruxerūt, eamq; gene-
 ris atq; familiarū claritate nobilissimā reddiderunt. Ex quo multa circū oppidula & pagi,
 horumq; municipales & rustici homines, ciuiū in administranda, beneq; gerenda Re-
 pub. prudentiam & magnanimitatē admirati, voluntariam cū ipsis societatem coierunt:
 eisque res suas gubernandas tradiderunt. Hoc igitur fœdere municipiorū adacti Turolen-
 ses, vsq; ad eò viribus, armisq; valuerunt, vt subinde eorū Reges præsertim Iacobus, vt
 ipse attestatur, ad omnes in Valentinos susceptas excursiones, nullis, siue equestris, siue
 pedestris ordinis militibus, quam Turolensibus vsi fuerint bellieosioribus, & fideliori-
 bus atq; hinc est, quòd ipsos amplioribus, quā ceteros Aragonię populos, priuilegiis, im-
 munitatibusq; donatos inuenimus: ac non modò in com meatu, & frumentaria re suppe-
 ditanda ad bellū, eosdem fuisse largos, sed consilio & prudētia in deliberationib. Reges
 multum iuuisse comperimus. Meminit quippe Rex cuiusdam nobilissimi ciuis Pa-
 schasii Muniocii, olim Petri Regis alumni, ad eò diuitis, magnanimitate ac libera-
 lis, vt ex propria re & opibus, Regi multā vim auri accomodauerit; nec non eò meatū, &
 cibaria Regio exercitui ad diēs amplius viginti præparauerit. Cuius etiam Paschasii (vt
 in præclaris eius est monumentis) pronepos fuit Aegidius ille Sanctius Muniocius, siue
 Munionis, vt dieunt, Canonicus Barcinonensis, qui in eadem Peninsula, ab illo ipso Be-
 nedicto Pontifice creatus Cardinalis, illo vita functo, à Collegio Cardinaliū electus ac
 summus quoque Pontifex renunciatus fuit. quo Pontificatu, vt se pro sedando schisma-
 te, abdicaret; à Romano Pontifice Balearium Episcopatu fuit præfectus. Rex igitur
 siue Peninsulę, siue Turolii, induciis cum ipso Valentinię pactis, exactis iam diebus
 viginti, quod fuerat tempus præstitutum proceribus, Paschasio, aliisque Turolie-
 ptimaibus in gratiam receptis, Casaraugustam petere decreuit. Vbi Ferdinandus
 & Ahonesius constiterant: ad quos fama etiam peruenerat de rebus à Rege puero, viri-
 liter feliciterque gestis; deque induciis à Rege Valentinię tanto cum honore Iacobi fa-
 ctis; atque portoriis vnā datis; nec non de obstructis illi Turolensium animis ad omne
 contra Mauros expeditionem suscipiendam. Quares virumque vehementer exul-
 sis: contra verò, Casaraugustanorum animos mire erexit, affectiq; fuere omnes pietate
 maxima erga Regem; tædereque ipsos valde cępit eorum, quā à Ferdinando & A-
 honesia in Regem patata sunt: quos iam populus maledictis incessere, & quasi inue-
 hi in ipso tentauit. Vnde Ahonesius licet conscientia conuictus, populi tamen furorē
 ac Regis

ac Regis iram volens eludere, cum expeditis equitibus sexaginta, ut potentiam ostētare, iuncto sibi Sanctio fratre Episcopo Cæsaraugustano, Turolium ad Regem profectus est, cunctationis suæ causas redditurus. Quo ipso tempore Rex Turolio profectus, Calamocia eiusdem itineris oppidum ingrediens, Ahonesium venisse intellexit: statimq; Rex accedentem illum, qua solitus erat humanitate excipit; atque interrogavit, quonam tā valde bene armatus, confecto bello, atq; induciis factis, procederet? Cui Ahonesius grauiter atq; seuerē respondit, se, vna cum Sanctio fratre, & equitatu petere Valentia, ut excursio- nibus Mauros infestaret. At Rex præcepit ei, ut vna secum repeteret Burbaguenam op-
 10 pidum duob. fere inde distans passuum millibus: quod multa sibi cum eo cōmunicanda essent; atq; in præsentia procerum, qui secum aderāt, pertractanda. Quo audito Sanctius Episcopus, salutato Rege, abiit Cutandā oppidum suum, prope Turolium sitū. Sequebā- tur autē Regem Blascus Alago, Artalus Luna, Ahonesi æmulus, Atho Focius, Ladronius, Affalidius Gudalius, & Peregrinus Bolasius, proceres fidelissimi, quos Rex secum ma- nere iusserat, animo, ut rei exitus indicauit, capiendi tantum, atque in custodia & vincula coniciendi Ahonesium, quem constans fama erat, fuisse caput totius coniurationis Ala-
 20 goni, cōtra Regem mita, atq; Cæsaraugustę facta. Itaq; ingressi Burbaguenam, in palatio Templariorum, quorum id oppidum erat, substitere. Vbi relictis in atrio equitibus Aho- nesii, quasi quod breui à Rege esset expediendus ille, qui ense duntaxat, atq; militari sago indutus erat; cū Rege simul in palatii tricliniū ascēdit. Vbi confidentibus ipsis, atque pro-
 30 cerib. in altera triclinii parte consistentibus, Rex conqueti de Ahonesio, ipsumque duris- sime increpare cōcepit, quod eius culpa & exemplo malo factum sit, ut neque ipse, neq; alii conuocati proceres Turolium conuenerint, ad bellum Mauris inferendum; ideoque amissa ampla illius conficiendi occasione, ob illorum moram, coactus, ipse fecerit indu- cias; quibus illum stare quidem, non rumpere deceret. Rogauit ideoque, ut ab incepto desisteret, neq; ius à se datum, villo pacto tētaret violare. At Ahonesius regredi recusabat, affirmās multos cū Sanctio fratre fecisse sumptus ad eiusmodi expeditionē suscipiendam; neq; haberet unde posset illos, præterquā præda facta ex Mauris reficere: cui respōdit Rex subiratus, induciarū fœdus nullo fieri posse modo irritū; idcirco à proteruia discederet. Sed renitente adhuc Ahonesio, cui Rex statura corporis fere par erat, quāuis annum nō-
 40 dum natus decimum octauum, manibus illum apprehendit, atque à Rege captum ipsum esse, teneriq; dixit. Verum Ahonesio illico capulo ensē tenente, eundem quoq; Rex si- mul prehendit, neq; è vagina, aut balteo educere permisit. Quos cum inter se quasi col- luctātes vidissent qui astabāt proceres, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq; distringūt; atq; relictis illis, è triclinio exeuntes, pro ianuis cōsistunt; ne quis ex Ahonesianis imperum fa- ceret in Regē. Sed audito clamore, req; intellecta, quadraginta ex ipsis ab equis descen- dentes, ac per medios irrumpentes proceres, triclinium intrarunt: iamque Ahonesium de manibus Regis, quadā cum reuerentia eripere conabantur: ipsis interim procerib.
 50 rem intuentibus, neque se Regi adiungentibus; utpote incrimibus cōtra armatos parum profecturis. Tandem ab equitibus Ahonesius à Rege fuit exemptus, qui protinus ascen- so equo, è Burbaguena cum suis abiit. At verò Rex maiori succensus ira, inuentū equum cuiusdam equitis Alahonesis ascendit, atq; ut erat armatus Ahonesium secutus est: quē subsequuti fuerūt, Gudalius, Pomari^o, & Focius, cū quatuor equitibus; ac postea Blascus Alago, reliquiq; proceres, cumq; anteisset Focius, duo ex Ahonesianis imperum in eum facientes, sauciarum ab equo deturbarunt. Cui adfuerunt Blascus, & Artalus, Ahonesia- nis, vterius procedentibus. Rex verò cum Gudalio, & Pomario tantum persecutus est A-
 60 honesium, quem breui spatio ante se viderat cum viginti equitibus per accliuem mōtem pergere iter ad Cutandam oppidum, quo paulo ante venerat Episcopus, & in quod se ille recipere festinabat. Interim Blascus & Artalus, citatis equis, cum imminerent Aho- nesio, idemque respiciens eos, magnam post, sequi, se, equitum manū autumans, ac neque
 70 fuga, fesso equo, esse locum, in collem proximum sese recipere decreuit: cui vnus ex suis ab equo defiliens, hunc Ahonesio tradebat ut se fugæ daret. Sed occurrētibus Blasco & Artalo, impeditus est. Itaque Ahonesianis saxorū cōiectu, Regis ascensum prohibētibus, ipse Rex à tergo collem conscendit, ac ut primum sese Ahonesio in conspectum dedit, is protinus à suis derelictus est, vno duntaxat Perezio Mezquita consistente, ac rei exitum expectante. Interim Sanctius Luna, vnus ex regis equitibus, lancea lato dextrum Aho- nesii perfodit: quo lethali vulnere saucius ille, statim collum equi amplexus, ab eo se-
 80 se in sinistram partem demittens semianimus in terram cecidit. Quod Regi valde gra- ue fuit, capi illū, nō occidi cupientem. Vnde ab equo defiliens, ac procumbēs cum lachry- mis eum cōplexus est, eidem ex animo condolens, ac leniter increpās, id sua ipsius culpa

factum fuisse, quod euasisset, si dictis monitisq; suis paruisset. Quo tunc perueniens Blasco, clamore magno Regem alloquens, permittite, inquit, nobis leonem hunc lacerare, tot Regis iniurias illius interemptione vindicaturis: iamq; illum hasta configere nitenti Blasco sese Rex opposuit: inquit, contine te, Alago, non enim Ahonesium, sed me feries. At verò Ahonesius Deo primum, deinde Regi, se, suaq; omnia commendans, debilitatus ex profluvio sanguinis conticuit. Tunc Rex illum, obligato vulnere, equo insidere, atq; tenente ipsum confessore, Burbaguenam vehi iussit: sed cum sanguine deficiente spiritu, mortuus est in itinere. Vnde Rex cadauere allato, Darocam venit, ibiq; illud maiore in templo Virginis honorificè sepeliri curauit.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE

VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER IV.



LNFELICI Ahonesii nece, ad quã propria ipse culpa duci visus est, 20
triplex illa coniuratorum in Regem machina, tum Sanctii inuidia fabricata: tum Ferdinandi ardore promota, tum denique Ahonesii sagacitate absoluta, funditus euerſa fuit; atque vnicique ipsorum sua quoq; pœna, & ignominia inflicta. Nam & Sanctius vehementer Ahonesii exemplo commotus, perpetuò sese à præsentia, & conspectu Regis abduxit: & Ferdinandus illius etiam gratia priuatus, populorum simul & amicorum fide destitui se vidit: & nisi Regii demum sanguinis intercessisset cognatio, haud dubium quin acerbiores quàm Ahonesius pœnas ipse pertulisset. Quamuis cautum hinc fuerit à Rege, cui semper idem suspectus, ac infensus extitit; vt neque abdicare se sacerdotio, neque ad aliud aliquod amplissimum accedere eidem permetteretur. Sed ipsius patientia & benignitate Regis factum est, vt non ab aula, non à consilio, 30
nec à Regia consuetudine dimoueretur. Quinimò Rex quamdiu instabilem ipsum, atque animo fluctuare vidit, bello paceq; se semper sequi iussit: atque suorum etiam consiliorum, simul & bonorum participem effecit. Itaque Ahonesio mortuo, posteaquã Rex (vt diximus) cadauer eius deferri Darocam, ibiq; sepeliri, ac iusta ei fieri iussit: iam nullo illius legitimo hærede relicto, iure ad se omnia eius oppida pertinere decernente consilio, in eorum possessionem venire statuit. Quapropter Boleam in primis insigne oppidum, Oſcæ propinquum, quod erat Ahonesii, capere, illudq; antequã quispiam ex proceribus dari sibi peteret, aut Ahonesii vxor, seu illius frater, Antistes Cæsaraugustanus, occuparent, Regno adiungere decreuit: quin & recuperare etiam duo illa Regna Sobrabii, & Ripagurtiæ, quæ Ahonesius partim oppignerata sibi à Petro Rege quondam, ad Idubedense bellum proficiscente; partim iure stipendiariorum equestrium retinuerat: Stultum esse, inquit, se, nondum stabilito Regno, neque pacatis rebus, aliis Regna concedere. Ac quoniam in hisce duobus Regnis, multa quoque oppida seu vrbes continebantur, quibus olim confusus Ahonesius magnis spiritibus assumptis in Regem coniurarat, non amplius alienanda illa, sed ad ditionem Regiam redigenda, eique in posterum applicanda esse constituit. Paruo igitur collecto exercitu, Boleam haud multum de eius deditioe dubitans contredidit; Legatosq; ad tentandum oppidanorum animos præmisit: Verum multo aliter res successit. Nam Ferdinandus, audita Ahonesii nece, protinus Regis mentem suspicatus, cum magna militum manu, commeatu, & re frumentaria, sese in oppidum immisit: sperans, suscepta eius defensione, ac nullo in Ahonesii locum legitimo succedente hærede, se, non modo omnia illius oppida, & duo Regna occupaturum; sed Regias quoque vires oppugnaturum; fretum ope, & auxilio Cæsaraugustani Antistitis, qui potens erat, atque fraternæ vlciscendæ cædis desiderio flagrabat; ac etiam Moncadaram, aliorumq; vtriusque Regni procerum, quos beneficiis sibi deuinxerat. Vnde cum non modo Boleæ; sed vniuersorum Ripagurtiæ, & Sobrabii oppidorum auxilla imploraret; cœ omnia sese pro eo contra Regem munierunt. Cùm igitur Rex oppidum, propugnatore Ferdinando, bene munitum inuenisset, vltra progredi statuit; ipsas Ripagurtiæ, & Sobrabii arces, & munitiora loca in primis expugnaturus: quò tempore duo-
deuige-

deuigesimum vixdum annum habebat. Verum Ferdinandus ira adhuc exardescens
 in Regem, ob Ahonesii necem; ac nonnihil sibi ab illo metuens, apertissimo iam o-
 dio & armis ipsum persequi deliberavit: neque se destitutum à cœpto interminari au-
 sus fuit: quoad illum Regno expelleret. Quod facile fore factu putavit, & quod nihili
 præ se duceret Regem, ætate sibi, astutia, & sagacitate longè inferiorem: & quod ex su-
 periore Regni procuratione, plerosque proceres sibi non defuturos certò scisset. Vn-
 de facillè machinatus est Cæsaraugustanorum, & reliquorum fere totius Regni oppido-
 rum, à Rege defectionem, excepta vrbe Calataiubio, vt historia fert Regis, atque vtr-
 lii quoque scribunt, Albarrazzino, & Turolio, aliisque. Iamque vt Catalanos tentaret
 10 Ferdinandus, scripsit ad Guillermm Moncadam, ex superiori bello à Rege vehemèter
 offensum, vt ad se quantis posset armatorum copiis veniret, nec interposita mora fuit, quin
 aduentum is maturarit. Quo audito, Rex expeditione montana relicta, in planitiem de-
 scendit, ad oppidum Almudeuarum, indeque Pertusam concessit. Eo tempore Raimuri-
 dus Folchius Vicecomes Cardonæ vna cum Guillermo fratre, ac sexaginta cataphra-
 dis, ad Regem venit, eique sese ad omnia paratissimum obtulit. Huius aduentus Regi
 valde gratus fuit, propterea quod Raimundus tanti esset apud Catalanos, vt multi eius
 exemplo Regem sequerentur. Inde præcepit Rex, vt Blasus Alago, & Artalus Luna,
 manerent in præsidio Alauonæ oppidi contra Cæsaraugustanos; cum Rege verò man-
 20 fere ex proceribus Atho Focius, Rodericus Liciana, & Ladronius, omnium fidelissi-
 mi. Per id tempus Sanctius Ahonesius Pontifex Cæsaraugustanus, magnam militum ma-
 num coegerat ex his, qui ex fraterna factione supererant: qui neque sacri sui muneris, ne-
 que debitæ Regi obseruantia memor, armatus ipse, ac noctu Cæsaraugustam profectus, ad
 oppidum Alcubierrum, quod noluerat se antea Cæsaraugustanis adiungere, contendit;
 illudque vi captum diripuit: ac quoniam quadragesimale ieiunii sacrum tunc agebatur,
 ira furens, tam iustum, se, contra Regem, perinde ac cõtra Turcas, bellum facere publice
 profitebatur, vt milites ab omni direptionis culpa absolueret; adeoque ipsis licere omnia,
 vt ne esu carniū, vel diebus prohibitis, interdici, tam sanctam contra Tyrannum,
 pro salute Reipublicæ operam nauantibus, constanter asseueraret; quinimo cœlestia se
 in eo bello sequentibus promittebat. Adhæc Cæsaraugustani, vt conspirationis suæ si-
 30 gnum aliquod præberent, armati iterum vrbe exeuntes, Castellarium oppidum non lō-
 gè ab Alauona situm petiere: seq; in insidiis collocarunt; præmissis paucis, qui sese Ala-
 nonensibus ostenderent; vt quibus prouocati illi oppido exirent, atque in insidias inci-
 derent. Quos vt primum Blasus, & Artalus conspexere, rem, vt fuit, suspicantes, pau-
 cis in præsidio oppidi relictis, cum vniuerso equitatu noctu de tertia vigilia egressi, tra-
 jecto Ibero fluuio, sub auroram somno oppressos Cæsaraugustanos de improviso ag-
 grediuntur. Vbi adeo valide à Regis pugnatum est, vt reportata victoria, partim capti,
 partimque occisi fuerint ex illis plusquam trecenti, reliquis sese in fugam conuertenti-
 bus. Quæ victoria Regi admodum grata fuit, eo quod reliqua municipia & ciuitates tan-
 quam membra deuicti capite, male sibi ominaturæ essent. At interim Rex, quan-
 diu se Pertusæ continuit, balistas, aliaque magna tormenta bellica constitui fecit; eaque
 40 imponi plaustris ad circumuehendum iussit; quod magno sibi illa vsui fore, ac necessa-
 ria dignosceret ad tantum, tamque diuturnum indictum sibi à coniuratis bellum ge-
 rendum: ad quod plane sustinendum ad eò incitabatur Rex, vt tanquam palmam, quæ in-
 surgit oneri, quo maius atque atrocius illud erat, eo magis inuictus esset, atque preparato a-
 nimo ad sese defendendum. Itaque Pertusam profectus, vna cum Folchio Vicecomite ac
 suis, Pontianum oppidum propinquum aggreditur, quod breui fuit expugnatum. Inde ve-
 nit Cellas oppidum cum arce munitum, Pertusæ etiam proximum. Vbi prolatis ma-
 chinis; balistis, aliisque tormentis in debiliores muri partes, & in arcem directis, die ter-
 tio, ex quo mœnia quati cœpta sunt, præfectus arcis cum Rege pactus est; sese vna
 cum arce & oppido dediturum illi, si intra octauum diem subsidium sibi non mit-
 50 teretur. Conditione accepta, Rex pridie eius diei, quod deditio constituta fuerat, di-
 missis ibi exercitu, cum paucis reuersus est Pertusam, vt Pertusanis vna cū peditib; oppi-
 dorum Barbastrii, & Beruegalii, quos colligi iusserat, insequenti die ad oppugnandas
 Cellas properarent. Quo ipso articulo temporis, Rege in æde Virginis orante, duo ar-
 mati equites, citato cursu, Pertusam veniebant: vtpote Peregrinus Atrosillus, & e-
 ius frater germanus Egidius, qui Regem adentes renunciarunt, Ferdinandum & Pe-
 trum Cornelium iunctis copiis, cum Oscensibus, & Cæsaraugustanis, venire festinan-
 ter suppetias Cellanis afferentes, neque procul abesse. Qua re intellecta, continuo Rex
 quatuor dumtaxat adiunctis sibi equitibus, Cellas ire parat, Pertusanis se sequi iussis cum

iis, qui à Beruegalio & Barbastrio tunc Pertusam venerant. Itaque in castra Rex veniens, vbi Folchius, eiusque frater Guillelmus, & Liciana cum reliquo exercitu ante Cellas substiterant, cum equitibus non plus octingentis, pedibus vix mille & sexcentis, Ferdinandum, & Casaraugustanos expectare decreuit; neque quadruplo maiores, adeoque scutatas, vt ferebatur, ciuitatum phalanges eximescebat. Sed Petrus Pomarius, summus Regis consiliarius, homo grandæuus, ac belli experientissimus, considerans Ferdinandi exercitum esse Regio, & numero, & armorum genere longe superiorem, impendereque Regiæ personæ manifestum periculum, eundem est adhortatus, vt quam citissime in propinquum montem conscenderet, vbi natura loci tutus, sese ab exercitu, & ira Ferdinandi defenderet; donec supplementum copiarum ex oppidis accederet. Cui Rex viriliter animoseque respondit. Verus, ac legitimus Aragonum Rex ego sum, Petre, ac in eos iustum, & legitimum meum exerceo Imperium, qui cum veri mei subditi sânt, tamé iniuste contra me arma sumunt: vel potius tanquam serui nequam, contra dominum conspirant. Quapropter iustiore quàm illi causa fretus ipse, non dubito, quin diuina ope fiat, vt cum tã paucis, multitudini, atque exercitui ex seruis pei fidis collecto facile resistere possim. Proinde stat sententia, me hodie, aut expugnare oppidum; aut ante eius mœnia occumbere. Quare tuum, alioqui fidele, ac prudens consilium, in aliud tempus magis profuturum asserua. Hæc cum dixisset Rex, animosior quàm vnquam, aciem ad oppugnandum, perinde ac si præsentessent hostes, instruxit; quibus non comparentibus, labente die, oppidum vna cum arce, ex pacto ab eius præfecto fuit Regi traditum, atque à direptione seruatum. Captis Cellis, Rex Pertusam reuersus est, quo iam peruenerat Asparagus Pontifex Tarraconensis, vir pius, & sapiens, Regique vt diximus, cognatione coniunctus: qui auditis controuersis inter Ferdinandum, & Regem, ex quibus tanta indies sequebatur rerum perturbatio, atque populorum in partes distractio; subindeque apud Catalanos, Regia quoque autoritas magna ex parte minuebatur, de componendis rebus agere tentauit. Veruntamen cum tam exulcerato inter sese vterque animo esset, ac Ferdinando tam persuasum regnare, quam Regi nihil de iure suo, ac possessione Regni amittere; re infecta, Tarraconem remigrauit. Interim Oscenses amissis Cellis in partes diuisi erant; atque in Regiam abire multi conabantur; sed in plerisque Fernandina vincebat: propterea quòd Ferdinandus ab eo tempore, quo Montaragonii Abbas religiosus agebat, Oscensium animos largitionibus, milleque promissis ad se pertraxerat; meditas iam tum animo, quæ postea re fuit executus. Vnde, vt in conuentibus sæpè fit, maiore parte meliorem vincente, Fernandina superauit: ideoque nouas res in Regem Oscenses machinari cœperunt. Itaque consilio habito, subdole tractatum est cum Martino Perexolo Regio ciuitatis Prætor, & aliis Regiarum partium, vt Regi renunciarent, se esse veros, ac fideles illius subditos; cupereque ipsum venire ad se, recepturos magno plaudere cum honore & applausu; & quæ vellet facturos sine cunctatione. Hæc vbi rescituit Rex, vt ingenio erat facili, atque summo animi candore præditus, nihil mali de Oscensibus suspicatus, illicò, dimisso exercitu, ne cum eo timorem populo iniiceret, quàm paucissimis comitatus, Oscam profectus est. Cui viginti vrbis magnates extra portam, ad eremitorum Salasium obuiam processere, ab eis que honorificè exceptus Rex fuit; atque ab eodem illi rursum benignissimè admissi: idemque, quo illos tanquam subditos fidissimos amore prosequeretur, humanissimis quoque verbis expressit; atque iunctis sibi Roderico Liciana, & Blasco Maza proceribus, necnon Assalidio Gudalio, & Peregrino Bolasio Aulæ præfectis, urbem intravit. Quo die populus lætitia effusus fidelitatis clara signa dedit: verum nocte ad arma est conclamatum, atque ex popularibus armati centum ante Palatii fores pernoctantes, & quasi excubias agentes substitere. Horum perfidiam Rex intelligens, atque magno se in periculo esse animaduertens; dum dies fuit, dissimulans, ac sereno vultu, ciuitatis magnates ad se venire, atque Senatam conuocari iussit. Ad quæ vniuersa ciuitas, & promiscua multitudo conuenit in atrium palatii, vbi Rex, ascenso quo, indicto silentio, sic est allocutus; Viri Oscenses, neminem vestrum ignorare arbitror, me verum, atque legitimum Regem vestrum esse: vosque, vestraque omnia hæreditario iure possidere: quandoquidem decima quarta iam atas agitur, ex quo maiores nostri, recta, nunquãque intercisâ serie, hoc Regno potiti sunt; per quam, longissima temporis præscriptione intercedente, tam arcta Imperii nostri cum obsequio vestro securâ est germanitatis colligatio; vt ea tanquam naturalis, atque innata animis, cuius consanguinitatis connexioni sit longè præferenda: quòd hæc dirimi tempore possit; illa verò natura sit indissolubilis, ac solet Indies magis magisque crescere. Quamobrem vehementer, ac semper desideravi, ex meo erga vos amore elioi vestram, atque totius populi placationem,

tionem, & cum honore vtilitatem; ad easque parandas & confirmandas, iura & privilegia vobis à maioribus nostris concessa, à nobis augeri; si modo expectaram nunc mihi fidelitatem pariant vestra inuiolata hæcenus erga eosdem maiores & fides & obedientia. Quo planè minus debuissetis vos tam pacatum Regis vestri ingressum, quem tot tantisque lætitiæ, atque pacis indicis exceperitis; rursus nunc armis, & apparatu bellico deformare; ne de vestra erga me fidelitate vllam mihi diffidendi occasionem darètis, maximè verò cum ad vos ipse non inuocatus, sed rogatus omnino venerim; atq; vestro debito, & promisso obsequio confusus, dimisso exercitu, urbem hæc non diruturus, sed amplificaturus intrauerim. Hæc cum dixisset, breui à magnatibus responsum fuit; se, Regium, atque propitium eius animum erga Oscenses magni semper habuisse: eoque magis nunc, atque in posterum habituros, quòd claro suæ erga Oscenses charitatis argumento, tam lenibus ad eos locutus sit verbis; proinde còsilio habito, voluntati eius satisfacturos. Vnde in ædes Abbatias Montaragonii ingressi, logo se ibi spatio tēporis, expectante Rege continuerunt: fuereq; inter eos, tū varii, satisq; pugnares habiti sermones contradicentium, tum Regias partes defendentium auditi clamores: Ferdinanda factione tamē, cuius nutu omnia tunc gerebantur, superante. Ac neque interim defuere, qui rumores spargerent, & cum contentione assererent, Raimundum Folchium Vicecomitem, aucto Regis exercitu, venire prætextu liberandi Regis, ad urbem diripiendam. Vnde tumultu orto in populo, ac conciamatis armis, Rex pacatos eos esse; atque se præsentem, nihil tale a suo exercitu timere iussit: iamque ad comitia redierunt; sed cōmotis subinde animis, atq; ad retinendum Regē, vt subornati à Ferdinando erāt, intentis ditulere consiliū, quod oportunitas tūc nō esset ad respondēdum; atq; comitia dimiserunt: Rexq; iterū sese in palatiū recepit, dispositis, qui ante Palatii, atq; cubiculi fores, custodias & excubias agerent. Erant autē cum Rege Rodericus Liciana, Blascus Mazer, Gudalius, ac etiā Rabaza vir prudētissimus, qui Regi erat à secretis. Quo tum aduenere Bernardus Guillelmus, Regis auunculus, & Raimundus Mompellerius, Regis quoq; ex matre frater: quin & Lupus Ximenius Luesanus, qui cum satis bene armato paucorum equitatu, urbem, nullo prohibēte, ingressi sunt. Ex quo denuo orta est in populo seditio, atque armorum strepitus auditus; idque aperto iam animo retinēdi Regē. Nam protinus vicatim carenas, & armamenta disposuerunt, ne equitib; vllus pateret exitus; fuereq; vrbis portæ simul occlusæ omnes. Id Rex intelligens, insigni in eos vsu: est stratagemate. Parari quippe conuiuium opulentissimū, atque epulas, & cibaria multa vndiq; cōquiri iussit, ad illudq; magnates aliquot inuitauit; vt de ipsius præpropere abscessu suspicionem populares deponerēt. Interim Rex, sago arrepto, & ascēso equo, atq; Rodericus & Blascus, aliiq; tres equites, per secretos, ac decliues vrbis calles, ad portā Isuelā, qua iter Boleā, descēderunt. Quam tamen clausam: at præsidio tamen vacuā inueniētes, coactus est custos eam aperire: qua patēte, continuit se ibi Rex, donec reliqui aduenere equites, qui foras egressi sub meridie, in ipso feruore Solis inspectante populo, lēto cursu, viā ingressi sunt, quoad Raimundo Vicecomiti, cū vniuerso exercitu properanti facti obuā, Pertusam remigrarunt.

Per id tempus, nunciatum est Regi, Honorium Romanum Pōtificē è vita migrasse, quo nuntio Rex valdè mœstus fuit: propterea quod suæ, atq; Mariæ matris res illi maxime curæ semper fuerint: ac nisi impedit' bello fuisset, haud dubie, iustā eidem perquam solennia fecisset. Interim successori Pontifici, se, suaque omnia multum per literas commēdauit, omnemq; obedientiam, suorum quoque Regnorum nomine, amplissimè exhibiturum promisit. Cæterum cum tanti sibi esset, res Regni componere, atque tā immoderate agitatam, & fluctuantem Ferdinandi animum pacare (is .n. iam solus erat, qui communem rem perturbabat) controuersias exortas denuò inter ipsum & Nunnium consobrinum Sanctii nuper mortui filium, sedare curauit. Neq; .n. aprioribus armis deincere se posse inuenit, contumaces, totiesq; in se conspirantes Ferdinādi, aliorumque maleuolorum animos, quam patientia & magnanimitate: quibus summis ad regēdum virtutibus, ipsum adolescentiæ ardorem, cui maxima inest consilii imbecillitas, ita temperabat: vt præcox in eo ratio omnia suppleret: ac quanquam Ferdinādo, ob ætatem despectui Rex erat, tamē ob ingeniū, admirationē simul & timorē afferebat. Tametsi Rex eiusmodi cōtemptū Ferdinandi, totiesque exprobratā sibi pueritiam, cum iam esset adolescens, nimis ægre ferebat: verum quemadmodum Ferdinandus ludibrio habebat puerilem ætatem, tanquam ad regendum ineptam: sic rursus Rex sperabat fore aliquando, vt Ferdinādo capularem, vt probrum obiiceret, similique ratione, qua olim Sanctium, ab omni ipsum Regni procuratione amoueret. Nam ad eundem modum illius etiam assecclas, Aragoniæ & Cataloniæ proceres, quibus olim despectui quoque Rex fuerat, extrema iam æta-

te affectos ab se abiecerat. Quamobrem ne ea quidē ætate, à senili, & maturo officio defisteret, vna cum superioribus controuersis, alias longè maiores, quæ inter Folchium Vicecomitem, & Guillelmum Benearnensem inueterauerāt; & quas iidem apud ipsum deposuerant, sibi dirimendas assumpsit. Hæc namque in causa fuerant, vt vniuersa Catalonia, cum maxima Regiæ autoritatis diminutione, in duas factiones esset diuisa. Itaque Folchius, eiusque frater Germanus Guillelmus, vna cum iis, qui eorum partes sequuti, damna acceperant, atque maximam suarum rerum iacturam fecerant, iubente Rege, inducias ad decem annos cum Benearnēsi, & suis fecerunt; vt tam diuturna cessatione belli pax confirmaretur: datis tamen à Folchio castellis quinque, cum totidem filiis optimatum obsidibus: ea lege, ac conditione, vt intra quinquennium, seruata pace, quorannis vnus cum Castello obses liberaretur. Quod si quinquenni tempore, rupto fœdere, fuisset aliquid à Folchio, aut à suis in Benearnensem, suosue commissum; castella Folchii, vna cum obsidibus, amissa censerentur: nulla item damnorum compensandorum ratione habita; quod communia, fereque æqualia vtrinque passi fuissent: cum aliis etiam variis conditionibus, quas longum esset, ac superuacaneum recensere: nisi quod recisa omnino, atque reuocata fuere omnia hinc inde inita ante pacta, iura, ac de inferendo bello promissiones; saluis tamen Regis iuribus; ac denuo eidem ab omnibus publica fide præstita. Quibus sedatis controuersis, quæ antea Ferdinando adiumento fuerant ad tranquillum Regis Imperium perturbandum; exin deprimi Ferdinanda factio; Regia verò pars vincere, atque extolli cœpit. Ac demum ipse Ferdinandus non minus toleratia Regis, quàm sua ipsius conscientia conuictus, professus est, se Regi publicè fidem dare vellet: atque commissorum omnium veniam petere. Tametsi hoc ipso tempore, Cæsaraugustani, atque Oscenses, & Iaccenses, qui Ferdinandi partes sequebantur, solenni inter se inito fœdere, conuenere Iaccæ, quæ vrbs est vltior, & Aquitaniæ proxima, in medijs Pyrenæi montibus, tamen in planitie sita, vbi multò data fide publica, inter alia promiserunt, se, sibi nunquam defuturos; sed pro communi peculiariq; vniuscuiusq; ipsorum bono, omnes simul propugnaturus contra quoscuq; cuiusuis ordinis, aut conditionis existerent, qui eorundem Rempub. quoq; modo perturbare tentarent. Cuius conspirationis caput Cæsaraugusta fuit: causæ verò feruntur, in primis tam diuturna Regnorum in partes diuisio: tamq; insolens subinde, atq; acerba nimis, cuiusq; partis in contrariam irruptio, ab omniq; non modo iure & iustitia, sed honestate & religione discessio. At verò Rex, qui tum agebat Pertusæ, audiens eiusmodi conuentus, se non consulto agi, suspectos habuit, quod intellexit illos, non tam sua sponte, & bono publico ciuitatum, quàm occulta Ferdinandi, & suorum machinatione, ac neq; vt sese defenderent ab excursionibus: sed vt paratiores inde, atq; expeditiores ad offendendum essent, initos fuisse. Verum Ferdinandus iam ætate grauis adeoque labore, & itinere ambitionis defessus, multa secum animo versans, ac videns se, cum superior factus esset ordine, tamen fortuna semper esse inferiorem: ac rursus Regis res, non fortuna, sed eum summa animi virtute, diuinitate quadam regi ac defendi, mentem, suarumque rerum quasi proram alio dirigendam putauit: neque deinde tam quicquam cordi habere cœpit, quàm omni regnandi spe abiecta, sese Regi subdere ac reconciliari. Quæ plane omnia cum Guillelmo Moncada, & Petro Cornelio, qui eius partes sequuti, à Rege etiam alienato erant animo, communicauit: facileque ipsis, qui similibus etiam laboribus fracti erant, persuasit, vt de reconciliatione cum Rege agerent: ad idque tractandum Oscam simul petiere: inde quoque legatos Pertusam ad Regem misere, qui renuntiarent, se Oscam venisse, esseque concordēs, & paratissimos, vt verè, & ex animo, eius Regiæ voluntati, & arbitrio sese omnino submitterent, atque commissorum, quorum vehementer eos penituerat, veniam ab eo deprecarentur: modò extra Pertusam, quam sibi habebant suspectam, liceret ipsum adire, paucis comitantibus equitibus, dum non pluribus quoque ipse eo perueniret. Proinde data facultate, se illico ad eum concessuros. Qua legatione publicè renunciata, ab vniuersis proceribus faustè, feliciterque acclamatum est, propterea quod ex huiusmodi reconciliatione Ferdinandi, summa totius Regni pax, atque tranquillitas consequeretur. Ac protinus de consilio procerum, permisit Rex Ferdinando cum sociis venire ad se, in proximum, atque imminentem Pertusæ montem Alcalatensem, septem dumtaxat comitato equitibus: Rege cum totidem illo ascensuro. Itaque cum Rege venire Folchius, & eius frater Guillelmus, Athofocius, Rodericus Liciana, Ladronius, quem Rex in historia, nobilissima stirpe ortum affirmat: tum & Assalidius, Gudalius, & Peregrinus Bolasius, cum alio, cuius nomen non extat. Ferdinandum verò cum Benearnēsi, & Petro Cornelio, sequuti sunt Ferdinandus Perezius Pina, aliique ad eundem numerum.

Igitur accedens Ferdinandus, supplex, ac demisso vultu, cum sociis, à Rege exceptus est humanissimè; ac quo magis Rex eos familiariter ad colloquendum prouocaret festiuos sermones interposuit, similibusque ab eisdem responsum, est. Tametsi vniuersa demùm consuetudo, à Ferdinando eò deuoluta fuit; vt supplex à Rege peteret dari sibi veniam, ac commissa à se, suisque, obliuioni mandari, atque in pristinam ipsius gratiam omnino restitui. Deberi hoc sibi, vt patruo, vt alumno, vt supplici, Regiæque eius Maieitati vehementer, atq; ex animo addicto. Id ipsum deprecatus est pro Guillermo Moncada, supplice, ac eandem simul veniam poscenti, cuius subditi, alioqui omniù Hispaniæ procerum potentissimi, fideli opera perpetuò vteretur. Quibus idem Guillermus simili quoq; vsus animi demissione, subiecit, notum esse Regi, quãta, quãq; coniuncta generis cognatione eius maiores attingerent Comites Barcinonenses, Regis quoque maiores, illiusque Principatus conditores; deberique sibi ex eo maiorem gratiam, ac vel propterea maximè restituendam, quod accessione potentatus Benearnensis, totius Vasconia primatus, maiori potentia & facultate rerum inferuire Regi possit. Se enim hæcenus, quæcunque fecerit, non lædendi, sed sese potius ab eius ira defendendi causa fecisse. Quod si aliorum accepta illa fuerint, ac vitio data sibi, veniam tamen ab eo pro se, suisque deprecari; promittereque, se, nullo vnquam tempore bellum, quantumuis prouocatum, contra eundem moturum, talemq; operam, inferuendo illi, perpetuò nauaturum; vt singularè sibi ab eo gratiam & commendationem promereretur. Hæc cum plurib. verbis ingemiscētes à Rege peteret, sese cum sociis, Regiis pedibus prouoluere nitebantur. Sed Rex iis sublati, consilio habito, responsurum se dixit. Itaque concordiam omnium sententia, hæc à consilio deliberata sunt; Primum, vt Ferdinandus, & Benearnensis, cum reliquis, in gratiam Regis restituerentur, deinde vt de cōtrouersis, negotium alioqui grauissimum, iudicib. committeretur; postremo de nouis ciuitatum molitionibus, id Regis arbitrio declarandum reseruaretur. Iis deliberatis, atq; Ferdinando expositis, Rex magna cum alacritate, Ferdinandum, Guillermū, & Ximenium, aliosq; proceres, cum Regiã ipsi manum prius fuissent reuerenter osculati, omnes amplexus est: ac protinus vniuersas totius Regni partes læta concordie fama peruagata, supplicationes decretæ, gratulationesq; ad omnia Dei tēpla habitæ fuerunt, miraq; populi exultare lætitia cœperunt. Nã etsi cōtrouersia popularis erāt, etsi dāna permulta & cōpensationes difficillimæ; pacis tamē studiū, & cupiditas tāta erat, vt facilia factu fuerint, quæ olim intolerabilia, & quã difficilima videbātur. Quamobrē Tarraconēsi, & Illerdēsi Antistitibus, ac Mompensatio magno tēpli magistro, omnes controuersias dirimēdas remiserunt; eorumq; sentētiæ, publica atq; cōmuni fide præstita, stare promiserunt. Earum potissima, omniumq; difficilima fuit, cōpēsatio damnorum, quæ Rex passus est ob coniurationē Ferdinãdi, ac etiã Sanctii Ahonesii Antistitis Cæsaraugustani, suo, atq; Sanctiæ Perezia relictæ Petri Ahonesii; necnō & Petri Cornelii, Petri Iordani, & G. Atorellæ nomine. Quæ dāna, vrgēte fisco, reficiēda erant: quin & mutua eorundē inter se data fides, promissiones, & iureiurando confirmata pacta ad coniurationē, ante omnia rescindēda penitus, & abolenda. Iis obiiciebat Sanctius, oportere quoq; restitui Ahonesianis oppida & castella, quæ Rex, mortuo Ahonesio, quãprimum viceperat; ac etiã magnam pecuniæ vim, quam ab eo mutuò acceperat; proque ea, oppida & castella quædam oppignerata illi fuerant. Quibus auditis, iidē ipsi iudices maturè deliberarunt: scilicet, vt in primis traderētur Regi a Ferdinando, & aliis, omnia coniurationis instrumenta, tam à proceribus, quam à ciuitatibus, quã à priuatis ciuib; vbiuis stipulata: ac etiã Ferdinandus & alii, publicam fidem vna cum obedientia denuò Regi præstarent: Rexque rursus Ferdinãdo, quo nullus illi erat cognatione propior, honoris gratia, triginta equestria Regni stipendia, ad annum dono daret: ab omni que ipsum læsę Maiestatis crimine, aliaque ob coniurationem culpa, libēter, atque ex animo absolueret: ac daret fidem posse in posterum Ferdinandum, sese illius Imperio commendare.

Simili etiã pacto sancitum est, Sanctium Antistitem esse in Regiam quoque gratiã recipiendū: ac propterea quòd iusto fraternæ mortis dolore pressus fecerit q, fecit, extra omnē culpam ponendum: seque vna, & sacrosanctam Cæsaraugustanam Ecclesiam, suo sub præsidio & tutela Rex tenendam & defendendam promitteret. Quin etiam vt castella, quæ Ahonesius olim ex Regio munere viuens obtrinebat, Regiã ditioni restituerentur: Quæ verò hæreditario iure Ahonesii erant, ea Sanctio fratri remanerent: cui & erogaretur quæcunque pecuniarum summa olim Ahonesio à Rege debita. Eandem Regis clementiã experti fuerunt antedicti, Cornelius, Atorella, & Iordanus, cæterique alii, qui Ferdinandi partes secuti contra Regē coniurarant. Adhæc vniuersi vtrinque in custodiam & vincula coniecti homines liberati, atque castella etiam & oppida occupata, suis quoque

dominis restituta fuere: excepta arce, & oppida Cellarum, quæ à Rege vi & armis capta Regiæ ditioni perpetuò addicta fuerunt. Demum declararunt, non esse negandas inducias iis, qui coniurasse dicerentur, intra decem, supra annum, dies; vt eo tempore de abolendo crimine negotiarentur. Neq; interim obliuioni à Rege dati, qui difficillimo, periculossimoq; eius vitæ tempore, ipsum fidelissimè sequuti sunt: quos singulos suis quoq; muneribus, atq; honorariis insigniuit. Nā ex iis, Artalum Lunam, qui præfectus erat vrbis Borgiæ, Tirafone finitimæ; & Garcesium Aguilarium, summum Calatrauēsis ordinis præfectum in Aragonia, cui inclytū Alcanicen se oppidum obtigerat: necnon Perezium Aguilarium, dominū Rhodæ oppidi, ad ripas Salonii fluminis firum, eorum ditiones, & præfecturas, cum aliis quoq; equestrib. stipendiis, quæ obtinebant, confirmauit. Quod ad ciuitates pertineret Cæsaraugustanā, Oscēsem, & Iaccēsem, quæ nuper, vt diximus, falso de fensionis nomine obiecto, sese de potestate regia subtraxerant, Rex id seorsum sibi diuidicandum reseruauit. Sentientes ciuitates, restituto in Regis gratiam Ferdinando, & aliis ipsius factionis, solis ipsis veniā à Rege denegari; protinus, ne eunētatione maiore Regis indignationem subirent, legationem vtrò mittere (quod timoris signum est) decreuerunt. Vnde Cæsaraugusta quinque viros suos, Osca & Iacca, suos quoq; primates legatos ad Regem miserunt, cum amplissimis mandatis ad pacem, & veniam deprecandas. Qui Pertusam intrātes, cum primum intellexere Regis animum male esse erga eos affectum, neque beneuolè ipsos auditurum, ad Antistites Iudices venerunt, eisque mandata ostenderunt, nihil præterquam pacis, atque veniæ deprecationem continentia; ac modo in Regis gratiā reciperentur, se, quæcunq; per Iudices pronuntiarentur decreta, tam proprio, quam ciuitatum nomine, ad vnguem approburos. Qua petitione pacatus Rex, pronunciarum fecit per iudices: vt quamprimū aboleretur per ciuitates earū pacta omnia, mutueq; promissiones, & iusiuranda ad cōspirandum, vsq; in eum diē trāfacta. Deinde vt fides publica, & obedientia ab vnaquaque illarum denuò Regi præstaretur. Præterea vt iniuriæ, & damna à Regio exercitu illata, & quæ iure belli fiunt, remitterentur; necnon eos, qui ex Regiis capti, & in custodiā traditi fuerūt, eorumq; bona ab ipsis compilata, educerentur de custodia; eisq; de publico bona restituerentur. Quæ omnia Legatis habentibus rata, Rex quoque eos, qui de ciuitatib. capti vinculis tenebatur, eripi iussit, ac Legatis restitui. Demum Rex approbatis, atque denuò confirmatis plebiscitis, iuribus, ac priuilegiis ciuitatum à maiorib. suis ipsis concessis, pacatis omnibus, Ilerdam abiit. Quo (vt alterius finis concordia, gradus esset futura) tum venerat, Regium fauorē imploratura Aurembaxis filia Armengolii vltimi Vrgelitani Comitis, cuius superiore libro diximus, fuisse à Rege ius reseruatum ad repetendum comitatum Vrgelitanum à Gerardo Vicecomite Cabrera occupatum; ea quippe lege, & pacto is illum à Rege acceperat. Itaq; Aurembaxis à Rege petiit restitui sibi comitatum. Quod cum iuste peti, tum sui muneris esse videns, quod antea promiserat exoluere; rem se vt propriam suscepturum, iisdem pactis, ac conditionibus, quibus prius, Aurembaxidi denuntiauit. Nempe si primum Aurembaxis tanquam legitima Vrgelitani comitatus hæres, eederet de omni iure, & actione, si quam haberet, ad Vrbem Ilerdam, olim à comitibus, quacunque ratione & causa obtentam. Deinde vt icō fœdere perpetuo, atque beneficiario iure recognosceret, se, à Rege comitatum accepisse. Præterea pacto quoq; adiecto, vt & ipsa, & eius successores pace & bello tenerentur, Regem eiusque successores recipere in arces, siue oppida nouem, scilicet Agramontium, Linerolam, Menarguesium, Balaguerium, Albesam, Pontium, Vlianam, Calafanzium, & Albedam: modo Rex etiam restitui curaret Aurembaxidi oppida & arces, quæ ab ea occupauerat Pontius Cabrera Gerardi filius. Demum adiecit ipsa, similique pacto promisit, se nulli, quàm cui Rex vellet, nupturam viro. His transactis, iureiurando promisit idem, præsentibus suis, & quibus comitata proceribus Aurembaxis venerat, se, cum omni ope & armis non defuturum, quoad eam in totius Comitatus possessionem immitteret. Itaq; conuocato consilio, cui tunc præerat Berengarius Eril Antistes Ilerdensis, edixerunt, vt Gerardus in ius vocaretur, atque intra certum tempus sisteret se Regi; auditaque Aurēbaxidis petitione responderet. Verum neque Gerardus, neque Pontius, tamen bis in ius vocati fuerant, comparuerunt: sed eorum nomine Guillelmus Folchii frater Regi astitit, asserens Vicecomitem Cabrera, simul & Vrgelitanum, nullo iure obligari ad sistendum iudicio ob ea, quæ iusto titulo per viginti annos, & eo plus possidebat. Cumque interim Guillelmus Zafalanus omnium sui temporis iuriscōsultus peritissimus, allegatis Aurembaxidis iuribus, instaret, vt Rex Gerardum ad restitutionē oppidorū, quæ ab illa vsurpauerat, compelleret; Guillelmus nihil aliud respondisse fertur, quā Cabreranum nō ideo casurū esse causa, quod hæc à multitudinæ legū per Zafalanum

10

20

30

40

50

Calanum, allegaturum obrui videretur: innuens, eiusmodi litem non esse coram literario, sed coram armigero Iudice, quod in armis ius esset, contestandum. Quod Rex intelligens, atque obstinatam Gerardi duritiam, non amplius verbis, sed armis esse potius molliendam decernens, protinus scripsit ad Tamaritum Literanum, oppidum Aragoniæ inclytum, paruo distans ab Ilerda intervallo, præcipiens magistratibus, ut cum magna oppidanorum manu, & comite triduo, Albesam comitatus oppidum convenirent: ac etiam literas ad Guillelmum, & Raimundum Moncadam, & Guillelmum Ceruerã, Cataloniæ præceres dedit, exhortans, ut quantis possent propriis, & amicorum copiis coactis sibi adessent ad eius belli subsidium, cui ipsemet præesse decreverat. Itaque subsidiorum spe fretus, tam paucis comitatus ad bellum Ilerda profectus est: ut cum Petro Cornelio antesignano vix tredecim equites sequerentur. Unde perueniens Albesam, quo tamen nondum Tamaritani venerant, ibi tamen inuento Bertrando Calasanzio cum expeditis militibus septuaginta, Albesanos obsidere, ac conterere statuit: sua enim conspicienda præsentia & aspectu, non minus formidolosus, quam amabilis ubique erat. Dum igitur oppidum expugnari incipitur; oppidani quamvis à maiori exercitu sese potuissent defendere, tamen conspecto Rege defecisse animo visi sunt; quando quidem postero die, vix conspectis Tamaritanis in castra venientibus, oppidum vna cum arce Regi tradiderunt. Quo peracto, atque direptione prohibita, Monarguesium par Albesano oppidum transiit; illudque statim Regi sese sponte tradidit. Eò loci devenere copiarum ex delectu Aragoniæ, & Cataloniæ comparatarum, equitum trecentorum, cum expeditis mille peditibus; quibus, tanquam iusto exercitu, reliqua comitatus oppida lustrare, atque expugnare constituit. Nam profectus est inde in oppidum Limerolam à Gerardo munitum, satisque ad sese defendendum paratum: sed celeritate Regis præventum, ac deditioem detrectas, animosè à Regis est oppugnatum, atque vi captum; vna cum iis, qui sese in præaltam, valloque & fossa munitam turrim receperant. Inde se in urbem Balaguerium contulit, quæ Sycori alluitur fluvio, & tanquam totius comitatus caput habetur: ubi se Vicecomes Cabrera continuerat, eamque multo milite & comite compleverat. Unde Rex, trajecto flumine, qua parte monticulus, Almatan dictus, urbi imminet castra posuit; cui loco magna pars urbis sese aperiebat: neque à pilorum coniectione, atque tormentorum emissionibus domus defendi poterant. Eo tempore adveniente Guillelmo Benearnensi, & Cerbera, cum cohortibus iussu Regis coactis, exercitus fuit auctus ad numerum quadringentorum equitum; peditum verò bis mille. Ac quoniam fossa & muro oppidum munitum erat, neque cominus oppugnari poterat, duas immanes machinas fundibulares instruxit, quibus, coiectu lapidum, murus & domus intus infestissime quatuebantur: quarum custodiæ præfecit Raimundum Moncadam, cum aliis tribus proceribus, paucis tamen adhibitis militibus, quod non longè essent à castris. Id sciens Guillelmus Cardona, qui urbi præerat, cum expeditis equitibus viginti quinque, ac ducentis peditibus, sub ipsum matutinum crepusculum per muri ostiolum secreto exeuntes, equites intentis hastis, in custodes irruerunt; pedes autem, accensis facibus, machinas petierunt. Quem impetum Pomarius unus ex custodibus, aut quod sustinere non poterat; aut, ut Regem suscitaret (viderat enim diuisos pedes, partim in machinas, partim in tentoria ad utraq; succendendum intentos) relicto Raimundo, illo properavit. Unde Guillelmus directa acie in Raimundum, feroxque in eum prorumpens, ipsi, ut dederet sese, quali victo imperabat. Cui viriliter resistente Raimundo, occurrit Rex, qui dispositis, qui tentoria ab igne defenderent, de machinis sollicitior, ad eas cum universa turma equitum procurrat: iamque commisso prælio, superantibus regis: & machinæ, & tentoria ab igne erepta fuere, & Guillelmus cum nonnulla suorum iactura in oppidum abire compulsus. Itaque perspecta Balagueriensium pertinacia, Rex amoenissimos illorum hortos, & suburbana ædificia vastari permisit: ex quo magna civium consecuta est in Gerardum indignatio: atque ab eo tempore ab ipsis deliberatum, dedere se Aurembaxidi verè ipsorum dominæ, quæ nuper venerat in castra Regis. Unde secreto Legatos ad eam miserunt de deditioe acturos. At vero interim, cum quidam ex urbe, qui per murum dispositi erant, cum nonnullis de exercitu Regis colloquerentur, conspecti ab iis, qui arcem custodiebant, sagittis configebantur. Quare denuò commoti ciues, iam non clanculum, sed aperte indignati contra Gerardum, nova legatione, se Regi & Aurembaxidi, urbem cum arce tradituros obtulerunt. Quod sentiens Gerardus, illico Regi scripsit se esse promptum arcem ei tradere, modò eidem præficeretur Raimundus Berengarius Agerius, qui utriusque nomine teneret commendatam illam, quoad decerneretur ad quem Comitatus iure spectaret. At Rex, quæ accuratius ciues sollicitabant, Gerardum oblata pacta & conditiones placere sibi, sed cum consilio, se responsurum dixit:

remq; differēbat. Sed Gerardus, siue stulte, siue consultò id fecerit, dissimulans, quasiq; ignorans ciuium negotiationem, perinde ac si Rex pactum accepisset, solus vrbe exiit, accipitrem manu gestans, atq; Berengarium Finestratium, vnum ex suis ad Regem mittit: vt qui iuberet Raimundum Agerium in arcem ex pacto venire; sed dum is quæritur, ciues vexillum Regis in prospectu omnium in arce collocarunt. Quod intuens, eius rei infcius Finestratius, confusus ac derisus inde abiit. Balaguerio capto, Gerardoq; Monmagalstrum cum suis abeunte, protinus Aurembaxis à Rege in possessionem vrbis immissa est. Inde verò ambo cum exercitu Agramontium perinsigne comitatus oppidum contendunt, in quod se Guillelmus Cardona defensurus intulit. Sed exercitus collocatus est in accliu montis Almenarenſis, in prospectu oppidi, loco superiore ac commodiore ad oppugnandum. Id conspicatus Guillelmus, noctu, antequam oppugnaretur oppidum, relicto eo & arce, occulte cum suis abiit: quæ protinus sequenti die in potestatem Aurembaxidis venire Idipsum & Pontianenses decreuerunt, occultè misso Legato, qui renuntiavit, illos veniēti Regi se illico tradituros. Verum Rex eo venire noluit, quòd rescisset oppidum à Folchio Vicecomite defendi; quem nòdum, vt moris erat, prouocarat, neq; inimicitias indixerat antequam bellum in eundem mouisset. Vnde Agramontii sistens, Aurembaxidem cum Guillelmo & Raimundo Moncada, atq; cum omni exercitu eo mittit; quindecim dumtaxat secum relictis equitibus. Accedēte Pontium exercitu, neq; cōparente Rege, indignati Pontiani, oppido exeuntes, instructa acie, Regios magno animo aggressi sunt: qui ab illis viriliter excepti, commisso prælio, oppidanorum acies à regia tandem in fugam conuerti cœpit; atq; cum magna ipsorum strage in oppidum cōpulsā fuit. Cumq; Aurembaxis locum ad deditiōem faceret oppidanis; at ii constanter responderunt, nulli præterquam eidē ipsi Regi, se dedituros. Quo intellecto, Rex protin' eo abiit, cui vna cum oppido arx, quam Folchius reliquerat munitissimam, in potestatem venit: saluo tamen Vicecomitis iure, si quod ad oppidum haberet, Rege & Aurembaxide, pacto, atq; iureiurando id confirmantibus. Capto Pontio, Vliana, aliaq; montana oppida, & arces, quæ interluit Sycoris, se, Regi, & Aurembaxidi dederunt, sicq; Aurembaxis, subsidio & ope Regis, totius comitatus domina & Princeps effecta est. Quam Rex illico Petro Portugalensi Principi, consobrino suo, qui eo tempore Portugalia exul in Aragoniam ad Regem venerat, in matrimonium collocauit. Demum Gerardus Cabrera, Vrgelitano comitatu pulsus, Templariorum societatem ingressus est; cuius filius Pōtius, Aurembaxide sine filii decedente, postea antiquo repetito iure, comitatum recuperauit. Quo finito bello, ac tum procerum Cataloniæ; tum ciuitatum Aragoniæ, commotionibus sedatis dimisso exercitu, Rex abiit Tarraconem. Vbi ostium ei magnum apertum est, diuina referante manu, Ad permagna foris suscipienda facinora, factisq; famam gloriosissimè extendendam.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA

ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER V.



ANNVS Christianæ salutis ducētissimus vigesimus octauus supra millesimum, Iacobi verò vigesimus erat, quo idem multis antea Aragoniæ, Cataloniæq; procerum cum cōtrouersis dirimēdis implicatus, tum eorundē ac ciuitatū conspiracyonib. cōprimendis præpeditus; atq; in habiliendo sibi Regno, tredecim circiter annos domi retentus; nullum adhuc foris bellum gesserat; nullas præterquam paucas extra Regnum excursions fecerat. Ex quo angustius quidem ille, premique vehementer solebat; quod ætatem tam aptam attingens ad gerenda bella, nondum tamen ipsos præsertim Christianæ fidei hostes Mauros, maiorum suorum exemplo, magno aliquo persequutus bello fuerat: non arces, non oppida, neque vrbes, in quas Christianam religionem induceret, ab eis vi & armis sustulerat. Id, quod à principio Regni sibi suscipiendū proposuerat, tum maxime, cū ad redimendos Christianos homines è potestate Maurorum, societatem illam religiosorum, de qua supra diximus, instituit. Ab eo quippe tempore eiusmodi belli motionem pro summa ipsius animi magnitudine commoliri cœperat. Verum enim cum eius rei maturitas nondum venisset; neque

ætatis, neque consilii, neque autoritatis demum, quorum summa in externis ducendis
 bellis ratio haberi solet, tēpestiuitas accessisset; matura fuit ei cunctatione opus, seq; do-
 mi potius, quàm foris versatum fuisse, ac vel cum paucis, tenuibusq; exercitibus tyroci-
 nium suum egisse, magis quoque consentaneum; propterea quòd necesse subinde fuerit
 eundē, tametsi paucorum ducē; at vniuersorum curam gerere: ac non per alios (quod in
 maximis fit exercitibus) sed per seipsum ordines ducere, præliis ac dimicationibus qui-
 busuis interesse; militum laboriosissimis operibus sese immiscere; consilia pro tempore
 ac pro re capere; quin etiam maturare, cunctari, insidias timere & facere; sicque ab stre-
 nuo & valēti milite paulatim & quasi per gradus, ad magni quoq; ducis, atque Imperato-
 ris munus obeundum peruenire. Qua occasione, in tam continuis sese ille corporis & ani-
 mi laboribus exercuit; adeoq; militaribus simul & Imperatoriis virtutib. profecit: vt quo
 magis tunc fuit domesticis intentus armis, atq; foras abire cohibitus; eò quidē ad inferē-
 da bella exteris euasit multa paratior: Haud secus quam in expugnatione urbium, ad ea-
 rumque diruēda mœnia euenire olim solebat: dum adhibiti arietes & tormēta, quòd fue-
 rant contenta & adducta vehementius, eò maiores emissiones habebant: Perinde vt etiā
 de Africano fertur: qui cum in Sicilia, Syracusis dies multos egisset, ibique præclarissimā
 illam Carthaginis euerfionem per otium meditatus fuisset; ad idque tacitus tum multas
 extruxisset machinas, tum ad eas cōmoliendas, se toto animo applicuisset, in illam postea
 felicissimē prorupit. Ex quò appositissimē de illo hæc referēs Valerius cōclulit, Strenua &
 illustria ingenia, quo plus recessus sumunt, eo maiores impetus edunt. Quod igitur in Si-
 cilia Syracusana vrbs, tot terræ marisque commoditatibus oportuna, Africano profuit
 ad euerfionem Carthaginis machinandam: id ipsum Iacobo ad Balearicum suscipien-
 dum bellum, non minoribus quam illa oportunitatibus aucta præstitit Tarraco, vrbs an-
 tiqua & pernobilis Romanorum Colonia: ac nō modo conuētus & Prouinciæ Tarraco-
 nēsis; sed totius ferē citerioris Hispaniæ caput olim atq; Princeps habita. Quæ in edito
 monte posita, tametsi nunc parua est, atque ab ea, quæ fuit quondā plano etiā in loco ex-
 plicata magnitudine, & ciuiū frequētia, ad paucos redacta, tamē multorum operum splē-
 dore ac molibus, nunc quoq; cōspicua est, satq; frequēs, & amœna; atque ad colligēdos
 exercitus, omnique ornādas re classes cōmodissima. Idque oportunitate potissimū tum
 subiecti ad ortū maris; tum celeberrimi ad meridiē portus Salonii; quib. nō solum piscatu
 copiosissimo; sed omni mercimonio & comœtu rerum abundat: præter opimā pastio-
 nis, atque sylvarum magnitudinē, qua versus Aquilonē eius ager exuberat: maximeque
 tandem, ob latissimum vrbi adiacentem campum, ad occasum; hinc mari, illinc monti-
 bus vndique septum: qui & fertilissimus est, & multis aquarum deriuationibus irriguus;
 quibus fit, vt & cultissimus, & ad omnis generis propagandos fructus aliis longē aptior
 sit atque consitior. In quem ciuitas tot, adeoque præclara oppida & municipia tanquam
 colonias deduxit; vt ciuitatis illæ cū pars magna sint, tum eidem perinde vt mem-
 bra capiti pareant atque assistant. Eiusce ergo adducti commoditatibus Romani olim,
 militares in ea stationes posuerunt, & ad defendendam prouinciā, ac terra marique
 profligandos Carthaginenses, præsidia collocarunt. Ideoque urbem & cinxere mœniis,
 & iuuarunt aquæductibus, & naualibus ad ædificandas classes munierunt: ac etiā vt Ro-
 manorum memoria per dignam ostenderent, duo in primis Scipiones, non modo iure la-
 tii donarunt: verum theatris, tropheis, sepulchris, aliisque magnificis structuris operum
 & monumentis, quorum præclara adhuc manent vestigia, mirē ornarunt & amplifica-
 runt. Qui igitur situs vrbis, atque amplitudo portus, cæteræque expressæ loci commodi-
 tates effecere, vt quæuis ab Aragoniæ Regib. susceptæ maritime expeditiones, Tarracone
 tanquā oportuniore totius oræ loco inirētur. Quamobrē quæ sese in ea ad Balearicā susci-
 piendā occasio Iacobo obtulerit, quā iusta ad huiusmodi commouendum & prosequē-
 dum bellum causa etiā se dederit, ordine dicamus. Pacatis omnibus Regnorum tumulti-
 bus, atque Aurembaxide, vt dictum est, in potestatē Comitatus restituta, Iacobus dimis-
 so exercitu Tarraconem venit, adiunctis sibi Nunnio Sanctio Ruscinonensi atque Vgo-
 ne etiā Emporitano Comitibus, necnon Guillermo Moncada Vicecomite Benearnēsi, a-
 liisque nobilissimis Cataloniæ proceribus. Quo etiā inuocati confluxere, Regē visēdi gra-
 tia, plerique ciuitatū optimates, aliorumq; ordinū homines, qui p sedatis tot Cataloniæ
 discordiis, maximē vero Vrgelitana re cōposita, communē Regnorum pacē & concupitā
 diu tranquillitatē, ad eum gratulaturi conuenerāt. Itaque magno vndique in urbē con-
 cursu factō, cum omnia ludis & spectaculis, Regem recreandi gratia, plena essent: Petrus
 Marrelius ciuis locupletissimus & in numero oprimatū descriptus, Regem cum vni-
 uersis Aulæ proceribus conuiuio excepit opulentissimo, illudque Catalano, vt vulgò di-

cunt, more celebrauit. Solent quippe Catalani, quos omnium maximè frugi homines, atque Lacones Hispaniæ vocât, conuiuari raro; sed perquam magnificè ac splendide. Vnde triclinio magnificentissimè structo in editiore loco vrbis, qua subiectû est ei mare, vt longè lateq; eius in omnes partes pateret inde prospectus; post secundam mensam, quæ peruariis atque conquitissimis dapibus fuerat extructa; vbi depulsa fame, ac recreato gustu, reliqui sensus suos quoque pascunt: mare, quod nunquam non pascit oculos, contemplanibus omnibus, Rex percontari cœpit; quænam insulæ Tarraconi propius adiacerent. Tum Martelius, naualium rerum peritissimus, qui Mediterranei maris Insulas omnes sæpius collustrarat, Baleares duas, maiorem & minorem, vna cum Ebuso, & Frumentaria, propiores ei continenti esse dixit: Quarum alteram, præsertim maiorem, reliquis Ibericis insulis latiore fertilioremque esse asseruit. Quin & adiecit etiam, deuictis illis, non solum Christianis omnibus toto mari reddi à piratis tutam nauigationem; sed paucis ibidem extructis triremibus, facile esse transitu prohibere Afros, ne Cataloniam infestarent. Demum tantam illis vbertatem, cum incredibili pecudum & armentorum copia ac multitudine inesse subiunxit; vt eas, non frumentaria re modò, atque omni comœatu abundare; sed lignis, ferramentisque etiam sufficere ad maximas ædificandas classes, ac inuolandum vltro citroque in Africam, & Valentinum Regnum; ipsosque Mauros terra marique infestandum. Quæ cum dixisset Martelius, assensu sunt ei vniuersi conuiuæ, eiusque sententiam variis argumentis & rationibus confirmarunt; quibus plane Regem ad eiusmodi suscipiendum bellum, toties à maioribus suis ininitum, sed ei fortasse diuinitus concessum ac relictum, vehementer inflammant: eoque magis, quòd impia Mahometana secta ab Insulis pulsa, sua quoq; manu, sacrosancta Christi religio in eas esset inuicenda. Interea verò, occasione magna sese eiusdem belli mouendi causa subiecit. Nam sub id tempus, nuntius è Maiori Balearum allatus est, fuisse ab eius Rege omnino negatas onerarias naues illas Catalanorum, quæ onustæ mercimoniis fuerant à Balearicis interceptæ, cuius rei causa, cum paulo antea Iacobus Legatum ad Insulam misisset, qui Regem Retaboygum rogaret, vt eiusmodi naues restitui, atque consecuta damna compensare curaret; Legato idem superbissimè respondit: Cuiusnam Regis hæc sunt, quæ defers mandata? Ad hæc Legatus, Iacobi, filii ac successoris illius magni Petri Regis Aragonum, qui olim præclarissimo illo Idubedensi prælio, cæsis ac fugatis Mauris, amplissimam de illis victoriam reportauit. Quod ille audiens, tanta fuit ira succensus, vt in Legatum contumeliosis emissis vocibus, parum affuerit, quin inuolarit, & per cancellos ipsum deturbarit: sed suorum consilio repressus, Legatum, re infecta, breui tota Insula iussit excedere. Quo tandem Tarraconem remigrante; & quæ cum Rege Balearico ipse gesserit, ordine exponente, cõmuni Regis, omniumq; procerû consilio ac deliberatione, conclusum fuit: Bellum Balearicum, & adiacentium Insularum esse suscipiendum: tum vt in posterû tot continuis Catalanorû damnis occurreretur, tum etiam vt Christiana religione inducta, sanctissimum Christi nomen, eiusq; Catholica fides, in ipsis Insulis propagaretur. Fuerat enim in eisdem à multis annis à Sarracenis exercita tyrannis, quæ Christianis Hispaniæ non minus ignominiosa, quam vehementer pernitiõsa extitit. Maximè verò Catalanis, & Aragonensibus: ob tam paruum illarum à continenti distantiam. Tametsi excusari hi poterant, continuis Valentini Regni, aliorumque Hispaniæ Sarracenorum bellis impediti. Quatum ergo tranquilla, diuturna que Insularum possessione, & affluentiarum vbertate, ac diuitiis potiti Sarraceni Reges: amplissimas, munitissimasq; in eis arces, & oppida, condiderunt: ac præ cæteris eiusce maris Insulis, Balearum maiorem, quæ omnium rerum copia affluit, & à Cosmographis simili ratione, qua illa Asiæ Chersonesus, aurea quoque depingitur, habitationi accommodatissimam, atque amœnissimam reddiderunt. In hac quippe Regia erat, cæteræque Insulæ adiacentes huic subditæ, per præfectos regebantur: qui & piraticam exercebant, & eius maris Imperium omnino tenebant. Itaque remature deliberata, atque ab omnibus, diuino inuocato numine, concordissime conclusa, Rex conuentus magnos Barcinone in proximum mensẽ Decembrem iussit. Quo protinus conuenere omnes Regni Antistites ac proceres, necnon Barones, atque nobiliores equites, vna cum procuratoribus ciuitatum & oppidorum, cum amplissimis mandatis, ad faciendum ea, quæ pro tam vtili atque honesto sustentando bello, à Rege imperarentur. Quibus in antiquum vrbis palatium congregatis, ac debitum Regi obsequium ordine exhibentibus, Rex solio regali ornatu insidens, cum purpura & sceptro, aliisque insignibus Regiis, ad eos sic verba fecit. Ex tam frequenti conuentu, ac læto conspectu vestro, facile deprehendo, grata fore vobis quæcunq; licet

grauiſſima, propoſuero: cum maxime compertum habeatis, me, nec maiora vnquam
 quam quæ poteſtis; nec niſi quæ honorifica mihi, vobis autem vtilia futura ſint, ſem-
 per imperare ſolitum fuiſſe: ac neque alia potiffimum, quàm quæ tum ad ſanctiſſimum
 Chriſti nomen, eiufque verã religionem diſſeminandam; tum ad communem Reipub.
 vtilitatem, cum aliqua Imperii noſtri dilatatione, procurandam conducunt. Hæc quip-
 pe mihi ab exordio Regni faciendã propoſui; ac niſi tot, tantisque in ſtabiliendo illo ne-
 gotiis hætenus præpeditus fuiſſem, haud dubie, prouexiſſem. Verùm quoniam optata
 ſeſe mihi iam occaſio ad illa perficiendã offert, neceſſe eſt, vt diuina in primis ope duce,
 veſtroque ſimul auxilio comite, ad hoc, quod animo commolior facinus perfequen-
 dum, vnã mecum accingamini: nempe ad Sarracenos, tam acerbos gentis ac religionis
 noſtræ hoſtes, non modo terra proſternendos; ſed mari etiam è Balearibus, proximis,
 atque adiacentibus huic regno Inſulis, ad vnum propulſandos: vt ipſas quidem Inſu-
 las, cum eius maris Imperio, Chriſto primùm conſecrare, ac noſtro deinde Principatui
 adiungere poſſimus. Inſulares enim eiufmodi Sarraceni hoſtes, quàm qui ex con-
 tinenti nobis imminent, vobis inſenſiores ſunt; veſtris que mercaturis ac nundinatio-
 nibus, quas mari conuehi neceſſe eſt, multo pernicioſiores exiſtunt. Non ſolùm enim
 vos acceſſione & portu prohibent earum Inſularum, quarum incredibilis vbertas, ac
 ſumma comæcatus copia, vobis ſupplemento eſſe poſſunt; ſed quæ alimento etiam, at-
 que affluentia rerum omnium: vt quibus in poteſtatem redactis, præterquam quòd li-
 beri eritis ab eorum, atque Afrorum, qui ſe illis adiungunt, vaſtatione & excuſſionibus;
 facillima etiam inde nobis fiet progreſſio in Valentinos hoſtes, quibus tantopere ter-
 ra inſeſtamur; vt ſubinde cum terra marique tuti omnino ſitis; tum ſecurè domi, & cum
 tranquillitate viuatis. Quod plane bellum tametsi, vt fatemur, magni ſit negotii, ſum-
 mi que impendii & laboris; ac vel ex eo quòd maritimum, inexperco mihi ſubuereri li-
 cet; tamen quoniam & nauali diſciplina, atque bellandi arte valde præſtatis; & facultate;
 omni que armorum genere, mire polletis; & pro communi veſtra vtilitate pugnatu-
 ri eſtis, meque in ea pugna anteſignanum habebitis; non dubito, annuente Chriſto, no-
 tabili feliciffimoque eſſe illud exitu concludendum. Quapropter, vt equidem conſido,
 vos illico, veſtramque operam & auxilium; aliaque ad eiufcemodi expeditionem neceſ-
 ſaria, nobis liberaliſſimè præſtituros: ita promitto etiam, vos ruruſum, præter æterna, quæ
 è cælo præmia ſperatis, à præda quoque & ſpoliis hoſtium, iuſtam; atque perdignam la-
 borum & impenſarum veſtrarum mercedem percepturos. Veruntamen quoniam pa-
 rum ſunt foris arma; niſi ſit domi pax; dare quamprimùm operam oportet; vt quicquid
 diſcordiarum, ſeu controuerſiarum, priuatim, aut publicè toto Regno ineſt; id breui,
 auctoritate noſtra componatur: vt pacatis noſtrorum animis, eorum in ſe inuicem effer-
 ueſcens ira omnis in Sarracenos contorqueatur. Non enim contra illos poterit bellum
 feliciter adoleſcere, quod non Chriſtiana pax pepererit, bonorumque concordia nutri-
 uerit, atque diuinum Chriſti numen denique confirmauerit. Hæc ipſo dicente, ma-
 gnus repente à cuncto conſeſſu, atque multiplex datus eſt plauſus; illiusque propoſita &
 poſtulata, incredibili fuere collaudata & comprobata clamore. Inprimis Eccleſiarum
 Prælati Tarraconenſis, Barcinonenſis, & Gerundenſis, (neque enim aliæ tum erant in
 Catalonia primariæ Eccleſiæ, neque ciuitates) ſinguli ordine ampliffimis verbis maxi-
 mas Regi gratias egerunt, pro tam pia, Regnoque commoda, belli ſuſceptione propoſita.
 Cui, aut numerata pecunia, aut auxiliariis copiis, ſe non defuturos promiſerunt. Ae-
 protinus, vt Regi mos gereretur, vtque in bellum omnia propenderent, ab vniuerſo
 conuentu deliberatum eſt, fieri inducias & communem pacem toto Regno; quas
 ſinguli ſub penis grauiſſimis habere, ſeruareque cogerentur: præcone miſſo à Cinga-
 fluuio, quæ propè inſluit in Iberum, ad Salſulas Galliæ Narbonenſi confines, indeque
 ſecus oram maritimam, ad oſtia paulò vltra Iberi; ab hiſque aduerſo flumine, ad Cin-
 gam, reuertente. Hoc enim triangulo vniuerſa Catalonia deſcribitur, cuius ſcilicet
 duo latera, duæ lineæ ſunt ab eodem Cinga ductæ; altera in Salſulas per radices, ſeu
 ramenta Pyrenæorum; altera verò, ſecundo flumine Ibero, in eius oſtia; à quibus
 ruruſum ducta, per Tarraconenſem, Barcinonenſem, Gerundenſem, & Ruſcinonen-
 ſem oram in Salſulas baſis, eſt mare. Deinde concluſum, vt ad eam expeditionem, Bo-
 uaticum, de quo ſupra, quod Regibus ſemel tantum primo Imperii anno dari conſue-
 uir, datamque fuerat Iacobo Montionis è cuſtodia exeunti; eidem ſecundò penderet-
 tur. Hoc enim tanti erat, vt eo tẽpore, quo ducũ, atq; Imperatorũ, vincendi, non cumu-
 landæ pecuniæ, ac neque iccirco belli protrahendi mens erat, ſufficeret ad tot militares
 ſumptus. Præterea ſinguli Regni proceres & magnates, multa ad id bellum liberaliter

prolixèque promiserunt. Siquidem Guillelmus Moncada Comes Bearnensis, sese præsto huic bello ad futurum Regi obtulit, cum quadringentis equitibus, suis stipendiis conductis. Item Nunnus Sanctius, communi pace, aut induciis, nec non Bouatico in suo Comitatu Ruscinonis, Confluentiæ, & Ceretaniæ, admissis, cum certo quoque leuis armaturæ equitum numero, se iuuaturum pollicitus fuit. Nec non cæteri proceres, & Barones Regni, Ciuitates, & oppida certatim, pro cuiusque facultate, aut numero militum; aut numerata pecunia, se, Regem adiutores obtulerunt. Itaque milites vbique in Aragonia, Catalonia, Aquitania, & Castella etiam conscribi cœperunt; qui constituta die Iduum sequentis mensis Maii, Tarraconem ad portum Salonium, quo terrestres copiæ, atque ex omni ora classis conflutura erat, conuenirent. Insuper Rex litteris publicis, siue diplomatis, quæ sequuntur pacta, & conditiones adimplere, eisque omnino stare promisit. In primis, se, iis, qui suis stipendiis Regium exercitum, peditatu, aut equitatu, siue nauibus, aut nauali apparatus sequerentur, prædam, & spolia hostium diuisurum, atque unicuique pro ratione laborum & impensarum, iustam quoque partem traditurum totius acquisiti bello territorii, ac locorum, & oppidorum; reseruatis tamen, Regiæque ditioni applicatis iis, quæ pro Regia, & potiore exercitus summa sibi obuenirent: nec non Regiis, & basilicis, atque etiam pascuis regalibus, pratiscisque pomariis & hortis, in urbibus, ac oppidis, aliisque locis, inuentis. Quin & vniuersas quoque arces, & alia quæuis munita loca, tanquam necessaria Regi ad collocanda Insulæ præsidia, sibi retinenda sanxit. Ad hæc ad tot sedandas lites, atque controuersias, quæ ex diuisione rerum, maxime bello partarum, exoriri solent, iure sæpe armis succumbente, se autoritate Regia, atque grauissimorum hominum iudicio, res decreturum. Iccirco diuisioni tam spoliolum, atque manubiarum, quàm territorii, oppidorum, seu aliorum locorum ab hostibus exceptorum, designauit futuros arbitros, Berengarium Palouium, Episcopum Barcinonensem, virum eximie sanctitatis; atque Comites Nunnium Sanctium Ruscinonensem; Pontium Vgonem Emporitani, Guillelmum Moncadam Bearnensem, Raimundum Folchium Cardonensem, & Guillelmum Cerueram, qui licet Vrgelitano Comitatu priuatus, tamen magni semper erat nominis apud Regem, & proceres, neque facultas ei deerat ad Regem, bello paceque, summo honore prosequendum. Adiecit etiam, vt Prælati Ecclesiarum, suis sumptibus Regem iuuantibus, præter decumas, & primitias eisdem iure diuino debitas, sua quoque territoria & spolia; nec non oppida, & pagos atque pro erigendis templis & sacellis, competentes census eorundem Iudicum arbitrato assignarentur. Postremò ne debellatas Insulas deserere contingeret, sancitum etiam, vt proceres, quibus prædia, siue oppida, & territorii partes obtingerent, tenerentur in eis residere, aut alios suo loco dimittere; alioqui ditioni, ac potestati Regiæ applicarentur. Hæc igitur à Rege, & proceribus Barcinone ad id bellum inferendum, pacta & constituta fuere. Vnde publica fide data, numero militum, quibus proceres alique ad bellum profecturi erant; atque Bouatici collectione, designatis, Rex conuentus dimisit. Dum hæc geruntur Barcinone, Rexque in bellum totus incumbit, intellexit venisse Turiasonem, lo. Cardinalem Sabinensem Legatum à Pontifice ad se missum. Estque ad eum illico profectus: cumque ad oppidum Calataiubium venisset, quod nobilitate, atque tum ciuium amplitudine, tum societate municipiorum, secundas tenet in Aragoniæ Regno; nuntiatum est ei Zeitium Abuzeitium Valentini Regem cum paucis intrasse oppidum, magnoque opere petere ipsius congressum. Quo audito, stupentibus omnibus, Rex qui eius aduentum præsciuerat, bono animo omnes esse iussit. Etenim adueniente illo, aditum sibi ad Valentini Regnum patere significauit: quod literas iam diu secretò ab ipso Abuzeitio accepisset, quibus ille suo, atque Principis Abohamati filii nomine scripserat, velle fœdus, atque amicitiam cum eo inire, cupereque vnà esse, atque arcana quædam communicare: hac enim de causa in suspicionem suorum veniens, ac præsentiens illorum conuersionem, se aduentum maturasse. Hanc autem Rex illius aduentus occasionem fuisse tunc retulit, eandemque sua in historia expressit. Verum Burgenis ille Episcopus, qui generalem Castellæ historiam Latine conscripsit, alia de causa Abuzeitium ad Regem venisse dixit: quod scilicet Legatos ille, tum Romam ad Pontificem; tum in Aragoniam ad Iacobum cum litteris misisset; quibus, se, promptum obtulerat ad profitendam Christianam religionem: testimonioque esse, quod & à sœuitiis, & ab excursionibus in Christianos iam diu temperasset. Qua patefacta legatione, quidam ex Regni primatibus Zaen dictus, multorum simul conuersione adiutus, ipsum e Regno deiecit. Igitur ad Iacobum intromissus ille, Regio exceptus more fuit à Rege, & proceribus, atque explanata mente, & animo, quo erat affectus in Regem & Christianos; quodque suum nomen daturus

daturus Christo esset, quumprimùm Regnum recuperasset; implorare cœpit summum ad id eius auxilium; fore etenim, ut & Christo, & Iacobo illud acquireret: quandoquidem Abohamatus eius filius, & in Regno successor, similiter esset erga Christianam religionem animatus: ac demum, se certum esse, bonam Regni partem, ut primum videret Iacobum sibi esse auxilio, in ipsius partes abituram. Quæ cum audisset Iacobus, consilio cum suis inuito, breui conclusum fuit, Abuzeitium, animaduersa eius causa aduentus, & affectu erga religionem Christianam, audiendum esse; ac dictis eius fidem adhibendam: neque negandum ei auxilium: sed omni re, atque armis iuuandum. Sic enim tum iniri, quamuis lentè, Valentinam expeditionem: tum magnum quoque fieri ad Balearicam, progressum: propterea quòd eiusmodi bello præpediti Valentini, nullò esse possent auxilio Balearicis; immo impedimento potius, ne à Murciensibus, aliisquè Hispaniæ Sarracenis Valentinorum defensionem intentis, iuuarentur. Itaque vocato Abuzeitio, Rex se se ei cum omni re milite, & armis atque comitatu liberalissime obtulit: pacto, & conuentione facta, ut ex omnibus oppidis, & castellis, quæ Abuzeitius recuperaret, quæ maximè ex antiqua diuisione ad Aragonensium ditionem pertinerent, quarta pars Iacobo Regi cum omni iure perpetuò cederet: quodque eorundem arcibus equites Aragonenses præficerentur: quæ verò Abuzeitius extra dictam diuisionem caperet, ipsius essent. Quare ut hæc rata fierent, promisit obsidum loco dare oppida sex, cum suis arcibus omnium munitissima, Cataloniæ, atque Aragoniæ confinia, utpotè Peninsulam, de qua suprâ diximus, Morellam, Cullarim, Alponcium, Exericam, Segorbium. Ac rursus Iacobus sese ad Abuzeitium defendendum, omnique ope iuuandum astringens, Castellabinium, & Adamuzium oppida suis arcibus munita, Aragoniæ vicina, quæ olim Petrus eius pater in Valentinio Regno armis acquisierat, obsidum quoque loco obtulit: modò duo Aragonenses equites eisdem præficerentur, qui fide data, pro Abuzeitio illa tenerent. Igitur ab eo tempore Abuzeitius Iacobi exercitu, ducibusque Petro Azagra domino Albarrazini, necnon Blasco Alagone procerum Aragoniæ præstantissimo, cum Turolensi equitatu, recuperando Regno, vna cum Abohamatio filio, operam nauauit. Atque hæc quidem mihi videtur longè verior & honorificentior causa fuisse Blasco Alagoni ingressus Valentini Regni, quàm quæ à nonnullis fœda satis, atque tanto indigna viro appingitur; nempe indignatum Blascum, ob magnam pecuniæ summam, quam ei Rex debuerat, cuius solutionem procrastinabatur & protrahebat: cum magna militum manu Leonoræ Reginæ in Castellam, ob diuortium (de quo paulò infrâ dicemus) abeunti obuiam venisse, eamque multis à Rege cumulata opibus diripuisse omnino ac præda parta in Valentinum Regnum profugisse. Id quippe tam audax facinus, si minus potuit supplicio Blasci expiari; debuit tamen restitutione rerum, Reginæ damnum compensari: de qua re, horrenda satis, atque de honore Regis non parum detrahente, cum nulla facta sit eius in historia mentio, à vero quidem illam alienam putamus. Cæterum Rex bello in Valentinum Regnum, duce Abuzeitio, suscepto, quasi semente facta, ad bonam inde victoriæ frugem aliquando colligendam; ut expeditior esset ad Balearicum ineundum: à domesticis negotiis sese quamprimùm explicare curauit; ac quoniam dubii, atque incerti sunt belli exitus, antequam proficisceretur, de stabiliendo Regno, successoreque sibi diligendo cogitauit: nempe Alfonso Principe, ex Leonora Regina suscepto. Sed huic obstabat quammaximè diuortium, quod paulò ante Iacobus cum illa fecerat, tametsi diuortii causas nullas expresserat, præter impedimentum cognationis quarti gradus, quo se attingebant: vtriusque enim Alfonso Hispaniarum Imperator proauus erat: inopi sane causa, neque digna satis, qua matrimonium alioqui castum, & inuiolatum, tantaque cum dignitate iunctum, tum prole cohonestatum, dirimeretur: præsertim cum tam facilè potuisset illud Pontificio confirmari diplomate. Quo minus vera esse potest, quæ de Legati aduentu causa à Petro Antonio Beuterio Valentino, satis curioso rerum scriptore (quod pacetanti viri, olim magistri mei dixerim) affertur secundo historiæ suæ libro, quâ ille Hispano sermone, de Iacobo edidit. Ait enim in Catalonia nobilissimam quandam fœminam fuisse, Teresiam Egidiam Bidauram nuncupatam, quæ sese matrimonio Regis & Leonoræ, antequam nuptiæ fierent opposuit: obiiciens, se antea clandestino cum Rege fuisse coniugatam, ab eoque duos filios suscepisse: sed à Rege quidem repudiatam, adiisse Romam atque summo Pontifici libellum contra Regem obtulisse: hincque factum, ut Pontifex Sabiensem Cardinalem Legatum ad Regem mitteret, cum Rex diuortium cum Leo-

nora fecit, vt tam de diuortio, quàm de matrimonio Teresiz cognosceret. Sed hæc cum multis causis, tum his potissimum constare non possunt; quòd tam ex Regia, quàm aliorum quorumque sui temporis scriptorum historia deprehenditur; Iacobum antè ætatem legitimam anno vix duodecimo exacto, Leonoram duxisse vxorem; adeoque ipsum imbecilla tunc facultate fuisse ad gignendum, vt per decem & octo menses, ne illam quidem cognoscere potuerit, tantùm abest, vt alteram prius duxerit; multo etiam minus vt ex ea filios susceperit. Quod si demus, Teresiam adisse ea de causa Romam, ipsaque instante, venisse Legatum ad Regem, de priori matrimonio acturum, num vsque adeò stultus Rex fuit, vt hoc ipso tempore, quo tantopere Teresiz matrimonium auersabatur, diuortium cum Leonora faceret; quò maiorem Teresiz locum ad se repetendum id daret? Vnde tamen si vera sunt, quæ de Teresia narrantur, scilicet Regem duos ab ea filios suscepisse Iacobum & Petrum, oppidis Xerica in Valentino Regno & Ayerbio in Oscensi agro donatos: & Teresiam Valentiz amplissimis censibus locupletasse; ibidemque ipsam cœnobium Monialium, in Valentiz suburbiis, in loco Saydis dicto, erexisse: vbi vitam cum summa religione coluit: tamen, vt à vero discrepat omnino, Teresiam se se matrimonio Leonoræ antequam fieret opposuisse; ita rursus cum illo conuenire potest, illam, alterum coniugium, quo secundæ vxori se Rex iunxit, impugnasse. Vt igitur reuertamur eo, vnde diuertimus; cum nulla ferè à Rege fuerit diuortii causa expressa contra Leonoram, sceminam alioqui Regiam, perpulchram, scœundam, & castam; ac nihilominus diuortium tantopere ab eo repeteretur, creditum planè fuit, tam insanabilem plagam; non aliunde, quàm ab insito penitus, atque iniusto menti odio erupisse, quod ex maturato eorundem matrimonio fuit mutuo conceptum; Iacobo tunc puero, ac duodecimum vixdum annum attingente, seseque incusante, vt est in eius historia, quod per xviii. menses cum Regina corpus commiscere nequiuert. Vnde ex hisce præmaturis nuptiis tantum odii, fastidiique concipi solet inter coniunctos, adeoque libidinis fomes, præ imbecillitate accendi magis; vt hinc ambo, non modo variis distrahi cogitationibus, à seque mentem alienare incipiant: verùm neque sese amplius contingere, neque simul viuere: quin immo connubii vinculum, quo astringuntur, quàm maxime solui cupiant. Vnde colligere est eiusmodi præcocta atque maturata matrimonia, tanquam instabilia & caduca, esse quidem vitanda: nullisque humanis quibusuis commoditatibus priuatis maturitatem, atque tempestiuitatem naturæ esse præponderandas. Namque vt non potest eius arboris esse succus diuurnus, quæ nimis celeriter est maturitatem assecuta: ita præpropera matrimonia, quibus dictum est causis, cum infructuosa sæpe sunt; tum mutui odii, diuortiique periculum subire solita. Intereà Legatus de diuortio pronuntiaturus, re graui admodum, atque Leonoræ non parum iniuriosa, tamen si neque reclamasse illam inuenimus; in dicto Concilio Turiasioni, præstantissimos quosque Hispaniæ Antistites ad illud aduocauit, Rodericum Archiepiscopum Toletanum, Aspargum Archiepiscopum Tarraconensem: nec non Episcopos nouem, Burgensem, Calagurritanum, Segouientem, Siguntinum, Oxomensen, Ilerdensen, Oscensem, Baionensem, & Turiasonensem. Qui omnes, præter vitæ, ac religionis integritatem, omnium literatissimi, atque prudentissimi erant: à quibus perspecta satis, atque explorata causa, Rex tamè ante constitutam diem sententiæ pronuntiationis in concilium venit, ibique in medio Antistitum, ac etiam procerum, quos secum adduxerat, constitutus: ad eos sic verba fecit. Amplissime Legate, ac religiosissimi sacrorum Antistites, fateri cogor, me iam diu Leonoram Reginam duxisse in matrimonium, sanctæ matris Ecclesiæ auctoritate interueniente: neque dubitasse vnquam, verum inter nos; ac legitimum fuisse illud, eoque persistente, Alfonso Principem filium ex ea suscepisse: quem vt proprium, ac legitimum semper habui, huncque ad regna successorem mihi delegi, ac me vita functo regnaturum illum omnes toto Regno iurarunt. Quamobrem præmonitos vos esse volo, eiusmodi successionem in Alfonso filio, me omnino ratam, & firmam habere; & si opus fuerit, de nouò Regia auctoritate ipsum legitimum mihi successorem decerno. Quibus expositis, surrexit discessurus: consurgentibus autem Antistitibus ad comitandum ipsum, manere eos, atque mature rem cogitare rogauit: successione Alfonso, de qua valde erat sollicitus, iudicibus impense commendata. Nam de hac ipsa dubitans, ob diuortium: nuper conuentu Ilerdæ acto, ac conuocatis Aragonensibus, Alfonso successorem declarauit Regni Aragonum tantummodo, ac etiam Ilerdæ ciuitatis, quam sub Aragonensi ditione comprehendi voluit: nempe vt in reliquis, tum Cataloniæ, tum Mompellerii ditionibus, qui nascerentur ex alia vxore filii succederent. Quam Regnorum diuisionem Catalani nimis ægrè tulerunt. Veruntamen iudices, vel quòd eos occulta potius quandoque,

quam

quam publica, atque tabellis expressa causa moueat; vel quod in causis regis, pro maiori bono Regni, arbitrato, quam legibus uti magis expediat; quando certum est, ipsos minime, indicta causa, iudicatos; tandem inserta sententiæ Regis confessione, sua protestatione, pronunciarunt esse locum diuortio, eoque non obstante, Alfonso Iacobii & Leonoræ filium, verum ac legitimum patris esse successorem. Qualata, atque ab omnibus comprobata sententia, confirmatisque Leonoræ oppidis, atque vrbibus, quæ in dotem illi antea constituta fuerunt; eandem in Castellam pretiosa supellectile, auroque & gemmis donatam ad suos remiserunt. At vero Rex Tarraconem reuersus est præstito die Kalendarum Maii, quo omnes terra marique conuenturi erant ad Balearicum bellum ineundum. Cui rei magnam operam nauauit Rex, ibique mansit vsque ad mensem Septembrem, quoad vniuersa classis in portum conueniret. Igitur exercitu atque proceribus Tarracone congregatis, Rex denuo, Antistitesque & proceres, quæcunque in conuentu Barcinonensi acta & pacta fuerant de diuisione spoliatorum, oppidorumque, ac territorii, ab hostibus acquirendorum, approbarunt; modò qui ex Aragonia sequebantur Regis exercitum proceres, similibus fulti auxiliis, paribus quoque præmiis, ac spoliatorum diuisionibus potirentur. Fuerunt quoque superioribus arbitris additi Barcinonensis & Gerundensis Episcopi; nec non Bernardus Campanius præfectus Mirauetensis, qui erat in his Regnis magni Magistri Templariorum Vicarius. Postremò quoniam parum erat Christianos milites, præsertim contra infideles hostes, 20 scutis, telisque paratos ac armatos esse nisi animis armarètur: sacratæ crucis insigni, Christiano more, cunctos Rex insigniri curauit. Idque ut solennius fieret, Ilerdam cum magna parte procerum concessit: vbi in frequentissimo conuentu, Rex, & proceres cruce insigniri, atque sacræ militiæ auctoramento deuincti fuere ab eodem Sabinensi Legato, qui Turiafona tunc Romam reuertebatur. Quibus peractis Rex Tarraconem ad Balearicam maturandam expeditionem remigauit.

BERNARDINI GOMESII
 10 MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE
 VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS
Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER VI.

40 **C**LASSE CLV. nauium partim in portum Salonium congregata, partim aperto mari è regione Tarraconis, & Cambrii oppidi distributa: eaque simul & frumentaria referta re, & com meatu, omnique armorum genere munita: quod ea, quæ vsui sunt, non ædificandis modo; sed armandis & muniendis classibus abunde Catalonia suppeditet, Rex protinus vniuersam recenseri, ac prout ordine disposita ad nauigandum esset, vnà & exercitum lustrari iussit. Erant autem nauium magnæ onerariæ viginti quinque, longæ duodecim; reliquæ, & speculatiuæ, & actuariæ, ad celeritatem nauigandi: aliæque paulò latiores & humiles ad onera, & multitudinem iumentorum transportandam per plures, quæ omnes eundem numerum confecere, præter lintres, & scaphas innumerabiles, quæ longis, atque magnis nauibus subseruire solent. Militum vero vtriusque armaturæ multitudo, quamquam nullibi expressa; tamen, ut conici potest, ex eius in Insulas appulsu & recensione, peditum ad quindecim millia; 50 equitum ad mille quingentos peruenisse creditur; exceptis auxiliariis, qui è Genua, èque Massilia, & vniuersa Prouincia, cum nauis maxima, atque munitissima Narbonensi, aliisque circum maritimis gentibus sese, exercitui adiunxerant. Cuius gubernadæ classis præfectura, Raimundo Plicamano Barcinonensi, viro cum pernobili, strenuoque, tum naualium rerum peritissimo, demandata fuit. Qui autem primarii viri Regem sequuti sunt, eique multam vtilemque operam præbuere, ut refert Aclotius, alique scriptores, numerantur in primis Episcopus Barcinonensis, vir non minus splendore generis, quam pietate, litterarum scientia, & sanctitate morum insignis, eum Guillermo Raimundo Moncada, & aliis sui quoque generis. Tum & Nunnus Sanctius Ruscinonis, Confluentis, ac Ceretaniæ Comes; & cum eo plerique alii Cataloniae Barones: quin &

Raimundus Mòncada Comes Benearnensis, cum lectissima quadringentorum equitū cohorte, cæterique vtriusque Regni ex ipso iuuentutis flore delecti nobiles. Itaque paratis omnibus præstituto die, sacris de more confectis, ac vt Christiana pietas, tamque sancta expeditio postulabat, eodem ministrante Episcopo, Regi ac proceribus diuino Christi corpore communicato, cuncti naues conscenderunt. Iamque signo dato, sic è portu soluerunt, vt scilicet naus Nicolai Bonetii Barcinonensis, quæ armamentis, atq; celeritate cæteris præstabat, qua & vehebatur Benearnensis, antecederet; altera Carroei, (de quo postea) postrema sequeretur: triremibus in medio constitutis, vt nauibus ante & post sequentibus, subsidio esse possent. Itaque leni flante vento, tametsi nondum satis confirmato; tamen præ proficiscendi cupiditate, sub ipsum matutinum crepusculum 10 vela ventis data fuere. Rege quidem, qui expeditissima Mompelleriensium triremi vehebatur, vltimò è portu soluente; vt mille tunc è mediterraneis aduentantes milites actuariis exceptos nauigiis secum afferret. Quem protinus sequutæ sunt, quæ aperto mari resedisse nauigia diximus. Igitur magna cum alacritate, atque optima de euentu spe, nauigantibus illis, contentoque cursu Balearium maiorem petentibus; cùm iamiamque in eius conspectu essent, subito sese ventus Euronotus, qui sæpe in eo transitu flare confuevit, magno impetu classi opposuit, eamque in diuersa distraxit, atque cursum institutū inhibuit. Vnde commotum mare naues, ipsosque potissimum vectores vsque adeo conflictauit; vt nonnulli de progressu; deque vita desperarent; atque triste profectionis omē ex tempestate accipientes, de reditu in continentem cogitarent. Quin etiam milites, qui 20 mare nunquam intrarant, atque tempestatas insolētes erant, fluctuum agitatione & conflictu expauescentes admodum, Deo & Virgini matri sese verè, & ex animo commendabant: mireque recordatione scelerum compuncti, prostrato & afflicto animo, Deo (quod nunquam sic tota mente fecerant) litabant: non enim à sacrificio abest (Regio testante Vate) spiritus conflictatus; quod fractum, atque contritū cor Deus nunquam despiciat. Is quippe sacer, atque omnino salutaris est fructus, qui excipitur ex marina tempestate; nam ea quidem, non modò sanando corpori vilis est, vomitione, vt solet, omnem è ventriculo bilem excernens: sed ab intimo quoque animo impietatem omnem expectorat; meliusque subinde quisque in vtroque, quod aiunt, homine, beneficio tempestatas, mari quàm terra curatur. Non ergo triste, atque infaustum, sed quàm optimum 30 capiendum est omen ex marina tempestate: quæ omnibus cū corporis, tum animi morbis profligatis, nauigantes & Deo gratiores, & ad susceptum prosequendum facinus longe animosiores reddit. Itaque impediēte vento, ne portum tenerent; nauarchi & naucleri triremis Regiæ consilium fuit, vt tempestatas cederent; atque in continentem remigarent: esse quidem, ineunte hyeme, tempestatem maxime timendam, & secutam post eam tranquillitatem ad nauigandum constantiorem existere. At verò Rex nequaquam reditum probauit; consideratè animaduertens, milites in terram emissos fastidio maris illico in diuersa abituros, ideoque esse progrediendum; atque à Deo profectionis suæ Duce, breui tranquillitatem sperandam. Vnde triremi sua plenissimis intenta velis, prætoriam Benearnensis nauem consecutus, eique præcurrēns, seipse ducem classi 40 præbuit. Verum tempestate inualescente vsque adeò, vt Regis triremis, quæ sua antecessione maiotes maris impetus sustinebat, sæpe tota penè fluctibus operiretur: tandē ad occasum solis, tum Euronoto remittente, tum Circio prospere ad portum tenendum flante; nubilosa dissipata procella est, ac sese classis vno ferè tempore in conspectum vniuersæ Insulæ dedit: fuereque portus Pollentiæ, Sollaris, & Almarauichi, vt inquit Rex, distinctè cogniti. Est enim vniuersa Insula in formam quadrati redacta: quatuor constans angulis, totidem præcipuis cœli partibus respondentibus. Quorum primum efficit Palumbariæ portus, eique Calubraria obiecta Insula parua, non quia colubros gignat; paucos enim alit, sed quia serpentis speciem præ se fert, sic dicta: qua quidem occasus respicitur. Alterum est, caput Salinarum: cui obiiiciuntur Capraria, & Cunilaria Insulæ, ac verò 50 gunt ad meridiem. Inter quod & Palumbariam, medio fere in cursu vrbs maior amplissimo portu patens interponitur. Tertium conficit caput petrae ad Orientē situm. Quartum verò turri sancti Vincentii designatur, cui Septentrionalis plaga opponitur. Estque altera ferè totius Insulæ pars, tametsi montosa admodum, & asperrima, pastionibus atq; sponte nascentibus oliuetis fertilissima. Altera verò, in latissimum, planissimumq; campum explicata: permultisque oppidis, pagis, & villis, ac suburbanis culta: cuius ager natura perbonus, diligentia etiam & cultura melior, omnium mundi feracissimus habetur: de quo mox plura dicemus. Cum igitur in portum Pollentiæ, quæ paululum ad ortum declinat, proræ nauium intenderent; subito sese ventus Aquilo, prouincialem dicunt, ingessit,

gessit, qui denuò classis cursum inhibuit: & quia Pollentiam, illo flante, minime tenere poterant, necesse fuit classem in portum Palumbariæ longe tutiorem reflectere. Qui portus vergit ad occasum, & ab vrbe, Maiorica vulgo dicta, quæ Insulæ Metropolis est, triginta distat passuum millibus. Itaque secundo vento, Regia triremis, plenis velis in illum deducta est; ac vniuersa etiam classis paulò post ingressa: Rege quidem feliciter die Veneris, qui erat ad Kalendas Septembris, vt eius refert historia, in Insula pedem ponere. Vbi pro incolumitate classis (ne vna quidem in tanta tempestate amissa nauicula) immortales immortalis Deo, eiusque sacrosanctæ Mariæ matri, gratiæ ab illo actæ fuere, aliaque sacra per Antistitem Barcinonensem fieri decreta. Insequenti die, iussu Regis, Nunnius Sanctius, & Raimundus Moncada cum singulis triremibus urbem versus littora omnia legerunt, & portus collustrarunt, sicubi tutus esset militibus è nauibus egressus. Verum neque securius, quàm in proximum portum sanctæ Pontix, qui tamen si occasum respicit, paulo tamen versus meridiem inclinat; visum est classem posse inuehi: propterea quòd in Palumbariam valde magna Sarracenorum, & armata manus confluxerat, quæ militum egressum omnino impediabat. Interea cum dies esset dominica, iussu Regis, in anchoris fuere, ad radices Pantaleonis excelsi montis, qui præruptus est, atque è regione Insulæ Colubrarix positus: quæ Insula suo quidem obiectu, Palumbariæ portum tutiorem efficit; curauitque Rex vt quam primùm ex labore tempestatis omnes rescicerentur. Ibi ergo de his, quæ à sarracenis in vrbe fierent, quæue præpararentur ad eius propugnationem, certior est factus à sarraceno quodam, qui è Palumbaria, sese in mare proiecerat; ac versus classem enatans, magna contentione vocis, mari adhuc fluctuante, Regis colloquium petebat; quo protinus scapha in Regiam triremem subiecto, cum esset Catalanæ linguæ gnarus renunciauit, sarracenum decem millia in vltiore parte montis prope Palumbarium esse collocata, vt Christianis occurrerent, atq; egressu eos & portu prohiberent: ac insuper in Regem oculos intendens adiecit. Bona te animo Rex esse volo; ventura enim est Insula in tuam potestatem: Ita quippe fore augurata est mea mater, quæ magicis instructa artibus omnium Insularium habetur sapientissima: quin & attestor etiã sarracenorum armatorum triginta septem millia in Insula contineri: equitum verò leuis armaturæ quinque millia. Proinde adhortor, vt quam possis citissimè portum teneas, exercitumque in terram emittas: in maturatione quippe tibi sita victoria est; antequam subsidium Tunetanum tibi, tuisque illam è manibus eripiat. Quem Rex ob lætum nuncium, euangelis datis, manere quidem apud se iussit: quo postea in bello fuit exploratore, atque interprete vsus fidelissimo. Igitur noctu de secunda vigilia, cum naues in anchoris essent, Rex cum duodecim triremibus littori appropinquauit; præparatis in tribus & scaphis ad excipiendos milites, equosque & iumenta in litus emittenda. Qui cum à Sarracenis, qui erant in montibus conspecti fuere, quam primùm quinque millia eorum magno, vt solent, clamore edito, in nostros impetum facientes, egressum impediabant. Sed triremium tanta fuit proras in hostes dirigendi contentio; atque missilibus inde tormentis illorum impetum sustinendi vis, vt locus fuerit Christianis in litus exeundi. Ex quibus primipilus quidam Bernardus Ruidemaius primus terram tenuit, prolatoque vexillo, signum dedit: quæ secuta multitudo militum, viriliter sese in litus effudit, illiusque iussu, opponentibus sese agmini hostium cohortibus, equi & armamenta impune educta fuere. Hunc ergo secuti milites sexcenti in hostes irruerunt, adeoque strenue pugnatum est, vt illos in fugam coniecerint, atque toto Pantaleonino monte, qui portui imminet, potiti fuerint, locumque diligenter munierunt, vt in eo tanquam in specula collocati, terra marique oculis collustrarent vniuersa. Quo facto mirè exhilaratus Rex primipilum collaudauit, qui postea Bernardus Argentonæ dictus est, atque ob felices eius militares progressus, finito bello, oppido & territorio sanctæ Pontix ipsum, & successores donauit. Quo simul tēpore, Nunnius & Raimundus Moncada; quin etiam templi magister, cum Gilaberto Cruillo, & cl. equitibus in terram exiere, conspectantibus ipsos eminens sarracenis, nec tamen exitu prohibentibus. Quorum stuporem admiratus Raimundus, cum ad eos propius accederet: neq; tamen dimoueri loco ipsos, neque instrui ad pugnandum videret, signo dato suis, paucos illos esse, atq; fugitiuos, exclamans, impetum in eos fecit, acerrimeq; insectatus est. Sarraceni verò Raimundi vim ferre non valentes sese fugæ mandarunt. Quos insequentes Christiani, ex eis mille & quingentos, vt historia refert, occiderunt, eaque singulari victoria ouantes in portum rediere. De qua re tamen si vehementer lætatus Rex fuit, eosq; mirè laudauit; tamen ægre ferens, quòd primo, ac tam insigni prælio minimè interfuisset ipse; dum iubet eos cibum capere, ac curare corpora, sequenti die sub auroram, ta-

citus cum viginti Aragonensibus equitibus interiora Insulæ petens, in eam partem
 deductus est, vbi fuerat paulò ante prælium commissum: indeque prospectis quadrin-
 gentis sarracenis peditibus, qui in accliuitate montis constiterant, aciem in eos dire-
 xit. Qui vbi cognouere, se esse viros, in eminentiorem collem traicere cœperunt. Sed
 protinus, quasi venatione conspecta, Rex ad suos; maturate, inquit, commilitones, vt ab-
 euntes feras illa: intercludamus. In quos illo duce inuecti, octuaginta ex eis trucidarunt.
 Verum ne ex leui sarracenorū fuga, nullaue repugnantia, ignauos, atque inertes Ba-
 leares fuisse colligamus; commemorandum profectò valentissimi Balearis sarrace-
 ni, hoc ipso in conflictu, factum enarremus. Cùm enim Rex seorsum cum tri-
 bus dumtaxat equitibus in saltum quendam incidisset, occurrit vnus sarracenus pedes,
 lancea scutoque, ac Casaraugustana casside armatus. Cui Rex, vt sese dederet
 imperans, conuersus ille, in Regem vibrare lanceam, ac cum omnibus acerrime pu-
 gnare cœpit. Ex quibus Ioannes Lobera Aragonensis, ad eum propius accedens, à sarrace-
 no lancea transfixo equo deturbatus est: verum subito erigens se Lobera, districto ense,
 imminenti sarraceno restitit; atque à fociis accurrentibus, nolens se ille Regi vilo modo
 dedere, contrucidatus fuit, eiusque ceruicibus abscissum caput in castra allatū. Itaq; obe-
 unte Sole Rex ad suos reuersus, summa cum alacritate & acclamatione ab omnibus ex-
 ceptus fuit: atque intellecta interemptione sarracenorū, illius præsertim, cuius caput
 hastæ infixum, in vultu robur indicabat; propter parè hesternæ victoriam, magna illi gra-
 tulatio facta est. Interea Rex, cuius iuuenilis animi impetus, ipsaque vincendi cupiditas,
 ardorem mentis ad gloriam vehementer inflammabant, audiens Retaboigum Regem,
 vrbe cum exercitu excessisse, atque in montibus versari, mirè gestiebat prælium cum
 illo committere: vtpotè quo superato, aut fuso, extenuatis vrbanoꝝ viribus, facile si-
 bi foret breui vrbem cum vniuersa Insula expugnare. Quamobrem vt suis iter ad vr-
 bem aperiret, tumultuantibus castris; neq; se ad horam ferè vno certo in loco continen-
 tibus, pugnas hinc inde cum obuiis quibusque Sarracenis committens, victorias quoq;
 quasi venari videbatur: adeoque in has erat intentus, vt nulla neq; de frumentaria re, ne-
 que de comœatu esset cura pressus: ex quo exercitus subita opprimi fame cœpit: donec
 idem classis præfectus Plicamianus, cui frumentandi cura demandata erat, cibariis, q̄ ma-
 ri conuecta supererant, exercitum eousque aluit, quoad pagani Insulæ, vt depopulatio-
 nem agrorū redimerent, frumentum, aliaque omnia spontè, atque in magna copia ex-
 ercituī suppeditarunt. Cæterum de nauibus, quæ in anchoris erant, prope promontori-
 um Porraciæ, Austro expositum, trecenti equites exierant: fuereque ab eorum explora-
 toribus conspecta agmina, iustusque exercitus Balearici Regis, qui Sole occidente, in
 monte Portopineo, qui mari prominet, atque vrbi, vt diximus, proximus est, apparue-
 rant. De quâ re Latro nobilissimus Aragonensis eques, alæque equitum præfectus,
 Regem certioꝝ fecit. Quo audito, Rex Benearnensem, & Nunnium, aliof-
 que proceres, præsto esse, aciemque instrui iussit. Sequenti vero die, confectis sa-
 cris, quibus quotidie manè Rex intererat, atque curatis corporibus, consilium habitum
 est, magnaue super ducendis agminibus orta dissensio inter Benearnensem, Raimundū
 Moncadam, & ipsum Nunnium: vnoquoque tanquam pugnandi percipiendo, se in primo
 agmine collocari exposcente. Quæ controuersia diutius protracta, in causa fuit vt ex-
 feruis, & calonibus legio collecta, nullo ordine, neque duce expectato, magno impetu in
 hostes ferretur. Quibus abeuntibus, Rex equa vectus, vnoque tantum equite Rocafor-
 tio Catalano comitante, præcurrens, eos iussit consistere, donec Benearnensis & Rai-
 mundus, tum & Emporitano Comes, cū lectissimis suæ, cognationis equitibus, vna irent.
 Qui non expectato Nunnio, dū præcipites feruntur; ac dū ex eo, quod in monte hostium
 castra collocata vident, nequaquam ipsos tam propinquos sibi adesse putant; ex insidiis,
 ab vltiore parte montis prodeuntes illi, elato clamore, nostros ex improviso adoriuntur;
 fuitque cruenta vtrinq; pugna commissa. Sed Emporitano, & Tēplariis militibus in ca-
 stra, aciem dirigentibus, vt hostes diuiderent: Benearnensi autem & Raimundo, sinistrum
 cornu hostium, quod valde confertum erat, aggredientibus, vsq; ad eum vtrinq; conten-
 tiose pugnatum est, vt ter à nostris illorum acies repressa fuerit, totiesque ab ipsis etiam
 repulsa nostra: propterea quod ii, præ multitudine hostium sparsi diuisique pugnarēt, ne-
 que alii aliis subsidio esse possent. Sed rursus, Christianorū acie inclinante, Benearnensis
 & Raimundus, conglobato agmine, impetum in eam partem fecerunt, vbi acrius pugna-
 batur: quo protinus eorum animoso aggressu, redintegratum prælium fuit. Verum
 cum integri milites sarracenis fessis succederent, nullumque nostris contra mitteretur
 subsidium.

subsidium, perturbatis ordinibus, tanta fuit hostium in ipsos concursio, ut cum magna illorum strage gloriosissime dimicantes, tandem ambo conciderint; una cum Vgonibus Metaplano, & Dezario bellicosissimis proceribus Catalanis, necnon & octo aliis strenuis equitibus ex perinsigni Moncadarum familia, cum plerisque aliis, partim occisis, partim in fugam veris. Quos minime secuti fuere sarraceni, sed præda facta, atque sublatis Christianorum vexillis, sese montem ubi castra posuerant, cum magna suorum amissione receperunt. Sed Benearnensis, & Raimundi interitus nostris perquam fuit acerbus. Interea Rex veniens in eum locum, quo se tenebat Nunnius, eiusque agmen ingressus, ad Petrum Cornelium, Simenium Viream, & Oliueriū Thermentem Gallū, equitem nobilissimū, qui tum Gallia exulabat, atque equitatu præerat, mandata dedit, ut cum vniuerso equitatu, primo agmini, quod Balearici exercitus impetum sustinebat, sese immiscerent; quod visa propè esset Christianorū acies inclinare. Quo peracto, Rex paucis sibi iunctis equitibus, cum in eum locum ubi pugna inita fuerat peruenisset, obuiam ei fuit Guillelmus Mediona Catalanus è pugna excedens, rescisis labiis, ac vultu suffuso sanguine, ictu lapidis aduersum os funda vulneratus: què ubi cognouit Rex, obligato eius vulnere, hoc non tanti esse, dixit, quin eius inelyta virtus tali potius vulnere reuiresceret; quod audiens Guillelmus, ut erat forti ac excelso animo, illico in confertos hostes sese pugnans immisit, neque amplius visus fuit. At verò Rex iuuenili exardescens bili, ignorato penitus tristi prælii successu eorum, qui primi agminis erant, cum eisdem equitibus per accliuem montem, ubi commissa pugna fuerat ascendis, quem protinus secuti fuere sub vexillo Nunnii, Roldanus Lainus, & Guillelmus Regis Nauarræ nothus, cum septuaginta leuis armaturæ equitibus; qui cum in verticem montis peruenissent, conspecta ibi lati campi planitie, hostes partim fusos, dispersosque, partim intra tentoria contentos, minimè tamen pugnae intentos viderunt: nisi quod ex apice Regii, ut apparebat, tabernaculi, vexillum candido purpureoque, colore distinctum pendeat, de quo regii equites, qui de sinistro successu prælii primi agminis non nihil præsenferant, neque Regi indicauerāt, male suspicati sunt. Igitur in hostium conspectum Rex veniens, vidensque ipsos dispersos, ac imparatos, aggredi gestiebat; atque impetum fecisset, nisi eum Nunnius, & alii, apprehensis equi habenis continuissent: eique vehementer exprobrassent tam ardentem animi impetū, cæcamque vincendi cupiditatē, quibus necesse erat, se, suosque cum vniuerso exercitu in summas angustias, ruinasque temperaret, adducere. Interea Gisbertus Barberanus machinarum præfectus cum octoginta equitibus ad Regem venit, eique iniunxit Nunnius, ut signū in eam partem castrorum, ubi tentoria fixa erant, cum promiscuis peditum, atque equitum cohortibus inferret: sed antequam eo peruenirent, sarraceni sese iam ad pugnandum collegerant, atque sono prius barbarico & vociferatione emissa, multitudine ac coniectu lapidū, quos fundis circumactos, ad miram distantiam, certumque ictū Baleares iaciunt, eoque Nunnii cohortes persecuti sunt, ut illum lapidum imbrem ferre non valentes nostri terga verterent: quos sarraceni insequentes, deque monte, seruato ordine descendentes, in dextrum cornu, ubi Rex erat, compulerunt. Verum fugientes animaduersa Regis præsentia, quodque in tanto relicto illo periculo perfide diffugerent, animose conuersa in persequentes acie constiterunt; neque sarraceni ultra progressi sunt, quinimò sese in montē receperunt. Quo tempore regia cohors cum equitibus grauis armaturæ centū Regi adfuit; quibus summum ille montem conscendēs, sarracenos magno impetu aggressus, inde expulit, atque castris potitus terga vertere coegit: quos tamen, lassos ac defatigatis equis, persequi destitit. Hæc autem acta sunt Rege adhuc ignaro eorum, quæ in prima acie obtigerant, neque de illius clade, atque interitu Benearnensis & Raimūdi, quicquam ad ipsum fuerat perlatum. Quamobrem eo impensius ad urbem venire festinabat; facile factu existimans, non modo ipsam capere, absente illius Rege; sed hunc etiam, qui montibus se continebat, intereludere; atque sarracenos omni ex parte aggredi; adiuncto sibi primo agmine, quod antea Benearnensis, & Raimundus ducebant. Cumque de monte Rex festinus descenderet, occurrit ei pernobilis Raimundus Alamanus, vir fortis ac bellicosus, qui properantem illum, ac in pericula ruentem, constantissimè detinuit; ipsumque tanquam militaris disciplinæ ignarum reprehendit: quod in loco ubi hostes deuicisset, minime se contineret, quoad suorum iacturam recognosceret, eamque reportata de hostibus victoria compensaret. Verum tamen grauibus Alamanii monitis vix se continere Rex poterat, quin ultra, citato gradu, ad urbem contenderet; quoad mille passuum itinere confecto, Episcopus Barcinonensis factus obuiam, eundem grauissime increpauit; propterea quod amissa meliori parte exercitus, atque conduplicato

periculo, imprudēs vltra pcederet; vt, se, suosq; omnino perditū iret: palamq; significauit ei, cohortes, q̄ primi agminis erāt, cū fortissimis Benearnēsi & Raimūdo ducib. hostiū manib. cōcidisse. Quo nuncio cōtristatus Rex valde, paululū demoratus est, quoad lamentabilē suorū casum & interitū ordine intelligeret, atq; vniuersū agmen cū cohorte Regia eo cōuenirent. Quib. congregatis, vrbis iter primi cū equitatu prosequuti sunt, vsq; ad montē Portopineū, ē quo paulō ante Rex Sarracenos profligauerat, illoq; potitus fuerat. Inde enim prospectus erat vrbis apertissimus, amoenissimūq; in eaq; parte mōis castra posuit, in qua planities erat, quā riuulus, aquæ limpidissimæ ē summo deriuatus, atq; in orbē ductus, totā fere cingebat: tāta inter sese Catalanorū & Aragonensū cōcordia, quāta aliās nunquā. Itaq; dispositis custodib., & vigilibus, qui excubias agerēt ea nocte, quā Rex prope duxit in somnē; lamentabilē suorū Ducū interitū, quāto cū silentio potuit, ne suos exanimaret, animo premēs: simulata alacritate, cibariis appositis, postquā exercitū ab labore diurno refici curauit, ipse quidē secessit in tentoriū Oliuerii Thermentis, vt se ab labore & inedia, quā integro die passus fuerat, recrearet. Ac vbi dies fuit in iugū mōtis ascendit, vt obiectā vrbē inde melius cōtemplaretur, q̄ vt erat omniū Hispaniæ pulcherrima, ita etiā perāpla fossa, & muro munita, atq; expugnata difficilis vrsa est. Inde verò reuersus in tabernaculū, pradio opulētissimo ab eodē Oliuero exceptus fuit; adeo vt Regi, tū ex amoenitate loci, tū ab optimo condimento, & hesternafame, non aliud fuisse sibi ynquā suauius, sæpius professus fuerit. Nā ex edificata postea ibi villa sumptuosissima, villā boni pradii inde dictā fuisse, ipsa Regis hīstoria testatur. Deinde occidente Sole, Rex sumpto Nunnio, aliisq; procerib. in tabernaculū vbi Benearnensis & Raimundi corpora iacebāt, est ingressus; eaque accensis funalibus, atq; sacerdotib. orantib. circumdata, tecta tenebantur. Quæ vt primū Regi ac proceribus relecta fuere, magnus cū eiulatu & plangore clamor ab omnib. sublatus est, ab iis præsertim, qui erant illorū cliētelæ & cognationis; quiq; se miseros, orbos, atq; omni destitutos refugio lamentantes, adeo de crudelitate Regis nonnulla inter fletus & lamēta miscuerūt; vt necesse fuerit Regē, hos seorsum consolari, maiore se quā p̄sos, illorū interitu iacturā fecisse, ostendēdo. Vt potē quos præcipuos, ac summos belli duces, fidissimosq; omniū rerū suarū ministros habuisset: adeoq; de se illos fuisse b. nemeritos, vt eorū familiæ & cliētelæ rationē ipse semper esset habiturus, debitamq; mortuis mercedē, illis largē persolaturū. Quo dicto vchemēter recreati omnes, ad persequendū bellū, regi q; perpetuū inferiendū, mire animati fuerunt. Sequēti die, castris positis, cōgregati proceres; iusta defunctis facere volētes; linteis, stragulisque toralibus expansis, atq; vrbis oppositis, ne ab ea discerni possent, quæ in castris agebātur; magna cū pompa & ornatu cadauera sublata ab eis dē; humeris elata fuerūt: præeuntib. vexillis, cū illorū insignibus: ipsoq; Barcinonēsi Anuistite sacrū exequiarū munus, cū nō paruo sacerdotū numero celebrante; ac Rege, & procerib. cū vniuersa atrata familia subsequētib; totis demū castris circūlata illa, in loculis condita, atq; sacro in loco deponi iussa sunt; quoad finito bello, in Cataloniā in oppida ipsorū translata, atq; inter suos reposita fuerunt. Quib. peractis, protinus oppugnationi vrbis operā nauare statuerūt, atq; exercitu & copiis, de monte in planitiē ante vrbē eductis, eandē terra circumquaq; obsiderūt. Iamq; prolatis machinis, q̄ ē nauib. in castra asportatæ fuerant, atq; ex tā multo apparatu quatuor dūtaxat maximas construxerunt; præter eam, q̄ à naucleris quinq; nauiū, quas Comes Prouinciæ ad Regem miserat munitissimas, ex antenis & ferramentis substructa est. Fuere quoq; in vrbe à sarracenis similia nostris obiecta tormēta & ballistæ. Sed a Regiis tormentū illud maximum Fundibulū, de quo supra diximus, paratū fuit maiori quā antea substructione, ac riore: enim illud in ea expugnatione emissiones habuit. Nec dubitandū, fuisse quidē tunc tēporis hæc ipsa tormēta tanti momēti, ad prosternendas arces, & diruēda mœnia: vt eis dē perinde antiq̄, atq; nostri metallicis, q̄ nūc sunt, tormētis vrbes, arcesq; expugnarint. Tametsi expeditiora hæc sunt ad intorquendū; atq; ad perterebrandū durissima quæq; lōgē aptiora. At verò sarraceni ex vrbe vniuersimode defendētes varia, cōtinuāq; ballistrarū, & tormentorū contortione acerrime Regiis euertēdis machinis, vim omnē inferebāt: crudelitātēque inter alias, plus quā barbarā, atq; immanissimā in nostros exercebāt. Nam captiuos Christianos, quos Rex anathemata sibi fecerat, cōprehendi viuos, ac in globū religari, machinisq; ballistarum imponi iubebat; indeq; excussos in media Christianorū castra iaciebāt. Quā Regis immanitatē rantopere execratus est Iacobus, vt iureiurādo se adisti inxerit, nō cessaturū ab expugnatione, donec Regē barba caperet, atq; p̄tam dira immanitate omni cōtumelia atq; ignominia afficeret. Vnde Gilbertus Barberanus tormentorū p̄fectus, materia ex nauibus asportata, immanissimū quoddā tormentū nouū construi fecit, libratum ad maiora vrbis eludenda tormēta, quo securius nostri possent fossæ vrbis appropinquare; paulatimque aggere & fossa castra munire. Tantus enim terror, ex superioribus sarracenorū conflictationibus nostros inuaserat; vt plerique noctu sese in proximos montes reciperent; nauatæ verò, in naues pernoctatum abirent. Fuit igitur prima illa machina, testudo dicta ex

triplicitatibus, quæ trabalibus fixæ clavis erant, multoque ramorum, ac terræ congestu intextæ, tectoque etiam acuminato, & in vtramque partem ad expellendas pluias inclinante cōfecta, ac plaustris imposita, vt circumuehi posset; sic à Romanis olim ad vrbiū expugnationem adhiberi solita. Quæ tandem immenso militū labore paulatim fossæ vrbis admota fuit; ac totum illud spatium, quod machina post se liquerat, nostris acquisitū. Quin etiam ad diuertendos hostes, Emporitanus similem machinam construxit: fuitque tertia huiusmodi à Rege exædificata; ac propterea quod magnitudine præstaret aliis, munitiori parti vrbis obiecta. Quib. factum est machinis, vt& appropinquare vrbi posset exercitus, & vallo, fossa, atq; aggere castra circundari, in eisq; perinde ac in munitissima vrbe, turè contineri. Quo in opere magna profecto erant militū ad suum cuique munus obeundum, studium & contentio; præclara item procerum, noctu diuque in eo persiciendo, diligentia & attentio, sed mira in illis omnibus Regis vigilia, vbique præsens conspectus, & sollicitudo. Verum, testimonio Regis, longe fuit ardentior ad inflammandos totius exercitus animos, & persequendum cœptum, assidua cuiusdam fratris Michaelis concionatoris eloquentissimi, sanctissimique exhortatio. Qui primus totius ordinis Prædicatorum Lector deputatus erat, & à beato Dominico Tolosæ in sacram eius instituti societatem cooptatus: quiq; in clyti cœnobii Prædicatorum Valentis primus fundamenta iecerat. Is igitur diuini verbi concione ac virtute, vsque adeo in ea expeditione profecit, tantamq; sanctimonis opinionē apud milites consecutus fuerat; vt non solum auctoritate, sed etiam Imperio quodam gubernaret. Nam sæpe quidem milites, quos neque Rex neque Duces, ad subeunda pericula commouere poterant; eosdem Michael præsentia & adhortatione sua, nullo negotio permouebat. Neq; sane Regis alia in eo bello mens erat, quam Michaelis: scilicet, vt deleta sarracenorum superstitione, & vanitate; sanctissimum Christi nomen, eiusque sacrosancta religio in tota Insula propagaretur. Ac neque ab eo profecto militum mores, non procerum facta, neque Ducum Imperia, discrepabant. Quippe diuino tunc Duce numine, eoque confiso Rege, bellum gerebatur. Ideoque aperte, non tectè, aut simulatè cum hoste agebatur: non fraude virtus, non auro fides (quorum armorum frequens nunc vsus) oppugnabatur. Itaque nullo tempore oppugnatione intermissa, ne tamen Sarracenorum ex vrbe eruptionibus machinæ & tormenta magna quid detrimenti caperent, à Rege iussum est, vt singulis noctibus centum leuis armaturæ equites excubias & custodias agerent. Cùm interim Infantillus eius Insulæ præpotens sarracenus, collectitio exercitu ex rusticis & paganis, qui se ex suburbiis in montanas criptas, & inaccessas speluncas, quales ibi sunt, metu exercitus receperant, peditum numero quinque millium, equitum verò centum, in collem quendam ascēderat: ibiq; tentoria fixerat, vnde fons oriebatur, eiusque aqua per media Christianorum castra ducebatur, sed fonte ab illis partim obturato, partim per alia loca, & alueos, illius deriuata aqua, exercitum vehementer commouit. Qua graui iactura, turbatis omnibus, eiusque causam suspicantibus: Nunnius, iussu Regis, cum trecentis leuis armaturæ equitibus, aduersum riuuli alueum secutus, eo peruenit vbi Infantillum cum suis imparatum inueniens ex improuiso est adortus; ac cum eis viriliter pugnauit, dum interfectis quingentis, reliquos in fugā coniecit: capto Infantillo duce qui grauius vulneratus fuerat: direptisque castris; nec non fonte, eodem quo amissus die fuerat, recuperato, atque in natium alueum reducto. Demum graui vulnere exanimato Infantillo, cum in castra deduci viuus non posset, abscissum eius caput ad Regē delatum est. Qua victoria vehementer delectatus Rex fuit, ac collaudato Nunnio, & suis, protinus Infantilli non viuum corpus, ne sarracenorum immanitatem imitaretur, sed mortuum caput pro saxo, maiori machinæ apponi iussit, & in urbem proiici: quo ab vrbis cognito, tamq; portentoso expauescentibus iactu: magnus ortus est plangor, atque illico desperari cœptum. Dum hæc à nostris prosperè geruntur, atq; debellato Infantillo cum suis, in quibus non

50 nulla spes erat Insularibus: ii protinus animaduertentes, nostros cum admodum paucis magnas passim victorias reportare; ac rursus Afrorum auxilia ex Tunetano Regno nulla sibi comparere: consilium fuit, illis præcipuè Sarracenis, primatibus, qui oppida & pagos in altera Insulæ parte tenebant, cum Rege, ac Christianis pacisci: antequam vrbe capta, exercitus in vniuersam Insulam depopulaturus mitteretur. Quamobrem Legatos miserunt ad Regem, qui dicerent, se suaque omnia in fidem atque potestatem Regis permissuros, neq; se cū Retaboigo Rege consensisse; neq; contra Christianorū exercitum omnino coniurasse, nec arma cœpisse, paratosq; esse, & imperata facere, & oppidis suis recipere, & frumento, cæterisque rebus iuare. Quæ sane ex animo Insulani dicebant: erat enim eorum Princeps Benahabetus, qui ab eo tempore, quo Rex in Insulam

appulerat, cellas, & horrea sua liberè pabulatoribus patefecit, magnoque fuerat subsidio nostris ad sustinendum bellum. Hunc ergo cæteris Insulæ regulis sequentibus, factum est, ut ea omnia oppida, quæ citra urbem, versus oram alterius Insulæ minoris, ad ortum sita sunt, ad decimum quintum diem, sese Regi dederent. A quo benignè exceptis illis, ac tota penè Insula, præter urbem, in eius potestatem redacta; duos constituit Insulæ præfectos Berengarium Durforcium Barcinonensem, equitem nobilissimum; & Iacobum Sanctium Mompelleriensem, à puero Regis domesticum, & familiarem; qui partiti provinciam, cum ius dicerent, tum exercitui frumentum, & alia necessaria suggererent: quod frugum, fructuumque reliquorum copia, præ cæteris totius orbis, Insula redundet. Est enim maior Balearis valde ferax, atque omni prope copia rerum referta, neque alia ubiuis inuenta est Insula, quæ tam breui, & angusto spacio contenta (centum M. passuum in longitudinem, in circuitum verò cccclxxx. M. distat) tam variam, tamque excellentè fructuum, atque animalium, non ad usum modò, & alimentum, sed etiam ad delicias mortalium, abundantiam, atque illa suppeditet. Nam præterquam quod tribus urbibus, tum oppidis ac pagis multis, & portubus vndique frequens est; frumento etiam, sale, oleo, vino, caseoque, pecude, & armentis, atque ferina carne, tantopere abundat, ut non solum incolis; verum exteris copiose sufficiat. Nam & Balearica vina, auctore Plinio, Italis nota satis, atque approbata fuere: & oleum, caseumque non modo proximis Valentiæ, Cataloniæque Regnis, sed Gallicæ quoque, atque Ligusticæ oræ, magno esse usus ac nutrimento comperit. Præterea cuniculorum, ceruorum atque damarum tanta est multitudo, tam certa venatio, ut hac vna profecto posset quotidianus carniū esus in Insula suppleri: præter porcinas, tum domesticorum, tum syluestrium aprorum carnes, quarum tanta est copia, ut in frustra sectæ, & foras missæ, apud exteros redundant. Quibus addi potest, summo deliciarum loco, perutilis, salutaris, atque delitiosa myrthus, è cuius flore liquor omni thure Sabæo odorator elicitur, per loca syluestria, ipsam sponte, atque in magnam copiam Insula proferente. Demum vniuersam Insulam, quindecim tunc oppidis constitisse, refert Regis historia, quorum nomina, præter urbem maiorem, tum Pontiam, & Polentiam, quæ Romanorum Colonia fuerunt, barbara sunt, atque à sarracenis imposta. Igitur capta atque in potestatem Christianorum redacta Insula, ad urbis expugnationem transeamus, ubi de moribus & ingeniis Balearium nonnulla dicemus.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER VII.

VNIVERSA Insula præter urbem in potestatem Regis redacta, atque præsidis, commodioribus in locis, præsertim qua portubus illa patet, dispositis; totius exercitus, atque cura Regis, in urbis expugnationem incubuit, eoque totum belli pondus conuersum est, obsidione enim Rex illam capere decreuit. Est autem urbs, ut dicebamus, quæ respicit meridie, in medio ferè Insulæ posita mari sese inter caput Figueranum, & Capendoracatum, quæ quindecim milliariis inter se distat, totidem ad urbem usque sinuante. Qui sinus alioqui permagnus, portus efficitur celeberrimus; tantumque non a Libonoto vento tutus: sed quò interior, eò fit longè tutior, ob constructam, atque manu factam mole, quæ in mare ex urbe prominet, eique è regione respondet promontorium Portopini; inde dictum, quòd ab altera promontorii parte versus occasum, maris sinus exiguus sese terræ ingerat, ac paruū portum efficiat, Portopineum nuncupatum. Id ergo promontorium cum ipsamet manufacta mole, tranquillū, atque ab omni prorsus vento tutum urbis portū reddunt. In quæ, ob incredibilia Insulæ mercimonia, tam magnus esse solet nauium concursus, ut ex eis aliquando octuaginta numero simul ibidem conspectæ fuerint. Itaque urbs partim in excelso colle, partim in planitie, explicata est, & per accliuatè coniuncta. Tamen in colle, qui mari ac portui imminet, & præruptus est; expugnationis tempore, arx sola sita erat, postea verò, templum maximum, & Episcopalis

scopalis domus cum speculario deambulacro, unde prospectus est maris amœnus, ac periucundus, iussu Regis exædificata fuit. Adhæc fluuius non longe à fontibus deriuatus, qui sese illico in mare præcipitat, mediam interluit, magnoque illi est vsui, non modo ad eius salubrem purgationem, & hortorum quibus maximè decoratur ipsa, irrigationem: verum ad nauium etiam aquationem, & portus commoditatem. Denique vrbs ambitus, qui muro satis amplo munitur, ac collem vna cum planitie comprehendit, tam latus est, vt præter hortos; domiciliorum sex millia contineat: quæ cum aliis operibus, tum magnificentissimè extructa sunt; tum vrbs, quæ decem nunc patet portis, omnium Europæ pulcherrimam, & conspiciendam efficiunt. Quamquam Iacobi tempore, dempta arce, tota ferè in planitie sita vrbs erat, neque tot, quibus nunc portis patebat. Ideoque Rex non supra collem, quem arx custodiebat; sed in planitie castra posuit, indeque totam visus est obsedisse. Itaque vallo, aggereque ductis, paulatim vrbi ad motis machinis, sarracenisque in eas frequenter, sed frustra erumpentibus, eousque peruentum est; vt machinæ, & qui agebantur cuniculi, muros attingerent, atque cuiusdam fundamenta turris excuari inciperent: iamque naphtico supposito igni turris hisceret. Quo simul tempore tres aliæ turres similibus oppugnatae machinis corruerunt. Verum quæ nostros ab ingressu vrbs prohibebat, per amplam erat, atque alta fossa, qua cingebantur mœnia: tametsi siccata illa esset, atque ad agendos cuniculos importuna. Quamobrem duorum Ilerdensium militum consilio & industria, fossa in locis magis irruptioni aptis, terra, ramis, lignisque, & lapidibus oppleta, supero æquata solo fuit, simul & peditibus peruia ad irrumpendum reddita. At verò vrbs, re intellecta, per cuniculos intus actos ignem clam summisserunt, cœpitque materia illa comburi, & aperiri fossa. Sed occurrentibus nostris, riuulo aquæ in eam partem deducto, extinctus ignis fuit: rursusque conduplicata materia, ac machinarum iactibus in eam partem contra vrbanos directis, ne nostros impedirēt, fossa denuò repleta fuit. Quæ cum minimè successissent sarracenis, cuniculos ipsi etiam in nostras machinas agere decreuerunt. Idque vt tutius, magisque simulatè perficerent, nouas quotidie eruptiones in partem, qua cuniculi agebantur, ex vrbe faciebant: vsque adeo viriliter, ac strenue pugnantes, vt nostros semel propè deuicerint, ac profligarint: sed protinus redintegrata pugna; Iacobo præeunte tam validè dimicatum est; vt sarraceni cum maxima sui strage in vrbs compulsi fuerint: quorum permulti in ipso quoque ingressu occubere, frequentibus ictibus magnorum lapidum ballistæ, vnius extortentis maximis, quod in eam partem, vbi erat concursus, scitè fuerat intentum. Quapropter sarracenorum Duces, Regique Retaboigi consiliiarii, impendentem vrbs ruinam, tot illam conquassatam locis, nonnullis etiam perterebratam videntes, ac neque machinis, neque eruptionibus, quicquam aduersus Christianos se proficere considerantes, communi consilio, Retaboigum adierunt, eique exposuerunt, quanto, quamque aperto in periculo ipse cum suis versaretur: dirutis iam, propeque conuulsis vrbs mœnibus, oppleta fossa, pluribusque locis aperto ingressu hostibus nulla cum vrbanis commiseratione vsuris, sed ferro, & igne, vt sæpius minati fuere, cuncta vastaturis, quodque maxime vrgebat, nullam ipsis spem salutis superesse, non in fuga, interclusis cunctis elabendi locis, Christianis tum exercitu terrarum classe mari in ipsis prope faucibus portus sese obicientibus, non in externorum auxiliis, nusquam apparente Tunetana classe, ac neque vllò ei portu ad appellendum in Insula, præter vrbanum, relictò; non denique in subsidio Insulanorum, quos fere omnes Christianus Rex, aut cõtumaces, vt Infantillum cum eius asseclis ferro & armis cõtriuerrat; aut reliquos, qui sese sponte dederunt, benigne susceptos in potestatem redegerat, quique iuuenis, gloriæque percupidus, neque destitutus à cœpto sit, donec excidio & incendio vrbs, clarissimos suos enectos duces crudelissime vlciscatur, neque aliud machinaturus, quàm vt suo demum cuncta subigat imperio. Quibus de causis, aut conditiones pacis Christiano Regi offerendas esse: aut quascunque ipse dederit accipiendas; daturus enim ille honestas, haud dubie, propterea quòd & pius idem, & maximus suæ habetur cultor religionis, quæ subiectis parere præcipit, ac nisi in superbos, & contumaces, ferro agere non permittit. Quæ audiens Retaboigus Rex; ac plusquam manifesta sibi à ducibus proponi agnoscens, à cunctisque consiliiariis quauis pacis conditiones accipiendas esse approbati videntes, Legatos ad Iacobum misit, qui pactis trium dierum induciis ab eo peterent, vt viros probatæ fidei ad se mitteret, quibus cū tute posset de concordia agere. Quos Iacobus benigne audiens, annuensque postulatis, protinus Nunnium cū equitibus decem, & Hebræo quodam Cæsar Augustano, nomine

Bachiell linguæ Arabicæ perito, ad illum ire iussit. Qui urbem ingressi, quam de industria ab ipsis collustrari totam permissum fuit; ut eius ad propugnandum apparatus, beneque armatam multitudinem, nostris referrent: tandem ad Regem intromissi sunt: sed quamquam longo spatio temporis cum eo collocuti; tamen, aut dissimulante ipso, aut eiusdem dicta Hebræo malè interpretante, nihil quidem certi ab eo, sed ambigua ferè omnia ex eius sermonibus percipi potuerunt. Unde cunctante Nunnio, Iacobus Petrum Cornelium eò summisit: cui adfuit quidam Egidius Alago Aragonensis, qui olim nauigans, à Balearicis piratis captus, ac Retaboigo dono datus, ad Machometanam sectam descuerat. Is mentem sui Regis intelligens, palam Cornelio illius sermones hos esse dixit: nempe ipsum compensaturum Iacobo omnes sumptus ab eo, & à proceribus factos, in eius expeditione belli, & transitu in Insulam; modo illico Iacobus cum exercitu, & omni classe, ab Insula Barcinonem abscederet. Quibus ad Iacobum perlatis, responderi iussit; desineret ille talia frustra iactare, atque inanibus conditionibus oblatis, sese à libera & vera deditione redimere: curaret potius urbem suam ab impendenti vastatione defendere; scenim, castra iccirco aduersa ei parti urbis, qua Barcino respicitur, posuisse; ut debellata post se iam vniuersa Insula, sua in Barcinonem reuersio, recta fieret per mediã eius urbem. Quæ Retaboigus mente perpendens, sequenti die vrbe exiens, porta Portopinea, tabernaculum magnificum, purpureis auroque intextis velis, in campo, Christianorum inspectante exercitu, collocari iussit; eoque Nunnium accersuit, ut cum eo denuo de honestis deditionis conditionibus pacisceretur: eas tum petens paulò tolerabiliores. Ad quem Nunnius apertè locutus est, falsò sibi ipsum persuadere, Iacobum, qui nihil tam in ea expugnatione, quam suorum interfectorum ducum ultionem anhelet: ac ut rerum potiatur, quicquam præter nudam, atque absolutam deditionem admissurum. Non enim Balearum Insulæ duos Reges magis quam terra duos Soles habere posse. Quæ dicta Retaboigus protinus, vel sine interprete, percipiens, Nunnium abire nitentem iussit consistere: eique pactiones longè æquiores, atque Iacobo gratiores, se facturum promisit: videlicet, liberè relicturum urbem simul cum Insula & adiacentibus Iacobo: classe tamen ipsius sibi accommodata, qua tute posset ipse, cum tota domo & familia, atque vniuersa re, in Africam traicere; ac vna deferre secum omnes, qui se sequi vellent sarracenos: pro vnoquoque ipsorum quinque Bisantios (quorum singuli tribus victoriatis, solidos Barcinonenses appellant, æstimabantur) erogaturum promittens: modò qui remanerent ad culturam Insulæ, humane tractarentur. Quæ Nunnius ad Iacobum deferens, conuocato consilio Antistitum, simul & procerum, atque primorum exercitus, ea omnia ordine, quo enarrata sunt, exposuit: subiungens se in eam sententiam pedibus omnino iturum, quæ de pactis & conditionibus diceretur: ne si vi, & armis oppugnanda vrbs esset, cum tam valde magna exercitus iactura, atque Christiani sanguinis effusione id fieret, quanta ex tam armata, atque pro aris, focisque propugnatura Balearica expectari gente poterat: quandoquidem innumerabilis prope esset in vrbe multitudo militum ad propugnandum, ut ipse viderat, expeditissima. Cuius sententiæ vehementer ab omnibus reclamatum est, maximè verò ab Emporitano Comite, tum Raimundo Alamanio, necnon Ceronio, & Claramuntio, Catalonia proceribus, qui Benearnensi, & Moncadæ consanguinei erant; adhucque lamentabilem eorum interitum lugebant. Unde ne vehementius inclamarent, indicto silentio, vnus ex eis Alamanius pro omnibus ad Regem, sic verba fecit. Difficilis profectò est, ac sæpe quidem intolerabilis, optime Rex, ultionis cum benignitate societas; quòd illa iustitiæ, hæc autem fatuæ cuiusdam æquitatis vices gerat: illius enim leges perpetuæ sunt, atque natura immutabiles; huius verò vis omnis in humano, vario mutabilique sita est arbitrio, quod quidè si in bello potissimum, quod semper ultionis causa suscipi debet, iustitiæ præferatur, præuerti sane omnia, atque pessundari necesse est: propterea quòd bellatoribus nihil obuenire possit perniciosius, quam benignitatis gratia, quid impunitum relinquere. Ergo ne, Benearnensis, Moncadæ, aliorumque sui clarissimi generis, sanguinis adhuc efferuescentis, atque pro te effusi ultio, iniquissima effundentium hostium pactioe præponderabitur? Tam parui tibi erit, tuorum obita pro te mors necessariorum, ut ne ultione quidem cupias illam redimere? An non æquius multo est: atque pro lege vindictæ iustius: ut istorum canum sanguine, amicorum sanguis, quem lixerunt illi, ipsius ante ora exercitus expietur? ut pro eo quòd tuorum oppetitas pro te mortes, tam bellè vindices: multorum quoque vitas arctius tibi ad oppetendum addicas? sicque quo teneris ultionis debito absoluaris: & iustitiæ vindicis, & magni expugnationis cognomento decoreris? Age igitur, hostili sanguine permittite nobis dextras perfundere: nullaque ætatis, nulla sexus ratio habeatur: ac nisi sese tibi hostis liberè,

libere, ac pro arbitrio dediderit, nullas omnino conditiones pacis ab eo accipe. In fraudē enim Regia illa vulpecula deducere vult regium leonem. Quid enim commoliri ipsum putas? dum se, suaque omnia, & quotquot velit militum, secum asportare posse petit; quam ut auro, & pretiosissima quaque re civitatem expoliet? ut & vacuam capias, & tuos milites illius direptione, tanquam laborum præmio, defraudes? Quid, quos velit milites, ut possit adducere, quam ut lectissimo quoque perducto secum, iuncto Afro, inuictissimum inde exercitum reducat, quo facile tum Insulam recuperet; tum te omnino Regno pellat? Quare ipsum abscinde caput Insulæ, si tota cupis perfrui tranquille, urbemque totam perforatâ locis; tantisque diuitiis, & spoliis affluentem, tuis milibus pro meritissima laborum mercede, intrandam & diripiendam concede. Neque enim commiseratione dignus est, quæ tibi tuisque tot, tantaque vltionis atque vindictæ pœnas debet. Quæ cum dixisset Alamanius, Regi ac vniuersis consiliariis grata omnino fuisse ea, ac vno excepto Nunnio, illius sententiam sequuti omnes. Itaque protinus deliberata expugnatione, Retabonenses Regem ab omni spe pacis deiecerunt. Quod urbani tam inique tulerunt, ut ex desperata salute, acerrime aut ad sese defendendum, aut cum maxima Christianorum strage, ante sua vitæ oppetendum coniurarint: adeoque ab ea desperatione magnas sibi vires auxerunt, animati ad nihili vitam ducendam, modo Christianis auferrent; ut à nostris quodammodo non desierit detrectari expugnatio; ac, ut in ipso prope confictu deprehensum fuit, nonnulli ex his, qui Nunnio de pace agenti nimis animose resistenterant, ingemuerint, vehementerque, quod ab eis sententia discesserant, pœnituerint. Verum, quod Sarracenis ab desperatione, id nostris ab spe certa potiundæ, atque diripiendæ urbis, excreuit animi, viriumque: ac multo plus in Iacobo, cuius mens diuino freta numine omnis in eo erat, ut capta vrbe, impiaque Mahometanorum secta extirpata, Christiana prorsus induceretur religio: ex quo maiori quam cæteri spe erectus ille, de potiunda vrbe minime dubitabat. Vnde continuata obsidione, atque tormentis & machinis vrbi propius admotis; sese omnes ad oppugnationem præpararunt. Atque ut maiori contentione iniretur oppugnatio, Antistitum, procerum sententia fuit, ut congregato in vnum locum exercitu, ad id sese omnes iureiurando obstringerent; ut oppugnatione durante, nullos locum, quem tenuisset deferret: seu pedem referret; nisi locali percussus vulnere fuisset: secus facientes, proditoris, seu conspirationis insimularentur. Fuitque tum illud maximè commemorandū, quod primus omnium Rex; extenta manu in tabellas Euangeliorum, iuramento se voluerit obstringere: quod neque ab Antistitibus, neque à proceribus fuit illi permittum. Quæ gesta fuere ipsomet die festo Natalis Christi domini nostri sollemniter, & quam deuotissimè à Rege & vniuerso exercitu celebrato. Quo die, quidam nobilissimus eques, nomine Carrocus (ut autor est Asclotius Catalanus, antiquus huius historiæ scriptor) è magnis Germaniæ proceribus oriundus, qui Regem in eo bello suis stipendiis sequebatur, militari auctoramento, publicè, ac cum magna pœpa à Rege fuit insignitus. Cui deinde propter eximia ab eo, tam in Balearico, quam in Valentino paulò post consecuto bello, exhibita, terra marique, militaria officia, tum illi maris præfectura delata est, tum amplissimis à Rege prædiis in Valentino Regno idem cumulat. Nam insigni tunc Rebolledano oppido, eique proximo Carrocii fonte nuncupato, donatus fuit. Cuius postea filii, & successores, sub eodem Iacobo, aliisque Aragoniæ Regibus militantes, tam propriis, quam paternis promeritis, non in Valentino Regno solū, sed in Catalonia & Sardinia, cum per ampla ac per illustri familia, quæ nunc extat; tum prædiis, oppidisque, tam valde ditati fuerunt: ut magnatum quoque titulo & insignibus decoratos esse inueniamus. Cæterum nullis acceptis à Iacobo conditionibus à Balearibus oblati: cum desperata omnino res esset, tam obstinato illi animo esse cœperunt, ut nulli usquam ciues ad occumbendum pro defensione patriæ inuenti fuerint paratiores. Nam & frumentaria re, & comteatu, & armis, & multo munita milite vrbs erat, & studio propugnandi, propter desperatam salutem, mirum in modum firmata: quin & præter urbanos, magna Insulanorum manus sese paulatim collegerat, atque in montanas cryptas, & inaccessas speluncas, abdiderat: ut & se defendere, & oportune urbanis subsidio esse posset. Nam si quidem, si urbem ingredi potuissent, haud dubie, inexpugabilem fecissent. Vnde timeri iam à nostris, non contemni, ut antea cœpit hostis: ut qui à tergo furtim; à fronte manifestè premere posset. Quæ causa Rex accuratius munire castra, ac nisi ex lectissimis exercitus præsidia collocare: ideoque tres cohortes, centum quamque equitum præparari iussit, quæ pro castris excubias agerent. Quarum vna præsidio esset machinis & tormentis: altera è regione Barboletanæ portæ, quæ arci vrbis coniuncta est, staret: tertia contra portam Proropineam,

vt eruptionibus vrbis occurrerent. Verum eo maximè anno, rigente bruma, ne-
 que tantam vim frigoris noctu sustinètes milites, vno, aut altero relicto in statione equi-
 te, qui de eruptione nunciaret, reliqui sese in tabernacula recipiebant. Id Rex animad-
 uertens, ægreque ferens, non amplius fidens illis, ex cohorte regia, quam habebat lectis-
 simam, fidissimamque totidem elegit, quibus eiusmodi excubias commisit. Cui rei vs-
 que adeo intentus erat, deque incolumitate exercitus tam graui, nocte dieque, cura an-
 gebatur; vt vel quinque diebus, quibus præparandæ oppugnationi nauata est opera, à
 nemine visus fuerit somnum capere, vixque cibum sumere: eoque magis, quod per id
 temporis, tam ingens fuit nummariæ rei inopia, vt necesse Regi fuerit, ad sustentandum
 exercitum, Bisantiorum sexaginta millia, aureorum nummorum vix decem millia con- 10
 stituentium, mutuo accipere à mercatoribus, qui è Catalonia venerant cum ingenti
 summa auri, vt direptioni vrbis interessent, ad redimenda parui, vt solent, à militibus
 spolia. Itaque sequenti nocte, nempe tertio Kalendas Ianuarii, publico denunciatum e-
 dicto fuit; vt sacris sub auroram factis, atque sacratissimo Christi corpore ab vnoquo-
 que deuorè sumpto, ad vrbis oppugnationem, sua quisque in statione armatus con-
 sisteret. Qui dum præsto sunt, ac pugnae signum expectant; ecce Lupus Ximenius Lue-
 sanus nobilis Aragonensis; atque regiæ cohortis præfectus, ad Regem, qui intra vallum
 acies ad pugnam disponebat, venit; significans, se à duobus scutiferis secretò in urbem
 missis accepisse, per paucos in vrbe esse, qui excubias, & custodias noctu agerent; atque 20
 toto eo interuallo, à quinta vsque ad sextam turrin, ducto à summa arce, ad læuam nu-
 mero, nullas omnino fieri: inesseque præterea vicatim, & per plateas vrbis, magnum ca-
 dauorum numerum; atque vniuersam ciuitatem, etsi plenam multitudine, tamen timo-
 re, mæroreque plenior esse. Proinde oportere statim concubia nocte, intrare urbem,
 ac rerum potiri. At Rex prudentissimè consideratis omnibus, quæ pro honore, & incolu-
 mitate exercitus facerent; noctu rem tantam periclitari se nolle respondit: ingenium
 ille militum à Leonis natura minime diuersum agnoscens. Nam quemadmodum, in-
 quiens, dum is à nemine se videri putat, venatores præsentens fugit, seseque timidissimè
 occultat: si verò aliquem præsentem habuerit; sistit gradum, atque ad nullius occursum
 expauescit, imo strenuè cum fortissimo quoque dimicat: sic miles perpugnax licèt, no-
 ctu, cum neque ducem, à quo laudetur, neque commilitonem, cuius fortitudinem æ- 30
 muletur, neque decurionem quem vereatur, videat: neque se à quoquam videri sentiat:
 timore obscuritate aucto; & pericula diffugit, & umbram potius, quam hostem petit, &
 militari cuius iureiurando, & honori, vnam sui tantum incolumitatem præferit. Quam-
 obrem crastino die, luce palam esse confligendum censuit. Cum igitur dies esset, dimis-
 sis cohortibus duabus, quæ castra, & impedimenta custodirent; si fortè montani hostes
 in ea irrumperent: Rex medio in campo, agminibus inter urbem & castra instructis, lo-
 cum paulo eminentiorem conscendens, vidensque maiorem partem procerum,
 atque exercitus, non tam ad vrbis direptionem, quam ad suorum vltionem esse in-
 tentos, breui vniuersos, sic est ad pugnam cohortatus. Etsi scio milites, pro laboribus,
 quos mecum ipsi pertulistis, proque victoriis, quas manu mihi vestra peperistis, vniuer- 40
 sa Regna mea, si dederò, parem adhuc vestris meritis gratiam, me non esse relaturum: ta-
 men ne interim, voluntate tantum, aut verbis pascere vos videar, ecce urbem vobis offe-
 ro omnium regnorum meorum opulentissimam; vt & extremum de ipsa supplicium,
 quod cupitis, amissos bello socios vlciscendi gratia sumatis: & spoliolum, atque manu-
 biarum copia referti, diuites ac felices ad vestros, atque in patriam remigretis. Proinde
 pergite, atque omni studio & viribus, ad hanc oppugnationem incumbite. Nam & pro-
 pitium habebitis Deum, de cuius inimicis vindictam sumitis: & me vobis maxime de-
 uinctum reddetis, cui hodie manu vestra Balearicum triumphum decernitis: & vobis
 strenue demum pugnantibus, terra famam, cælo gloriam immortalem comparabitis.
 Hæc dicens, signo ter dato, in urbem impetum fieri iussit. Tum peditatus, quem illico 50
 sequutus est equitatus, vrbi ac fossæ appropinquarunt: atque magna vociferatione edi-
 ta, qua murus antea, impleta fossa, perterebratus fuerat, ipsam intrarunt: quingentis præ-
 missis peditibus, quibus totidem ex lectissimis sarracenis obuiam fuerunt: verum ob an-
 gustiam vicorum, ad tricenos hinc inde deducta est cœcertatio: quanquam anceps qui-
 dem illa, donec per transversos calles inuolans equitatus, sarracenorum confertam ma-
 num perripit. Quo die, non Christianorum modò, sed sarracenorum, qui aderant, testi-
 monio comprobata fama fuit: in prima equestri Christianorum acie, equitem quendam
 fulgentibus indutum armis, equoque, & ephippiis splendentem albis, conspectum fuis-
 se, eiusque aspectu, & pugnandi ardore, sarracenorum animos maximo consternari ti-
 more

more cepisse: quem creditum est (regia testante historia) beatum Georgium fuisse, qui patronus ac defensor Regnorum Aragonum, in eo conflictu, suis contra sarracenos adfuit militibus: iis præsertim, qui eius insigne, purpuream scilicet crucem Domini gerebant: ea quippe cataphracti specie & figura, cum in hac pugna; tum aliis multis in præliis, cum in prima acie, sæpe cum illo insigni victoriæ fuit visus. Itaque magna cum Aragonensium, & Catalanorum æmulatione commissa cum sarracenis pugna extitit: multis vtrinque cadentibus: sarracenis quidem, nihil non in sui defensionem commolientibus, perque vicus & domos, lapides, saxa, fustes, tegulas, ignem, sagittas, ministrante furore, in nostros iacientibus; nostris verò, scutis telorum vim tantam sustinentibus, atque testudine facta, in eam partem, vbi hostes magis conferti essent, impetum facientibus. Verùm sarracenorum vis omnis, cum in multitudine, tum in conspectu, & præsentia Regis sui posita erat. Nam idem ipse Rex armatus albo insidens equo, primus erat in acie suos animose ad se, urbemque defendendam exhortans; adeoque cunctos eius vrgebat præsentia, ut gloriose ducerent coram, pugnantem ipso, vitam profunderere; quam eo victo, viuere ac superesse. Quamobrem conglobato agmine, sic se defendebant, ut ne quicquam in eos nostri proficerent; imo pedem quandoque cogere referre. Sed interim, vniuerso equitatu sese in urbem immittente, atque in pedestres sarracenorum acies vicatim irrumpente, clamata à nostris victoria, protinus consternato illi animo fuere, ac neque resistere valentes, per Barbotelanam & Portopineam portas, cum vxoribus cuncti sese fugæ mandarunt: tanta verò fuit fugientium multitudo, ut omnibus illius ætatis scriptoribus, & historia Regis attestantibus, compertum fuerit, triginta millium numerum vtriusque sexus hominum expleuisse, qui sese in montana loca receperunt. Quos tamē nulli ex nostris insequi voluere, adeò sese prædæ omnes, atque direptioni vrbis deditere. Quæ militum auaritia, atque in persequendo hoste socordia, in causa fuit, ut bellum longè acrius cum montanis postea fuerit gestum. Itaque fugientibus ex vrbe sarracenis, ac Regem suum secum abducere nitentibus, abire ille noluit, neque urbem deserere: seseque potius in vetus quoddam palatium recepit, tribus, vel quatuor suis intimis comitatus. Quo tempore Iacobus cum equitibus Regiæ cohortis urbem intrauit, atque ipsis in direptionem abeuntibus, cum paucis arcem petiit, in quam se receperant nonnulli ciuitatis primates, qui conspecto, atque agnito Rege, continuo se ei cum arce dedituros dixerunt; modò ipse relinqueret aliquot ex suis, pro foribus arcis, qui præsidio eis essent contra direptores. Sed cum intellexisset illorum Regem ab arce abesse, relicto vno ex proceribus cum aliquot militibus in custodia arcis, iuncto Nunnio, Regem cepit conquirere; quem tandem in eo, quo dictum est, palatio inueniens, atque ex fulgentibus armis, & optima corporis habitudine eum esse dignoscens, manu illius barbam apprehendens (se enim apprehensurum multò ante prædixerat) noli, inquit, timere, captus à me es, viues. Eoque in custodia relicto, Iacobus arcem repetiit; quæ protinus ei fuit tradita: inuento ibidem, atque capto filio Regis puero annos nato tredecim. Is postea Christo nomen dedit, & Iacobus vocatus est, atque in Aragoniam à Rege in triumphum ductus, donisque, ac prædiis multis fuit cumulatus. Tameñ de eius parente Retaboygo nulla fit amplius in historia Regis, aliorumve historicorum mentio: cum à Iacobo, neque in Hispaniam translatus fuerit, neque in triumphum ductus; quinimo creditum est, illum in vrbe in vinculis fuisse relicto; ibique situ & squalore, atque mœrore confectum interiisse. Demum sarracenorum tanta fuit in vrbe strages & occisio, ut ad viginti millia occubuisse compertum fuerit; nec inuita quidem; quandoquidem ex nostris quam multi perierunt. Hunc ergo in modum Insula maior eiusque vrbs gloriosissime à Iacobo expugnata fuisse, pridie Kalendas Ianuarii, anni Christianæ salutis M. CC. XXX. Ergo vrbe capta, atque eius præda militibus concessa, tanta fuit eorum in colligenda cupiditas; tanta rapacitas; ut vel exacto triduo, vix ab ea reprimi potuerit exercitus: tamen diuina certè cautum prouidentia fuit, ut minori cum ipsius offensione direptio fieret; elabentibus vna cum viris, atque in montana fugientibus, teneræ ac iuuenilis ætatis fœminis. Vnde direptio, quæ sæpe ob captas fœminas, exardescente libidine, bilem, atque execrabiles contentiones, in ipsamet direptione commouere solet; illis absentibus, longè fuit pacatior, atque ad eam, quæ postea sequuta est manubiarum diuisionem faciendam, multo facilior. Quæ autem in vrbe fuerit auri numerati, & argenti facti, atque signati, summa: quæ vasorum, tum vestium, ac etiam equorum, & omnis generis iumentorum innumerabilitas comparata: quæ denique manubiarum, in Regia, & in templis copia, vix credi potest. At verò spolia, dempto auro, item argento, & gemmis, quæ facillè abscondi, atque negari poterant; neque extorquere à militibus tutum erat; vniuersa in vnum coaceruari, atque inita olim pacta de diuidendis spoliis Rex

obseruari iussit, statimque ea publicè sub hasta vendi cœpere: ac pro vniuscuiusque me-
 rito, & in bello factis impendiis, ita cuique diuidi. Quæ vt fidelius, ac sine querela fieret,
 eius rei cura demandata fuit Barcinonensi, ac Ilerdensi Episcopis; & Nunnio Sanctio, &
 Emporitano, necnon Raimundo Alamanio, & Berengario Agerensi, qui adiunctis sibi
 Petro Cornelio, & Simenio Vrra, spolia diuiserunt. Tamen, vt fieri solet in diuisione re-
 rum, neminem fere sua contentum sorte esse, subita contra diuisores exorta est rebellio à
 militibus; fuereque ex eo nonnullæ procerum domus direptæ. Cui rei protinus Rex oc-
 currens, nonnullos ex compilatoribus comprehendi iussit; atque illico tumultus & con-
 spiratio sedata fuerunt. Sed in ea spoliiorum diuisione Rex magnam haberi voluit ratio-
 nem fratris Bernardi Campanii præfecti Mirauetensis, atque in Regnis Aragonum, Ma-
 gistri Templariorum, vt diximus, vicarii; ob strenua, præstantissimaq; eius, ac multorum
 equitum sui ordinis facta, impendiaque. Qua causa eidem, & prædia, & pagi, & locus et-
 iam ad condendum templum, & milites quadraginta ipsius ordinis sustentandos, libera-
 litate Regis in Insula concessa fuere. Ea igitur communi manubiarum diuisione, tamq;
 liberali bonorum communicatione, Rex multum sibi apud omnes, & auctoritatis, & no-
 minis, atque beneuolentiæ comparauit. Interea Nunnus, vt tuta essent omnia vndique,
 parari fecit expeditam, atque celeritate præstantem nauem vnã, duabus iunctis trire-
 mibus, vt iis Africanam oram percurreret, videretque, num quispiam ex finitimis Insulæ
 Regibus, aut re, aut copiis, Balearibus subsidio esse, aut exercitum eo mittere curaret.
 Verum subito à cœpto destitit, occasione pestis crudelissimæ, quæ ab infecto, & conta-
 minato aere, tot proiectione cadauerum insepultorum, perniciosissimè orta fuit: quæq;
 vniuersam Insulam, maximè verò ciuitatem, sic inuasit, vt non solum plebeios, atque in-
 fimos quosque homines, ad infinitum prope numerũ; sed primarios exercitus viros, mi-
 serabiliter interemerit. Nam vno mense, Claramontius Alamanus, Perezus Mirtatus
 Aragonensis nobilissimus, quin & Cerbellonius, vna cum bellicosissimo Emporitano
 Comite, cum maximo Regis, atque totius exercitus dolore, de medio sublati fuere: cum
 nulli magis quàm ii, & qui antea cum Benearnesi & Moncada occubere proceres, Re-
 gem tum re, & armis, tum consilio & fidelitate iuuerint: & in occupanda Insula pars ma-
 gna fuerint. Quorum interitu Rex, societate & comitatu procerum imminui, se, ac dese-
 ri videns, Petro Cornelio Magistro equitum mandauit, vt capta ex regio ærario summa
 centum mille victoriarum, in Aragoniam proficisceretur; indeque conscripta cohorte
 centum quinquaginta equitum cataphractorum, maturatò ad se, cum ea remearet: ac
 præ cæteris Athum Focium, & Rodericum Licianam, Barones præstantissimos, qui re-
 giis etiam stipendiis, & honorariis potiebantur, secum adduceret; propterea quod cre-
 scentibus Regnis, necesse esset ad ea conseruanda, augeri quoque copias & exercitum.
 Quæ cum diligenter à Cornelio perficerentur, ac præter illos, multi etiam cum Corne-
 lio in Insulam venirent, exercitus magna ex parte suppleri cœpit, atque à duplici refici iac-
 tura, quæ consecuta fuit, tum ex pestilentia; tum ex discessu multorum, qui capta, atque
 direpta vrbe, spoliis opimis, protinus in Cataloniam remigarunt. Itaque suppletis copiis,
 atque aucto exercitu, Rex in sarracenos, qui sese in montana loca receperant, atque Sol-
 larium, Almarauichum, & Baialbaharium oppida munire cœperant, bellum commo-
 uit; propterea quòd eruptiones ab eis multæ, ad vsque vrbis portas, prædaque ingens,
 cum maxima nostrorum iactura fierent: atque impedimento essent; ne à ciuitate in Pol-
 lentiam paruam vrbe, sed commercio idoneam, tutus esset transitus. Vnde cum exer-
 citu viam Buniolanæ vallis ingressus; à dextra arcem Olerianam omnium Insulæ muni-
 tissimam præteriens, paululumq; ab exercitu secedens, cum in montem ascendisset, ex-
 ercitus noluit constituto sibi in loco contineri: sed recta ad pagum Incam, nunc celebre
 oppidum petere. Id Rex prospiciens, dimisso Guillermo Moncada Raimundi filio, (qui
 postea Fraga oppido Aragonensi in confinibus Cataloniæ potitus est) in postrema acie,
 cum paucis traducto monte, ac citatis equis, exercitum vt retineret, properabat attin-
 gere: sed is ultra procedens, in vallem descenderat: adeoque propinquus oppido erat, in
 quem refocillandi gratia, turbato ordine tendebat: vt retrahere illum minime Rex po-
 tuerit. Vnde sarraceni videntes Christianorum agmina diuidi, & quasi vagantia disper-
 gi, idoneam occasionem nacti, sexcenti numero postremam aciem tentare conati sunt:
 quæ tamen satis parata ad pugnandum inuenta, vitiliter ab ipsa repressi fuere, ac per ac-
 cliuitatem montis fugere coacti. Tum Rex consilium iniit cum eodem Moncada, Nun-
 nio, & Cornelio, placuitque ea sententia, ne se Rex contineret loco tam propinquo ho-
 stibus, qui numerum trium millium efficiebant: vel ex eo maximè, quod commeatus, &
 impedimenta in ipso pago Inca, vbi & exercitus, constiterant. Quare per medios fore
 hostes

hostes pagum petiit, non amplius quàm quadraginta comitantibus equitibus, tam benè instructo agmine, vt ne aggredi eos Sarraceni auti fuerint: tamen si audaciæ potius, quàm fortitudini fuerit Regi datum, cum tam paucis, per medios, atque tam multos hostes progredi: quos nihilominus tamen, cognita eorum timiditate, atque armamentorū inopia, oppugnasset Rex illico, si in aperto & campestri loco fuissent. verum ea erat asperitas montium, adeoque munita natura loca, vbi se hostis continebat, nouis vt contra eos machinationibus esset vtēdum, quas in vrbe meditaretur. Itaque tunc Incam peruenit, vbi reuersus est cum exercitu, deferens secum comeatum & impedimenta pagi. Eo tempore Vgo Follalcherius Magister equitum ordinis Hospitalium irremi in vrbem appulit, quindecim comitatus equitibus sui ordinis. Hunc Rex excepit benignissimè; eo affecta fuerat diuisio, vixque reliqua esset portio; nihilominus sua quoque Hospitalariis equitibus triginta, saluis aliorum portionibus, pars contigerit, perinde ac Templariis paulo ante fuerat concessa. Hæc autem portio magni fuit habita ab Hospitalariis, qui tamen si Templariis præmio à Rege donati fuerint, permisit etiã eisdem antiquum portus nauale, vbi domos sibi illi, atque Xenodochium ædificarent. Cæterum ciuitatis, atq; totius oræ maritimæ compositis, ac sedatis rebus, mōtanarum cura Regem maxime angebat; quod hæc impedimento ei essent, ne in continentem illic remearet; tot ipsum, eiusque præsentiam deposcentibus Catalonia, Aragoniæque negociis, quæ minimè nisi præsentē ipso non victis dolebat; ideoque moræ impatiens, iunctis copiis, duce Nunnio, vna cum Episcopo Barcinonensi, atq; Simenio Vrræ, & promagistro equitum, eiusque equitibus Hospitalariis, Incam oppidum reuenerunt, vbi se Sarraceni continebant. Indeque excelsum conscendentes collem Dartanz, ab exploratoribus didicerunt, Sarracenos in intimas quasdam maiorum montium speluncas sese abdidisse, in eam potissimum, quæ extrinsecus omnium asperrima, eminentissimaque, intus verò mirè profunda & capacissima erat; per plures siquidem concameratas cauernas continebat: in quibus con-

30 sistentes facilè se à quouis saxorum ictu defendebant; faciliusque ad se descendere conantes, in ipso ingressu interimebant: quin etiam rursus rupem ascendentes, per secreta quoque foramina frequenti sagittarum coniectione configebant. Itaque rupem obsidente exercitu, vt primum milites, qui vix bini, aut terni admittebantur, sese latentibus in conspectum dabant, tam sagittis per foramina confixi, quàm lapidibus ab alto obruti, decidebant. Quo in conflictu, cum dies aliquot exercitus magno suo damno contriuisset, ac nihil profecisset, statim illorum tuguria, quæ pro foraminibus locata habebant, incendere statuerunt. de quo maxime dolentes illi, atque cum infestatione fumigum situ & squallore ex reclusionē, male habentes, de deditiōe egerunt; ea conditione & pacto, vt si intra octo dies socii montani minime subsidio eis essent, se dederent.

40 Interim proceres, dimissa ibi parte exercitus, cum altera per montes excurrentes, vt subsidia, si qua obsessis venirent, interciperent, prædas non paucas faciebāt: maximè verò Petrus Massa Dux clarissimus, qui aliam similem rupem arte & vi cepit, quingentis in ea captis, & ad Regem adductis Sarracenis. Tandem elapso deditiōis die, nullo occurrente subsidio, spelunca in Regis potestatem venit: è qua prodire mille quingenti Sarraceni, qui se Regi ad pedes prouoluētes, obtulerunt bouum x. ouium verò xxx. millia. Tanta enim est insulæ feracitas & vbertas, vt in ei⁹ quasi angulo teneri ac pasci illa potuerint. Qua præda capta, Rex cum exercitu reuersus, vrbe ouas intrauit: vbi conuocato cōsilio, de Insulæ Sarracenis fuit actū. Consultius nè esset illos in continentē transferre, ne magna cum esset eorum multitudo, aduentantibus Afris, conspirationē facerēt, atq; Christiano-

50 norum Resp. detrimentum caperet? An potius manere eos fieret vtilius, vt essent, quibus Christiani vterentur vt seruis ad excolendum agrum, & alias nauandum operas; ne ob paucitatem colonorum terra quoque cultione vacans syluesceret, ac redigeretur in solitudinem. In quam partem ferè omnes incubuerunt: maximè verò qui prædiis, atque oppidis à Rege in Insula donati fuere, sicq; relinquendos esse pronuntiarunt. Quæ sententia non multo post, consecuta illorum rebellionē, visa fuit perniciosior. Hoc tempore, Rodericus Liciana in Insulam venit, triginta secū cataphractos, ac duas cohortes adducens; Athone quoque Focio, & Blasco Massa Aragonensibus sequentibus; qui etiam cum altera manu militum nauigantes, tempestate coacti sunt in continentem remeare, ac Tarraconē appellare. Itaq; rerum potitus Rex, cōpositis nonnullis querelis: de diuisioni-

bus agrorum, deque areis ad ædificandas in vrbe domos magis opportunis egit. Qua in re, liberalissimè, sed magna quidè cum arte & prudentia se gessit, vt nimis, petulantissimisq; multorum efflagitationib. occurreret. Denum custodia & munitione totius oræ maritimæ optimè dispositis, in Cataloniam decimoquarto mèse, ex quo ab eius ora cum classe soluerat, atque Insulæ oppugnationem inierat, remigare statuit. Quamobrem Bernardum Sentaugenianum nobilissimum, fidissimumque Catalanum, totius Insulæ præfectum reliquit; eique mandauit, vt expeditionem in Insulam minorem, & alias adiacentes pararet; quas ipse breui reueniens, diuino concedente numine, oppugnare decreuerat. Cui etiam præfecto præter Torrelanum oppidum, quod ei ex diuisione obtigerat, nonnulla alia coniuncta oppida, dum viueret, concessa fuere. Prouidit etiam Rex, ne arma, equi, & tormenta bellica, quæ ad propugnationem Insulæ necessaria essent, alio asportarentur. Non enim minor eum premebat sollicitudo & cura tuendæ Insulæ, quàm pressit debellandæ. Nam præterquam quod capta illa, opulentissimum ditio-¹⁰ nis suæ Regnum adiecit: visus est etiam superioribus Hispaniarum Regibus longius latiusque præcurrisse, vt qui Baleares præstantissimas Iberici maris Insulas omnium primus expugnauerit: ac neq; minorem inde laudem assecutus fuerit, quàm sibi meruisse amplissimam, celeberrimãq; omni ex parte arbitra us est Q. Cecilius Metellus Consul Romanus, qui eiusmodi Insulas Romano Imperio subiiciens, reportatam inde victoriam, ob quam triumpho donatus est, tanti habuit, vt à deuictis Balearibus, Balearicus cognomi-²⁰ nari studuerit. Quale profecto cognomentum, hoc ipso potius Iacobo deberi constat, quòd eas non modò ceperit, sed captas cum conseruauerit, tum Mahometana extirpata inde impietate, ad verum Dei cultum traduxerit. Quem planè religionis cultum Baleares adè piè, continenterque obseruarunt, vt ab eo tempore nulla in eos Christianæ defectionis labes inciderit, nullum fidei factum fuerit naufragium. Sed vt sunt optimo, atque excellenti ingenio præditi; ita neque à vera vnquam religione descuerunt. Vnde fit; vt in ipsos Christianæ fidei hostes Mahometanos, nulli sint Balearibus truci-³⁰ culentiores: vti deprehendere est ex continuis pugnis, quas cum Africanis piratis agunt. Qua sanè armorum exercitatione, gens bellicosa admodum, rigida, atque vltionis percupidà euasit. Nam licèt in communes hostes ad defendendam patriam nulli sint illis concordiores; tamen in se ipsos, nulli quandoque feriores, neque acerbiores. Si quidem præbili, qua redundant, facilè in subita iurgia, mutuasque rixas erumpunt, ac subinde odia exoptatè vindictæ, in quam natura propendent, recondunt: eamq; vel hoc solo nomine ipsis innatam esse ferunt; quòd cum sit insitum animalib. vltionè appetere, ipsamq; potius dentibus, qui propiores sunt cordi, vbi irarum ardor existit, quàm vel manu, vel armis conficere (diducto enim ore, atque exertis dētibus illam significamus.) Sic etiam Baleares olim, vltionis gratia, inter alias pugnandi artes, canes (molossos dicunt) alebant ferocissimos, atque in homines plus quàm in feras sæuientes; nempe vt ipsorum den-⁴⁰ tibus dilaceratis hostibus, vindictæ sitim explerent. Nam constat hanc ipsam tam effera- tam canum aggressionem, atque fundarum etiam vsum, quo in iaciendis ac librandis lapidibus tantopere Baleares præstant; non tam in priuatos, ac domesticos hostes, quàm in piratas frequentissimè depraedantes Insulam, captiuosq; ducentes Insulanos, à maioribus inductam fuisse. Nemo enim egrediebatur foras, qui non secum gestaret fundam, sociumque canem vocaret; vt si obuium piratam iaculatis funda lapidibus fugare non posset, incitato cane, aut dilaceraret, aut remoraretur, donec sese in tuta loca reciperet. Vnde non abs re Græci, auctore Aristotele, has insulas *γυμνασιας* vocarunt, quasi exerci-⁵⁰ tatorias, propter crebras, vt dictum est, pugnas, quibus incolæ cum piratis sese continenter exercebant. nam ob feracitatem, multarumque rerum vbertatem, frequentibus direptionibus subiectæ erant. Quamquam magis adducor, vt credam, ab eisdem Græcis dictas fuisse proprio nomine Baleares. Cerniorum lingua, quasi exsulares. nam exsules Cernii appellant balaros, Pausania auctore, quòd in eas relegarentur à Romanis, aut ab Hispanis, qui ob delicta exilio multarentur: sique vt perditii ac desides laborem agriculturæ fugientes, cum ex venatione viuerent, ac sine late essent, sua, se, atque Insulas, tum feritate, tum funda & canibus à piratis defendebant. Qui & mulierosi, eodem auctore, vsquè adeo erant, vt si ex pacto daretur commercium cum piratis, nihil aliud ab eis, præterquam mulieres mercarentur, aut cælo, aut situ terræ, seu pinguis ferinæ, porcine-⁶⁰ ve carnis esu, quo abundant, Venerem excitante. Fuere igitur hæ Insulæ multis ante Iacobum annis, dum à sarracenis tenebantur, non solum à Barcinonensibus Comitibus, sed à Pisanis, ac etiam à piratis Normanis, ab occidentali Gallia, per Herculeum fretum, in nostrum mare illabentibus, sepe quidem magna ex parte vastatæ: verum capte peni-⁷⁰ tus à

tus à nemine vnquam præterquam à Iacobo, qui non modò debellauit eas; sed suis quoque posteris perpetuò possidendas reliquit. Tandem Insulæ negotiis compositis, præter ea, quæ ad instituendam ibi religionem, & diuinum inducendum cultum, atque Mahometanum prorsus propulsandum pertinerent (hæc enim quoniã cum Episcopo Barcinonensi, & aliis, in continenti pertractanda erant, eousque peragenda distulit) è portu soluens, secundo vento post diem tertium, portum non longè ab ostio Iberi tenuit. Verum tempestate subito exorta, non mari Tarraconem, sed terrestri via cœnobium Populetanum adiit, vt gratias Virgini & mari sanctissimæ immortales ageret, eique supplicationes per vniuersa Regna sua, ob tam felicem rerum euentum, decerneret. Conuocatis igitur Episcopo Barcinonensi, & aliis Antistitibus; de constituendo Ecclesiæ Balearicæ Episcopo, deque idoneo illius Antistite eligendo protinus, est actum. Quibus obiecit Barcinonensis Ecclesiæ Antistes, eiusque Canonicorum Collegium, Balearicâ Ecclesiam ad se, suamque ditionem, seu diœcesim pertinere, ex eo quòd olim quidam Balearium Rex Sarracenus, Dianii quoque dominus, illam Barcinonensi Ecclesiæ concesserat: idque, consentientibus Comite Barcinonensi, & Archiepiscopo Tarraconensi, Sedes Apostolica confirmauerat. Veruntamen perspecta Insulæ maioris magnitudine; ac etiam ciuitatis frequentia & amplitudine, necesse videbatur, vt proprium ac præsentem haberet illa Antistitem & Pastorem animarum, qui Sarracenos Insulæ ab impia secta ad veram Christi religionem traducendos, sua cum aspectabili Pontificia præsentia recrearet; tum doctrina, & exemplo vitæ illorum animos informaret; ad idque idoneos verbi Dei ministros aleret, atque toti etiam Ecclesiastico ordini præesset: ne proprii pastoris absentia, illius Christianus grex dilaberetur, atque Tartareis lupis denudò præda fieret. maximè verò Rege Ecclesiam amplissimis censibus, ac decimis locupletante, atque pinguibus decorante sacerdotiis. Iccirò Abbatum cœnobiorum Populetani, & Sanctarum crucium, ordinis vniusmodi, quos Rex arbitros constituerat, sententia fuit, vt Apostolicæ Sedis decreto, Episcopatus in Insula constitueretur, eique Ecclesiæ proprius Pontifex præficeretur: cuius prima electio ad Regem spectaret; sequentium verò, perpetuò ad Episcopum & Canonicos Barcinonenses: modò tamen de gremio eiusdem collegii illa fieret: aut nullo ibi inuento idoneo, de Balearico eligeretur dignior: idemque seruaretur ordo in Ecclesiis minoris Insulæ & Ebusi, si contingeret aliquam erigi in Episcopatum. Adhæc literis suis Rex mandauit præfecto Insulæ, vt quamprimum Templum maximum in vrbe; in aliis autem oppidis permultas ædes sacras; atq; in pagis sacella, Regiis sumptibus ædificare curaret. Quibus peractis, Rex è Populetano cœnobio proficiscens, Ilerdamque præteriens, in Aragoniam peruenit, vbi maximo applausu ab omnibus Aragonensibus, sed à Cæsarangustanis potissimum cum triumpho exceptus fuit.

40 BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA

ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER VIII.

50 **B**ALEARIVM Maiore, eiusque vrbe expugnatis, Iacobi nomen, gestarumque ab eo rerum longè lateque peruagata fama, eousque increbuerit; vt quò magis sarracenis Regibus odio ille, atque terrori esse cœpit; eò quidem gloriosius à Christianis Principibus, non in amicitia modo & auxiliū; sed in adoptiua vocari meruerit. Nã & Tunetanus Rex, Afrorum potentissimus, bellum toties ad recuperandâ Insulâ indictum, inferre nunquã est ausus; & Romanus Põtifex, ac vniuersa ferè Italia, à Federico Imperatore, vt mox dicemus, oppressa, eius auxilium, præsidiumque implorauit; & Sanctius Nauarræ quoque Rex eundem, adoptandi gratia, ad se vitro accersiuit: vt vno simul tempore Iacobus, & triumphum ex sarracenis: & beneuolentiam à Christianis, & gloriam denique ex omnibus reportarit. Verùm de adoptione in primis, quibus de causis à Sanctio procurata ea fuerit, quemque exitum habuerit, dicamus. Siquidem Sanctius, quo omnium superiorum Regum Nauarra nullum me-

liorem habuerat: vt qui ob singularem in bello constantiam fortissimi cognomentum meruerat: post illud Idubedense prælium cum farracenis habitum, cui, vt primo libro ostendimus, vna ipse cum Castellæ & Aragoniæ Regibus victor interfuit, sese in Nauarram recipiens, tam pingui & obæso fuit corpore, atque ob podagræ morbum, quo miserè laborabat, debili ac effæto; vt vix se loco dimouere posset; sed perpetuò in lecto iacere necesse esset. Hunc igitur senem orbem, totque impeditum morbis Castellæ Rex, non aperto, sed occulto bello infestabat: ad idque inferendum, Didacum Lopezium Pharensem, dominum Vizcaiz quæ maritimos Cantabros continet, sollicitabat; ipsoque adiutore Didacus Nauarrensem agrum depopulabatur: & in eodem castella quædam diripuerat. Vnde Sanctius cum neutri valeret resistere, atque honestas quas offerebat condiciones pacis ambo repudiarent; cum Aragoniæ Rege pacisci, eiusque ope ab vtroque hoste sese defendere curauit. Cumq; Tudelæ ageret, quæ Regni vrbs est munita satis & peramœna, & quæ Iberoamne alluitur, atque in confiniis Aragoniæ, non longè à Cauno permagno monte posita est, legatos misit ad Iacobum Cæsaraugustam, quò tum is è Balearico bello venerat: cui significarent, se velle cum eo inire societatem, & pactiones facere quàm commodissimas. Quo audito, atque de impedimento & morbis Sanctii factus certior Iacobus, ad eundem ire statuit: adductis secum primariis Aragoniæ proceribus, Athone Focio Regiæ aulae præfecto, Roderico Liciana, Guillermo Moncada, & Petro Perezio Iustitiæ Aragonum præfecto, Blasco item Massa, non Alagone, quo agnomine deprauiata fuit historia Regis, cum is Blascus Alagotum abesset, ac cum Abuzethio Rege, vt diximus, in Valentinum Regnum esset profectus. Itaque Tudelam veniens, a Sanctio tot præpedito malis, neque extra, neque intra ciuitatem decenter excipi potuit: cum eum Iacobus in ipsomet cubiculo iacentem inuiserit. Sequenti verò die, cum ad eum Iacobus reuerteretur, Sanctius amoris, summæque beneuolentiæ magnitudinem, eiusque visendi cupiditatem, potiores causas, cur illum accersierit, esse prætexuit; quas felicissimus eius rerum successus, quo ceteros Hispaniæ Reges virtute & fama adæquarat, mirè augebant: ac vel maximè ob cognationem & propinquitatem, quæ inter ipsos tanta intercedebar, vt quocum arctiori affinitatis vinculo astringeretur esset ferè nullus, vno excepto Tibaldo ipsius ex sorore nepote: tametsi is ob ingrati animi vitium, atque multorum acceptorum beneficiorum contemptum, in causâ fuerat, vt de expellendo illo ab spe Regni, deque ipso potius ad eam vocando, cum Senatu & populo Nauarrensi egerit, quodque inuenerit nulla alia id posse via confici stabilius, quam mutua inter eos adoptione, cum mutuo quoque iure ad successionem Regnorum: posseque ipsum meliore quam se conditione ascisci ad illam: vt qui cum senex valde esset, annos iam natus septuaginta octo, iuueni, qui vix vigesimum quintum attingebat, nequaquam fieri posset superstes. Quæ audiens Iacobus, quod eam de se concepisset opinionem & beneuolentiam, ingentes ei gratias egit: seque daturum operam, vt in amore, omnique grati animi officio responderet; significauit. De oblato verò adoptionis iure, cum suis breui se acturum, ac deliberaturum respondit. Quibus conuocatis, quæ secum Rex communicasset aperuit; fuitque multus subinde, atque varius de proposita adoptione inter eos sermo. Nam etsi Iacobo valde expediebat adoptari se, ad stabiliendum ius olim à maioribus suis ad Regnum Nauarræ acquisitum; tamen adoptare ipse Regem nequaquam poterat, Alfonso filio vnico superstitite, atque salutato Principe à proceribus, Ciuitatibus, & oppidis totius Regni Aragonum; ac etiam ab Ilerdensibus. Esse præterea monstri simile, octuagenarium propè senem à iuueni adoptari, & periniquum, excluso legitimo hærede, alium vocari ad Regni successionem. Hæc cum inter se egissent, & tanquam rationi minimè consentanea, dubia reliquissent; ea vtcunque Sanctio rerulerunt per Blascum, Athonem Focium, & Rodericum Licianam. Quæ intelligens Sanctius, atque cum suis consiliariis, & Nauarræ primatibus communicans; tandem, cum nō tam adoptari, quàm iuuari à Iacobo curaret, in ea semper sententiâ fuit, vt pacta fierent, tametsi per adoptionem nullum sibi ius esset ad successionem, nisi Iacobo & Alfonso sine liberis decedentibus. Vt primum igitur Nauarrensiū decreta Iacobo fuere renuntiata, ad eò sibi illa vtilia & honorifica esse inuenit, atq; Aragoniæ Regno profutura, vt approbantibus proceribus, modò successionem potiretur; & Regi subsidio ac defensionem futurum; & quæcunque de his pacta & condiciones fierent, diligentissimè se præstiturum promiserit. Alter ergo alterum adoptauit: præsentem verò vtriusq; Regni proceres, & ciuitatum procuratores fuerunt: qui magno consensu, omnia sese firma, rata, ac perpetua habituros iure iurando affirmarunt. Quæ adoptio à Regibus stipulata, atque diplomate signo Regio munito cōsignata,

gnata, non contemnenda quidem fuit Regibus Aragoniis: propterea quod per eam non minimum ius fuerit ipsis ad Nauarræ Regnum acquisitum. Quid enim sibi voluit adoptio, quid à Rege, eiusque Regni proceribus iuramento confirmata pactio, quam obeunti Regi Iacobum successorem relinqui? Quæ pactio Hispano conscripta sermone, de verbo ad verbum refertur à Hieronymo Surita lib. 3. de Annalibus Regum Aragoniæ. Cæterum adoptiuorum obsignatis tabulis, de bello ad propulsandum hostem est actum: de quo multa Reges, eorumque vtrinque proceres pertractarunt: ipse in primis Sanctius egregiè de his, quæ facienda essent differebat, innitens tum optimo iuri suo, tum societati Iacobi, qua sperabat, se posse, iunctis vtriusque Regni viribus, non modò tueri sua, sed hostem Regem in amittendi sui Regni discrimen adducere. Quibus assentiens Iacobus, se præstò esse, ac certa die cum duobus equitum millibus venturum obtulit; modò Nauarrenses cum mille equitibus aessent. Id se illi facturos promptissimè sponderunt: tamen neque modum, neque ordinem, quo hæc fierent vllum adhibuerunt: propterea quod Rex non tantum podagra, sed multa etiam in dando chiragra, quod aiunt, laboraret: fama que erat, magnam incommodorum bello acceptorum partem ex auaritia illi fuisse natam. Vnde vel ob vtrumque morbum, vel potius quòd pœnituisset iam ipsum, priuasse Regno Tibaldum, repente conuerso studio, non solum frigidè, languideque, sed cum stomacho, ad ea, quæ à Iacobo in rem bellicam agitabantur, respondebat. Nihilominus tamen Iacobus in his sapienter conuiuens pacto ad hæsit, quo conuenerat, vt ipse ad proximum diem festum Paschæ Resurrectionis Dominicæ, cum equitibus leuis armaturæ mille; & ad diem festum sancti Michaelis mensis Septembris consequentis, cum aliis mille, in fines Nauarræ conueniret: si tamen Rex sub id temporis mille quoque equites paratos haberet. Denique cum placuisset iterum ipso die Paschæ conuenire Tudelæ; seque secundo videre, de discessione egit; atque dum hanc parat, à Rege petiit dari sibi mutuò victoriarum centum millia: quæ dedit Sanctius; oppositis ei nomini & pecuniæ, quasi hypothecis, à Iacobo quatuor Aragoniæ oppidis, quorum nomina sunt, Herrera, Pinnarotunda, Ferrelio, & Faxina, in ipsis confiniis Aragoniæ sitis. Mutuò igitur accepta pecunia, Iacobus illico non in suam illam, sed in Sanctii vsum impendit. Nam conductas à se antea cohortes misit, vt præsidio essent oppidis Nauarræ, in quæ Lopezius irrumpebat. Itaque Iacobus rebus sic confectis, Tudela Cæsaraugustam venit. Quo tempore graues sparsi fuerant rumores de maximo belli apparatu Tunetani Regis, & expeditione ad expugnandas Baleares: argumento esse, naues quasdam Ligurum, atque Pisanorum ab eo in Hipponensi portu occupatas. cuius rei fama confirmata fuit literis Santaugeniani maioris Insulæ præfecti, quibus actuariolo missis, Iacobum de ea re certiore faciebat. Quo nuntio, Iacobus protinus Tarraconem profectus est, vbi conuentus agi curauit, vocatis Aragonensibus simul & Catalanis, iis præcipuè, qui equestribus stipendiis potiebantur: potissimum qui in Insula prædiis atque oppidis donati fuerant, vt constituta die in portum Salonium conuenirēt, è quo, exercitu congregato, ac Rege duce, irent in Insulam subsidio. Ea quippe ipse præsentia, & manu, quibus Insulam expugnauerat, eripueratque ab impiis Sarracenis, contra eosdem tueri decreuerat. Dum hæc in portu aguntur, venit ad Regem, ab eoque fuit regiè, honorificentissimeque exceptus Petrus Portugalensis, quem Rex antea, vt diximus, cognationis gratia, oppidis aliquot in Tarraconensi campo donauerat. Necnò illius vxor Aurembaxis nuper sine liberis decedens vniuersorum hæredem, atq; Vrgelitanum Comitatus dominum pleno iure, testamento reliquerat. Hunc ergo Rex cupiens amplissimis, atque Regiis bonis cumulare; simulque Regiam Cataloniae ditionem sibi posterisq; suis amplificare, quæ cōmodissima vtriq; essent, sapientissime commeditatus fuit. Nā vt eundē Vrgelitanum Comitatum omnium Cataloniae, & vbertate agri, & bellica gentis laude primum, Regno adiungeret, veniretque in eius possessionem antequam Pontius Cabrera, obeunte Petro, illum repeteret, Baleares Insulas Petro tradere decreuit. Cui rei annuit Petrus, vt Regi potius morem gereret, quàm vt mediterraneam cum maritima stationem commutare vellet: atque ita conuenit inter eos, vt translato in Regem Comitatus iure omni, quod Petro ex testamento competeret, Regnum Balearicum Petrus, & Insularum adiunctarum dominatum, dum viueret, more Barcinonensium, acciperet: retenta tamen Almudeua arce vrbs, cum oppidis & arcibus Oloronis, & Pollentiæ: vtque in reliqua Insulæ munita loca Rex, cum opus esset; admitteretur; ac quos amicos haberet, eosdem Petrus agnosceret. Demum vt mortuo Petro, eius hæredes tertiam partem tantummodo Insularum, eodem beneficiario iure, à Rege, & successoribus acciperent. Quæ sanè pactione Petrus,

presentibus eodem Petro Perezio, & plerisque aliis vtriusque Regni proceribus, iurando se obseruatum promisit. Id igitur iuris habuit Petrus Portugalensis ad Insulas Baleares; ut fictum, ac inane sit, quod à quodam antiquo historico refertur, Petrum scilicet, proprio Marte expugnasse illas; cum exul ipse, neque opibus, neque re valeret; ac nisi à Iacobo exceptus, & locupletatus fuisset, minime in eum rerum statum peruenisset. neque enim tam iners alioqui, atque ignauus homo, tam arduam expugnationem suscepisset vnquam. Nam à Rege sollicitatus, ut se illico nauigationi ad defendendas suas Insulas accingeret, in eaque expeditione, classis præfectus fieret, vltimus procerum accessit; quatuor tantummodo comitantibus equitibus, cum iam Rex nauem conscendisset, in quam ille fuit exceptus: cognatione quidem Regi propinquus, sed magnanimitate impar, virtute longè inferior. Itaque in portum trecenti numero conuenere equites selectissimi, cum nouem cohortibus; commeatus verò, rei que frumentariæ, & armamentorum magna quoque fuit comparata copia. Quibus omnibus in naues impositis, dum idonea ad nauigandum tēpestas expectatur, Alpargus Tarraconēsis Pontifex, & Guillelmus Ceruera monachus Populeranus, Regem vehementer rogauerunt, ne se tunc nauigationi daret: non enim esse toties periclitandam fortunam, ac neque cum tam potenti Tūnetano Rege, tam paucis copiis confligendum: fatius sanè fore, si Nunnium ducē bellicosissimum, atque omnium experientissimum, cum exercitu eò mitteret ad urbem defendendam, quoad ipse maioribus coactis copiis, subsidio iret in Insulam. Sed nihil profecerunt: quin potius, se illis, eorumque piis sacrificiis valde commendans, vela dedit, atque secundo vento, triduo ad Insulam appellens, Sollarium portum tenuit, indeque celeriter urbem est ingressus: ad quam etiam post triduum reliqua classis appulsa fuit. Quo subito aduentu Regis Insulani vehementer excitati fuere, & ad defensionem Insulæ mire parati inuenti. sed vix quindecim exactis diebus, nuntius allatus est, Tūnetanum Regem, neque armatum esse, neque eo anno expeditionem Balearicam suscepturum. Hæc enim per exploratores, quos Iacobus veniens in Insulam, Tūnetum miserat, patefacta sunt. Vnde ab ea liberatus cura, bellum denuò redintegravit contra tria Sarracenorum millia, qui expedito agmine, occupatis arcibus Pollentia, Santuerii, & Oloronis, sese viriliter defendebāt. Cuius conspirationis caput erat strenuus quidam Sarracenus nomine Xuarpius, qui ut primùm Regem cum exercitu aduētare intellexit, noluit, qua soliti alii fuerant pertinacia, Regis iracundiam in se irritare; sed illico sub honestis conditionibus in potestatem Regis cum suis deuenit, eique occupatas arces tradidit. Quibus recuperatis, atque Xuarpii liberalitate Rex ductus, eidem, aliisque quatuor decurionibus eiusdem generis & cognationis, prædia, & honores in Insula diuisit. Præter hos, alia quoque duo millia conspiratorum fuere, qui se Regi dedere noluerunt, atque asperrima montium culmina occuparunt. Quos Rex interim neglexit: ne tam grauibus eum alio vocantibus negotiis, tempus in debellandis fugitiuis contereret: maximè verò tot iam Christianis Insulam incolentibus, qui facile possent nouas res molientibus occurrere, atque proteruos compescere. Urgebat enim Regem constituta dies Paschæ, qua Tudelæ Regem Nauarræ, se conuenturum promiserat: sed cum elapsa esset, ægrè subinde illum traditatem laturum sciebat: ac, ut ingenium est Nauarrensi, subitum, suspiciosum, suisque deditū Regibus hac sola moræ occasione capta, à pactis eos discessuros credebat. Sunt enim Nauarræses, & eorum propinqui Vizcaini (vtrosque Plinius Cantabros appellat, atque in angulo Hispaniæ septentriones versus constituit) non modo in communibus ac frequentibus præliis; sed in singularibus concertationibus, valentes, industrii, ac perpugnaces; ab insita genti natura vi, non à Gotthis Hispaniæ, ut quidam suspicantur, enata: cum & multis sæculis virtutis fama Cantabri illos antecesserint. Siquidem Augusti tempore, Horatius Poeta Cantabros bellicosos vocat: fateturque idem Augustus in Suetonio, nullum sibi fuisse bellum Cantabrico periculolius, neque difficilius. Quos etiam constat esse inter se coniunctissimos, & in tuenda patria constantissimos: quin & ingenio pares: adeoque vnus ferè semper moribus viuentes, ut ægre externos inducant: & quorum lingua à primo ipsorum terræ cultu cœpisse creditur, ac neque à Gotthis, neque à Romanis fluxisse. Nam & à sermone cæteris Hispanis familiari ac vsitato, qui è Romano manauit, longissime ea distat: & tam obscura, atque à communi eloquio remota est, ut neque Romano efferri ore, neque commodè, auctore Mela, conscribi possit. Suntque in colloquendo adeò verborum, præsertim priorum, inopes, ut sæpe quidem, aut inepta uti periphrafi, aut in medio sermonis obmutescere cogantur. atque hinc est, ut cum incidit eis sermo cum alienigenis, subito inopia vocum iratiores fiant, præque iracundia, linguæ tarditatē, impetu corporis atque

atque celeritate manuum compensent : perinde vt faciunt præclari rerum scriptores, qui mentem ac sensa sua , quo minus celeriter explicare lingua possunt; eo felicius per manus quidem orationis fluxum stillantes , literis illa grauissimè consignare solent. Ita quippe Nauarri continuis olim , tum Romanorum , tum Sarracenorum præliis assueti, breuitateque ac inopia sermonis repressi, fortiores, atque in bellum propensiores semper fuerunt. Quo fit, vt fidelitate, cui proprium est silentium, ii valde præstent; ideoque à loquacibus, tanquam fallacibus, caueant summopere, neque quid ipsi comminiscantur, attendant: ac quoniam eorum incorruptus est animus, tâta ipsis inest ingenuitatis ratio & opinio; vt mortè citius quàm vt à suis degenerent , cum vita commutèt.

10 Sed quanquam eorum Regnum non admodum latum est, plusque robore, quàm numero vincunt; adeò tamen res maximas totque præclara domi forisque facinora ediderunt; deque deuictis toties hostibus amplissimè triumpharunt ; vt non in postremis quidem illud collocandum sit , quòd proprias ipsi sedes, montanas saltem; tam strenuè tutati sunt, vt ab eis nunquam depulsi fuerint. Hæc igitur secum meditatus Iacobus, de- que Nauarrorum facultatibus , & constantia Regis , nonnihil dubitans, profectio- nem suam ad eos maturabat. Quamobrem pacatis Insulæ rebus, auctisque præsi- diis, Petrum Massam nobilissimum eius alumnum, quem dominum sancti Gaireni fecerat, præfectum reliquit. vt enim domos in vrbe, atque prædia in suburbiiis militibus : sic & proceribus Rex in Insula ditiones, ac Principatus diuiserat. Quinetiam Sentaugenia-

20 num strenuum virum Catalanum Petro præfecturæ consortem dedit ; simulque v- trisque iniunxit, vt bellum in minorem Insulam appararent, breui ad illud confici- endum rediturus ipse. Tribus ergo triremibus ab Insula profectus, tertio die Tarra- conem appulit, inde Casaragustam peruenit : vbi nonnullis grauibus Regni negoti- is expeditis, vt primùm intellexit Sanctium Tudelæ adhuc esse, ad eum venit. Cui occurrit in itinere Petrus Simenius Valterra nobilissimus Nauarrus, Iacobo antea notus, significans Sanctium esse grauiter affectum in eum ; propterea quod ad constitutam diem Paschæ minimè cum equitata venisset. Quo magis Iacobus Re- gem alloqui cupiens, ad eum ingressus, honestas moræ suæ causas, quantoque peri- culo Insulam præsentia sua eripuerit, exposuit; seque moram, quam fecisset, bene

30 compensaturum dixit, additis ducentis equitibus, præter eos, quos antea in subsidium belli promiserat: iamq; se esse promptum ad exequenda pacta; modò equites mille, quos Rex fuerat pollicitus, præstò essent. Nam iunctis vtriusque copiis, statim se, cum ex- exercitu periturum Castellam, eiusque Regem à vastatione Nauarrensis agri cum prohi- biturum, tum ad pugnam prouocaturum affirmauit. Hæc dicens, ac Regem fatigari quodammodo agnoscens, paullulum secessit foras, vbi strenuum quendam militem mœstum, ac meditabundum, pro foribus agentem, interrogauit, quænam ipsum negotia aulica à bello distraxissent? aut quoniam ab exercitu dimissus venisset? Venio, inquit miles, missus à duce cohortium, quæ sunt in præsidio Regni, vt Regi significem, offerri occasionem ad confligendum cù Lopezio, & Castellanis, ac peruincendum; modo sibi

40 submittantur ducenti leuis armaturæ equites : sed ecce quartus est dies ex quo veni, ne- que tamen permillum mihi fuit ad Regem intromitti. Tum Iacobus vehementer com- motus, vnà cum milite ad Regem iterum intrauit, & conquestus est, quòd tam idoneam ad profligandos hostes occasionem nactus amitteret. Verum, si quatuordecim tan- tum dierum cibaria suggereret, se illuc protinus cum suo exercitu conuolaturum. At ve- ro Sanctius, aut languore & morbo obtorpescens, aut Tibaldi, qui iam in eius gratiam re- dierat, causa motus, eam Iacobi orationem iniucundam sibi esse significauit, & grauem. Quare cum intellexisset Iacobus Sanctium neque suis rebus consulere, neq; sibi vlli vsui futurum esse: paratum se ad omnia, quæ promiserit Sanctio præstanda ostendit: indeque se ad reprimendos Valentini Regis imperus, atque continuas excursions in Catalonia,

50 & Aragoniæ fines, totum conuertere decreuit. Quamobrem Tudela abiens, Thaustrum venit, vbi intellexit Sarracenos, qui conspirant in Insula, seque in montana loca rece- perant, multis licèt lacessiti, atque fatigati præliis essent à Præfectis ; tamen asperitate montium, atque profunditate cauernarum confisos, sese adhuc pertinaciter cum ma- gno Christianorum damno & iactura defendere: tametsi nouissimè quidem, vastatis a- gris, quos in ipsis montium cacuminib. cultissimos, & fructuosissimos habebant, è spelun- cis compulsos exisse, tantaque oppressos fuisse fame, vt more pecudum solo herbarum pa- stu se ipsi alerent. Idcirco de ditione agentes dixerunt, libenter se Regi traditu- ros, modò ille præsens, pacta & conditiones approbaret. Qui rumor confirmatus fuit aduentu ipsorummet Præfectorum, qui de Sarracenorum deliberatione facti certiores,

triginta dierum pactis cum ipsis induciis, obsidibusque acceptis, non per legatos, neque per litteras, sed ipsimet Regem ad Insulam se pellecturos sperantes, duabus actuariis nauibus Barcinonem appulerunt, indeque admissis equis, Thaustium peruenerunt. Quos admiratus Rex, ac neque sine magna aliqua causa venisse ambos, & Insulam reliquisse suspicatus; posteaquā benigne excepit eos; magnanimitate quidē timorem superāte, percontatus est, Nunquid de Insula actum iam est? num mari, aut tota summersa est; aut à Sarracenis prorsus, vobis elapsis, occupata? Nauem gubernatores deseruistis? capta illa est. Cui occurrens Petrus, atque profluentem eius ex suspitione orationem interpellans, sic respondit. Noli quæso, mi Rex, & te fallaci amplius suspitione torquere; & nos honorifica, qua semper apud te fuimus, opinione priuare. Quin potius opinare de insula, nisi 10 salua ea tibi, & incolumis mansisset, ac nisi tanquam nauis in portu, & anchoris tuta esset, gubernatores ab eius gubernaculo, & transtris nunquam discessuros fuisse. Cum igitur in tuto sint omnia, rem tibi lætam, ac gloriofam, nobis autem honorificam, atque toti Insulæ commodissimam afferimus: quam tamen, ne vti ignotam negligas, vtque minus te dignam respuas, & occasionem prætermittas; eandem per nos ipsos tibi persuasuri accessimus. Scito namque reliquias Sarracenorum, quos ab Insula nuper proficiscens in montanis repressos potius, quam victos reliqueras, eousque malorum adactos fuisse, vt iterum vniuersam Insulam in summum discrimen adduxerint. Ex quo necesse fuit, iunctis copiis, bellum denuo illis inferre: quorum ad configendum copiam, cum nullam, ipsis sese intra speluncas abdentibus, habere possemus, vastatis eorum agris, quos in 20 summis montibus habebant cultissimos, atque pecoribus abactis, tandem eos ad agendum de deditioe compulimus: quam neque admisimus omnino, ne quid te non consulto statueremus; neque rursus detrectandam putauimus, ne tanquam desperati illi, quos timere licet, in nos ruerent. Sese enim pertinacissimè iureiurando obstrinxerunt, aut nulli se præterquam tibi ipsi præsentem dedituros, aut sin minus, mortem cum gloria magno nostro malo oppeturos. Proinde aut matura, atque hanc toties ad insulæ incendium reuiuiscentem scintillam extingue penitus; aut si cuncteris, te Insula intra paucos annos priuari posse puta: quando hinc Tuneranus Rex: illinc minor Insula cum adiacentibus, hisce confidentes sarracenorum reliquiis, sese ad recuperandam maiorem magna contentione comparabunt. Hæc à Petro relata, & à Santaugeniano confirmata 30 dicta, Regem ad proficiscendum tertio in Insulam vehementer inflammant. Ac protinus sumptis nonnullis cohortibus, quas ad expugnationem minoris Insulæ conscribi iusserat, Tarraconem venit, vt profectioem maturaret. Qui tamen futuris prudentissimè prospiciens, deque successione Regnorum cogitans, Alfonso filium vnicum, quem eius mater Leonora in Castella alebat, secundò suum instituit heredem, ac successorem ad Regna omnia tam Aragoniæ, quàm Balearium, post Petri Portugalensis obitū, ac etiam comitatus Barcinonensis, & Vrgelitani, quibus vniuersa ferè Catalonia comprehenditur; nec non Principatus Mompelleriensis, aliarumque ditionum, quas in posterum debellari contingeret: præcipiens proceribus ac ciuitatibus & oppidis omnibus, vt eum legitimum vniuersorum hæredem haberent, atque vt verum dominum colerent 40 & obseruarent. quo sine liberis decedente, Raimundum Berengarium patruelem suum, Prouinciæ comitem, eiusque filios successores constituebat. quibus de medio sublatis, Ferdinandum patrum, vt eius regnandi cupiditatem expleret, dum vita superesset (erat enim vt dictum est monachus, quamuis se nondum solemni religionis voto obstrinxerat) ad successionem vocauit. Post hunc verò eos hæredes instituit, qui essent regio sanguini coniunctiores. Adhæc de ingenua Alfonso educatione, atque institutione sollicitus, postquam eum Apostolicæ Sedi commendauit, Aspargo Archiepiscopo Tarraconensi, & successoribus, quin & Magistris equitum Templario, & Hospitali in suis Regnis agentibus, ac demum Guillermo Cerueræ monacho Populetano, educandum commisit. Ac insuper expressit, vt certo tempore maneret ille in oppido & arce Montionis, vbi 50 Rex olim custoditus fuerat, ac prima rudimenta à Monredonio felicissimè acceperat. Tandem voluit, huiusmodi successionem validam fore, si Leonora, & Castellæ Rex, penes quos erat Alfonso, eundem tutorum manibus liberè traderent: ac modo Alfonso pacificus, non vi, neque cum exterorum armata manu in possessionem irrueret. cuius successionis tabulæ ob signatæ fuere Tarracone, in præsentia eiusdem Tarraconensis Antistitis, Abbatis Populetani, & fratris Petri Cendræ sapientissimi, ac persancti viri, qui tum præerat cœnobio Dominicani ordinis Barcinone: quin & Guillermi Moncadæ, & aliorum vtriusque Regni procerum; magna quoque consecuta populorum acclamatiōe & applausu. Quibus ex Regis sententia peractis, protinus duabus triremibus, cum ali-

quorū actuariis ad exportandas cohortes in Insula mansuras, vnā cum proceribus ē
 portu soluens, secundo vento nauigauit; estque post triduum maiorem Insulam ingres-
 sus. Ac illico maximo in templo, quod exedificare iusserat, immensas Christo ac Virgi-
 ni gratias pro tam felici terra marique successu rerum agens, conuocato consilio pri-
 mariorum exercitus, Raimundi scilicet Serani Templarii, Petri Massæ, Assalidii,
 Gudalii, & Sentaugeniani, de oppugnatione Minoris Insulæ consilium iniit. In primis
 que auditis sententiis placuit, vt relictis in vrbe tyronibus, veterani duabus triremibus
 impositi in eam pergerent: in quam celeriter comœatu & armamentis muniti traiece-
 re. Est autem ea versus ortum Maiori opposita, distatque ab illa, Plinio, & Rege atte-
 stantibus, xxx. milliariibus; cuique ab occasu ē regione respondet portus parue vrbis, que
 Citadella appellatur, ac portui imminet, & amœnissima est, eiusque ager multis frequēs
 suburbiiis, multisque oleribus & arboribus confitus: & quamuis Marsilio Cosmographo,
 alendis pecoribus tantummodo, non ad rem frumentariam commodus sit; Tito ta-
 men Liuiō & experientia, ad ea omnia, quæ maior profert, inuentus est habilis & fœ-
 cundus. Præterea in media Insula excelsi sunt montes, humiliores tamen ac leniores
 iis, qui in Maiori, neque perinde latebrosi. In horum igitur præcelso arx erat Sanctague-
 thæ dicta, eminentissima cum latissimo prospectu in quamcunque Insulæ partem. Quæ
 etiam Balearico Regi inuisenti Insulam ad summam erat delicias. Adhæc quatuor portu-
 bus vniuersa illa distinguitur, Citadella, vt diximus, Serinao, Fornelio, & Magone, quo-
 rum hic est omnium capacissimus, tutissimus, & munitissimus: à Magone fratre Anni-
 balis Carthaginensium Duce sic vocatus. Nam insula ab ipsis Carthaginensibus, quib. est
 à Septentrione, culta & habitata fuit; extantque nunc vestigia nonnulla: nec desunt, qui
 scribant, natum in ea fuisse Annibalem. Vnde Mago, & Citadella, tanquam tutiora in-
 sulæ loca, in præsidio erant. Itaque veterani exercitus ad Insulam appellentes, portum
 Citadellæ, nullo impediēte tenuerunt; ac protinus in terram expositi, & Christianos
 se esse, & à Iacobo maioris insulæ Rege missos profitentes, cum præfecto, fidelibus vsū
 interpretibus, egerunt; vt quoniam eorum Rex à Iacobo victus & subactus fuit, eiusque
 ciuitas maioris Insulæ; ex eo quod liberè se dedere noluerat, capta & direpta, multaque
 mala miserabiliter passa esset; idcirco ipsi liberè in potestatem Regis benignissimi ve-
 nirent, alioqui passuri longè acerbiora. At iidem tempus sibi dari ad respondendum
 petentes, arcem ingrediuntur; ac dum de deditioe consultant, Rex qui in maiori substi-
 terat cum parte exercitus, in monte mari imminente, Caput Petræ dicto, atque in pro-
 spectu Citadellæ posito, tribus Aragonensibus proceribus comitatus, sub vespertinū cre-
 puscolum, hoc vsus est strategemate, quod ex voto etiā successit. Nam plures vno simul
 tempore faces toto sparsas monte accendi iussit: quæ procul inspectantibus, permagni a-
 licuius exercitus, siue splendentium castrorum speciem referebant. Ad quæ ora simul & o-
 culos Citadellani conuertentes; coniecerunt, nō aliud portendere ostentū illud, quàm
 Christianorū exercitum paratū ad ipsos aggrediendos, quum primum præsenferint ob-
 latis conditiones pacis minime fuisse ab ipsis acceptas, sed recusatam Insulæ deditioe.
 Vnde fracti animo, atque debilitati metu, protinus sese liberè Regi ac suis dedere sta-
 tuerunt. Quare vocatis Regiis ducibus, se eis cum Insula tradiderunt: hoc vnum de-
 precantes, liceret omnibus in Insula manere: seque propterea perpetuam Regis seruitu-
 tem subituros. Quo reddito responso, simulq; arce cum reliquis castellis à veteranis in
 potestatem redactis, atque à direptione protectis; frater germanus præfecti, aliique In-
 sulæ primates, actuariolo ad Regem perducti fuere; eique se, suo ritu, totius Insulæ nomi-
 ne, vt Regi ac domino subdiderunt. Hunc ergo in modum oppugnata Insula minor in
 potestatem Iacobi venit. Qua peruulgata deditioe atque benignitate Regis in ex-
 cipiendis deditiois intellecta, sarraceni maioris Insulæ, qui montana tenebant, non ex-
 pectata Regis præsentia, è cauernis exire atq; obuio cuique Christiano militi sese dare, ac
 veniam obnixè petere cœperunt. Ex quibus per plures perpetuæ seruituti mancipati
 sunt, ac in continentem transducti: alitis, Regis indulgentia, suburbia & pagi ad inhabi-
 tandum concessi: ad publicas verò operas, & onera Insulæ; alii quoque multi in seruitutē
 dati. Itaque confecto montanorum bello, duobus adhuc mensibus Rex in Insula fuit;
 mandauitque illius præfectis, vt eorum alter cum vna cohorte militum in præsidio
 Citadellæ esset; nempe vt cum breuior sit inde transitus in maiorem, sibi mutuo au-
 xilia ferrent; atque nocturnis facibus belli pacisque signa darent. His peractis, in
 hoc vnum maximè Rex incubuit, vt maior Insula vndique muniretur, vtq; in portibus
 præcipue arces reficeretur, & vbi non essent, exedificarentur; in eisq; præsidia collocarē-
 tur ad vniuersos tam Afros, quam Hispanos sarracenos, & quosuis alios piratas, portu &

Insula prohibendos: inde quippe ipsa tot speculatoriis turribus circumsepta conspicitur, cuius rei proceres, quibus prædia atque oppida donarat, maximè admonuit, graues multasque, qui eam curam negligerent interminatus, in Petrum Portugalensem, cui Rex Insulas tradiderat, animum intendens. Sed is eousque ignauia, atque inertia processerat, vt omnem publicæ gerendæ rei curam à se abiiceret, minimeque manere in Insula, sed in continentem redire conaretur. Qua causa Rex, expugnato non multò post Valentino Regno, oppida quædam in eo, vt dicemus, Petro dedit; quæ is perlibenter accipiens, eaque compensatione contentus, de iure suo decessit, atque Baleares liberè, sineque exceptione Regi restituit. Vt primùm igitur recuperatis illis, atque omnino in potestatem Regis redactis, earum maior à bello conqueuit, eiusque natiui agri fertilitati cultio addita est, & humana consilio, ad eò magna ipsam consecuta est rerum omnium atque fructuum vbertas, vt frequentissimus subinde fuerit ex omni Europa in eam gentium concursus. Vnde tam mercium vndique conquistatarum, atque rerum, quibus egent, inuentione; quàm Insularium, quibus abundant, exportatione, locupletissimo emporio nobilitata, cum omnium Europæ urbium euasit opulentissima, tum continuis Afrorum piratarum propulsationibus, bello quoque exercitatissima.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE

VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expuglatoris.

LIBER IX.



At verò Iacobus, cui nullum in omni vita vacuum tempus fuit, neque otium non negotiosum concessum; sed ab vno præclaro facto, ad aliud longè præclariorum transitus, atque firmus progressus: vix quidem Balearicum bellum confecerat; quod vnum satis illi fuisset ad perillustre nomen, & perpetuam famam condendam: cum statim ad Valentinum multò difficilius suscipiendum accessit. arduum fanè illud, multisque nominibus dubium, ac periculosum: tot cõiunctis Sarracenorum Regibus, qui mediam ferè Hispaniam occupabant, suppetias Valentino allaturis: tot etiam Afris, præcipuè Tunetanis, subsidio eidem affuturis: ipsoque Regno demum latissimo, totque circumfuso populis, atque armis præmunito: eoque magis, quod Iacobus solus cum suis, nullo aliorum Regum aduocato auxilio, cceptum persequi decreuisset. Nam cum ei pia illa mens esset in Valentino, quæ in Balearico bello fuit, cum euellendi stirpitus Mahometanam sectam; tum veram Christi religionem inducendi; nihil diuino duce numine, non animose sibi aggrediendum, nihil non præclare conficiendum putabat. Verum, ne intermissis primis, ad vltima procedamus, narrare prius oportet, quam ex opportunitate, quibusue consilio & rationibus permotus ille, ad tantum, tamque præclarum suscipiendum facinus animum induxerit. Nam ex Rege, aliisque sui temporis scriptoribus, rem ita se habuisse colligimus. Siquidem ex Balearibus in Cataloniam reuersus Rex, ad ostia Iberi è triremi exiens cum Nunnio & aliis, Dertosanum præteruectus agrum peruenit Alcanitium perinsigne Aragonensium oppidum, in Cataloniæ ab ortu, in Valentini verò confiniis, à meridie situm. In monte quippe leniter accliu, perpolitam mille domorum constructione, exadificatum est, atque muro vndique, & turribus secto ex lapide munitum: quin & à superiore parte, arce, quæ oppido imminet, propè inexpugnabili protectum; inferiore autem, Gadalo fluuiio profundo septum, adeoque copiosa riuorum deductione fecundandis agris apto, vt fructus inibi non vberes modò, peruariique; sed suaues, ac perdelicati proferantur. Ibi demum ciues (è quibus historix scriptor oriundus) tam pia & ingenua inter se concordia agunt, atque prudenti cum Reipub. administratione pietatem colunt; vt non immeritò diuinitus factum fuerit, vt Iacobus ad sacrum hoc commeditandum, atque deliberandum bellum, eò loci conuenerit. Cum igitur tranquillitate simul & amenitate oppidi adductus ille, ibi dies aliquot, arcem tenens, consumpisset; eo quoque venit Blasus Alago, qui biennio in Regno Valentino egerat, ab eo die, quo illud ingressus fuit vnà cum Abuzethio

Rege

Rege à Zaene pulso , vt diximus: quo tempore Blascus , toto ferè lustrato Regno , diligenter eius situm , arces , munita loca , & incolarum vires inspexit , & quæ ad eiusmodi oppugnationem facerent curiose didicit; nec non amicos ex Sarracenis plures sibi parauit, quib. postea in commodū, & rem Regis est vsus. Itaq; Rege vna cū Blasco & Nunio, ac Follalcherio Promagistro Hospitalario: in præcelsam arcis turrim ascendentibus, vt amœnissimo, atque pulcherrimo inde loci prospectu fruerebantur: Follalcherius proceram, atque speciosam Regii corporis habitudinem, staturamque (quatuor enim cubitorum & dimidii fuisse compertum est) contemplatus, cum tanta oris venustate, atque maiestate coniunctam; simulque admiratus iuuenem annos vix natum XXVI.

10 cum multis aliis, tum Balearica victoria, & triumpho decoratum; diuino actus impulsu, ipsum sic est allocutus. Enimuero Rex, quo magis te, tuaque ab ineunte ætate, cœpta, & præclaras res gestas contemtor, easque felicissimo successu semper conclusas fuisse confidero, ac neque sine diuino id nutu fieri posse animaduerto; dignum te profectò existimo, qui maiora tandem, multoque præclariora semper facta moliaris. Ac quoniam transmarinum bellum tam arduum, tam difficile, atque periculosum, tam bellè, feliciterque, terra marique susceptum perfecisti; iam nunc Valentinum, quod & intimum ac domesticum est; & quàm plurimis causis, tibi, tuisque vtile & honorificum, multo ardentius vt suscipias, vehementer exopto. Nempe, vt hoc ipsum, quod

20 à maioribus tuis Regibus toties frustra cœptum bellum fuit, tu, qui potentia, & nouis Imperii accessionibus vniuersos superas, haud dubiè confecturus, persequaris. Quandoquidem Blasco ductore, qui nuper tenues Valentinorum vires & facultates explorauit, nihil non tentandum, immò diuino fauente numine, in hoc vnum bellum maximè tibi esse incumbendum existimo. Quibus Follalcherii dictis assentiens Blascus, vera omnino prædicasse illum affirmavit; atq; ad oppugnationem Regni commodissimè exordiendam Burrianam oppidum in extremis Ilergaonum campis, ad meridiem vltra fluiuium Idubeam, propeque mare sirum, multis nominibus aptissimum designauit. Hæc vtriusque dicta, cum Regi grata fuissent, atq; ad sacrum huiusmodi bellum suscipiendum diuinitus agi sibi ipse videretur, omnibus neruis eidem intendendū statuit. Tametsi de

30 causis iustis, atq; honestis ad inferendum illud, prius differi, ad idque alios quoque proceres conuocari curauit. Quorum vltro citroque agitatæ rationibus, in summa decretum fuit, iuste Zaeno tyranno ac Regni occupatori bellum inferri, propterea quod Iacobum multis modis offenderit. Ac primum, quod Abuzethium verum Regem, indicta causa, Regno expulerit; ex eo quòd ille ab excursionibus, & vastatione agrorum in Christianos, sibi temperasset, atque cū captiuis mitius agere cœpisset. Deinde quòd Iacobo Balearico bello implicito, idem excursiones multas fecisset Dertosam vsque, & Ampostam arcem Christianorum munitissimam, vastatisque agris, atque cum ingenti præda regrediens, Vldeconam insigne Hospitalariorum oppidū aggressus fuerit; tametsi ab oppidanis validissime repulsus. Adde quòd Iacobo de his apud ipsum per legatos modestissimè conquerente, neque detrectante pacem, modò quintam partem Portoriorū

40 Valentiz, & Murcia, sibi quotannis pendi solitam, quæ superiore anno soluta non fuerat, numeraret; legatos, & oblatas pacis conditiones spreuerit, ac de portorii mediâ partem se in posterum singulis annis detracturum responderit: iis auditis, omnium quidem suffragiis damnatus ille fuit, & de commouendo in eum bello terra marique deliberatum. Quare Montionem conuocatis omnibus, tam Catalonia, quam Aragonia primoribus, atque Ciuitatum legatis, Valentinum bellum, pro vtriusque Regni commoditatibus, & incolumitate suscipiendum, ingentemque ac pernecessarium ad illud faciendum esse sumptum ostendit. Cui postquâ assensi fuere omnes, Catalanis imperatum fuit Bouaticū, ab eisdemque libentissimè promissum, & quàm breuissime Regi adnumeratum. Similiter Aragonensibus imperata pecunia fuit, iis maximè, qui remoti crāt

50 à confiniis Valentini Regni; quod finitimi viritim bello interessent. Iamque Rex, & conscribendis copiis, & comæatui, reique frumentariæ parandis, atque vniuerso bellico operi diligentius instabat: propterea quòd opportunissimam tunc occasionem suam putabat, seditiones & discordias, quæ Sarracenos in Hispania Reges, non in mutuam modo perniciem, sed etiam in Zaenam irritabant: verum quæ inter Abuzethium & Zaenam, summa Regni capita, intercesserāt, longè commodiores fuere: quòd hæc Regnum in partes diuiderent, vsuque appareat, diuisa fieri debiliora coniunctis. De quibus omnibus antea consultus Gregorius IX. Pont. Max. Iacobum ad hoc ineundum bellum vehementer incitauit: ad eumque sacrosanctū insigne crucis mittens, Pontificio quoq; diplomate, cœlestis Ecclesiæ thesauro aperto omnib. cruciferis, sacro eius-

modi bello militantibus, criminum expiationem, & remissionem concessit. Quæ
 Mentione, dum conuentus agebantur, edita, per concionatores exponebantur. Vnde
 Rex diuinis muneribus sibi & exercitui concessis, proceres omnes, ac reliquam multitu-
 dinem, sanctissimo crucis signo insigniri fecit. Itaque dimisso conuentu, Rex Al-
 canitium reuersus, frequenter cum Blasco de inferendo bello colloquebatur; ab eoq;
 de locis Regni munitioribus curiose, quæ, quantaque illa essent inquirebat, & quanquã
 Burrianæ oppugnationem aliis Blascus præfererat; tamẽ Iacobus à Morella, oppido Va-
 lentinorum munitissimo ac citeriore, bellum auspiciandũ censebat. Ac putans fore com-
 modum, si Blascus cum suis expeditionem contra Sarracenos, maximè verò Morella-
 nos susciperet, quod ab utroque fuerat agitatum, decreuit tandem celeri pactio-
 ne transigere. Vt enim magis Blascum ad bellum in Sarracenos inflammaret, li-
 benter se ei permitturum dixit, quæcunque ille oppida, & Castella, ab illis eriperet. Sic-
 que dimisso Blasco Morellam, quæ non longè ab Alcanicio sita est, atq; ad eam capien-
 dam iam tum ab eo tentæ insidiæ fuerant, Rex inde profectus est Turolium; vt in oppidu-
 lum Exeam vltius situm, quod interluit Turia fluuius, atque Albarrazino est propin-
 quum, concederet: vt venatione aprorum, quorum ibi magna est multitudo, animum à
 bellicis laboribus, curamque laxaret. Quem Petrus Assagra Albarrazini dominus hospiti-
 o excepit magnificentissimo, atque felici venatione recreauit. Cui dum Rex intendit,
 allatus est ei nuntius, cohortem peditum Turolensium, qui in finibus Regni præsidio erant,
 oppidum Ares Valentinorum munitissimum intrasse, eoque potitam fuisse, atque ad re-
 tinendum illud præsidium petere. Quo nuntio mirè oblectatus Rex fuit. Est enim Ares
 oppidum in eminentissimo totius Regni monte, ab ortu, meridieque prærupto, situm
 tanquam specula ad remotissima quæque Regni loca oculis collustranda, indeque
 cum prædiariis, non modò Sarracenorum eruptiones cohibendas; sed in eos quoque à
 nostris faciendas. Itaque Rex eò misit, qui militibus bono esse animo, atque oppidum
 viriliter defendere iuberent: ipsumque in eorum subsidium iam iam venturum dicerent.
 Vnde Turolenses, se sequi iussit, cum magna equitum atque peditum manu, quos Ferdi-
 nandus Diazus & Rodericus Ortizus duxere in Alfambra oppidum, quod etiam flu-
 uio Alfambra, qui paulo infra, prope Turolium influit in Turiam, alluitur. Inde enim Rex
 vnà cum illis erat iter ingressurus: ad quos sub vespertinum crepusculum venit, ibidem-
 que pernoctauit. Verum de secunda vigilia exurgens, citato cursu, portũ Montis acuti sub
 auroram tenuit, atque Poueanum præteruectus agrum, Villarogam ordinis Hospitaliũ
 oppidum peruenit. Vbi Fullalcherii opera, cibo potuque refectus, atq; paululum somno
 recreatus, summo mane iter fuit persecutus: dumq; summa montiũ tenet; ecce sagittari-
 us eques deuiis ad eum itineribus præproperus veniebat, à Blasco missus, vt Regi renun-
 ciaret, captam fuisse Morellam à suis, atque in potestatem redactam. Quo nuntio, quantũ
 voluptatis hilari fronte præsetulit, tantum mœstitiæ animo sensit; propterea quòd ex
 pacto & conuentione, Blasco Morella cederet; doleretque in ipso Valentini belli exor-
 dio, tam insignis oppidi expugnationem, non sibi, sed Blasco obtigisse. Vnde meditantĩ
 ipsi, atque eo peruenienti, vbi erat flexus ad iter Morellam, Diazus occurrit, inquit, 40
 ne, quæso, Rex oppidũ Ares nunc petas, posthabita Morella, quòd hæc sit arcium totius
 Regni munitissima, & ad consternandos Sarracenorum animos aptissima: sed hanc pete
 ocyus antequam eandem Blascus ingrediatur. Noui enim ingenium hominis superbi ac
 tenacis; putoque fore tibi difficilius Morellam ab illius, quàm è Sarracenorum mani-
 bus extorquere. Tunc Rex vocatis Assagra, & Atorella proceribus, ab eisque, vtrum
 itinerum consultius esset ingredi, quærẽs; Diazus denuò sententiam suã constantissimè
 defendit; adiiciens in celeritate positũ esse felicem rei exitum, ideoq; Turolensibus præ-
 cipiendum, vt depositis sarcinis, atque impedimentis signa sequerentur. Quo facto, cita-
 tis equis, fluuio Calderano traiecto, tandem per auia, perque nimis aspera & deserta lo-
 ca iter faciens, ad flumen quod aluit radices montis, in quo sita est Morella, peruenit, in
 eumque festinanter conscendit, & in vertice castra posuit: qui postea vocatus est tumu-
 lus Regis oppido adeo propinquus, vt ingressu egressuque oppidani facillè inde prohi-
 beri possent. Vnde militibus in eum ascendentibus locum præcipit Rex, vt in sta-
 tione essent; ac neminem, iniussu suo, oppidum ingredi, aut egredi sinerent: hunc
 locum ideò tam pertinaciter retinuit, à Morella nusquam oculos deiciens; ne qui tene-
 bant arcem mitterent, qui aduentum ipsius Blasco nuntiarent; sic vt ingruente nocte pas-
 sus fuerit grauissima, ob multam niuem, & intolerabiles frigoris morsus; accessit etiam
 fames & vigilia, quibus acerbè vexatus exercitus fuit, propterea quòd ob loci asperitatẽ,
 iumenta com meatu & cibariis onusta montem superate nequiverint; compertumque
 fuit,

fuit, Regem ad tertium propè diem, ex quo apud Villarroiã cenauit, integram famem sustinuisse; quæ in causa esse non potuit, vt locus ab ipso desereretur. Verùm sequenti die, Sole illucescente, Blascus cum nonnullis equitibus eo peruenit; atque ignorato Regis præsidio, Morellam intrare volens, à Ferdinando Perezio Pina, qui præsidii dux erat, comprehensus est, & ad Regem delatus: quem ille benignè excipiens, rogauit, vt oppidum vna cum arce sibi tradere vellet, promittens, se id beneficium compensaturum; at verò Blascus meditari secum, quasi que renuere cœpit. Sed Rege rursus & proceribus instantibus, iam iamque manum in eum coniciantibus, tandem de iure suo decedens ille, oppidum cum arce Regi liberalissimè tradidit; ipseque primus, fide præstita, Morellam cum Rege eo die est ingressus, suisque ab arce detractis præsidariis militibus; Regios eorum loco posuit: oppidanique cum paganis, se illico Regi submittere. Iamque ex proceribus vno ibi relicto præfecto cum vna cohorte, Rex inde abiens, duodecimo ferè milliario confecto, Ares oppidum peruenit; inde, vt fama est, dictum, quod præcelsitate loci, ab antiquis Aræ ibi constitutæ fuerint Diis ad litandum. Quod Rex ingressus, collaudatis Turolensibus peditibus, qui oppugnarant illud, collocato ibi præsidio, gratias immortalis Christo ac Virgini ad sacrosanctam aram egit; atque munitissima duo illa parta oppida sine effusione sanguinis, tanquam Valentiniæ expeditionis primitias illis obtulit. deinde Turolium vna cum Abuzethio reuertitur, qui & expugnationi Morellæ interfuerat; & denuò se Iacobo subdiderat; præstita fide, altiturum se ei perpetuò in eo bello, atque omni ope, ac re adiuturum. Demum abiens Turolio, confinia Castellæ loca lustrauit. Sed cum Calataiubii esset, ac memoria retineret commemorandum illud, ac liberalissimum Blasci factum, quo ille Morellam, eiusque arcem magnifica sibi donatione concesserat; compensatione cum eo vsus est iusta, atq; honorifica. Nã Sastagum insigne Aragoniæ oppidum, cum arce, suburbiis, & agro latissimo, Ibero amni propinquis; quæ Petrus Rex Artalo Alagoni Blasci parenti oppigneratus fuerat, Blasco perpetuò donauit, vna & oppidum cum arce Mariæ, non longè ab illo sitis. A quo tempore Alagonia gens, quæ ætate Iacobi, & Regio stemmate, & antiquitate, & rerum magnitudine floruit, accessione Sastagensis Comitatus, facta est Aragonensium, post Regiam, nulli secunda. Fuit igitur eiusmodi donatio, seu compensatio Blasco facta de consilio procerum, admodum grata Aragonensibus, qui præsentibus erant, atque cum maximo consensu & applausu omnium à Rege sancita. Ceterum Morella, & Ares oppidis captis, atque præsidiiis vtroque positis: vt tuta essent omnia à tergo relicta loca, tutiorque fieret in vltiora progressus, ac designata à Blasco Burriana obsideretur, contentus denuò Turolii Rex agere curauit: quod est oppidum celebre, vt diximus, atque Valentiniis propinquum, vt inde commodius susciperetur in illos expeditio. Quo conuenere Promagistri equitum Hispaniæ, Templarius, & Hospitalis; quin & Vclensis, & Calatrauensis: harum quippe duarum equestrium societatum, tametsi apud Castellam essent primariæ sedes, multique conuentus & præfecturæ, nonnullæ tamen eiusmodi in Aragonia erant à Regibus etiam ad quoduis contra Sarracenos bellum inferendum institutæ: quarum Calatrauensis summa Alcanitii sita erat; Vclensis vero Montalbano in oppido clarissimo, de quo mox dicemus, non longè ab Alcanitio versus ortum posito. Fuere quoque præstò Regi Bernardus Mondecutus Pontifex Cæsaraugustanus, Petrus Fernandus Assagra, & Simeniis Tarasona, qui postea donatus fuit ditione, seu Baronia Arenosia nuncupata; cum plerisque aliis Aragoniæ proceribus. quæ tunc, cum inita expeditio fuit, centum & viginti læuis armaturæ equitum, milleque peditum numerum non excefferant: præter eos, quos Turolensis Ciuitas cōscripserat, ac etiam Calataiubienses & Daraconenses populi miserant; quibus cum exercitus ad numerum ducentorum quinquaginta equitum peruenerat, peditum verò mille octingentorum. Iis ergo copiis bellum Rex fuit exorsus, fretus quidem Catalanorum, atque Prouincialium, quas breui ad futuras sperabat: ac quoniam animus ei erat, quacunque pergeret, vt terrorem hostibus incuteret, depopulari agros, & cuncta vastare: commeatum vndique, rem vero frumentariam, ex Poueano & Visiedano Turolensium campis comportare imperauit. Itaque Turolio egressus, ac per Populetanum, & Sarrionensem agrum prætereunte exercitu, ouium atq; bouum, quibus idem ager abundat, quantum fuit opus inde iustum est asportari: ac protinus Iaquesiam extremum Aragoniæ pagum, aridumque præteruecti torrentem quo Aragonia terminatur, Valentini ingressi Regnum excursions in pagos quosdam fecerunt, mitius tamen, quoniam maiori ex parte colebantur à Christianis. Fuit itaque descensus per Lacouanum montem, vnde prospiciebatur Exerica, nobile Aedetanorum oppidum, situ & natura munitum. erat enim illud septum muro

& arce cum primis inexpugnabili, in altissima, saxeaque rupe, quæ à posteriore parte prærupta est posita, atque præterlabente fluuio obuallata: ab anteriore verò, oppido declui, perpetuoque muro, & gente bellicosa protecto; qualis esse, exerceri que in armis sæpè solet, quæ finitimos populos, quod alterius dominationis sint, tanquam hostes habet. Miserat etiam Zaen Rex quatuor expeditorum militum cohortes Exericam ut in præsidio essent; veritus ne simili casu, quo Morella, ob non missum opportunè subsidium, caperetur. Ex quibus octingenti pedites protinus obuiam venire, ut nostros à cultorum agrorum, hortorumque vastatione impedirent. At verò Rex suos ab illa prohibuit, atque distulit in diem crastinum, ne lassæ ex itinere manus confererent. Sed in descensu montis ad tertium lapidem, oppidulum est, dictum Viuarium, à quo non longè 10 versus Exericam, interluente fluuio Pallantia, qui decurrit in Saguntinos, castra locari iussit. Sequenti verò die cœpta est depopulatio agrorum, qui oppidum inter & Viuarium erant: triginta equitibus, cum peditibus mille à tergo depopulantium in subsidium positis. Quæ depopulatio agris illata est, nullo impediente cominus, metu equitum, à quibus Sarraceni strenuè hastis configebantur; tametsi eminus, & ab occulto loco nostri à sagittariis sauciarentur. Sed iis sequenti die sic est occursum: equitibus scilicet partim in monte, partim in agris consistentibus, quorum scuta pedites primi agminis deferentes, iisque protecti, se à Sarracenorum sagittis defendebant, ac primum sustinentes impetum, incedebant: deinde sequebatur sagittarii: postremi depopulatores, qui agros liberè atq; impunè vastabant. Dum hæc in Exericanos fiunt; promagistri equitum Templarius, & Hospitalarius, ac magni Calatrauensis & Vclensis magistri, cum magna manu equitum, & septingentis peditibus prætergressi Exericam, & Segorbium, secundo flumine, ad intima Regni penetrarunt, quoad in prospectum Sagunti venerunt, ad duodecimū vsque milliare ab vrbe Valentia, vbi à læua flexus est ad iter in vallem Segoniam, olim Saguntinam, quam multis pagis, fructuosissimisq; agris cultam, ingressi sunt, ac depopulati. Quibus ultra progredientibus occurrerunt innumerabiles Sarraceni, ex oppidanis & rusticis & collectitiis Saguntinorum, ut à progressu nostros prohiberent. Quod vbi intellexit Rex, eò profectus est cum reliquo exercitu, ut subsidio suis esset; atq; in itinere obuium habuit oppidulum Turristorresium, cuius agrum quoque vastari iussit, ab expugnatione oppiduli abstinens, ne Burrianensem differret, in quam suos integros 30 perducere decreuerat. Itaque progressus per eam Vallem cum vniuerso exercitu, in planitiem deductus est, vbi se latissimus prospectuque amœnissimus atque fructuosissimus aperiebat campus: hinc montibus ab Almenara oppido mari proximo, vsque ad promontorium Oropesæ, ad semicirculi speciem cum ambientibus; atque fontes, aurasque salubres, in vniuersam planitiem deriuantibus; illinc mari, quasi basi, girum obtendente, piscatu atque mercimonio multos in ea populos locupletante: cum & cultura, & fertilitate agri reliquo Regni agro minimè sit inferior; & præter frumenti, vini, & olei ingentem vim, qua præstat, proferre etiam solita fuerit, orizam & saccharum; & ad bombicum alendum, & perficiendum opus, mire nunc quoque consentanea existat. In qua item planitie cum conuallibus, quæ à propinquis & ambientibus mon- 40 tibus in eam decurrunt pagi, & oppida ferè triginta sita sunt, quorum Burriana cæteris excellebat; & fertiliore agro & mari propinquiore, quod etiam magno suo ambitu, atque murorum altitudine propugnaculum, & quasi acropolis erat totius eius regionis; abundabatque omni comæatu rerum, & milite bellicoso: eoque magis, quod Zaen, ut primum aduentum Iacobi rescivit, lectissimos mille quingentos milites ad eam custodiendam miserat; plures indies missurus, adeo ab eius defensione vniuersam Regni salutem pendere sibi persuaserat. Itaque Iacobus eo cum exercitu veniens, castra circum oppidum metatus est, & per exploratores certior factus, de magnitudine & munitione oppidi, deque oppidanorum, & eorum qui præsidio venerant, numero & virtute; tum de munitionibus ac etiam debilioribus mœniorum locis: & in quam partem tormenta, 50 & machinæ melius intenderentur. At verò intus, neque oppidani quidem otio tempus conterebant, nec deerant illis sui exploratores, per quos consilia, & machinationes Regis intelligerent. Iamque ut suarum virium, atque munitionum specimen aliquod ederent, ac bello initium darent, singulis prope diebus, antequam nostri vallo castra munirent, quadringenti ex eis, in eam partem castrorum, quæ videbatur desertior, irruere solebant, ac aliquid nostris semper inferre damni. Quo animaduerso Rex, tribus locis in castris stationes centum quinquaginta militum locauit, qui signum aliis darent, ut saltim audito tubæ clāgore, omnes in armis essent; atq; altera pars militum in statione maneret, altera in locum pugnæ curreret, huncq; in modum alii alii præsto, atque subsidio essent.

Eorum autem præliorum semen erat, ouium; atque armentorum à nostris, inter castra & oppidum passim in hæc quippe suis illi repentinis excursionibus irruébant, prædasque sæpe faciébant: sæpe quoque nostri easdem è manibus eripiebant; atque in hunc modum confertis manibus, cruentas vicissim victorias reportabant. Quo tempore multorum procerum, atque ciuitatum, & oppidorum Catalonia, & Aragonia turma equitum, atque plurimorum cohortes peditum, ad Regem confluxere, peruenitque peditatus ad viginti quinque hominum millia; equitatus verò ad duo millia. Quamobrem oppugnatio deinceps acrior multo fuit. Nam mari aduectis è Balearibus, & è Catalonia machinis, tormentisque magnis, cum iis, in naualibus dissoluta interim iacuerant, construxerunt denuò, ac

10 oppugnationi aptari curauit: atque inter alia, turrim mobilem ex eadem materia erexit, quam plurimam tabularum contextu, & contignatione compositam; ac non labore modò, sed magno quoque studio, atque contentione militum hinc inde compulsam, mœnibus admouit. Quæ tamen si humiliora oppidi mœnia adæquabat, facileque pila, sagittas, lapides aliaque missilia in oppidanos emittebat; ac nec ex mœnibus prohibebatur, quo minus multis detrimentis propugnatores afficeret: tamen tanta erat, tum oppidanorum, tum maximè selectorum militum, quos Zaen miserat, virtus, alacrisque ad resistendum

multitudo, ut & machinatores reprimere, & machinas delicere, & studia, ardentisque vincendi conatus Regis infringere & retardare possent: expertusque Rex fuit, Valentinos Sarracenos longè esse Balearicis robore, & pugnandi arte præstantiores. Tan-

20 ta enim in turrim mobilem sagittarum, lapidumque multitudo iacta est; ut neque Rex pedes & scutatus sua præsentia cunctos vrgens; neque alii similiter circum turrim scutis sagittas excipientes, atque magna animi contentione eos, qui in turri erant adhortantes, efficere potuerint, quin turris, aliaque machina desererentur, atque nocte pugna dirimeretur: Rege quidem quatuor in pugna confixo sagittis, leuiter tamen, diuino opitulante numine, sauciato. Itaque relictis, qui noctu machinas custodirent, statim sub auroram nauata est operareducenda turris; ad eò quippe diruta illa, perfossaque erat lapidum ictibus, ut nostris impedimento magis, quam hostibus damno esse posset. Quare conuocato concilio, alia via oppugnationem tentandam esse statuerunt: nempe aggeribus, valloque perducto; eoque paulatim muro admoto; simulque machinis & tormentis

30 maioribus, eam partem muri, quò tendebat vallum, quatentibus: quandoquidem cuniculos agere non dabatur, terra vda, vliginosaque admodum, atque ob maris viciniam, passim scaturiente aquis. Interea nostris omnem circum regionem diripientibus, com meatu, & re frumentaria castra abundabant: sed tot indies confluentibus ex omnibus Christianorum Regnis militibus, augefcente exercitu, fames esse cœpit; atque inopia potissimum rei frumentaria tanta fuit, ut de relinquenda obsidione ageretur. Quæ res cum sollicitum, nimisque anxium Regem haberet; ægreque se defenderet ab eorum importunitate, qui discessioni insistebant, nuntiatum est in castris, duas in conspectum Burrianæ biremes appulisse: alteram Bernardi Sentaugeniani, alteram Petri Martelli, quæ tum è Balearibus; tum è Tarraconensi & Dertusano agro exercitui, frumeti,

40 ti, & com meatu magnam copiam afferebant. Propter quas, tanquam è cœlo missas, Rex gratias Deo agens recipi omnia iussit, proque eis victoriarum sexaginta millia annumerari. Quanquam cum inopia rei frumentaria tanta erat ararii consumptio consecuta, ut neque haberet unde soluere; neque qui pro eo sponderet, præter Templarium, & Hospitalè promagistros: sed neque ii spondidissent, nisi ex oppidis, quæ Rex caperet, aliqua suis cessura societariibus sperassent. Demum biremes ibi consistere, atque in anchoris esse præcepit; ut tuta esset ora maritima, ac com meatu & cibaria tutè vndique conueherentur; quod tam feliciter cessit, ut protinus ex vniuersis hinc inde locis abunde cibaria, aliaque necessaria, nauigiolis in castra perferrentur. Caterùm ad expugnandum oppidum maiores indies oriebantur difficultates. Ex quo Ferdinandus Re-

50 gis patruus, aliique, qui consilio Regis præerant, Blascus Alago, Simon Vrrea Liciana, Massa, & Tarrassona, inter se consentientes, fortassis id melius esse putantes, Regem à proseguenda oppidi expugnatione omnino conati sunt auertere. Cum enim audiissent, Regem ob labefactatas machinas, & laceratam turrim, valde mœstum euasisse; conquestumque fuisse, se maioribus suis fortuna longè inferiorem; ut quibus in bello pro voto omnia cessissent, sibi verò in vnius quidem oppiduli oppugnatione, præter opinionem; capta occasione, Regem conuenerunt; quem Ferdinandus omnium nomine, sic est allocutus: Quæ tibi Rex in bello secundæ res semper acciderunt, faciunt, ut his nunc perinde ut nimis aduersis frangaris; ac vel ex eo quòd omnibus ante te Imperatoribus felicior non sis, te putes infelicem. quod longè aliter, ac te decet, facis, qui res

bellicas non vtraque fortuna, sed felici tantum commetendas existimas: indeque est, ut dignissime conquereres maiores tuos rerum gestarum gloria fuisse te clariore; cum & habuerint illorum quidem tempora incommoda sua; sicut & hæc nostra suis non caruerunt. Nam & victorias illi suas, non cum ancipiti modo fortuna, & cruore mistas, sed procrastinatas diutius, sed retardatas, atque cum summo labore & patientia partas reportarunt: & quas, ne reportassent quidem, nisi tempori seruire, ac rerum vicissitudini obtemperare didicissent. Eiusmodi ergo, quæ cordati, atque sapientis sunt Imperatoris munia; tu quoque in presenti obire debes, qui bellum arduum magis, difficiliusque ac periculosius quam rebamur, suscepisti, quod te, tuosque indies in tantas angustias deducit, ut timere inde possis longè grauiora mala, nisi & temporum, & rerum conditioni cedas; ac, quod sapientis est, mutato consilio, rebus, ut sese offerunt, ita te accommodes. Nam & tempori cedere, & necessitati parere, sapientis semper est habitum. Expertus quippe es hostium sese validissime defendentium, præsertim recentium, vires & fortitudinem: inuenisti oppidum adeò munitum, ut illius contra te erecta munimenta & propugnacula, non modo nulla deieceris; verum tuas inde machinas ab illis malè mulctatas retraxeris. ex quo tantum hostibus creuit animi; quantum nostris profecto indies imminutum est; qui nobis summis murmure obiiciunt, ac exprobrant, te nequaquam salutaribus consiliis inniti, qui tot huius belli laboribus fractus, ac depressus, nihil tamè de intermittendo illo, aut in aliud tempus differendo agas; quiq; cum in intimum hostilis soli te cõieceris, nihil iam præterquam ab hostibus circumferri expectas. Accedit rei nummarie difficultas, ac neque duratura diutius que nunc est, frumentarie copia. Urget præterea temporis, aerisque incommoditas, tum solo ob situm terræ calidissimo, tum cælo caniculæ ortu feruentissimo, magisque ad inducendos morbos, quam ad pugnantium parato. Ut illud interim omittam, subsidia ciuitatum quotidie vehementer inclamantia, messes adultas iam esse, ac maturas scero, iccirco ad demetendas illas exercitum dimittere oportere. Quibus de causis, ac vel eo maxime, à bello cessandum est, quæ Zaë prius quam armis, pecunia te oppugnare cupit: scimusque ingentem promississe, modo ab expugnatione discedas; neque non illam à tam barbaro & iniquo hoste capere consulimus, ut ea ipsa pecunia, cum maiores contra ipsum copias comparare, tum opportuno expectato anni tempore, cum florētissimo exercitu, non Burrianam modo; sed ipsam urbem Valentiam gloriosissime expugnare possis. Quibus auditis, Rex se ei responsurum dixit: atque ut erat excelso ac diuino animo, multa fuit secum meditatus: considerans in primis de honore suo detrahi sibi multum, si à Burrianensi prima obsidione, quæ vnum, aut alterum vix mensem durauerat, discederet; cum à Balearica, remotiore, arduaque magis, in qua annum & eo plus insumperat, neque à suis retrahi potuerit, neque iustioribus de causis à cæpto deterreri. Quin & perturpe esse, discessu suo animum hostibus addere; multoque turpius, in hostilem pecuniam triumphum commutare; ac vel eo magis, quod vereretur Ferdinandi (cuius animus semper fuerat à Rege auersus) & aliorum consilium venale quoque esse, ut quos Zaenes, ut probabile erat, pecunia corrupisset. Quamobrè dimissis illis voluit de re tam graui alios consulere, in primis Tarraconensem, Cæsarangustanum, & alios Antistites, nec non promagistros ordinum, & reliquos proceres, bellicque duces, & præfectos: quæ de deserenda obsidione sententiam dicere rogati; fideliter tamè expositis, quæcunq; Ferdinandus contra obsidionem obiecerat: omnes, vnum, atque idem sentientes, responderunt. Non solum regii honoris, sed Ducem, atque vniuersi exercitus, qui iustus ac potens erat, interesse in obsidione persistere. Quæ sententia ad Ferdinandum, & socios delata, responsioni fuit: statimque Guillelmus Aquitanus Regis auunculus, qui fuerat huius sententiæ author, perducendi valli, & machinarum ad portam usque oppidi, earumque defendendi curam suscepit, eo animo, ut locum nequaquam desereret, quoad repleta fossa esset, earum ope cohortium, quas secum ex Aquitania duxerat; simulque Rex suis fidelissimis cohortis prætorie militibus, quos Arabica voce Almugauaros vocabant, de quibus postea dicemus præcepit, ut auxilio Guillelmo essent si forte ex oppido in eum irruerent. Igitur Guillelmi, & Simonis Perezii Tarazonæ, suorumque opera ad motis machinis, quæ tantummodo per scuto erant iis, qui opplendæ fossæ, & perterrando muro operam dabant; res feliciter procedere, atque oppidanos vrere visa est, & ad demolendas machinas incitare. Nam noctu, de secunda vigilia, cum primùm ab oppugnatione discessere machinatores, ducenti oppidani, accessis facibus, magnoque impetu foras eruperunt, ad succedendas machinas; dispositis sagittariis per murum, quæ impediētes confingerēt. Id tanto cum silentio fieri non potuit, quin Guillelmus, qui intētis oculis, & auribus hostium motus obseruabat, præsenserit: atque cum suis cunctos, magna cum strage in oppidum cõpulerit. Quo in conflictu, Guillelmus sagitta infixâ cruri grauitè vulneratus fuit: quæ

intelligens Rex, Guillelmum in tabernaculum Regium deduci iussit: ibique ipse, sua manu, infixum ferrum è vulnere euulsit, ac vulnus lauit, & obligauit. Exquò protinus Guillelmus sanitatem sibi restitutam sentiens, à Rege contineri non potuit, quin noctu in statione maneret. Interim oppidani singulis noctibus ad succendendas machinas excursions faciebant. Quibus nostri ad eorum infringendos, & deludendos conatus occurrebant. Sed cum Rex interim noctu lustrans castra, minimè eos, quibus commissa custodia erat, pro machinis excubias agere inuenisset; cum equitibus nouem excubare decreuit; ac Regium scutum, tanquam decurio, qui præest excubantibus, machinis appendi iussit. Id ab explorantibus scientes oppidani, protinus centum septuaginta cum facibus prodire foras: quorù quadraginta tantù scutati, ac faces præferentes: reliqui sagittarii erant: iamiamq; ignè admoturi, à duob. Regis scutiferis, ex facibus cogniti fuere; statimq; conclamantibus illis ad arma, Rex cù suis ab statione exiens, animose oppidanos aggreditur; tantoq; fuit iis terrori, vt illico terga verterint: quos Rex insequès adeo conferto agmine tenebris processit, vt portã oppidi hasta confixerit, sed cum hostiù sagittis obrueretur, repulsus est, & coactus scuto post terga reiecto, atq; seruato ordine pedem referre. Neq; prætereundum est profecto facinus præclarissimù, quod in eo bello Rex edidit, ab omnibusq; hitoricis de eo refertur, quo planè non alios modò Reges, sed seipsum superauit, & tanquam tertius in orbe Decius in medios sese hostes pro salute exercitus iniecit. Aiunt enim ipsum tanto fuisse mœrore, atq; pudore affectù, si forte contingeret obsidionè, re infecta, ac sine honesta aliqua causa soluere; vt modò honori suo, atq; exercitus incolumitati consuleret, desperata expugnatione oppidi, multa in seipsum fuerit acerba patratu. Nam in præliis, quandoq; discincto thorace, apertoq; pectore, ac diloricata tunica, nullù vitæ periculum recusans, sagittarù ictibus occurrere visus est: ne ab obsidione, nisi cù manifesto vitæ discrimine decedere cogeretur; eiusq; exercitus abiens, honesta de causa, Regis salutè oppugnationi prætulisse videri posset: sed diuina ope seruatu fuit corpus, cuius animus ad pericula promptus, abundè confixus est, seq; pro salute exercitus morti deuouere non dubitauit. Cæterù nocte, dieq; machinatorum opera instante, admotisq; muro, summa vi, tormentis omnib. turris quædã diruta est, & æquata solo, per quam nostris ad irrumpendù patuit aditus: qui subinde multo facti animosiores, sequenti die oppleta fossa non solù per dirutã turrim, sed admotis scalis per varias muri partes irruerunt. Verùm oppidanorum virtus tanta fuit, vt quamuis tot conflictati incommodis, tamè nostros ab ingressu prohibuerint. Qui tamè paulo post vidètes regiam potentiam augeri indies, suamq; imminui, atque posteriores oppugnationes longe esse aciores prioribus; cum Rege de deditioe egerunt: si cuncti cù vxoribus, & domestica supellectili, in propinquù oppidum Nulesiù incolumes abire possent. Quod vt placuit vniuerso concilio Procerum, sic à Rege quoq; fuit oppidanis, tanquã strenuis patriæ defensoribus liberalissimè cõcessum. Itaq; pridie eius diei, qui sancto Iacobo Apostolo dicatus est, & eius memoria more maiorù colitur, duobus exactis in obsidione mensib. celebri Burianensi oppido potitus Rex fuit, illudq; cedentibus oppidanis cum magno triumpho ingressus. Vbi insequens dies cù maxima Regis atq; exercitus alacritate, Deo, Virginiq; matri, & Apostolo solennis & celeberrimus exitit; ac etiam de more Regis, aliquibus liberalissimus, & magnificentissimus. Nam Templariis, qui sese in expugnatione aliis prætulerant, certam partem oppidi, ac prædiorù perpetuò donauit. Demù intermisso bello, vt necesse erat, multis Regem vrgentibus, atq; alio auocantibus Regnorù negotiis, Blascum Alagonem, & Simonè Vrream in præsidio oppidi ad duos duntaxat menses reliquit, quoad Petrus Cornelius, què oppido præfecerat, eo veniret. Nec verò oppidum deserere Rex voluit, quamuis id ei persuadere rationib. Antistes Ilerdèsis, & Guillelmus Ceruera conarentur, Petro Sanctio, atq; Bernardo Rabassa, qui erat illi à secretis, præsentibus. Quibus Rex pluribus verbis satis faciens, conclusit tandem, se eodè animo, & viribus, quibus Burrianam ceperat, seruaturum; neq; tantam loci opportunitatem ad commotum persequendù bellum neglecturum. Itaq; profectus inde venit Dertosum; post verò Turoliu; vbi collaudatis Turolensib. pro strenua nauata sibi opera in ea expeditione; dū componèdis Regni rebus animù intendit, nuntius è Burriana ab S. Vrrea venit, significans, se Peninsulanos ad deditioe inuitasse; quod si facere recusarent, cruentum bellum illis indixisse, atque vt exemplo aliis essent, non modo agrorù depopulationem, sed truculentam oppidanorum internecionem tandem minatum fuisse, eos autem illico respondisse, si Rex adesset imperata facturos. Què Rex intelligens, protinus equitibus septem, atq; domesticis suis comitatus, illud idè profectus est iter, quo antea ductus fuerat Ares & Morellà; iisq; ad læuam relictis, Peninsulam ad quartù diem obeunte so-

le peruenit; atque exploratis oppidanorum animis, ne tamen obscurus, clandestinus-
 ue esset ipsius in oppidum ingressus, tentoria in campo figere, ibique sub dio perno-
 ctare voluit; cibariis, & stragulis Regi statim ab oppidanis officiose delatis. Sequenti ve-
 rò die magistratus oppidi, præfectus arcis, & vniuersa plebs prodeuntes, oblati Regi cla-
 uibus, ipsum cum pompa exceperunt, & tanquam domino arcem & oppidum tradide-
 runt. Quod Rex ingressus, atque cum admiratione contemplatus incredibilem loci si-
 tum, qualem libro quarto descripsimus; ac præficiens ei vnum ex suis equitibus cum
 paruo præsidio, cum locus natura munitus esset, Burrianam rediit. Dum hæc Peninsula
 geruntur, Templarius & Hospitalis Promagistri cum suis Dertosa profecti, Chiuertum,
 & Cerueram, eiusdem Ilergaonum regionis oppida Sarracenorum munitissima, oppu-
 gnare ceperunt: quod hæc ipsis, eorumque societatibus dono data fuerint à Iacobi maio-
 ribus, nimirum Alfonso & Petro Regibus. Verùm oppidani oppugnationem timentes,
 se cum oppidis, & eorum arcibus dederunt; suæque oppida perpetuò iis societatibus
 addicta. Interim Rex Burrianam abiens, Polpetanos in itinere cepit, ibique ipsum con-
 secutus est exercitus veniens Turolio, ex aliisque propinquis oppidis: cui Simonem Vr-
 ream ducem præfecit, isque vniuersa regionis oppida aut vi, aut honestis conditionibus
 in potestatem reduxit: qualia fuerunt Castulo Burrianensis, quod oppidum nunc est
 totius planitie celeberrimum, tum Burriolum, Cryptæ Vinromanenses, Cueuas
 vocant, & Vilafamesium, quæ omnium tunc erant munitissima, atque bellicosa gente
 & armis protecta; præsertim oppidum, & arx Alcalana: cuius præfectura Rex Vream, po-
 sterosque suos perpetuo donauit. Quo tēpore Rex Burrianam venit, duobus nondū elapsis
 mensibus, ex quo promiserat Alagoni, & Vream venturum P. Cornelium vt oppido præ-
 ficeretur, mansitque ibi quoad veniret ille; atque interim cum Petro Assagra animi recreā-
 di gratia, venationi aprorū & aucupio gruū intentus; dum earum ordinē in volando per-
 turbat, visus est ab eisdem admoneri, hostili in terra Regem, non gruū, sed hostiū ordines
 perturbare debere. Idcirco regionem, quam interluit Suero fluuius, vltra Valentiam vr-
 bē perlustrare Rex cupiens, atque omnem circa ipsam agrū vastare, exercitum congregari
 iussit, qui in vicinos hinc inde pagos erat distributus: è quo delectis centum triginta
 equitibus nobilibus; ac ceterum quinquaginta Almugauaris, nec non septingentis pediti-
 bus expeditissimis, de secunda vigilia iter ingreditur: dumque Almenaram oppidum (Alci-
 mene nonnulli vocant) præteruchitur, ab oppidanis deprehensum est, hostilem gentem
 in fines suos excurrere, continuoque in eminentissima arce oppidi, accensis facibus si-
 gnum datum est propinquis Saguntinis, aduētare hostes, ac per dispositas speculas Pulo-
 lium, Valentiamque, ad ipsos vsque Sucronenses, fama de illorū aduentu intra horam per-
 uenit. Quod sentiens Iacobus, eo animosius sarcinas & impedimenta, citatis iumentis,
 præire iussit. Iamque Paterna, & Maniza oppidulis à tergo relictis, tantum fuit itineris e-
 mensus, vt non ante dies illuxerit, quam Turia, qua transitur vado, exercitum traduxerit.
 Inde verò per Spiochensem turrim, Regi versus Alcocerium oppidum, quod Sucrone
 alluitur, agmen dirigendi, Mazalauesiū in itinere occurrit, amœnum quidem, solique fer-
 tilitate præstans quoque oppidum: quod postea à Rege fuit dono datum cuidam perno-
 bili Milano dicto, à quo per illustres Milanorū familia propagata fuit. Situm quidē illud
 secus citiorem ripam fluuii oculorū, sic nuncupati, propterea quod passim terra dehif-
 eat multis quasi effectis oculis, è quibus erumpentes aquæ & in vnum decurrentes alue-
 um, flumen illud efficiant, quod paulo infra Algeziram influit in Sucronem. Cùm igitur
 totum illud Algeziræ territoriū, quod citra Sucronem est, Rex inde esset contemplatus,
 ac non modò planū apertumque, sed præpingue natura esse, ac fertilissimū animaduertit:
 quodque cultura & irrigatione adiutum, multarum segetum, ac cuiusuis generis
 fructuum fieret feracissimum: magnum subinde opus in gratiam Algeziranorum naua-
 re decreuit, illudque paulo post, Algezira capta, suis ipse sumptibus perfecit. Nempe
 permagnam à Sucrone fossam, siue alueum aquæ, secundum Antellam oppidum, &
 ad tertium supra Argeziram lapidem perducens, Regiam inde dictam; quæ in modum
 semicirculi, totum ferè ab ea parte Algeziranorum territorium complectitur, quoad in
 flumen ea reuertitur: per quam scilicet decurrēs aqua, tametsi aliquibus in locis perme-
 andi difficultate impediretur; tamen architectorū ingenio, & difficultati occursum fuit;
 & aquæ peruia fossa facta. Nam cùm decurrenti sese opponeret fluuius profundus, siue
 torrens satis amplus Algemezini oppidi, insignis nunc quidem, ac prædiuitis; atque repu-
 gnantibus, tū fossæ profunditate, tum pōdere aquæ, minimè posset ea per tubos, seu aquæ du-
 ctus supra torrentem transmitti; consilium fuit, excauata terra subtus, per concamera-
 tum quidem opus, vno ferè stadio aquam deducere, tam firma, ac solida machinatione,
 vt à qua-

vt à quadringentis propè annis hucusque, neque obruta vnquã fossa fuerit, neque decur-
 rentis supra impetu torrētis deleta: quin potius suo quasi felici decursu, perpetuum tri-
 ginta propè pagorum simul & oppidorum agrum irrigandum suscipit: partim per se, par-
 tim per inciles fossas à maiore ad vniuscuiusque oppidi agrum deriuatas. Ex quo citerius
 Algerizæ territorium, ab eò maximè tēpore cultum, ac irriguum, eò fertilitatis peruenit,
 vt cum aliis omnifariam fructibus; tum oriza, & moris ad sericum bomicum opus per-
 ficiendum, reliqua regni superet. Estque admirabile in tam exiguo, angustoque terræ spa-
 tio, hac vna, architecto Rege, perducta aquæ fossa, tot pagos, atque oppida constructa
 fuisse; ac non modò ali ipsa; sed eorundem fructuum exportato mercimonio, totius Re-
 10 gni ditissima, ac locupletissima fieri. Cum igitur Rex, oculorum flumen traiecisset, ducē-
 ti pedites, qui sarcinas & impedimenta comitabantur, in primum, quod sese offerebat
 Alcoceriu oppidum irruerunt, eoque direpto, ac præda facta, ad sarcinas redierunt, quo
 tempore equites reuertebantur vastata vniuersa regione, quam interluit Suero, ab Alge-
 zira ad vsque Cullarim. Rex verò ad læuam deflectens, continuit se apud oppidulum Al-
 balatum citra Sueronem, donec in prædas disperfos milites colligeret: captisque in itine-
 re sexaginta Sarracenis, domum regredi statuit. Quare traiecto Turia, per pontem Quar-
 ti oppiduli, tertio ab vrbe milliario, nullo impediēte, passu tardiore quàm venerat iter
 profectus est, ac Burrianam reuersus, vbi diem natalem domini solenniter celebravit:
 quo die Petrus Cornelius cum centenaria turma equitum intravit Burrianam; huiusq;
 ac vniuersæ finitimæ regione præfectura ei delata est, ac præter equitatum, sexcenti quo-
 20 que pedites additi; quibus sæpe ex improviso irruerat in vicina oppida, Ondam, Nule-
 sium, Vxonitanam Vallem, & Almenaram; omnesq; agros depopulabatur, atque ingen-
 tem ex iis prædam reportabat. Per id temporis, quidam Petri Cornelii scutifer Michael
 Perezius, cui consuetudo erat cum quibusdã Sarracenis oppidi Almazora tribus à Bur-
 riana distantis milliariibus; eos ad oppidi deditionem est adhortatus, antequàm ab exercitu
 obfessis, & vi capti ad vnum iugularentur: qua periculi denuntiatione territi, promissere, se
 in certam noctem, militibus numero paucis à præfecto missis tutum ingressum in oppi-
 dum daturos, qua parte muri lucerna præluceret, atque in tres turres eos diuisuros. Qui-
 bus annuens Perezius, atque ipsis multa promittens, Præfecto rem ordine exposuit: qui
 30 protinus, annuente Rege, collocata prope oppidum in insidiis magna manu militum, nu-
 mero quingentorum, alios delectos viginti, beneque armatos misit, qui noctu, duce Pe-
 rezio, sese in oppidum immitterent; vbi conspecto signo, ad motisque scalis, ascendenti-
 bus occurrerunt noti oppidani, eosque in quandam domum clam deduxerunt, vbi si-
 gillatim à multis comprehensi, ligatis manibus, in carcerem retrudebantur: quorum tres
 vltimi proditione intellecta, sese eripientes, in turrim quandam receperunt, atque sum-
 motis scalis, se in insidias præcipitados esse magna cum vociferatione clamantes, pro-
 tinus auditi sunt ab iis, qui substiterant: qui subito in oppidum conuolarunt, atque scalis
 in ea parte positis, in quam ingressi confugerant, ascenso muro, deturbatisque defensori-
 bus, in vicos sese demiserunt; a quibus oppidum antequàm illucesceret, captum atque di-
 40 reptum fuit; occisis, aut fuga elapsis oppidanis omnibus, sicq; in potestatem redactum.
 Quod Rex ingrediens, collocatis ibi præsiidiis, atq; illud præfecturæ Cornelii adiciens,
 Burrianam reuertitur, inde circumiens vniuersos eius subactæ regionis populos, duos alios
 in calustratione menses egit, vt præfectum, & præsiidarios magis sua præsentia confir-
 maret. Tandem in Aragoniam profectus est, mense Maio, assumpris Alagone, & Vrea
 secum; atque vt in æstiuis paululum sese recrearet, Montalbanum nobile, & antiquum
 oppidum, vbi summa sancti Iacobi præfectura in Aragoniæ Regno sita est, venit, sic di-
 ctum, ex eo quòd ad radices albi montis positum est in medio latissimæ conuallis, quæ
 Martino fluuio abluta, altissimis, & albensibus circundatur montibus. Albescit enim eo-
 rum superficies, cum tamen in imis eorum visceribus obscurissimus, valdeque niger la-
 50 pis ille Gagates gignatur, ex quo vix credibile est, quam pulchra, quamq; varia rerum si-
 mulachra oppidani artifices conficiant: quæ in omnes mūdi partes, vt quæstuosas merces
 transmittūt. Tametsi fuere nonnulli, qui ab densitate & multitudine vinearum, oppidū,
 non Montalbanum, sed Montemuineum nūcupandum dixerunt: si quidē montes, rã-
 ceti aliis frugibus, parum apti, valdeq; accliuēs sint, vsque adeò tamen vini ferri existunt, atq;
 pampinis circumquaque frondēt: vt Serta quædã Bacchi esse videatur. Vt ut est, certè vi-
 num ibi, & multum, & suauissimum, atque ita natura temperatum est vt licet largè sum-
 ptum, potorem quidem exhilaret, non tamen temulentum reddat. In causa sunt specus
 mire profundæ, ex rupe molli sub vnaquaq; domo excauata, ac manu factæ, adeoq; fri-
 gescentes, ob calorē frigus ad intima retrudentē, vt per foramina, quæ ab specubus in vicis;

admittendæ lucis causa patent, frigidissimam etiam, in ipso Solis feruore, auram emittant. Nam perinde, vt qui subito in profluentem delabuntur, horrescere solent: sic improuiso frigidi illius aeris afflatu, prætereuntes cohorrent. Idque tribus potissimum æstuosissimis anni mensibus: nam reliquo tempore, tepescunt specus, atq; languescit vinû. Quo fit, vt potulenta in hisce vinariis cellis, sæuiente æstu, reposita, ipsius niuis frigus exequare videatur, eaq; epota ebrietatē, cōpressis in vetriculo vaporibus, impediât; neq; potoris mēs quidē immoderato potu obstupesciat. Ex quo humana ibi corpora æstate, cum ambiētē aere refrigerata: tū intus potionib. attemperata, ostēdunt, nulla vsquā æstiuæ esse quàm Montalbani suauiora, atq; commodiora. Ibi ergo memoria Rex tenēs commemorāda Blasci Alagonis facta: ac quod proprio ipsius Marte partam ille Morellam petē-¹⁰ ti sibi liberalissimè tradidisset; quodq; proximo Burrianensi bello, & re, & armis maximè iuuisset; eidē Morellam, dum viueret, tenendam & possidendam concessit, reseruata sibi tantum suprema arcis turri Celoquia dicta; quam aut Ferdinandus Diazus, aut Simon Tarassona cum præsidio teneret. Quod munus Blasceus libenter accipiens, magnique habens, singularibus verbis Regi pro eo gratias & habuit, & egit immortales; & vna cum Artalo filio, qui iam exilio solutus erat, fide data de restitutione Morellæ, vita functo Blasce, publicè promisit: Rexque denuò Sastagi antea factam donationem eidem, posterisque suis in perpetuum confirmauit. Cæterum cum per otium de variis bello gestis rebus vna cum Vrrea esset inter eos sermo, de Balearibus est actum. Quarum quidem expugnationem, tametsi admodum cruentam; ex eo tamē sibi placuisse demonstrauit Rex,²⁰ quod earū accessione, suis Regnis non minima consecuta fuerit vtilitas, & amplificatio. Vt potē cum ex illis non solum comæatus, atque omnis generis mercimonii in Catalonia, & Valentia copiosa futura esset inuectio; verum toti etiam oræ ad coercendas Afrorum excursionēs, multum quoq; præsidii, ac defensionis accessurum: quodq; nisi occupatis illis, prorsus fuisset inanis Valentini belli susceptio: eoque maior de illarum custodia sibi impenderet cura & studium. Ad quod Vrrea, qui Balearico bello præfuerat; quæ-³⁰ ritique Insulæ momenti essent compertum haberet; interrupto sermone Regio, Enimuerò, inquit, mi Rex, quanquam tu consilio non eges, vel abundas potius, consilium tamen à me, si minus prudentiæ, at fidelitatis plenum accipies. Existimo equidē, te dignum esse, qui Insulas amittas: quandoquidem quantum in oppugnandis illis studii ac diligentia; impendisti; tantumdem in conseruandis, defendendisque, ignauia, atque inertia ostēdis. vt qui illarum habenas, & præsidium, omnium ignauissimo homini (quod eius pace dicam) Petro Portugalesi commiseris. Quæ audiens Rex Vrream silere iussit, visurum enim breui, quantam errati sui emendationem subierit: cum iam à Petro in continentem translato, quibusdam traditis oppidis compensatas Baleares recepisset. Quibus peractis, Montalbano Cæsaraugustam, indeq; Oscam abierunt.

BERNARDINI GOMESII MIE-⁴⁰
DIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA

ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER X.



At verò Iacobus, per id tempus, tanta celebritate famæ gentibus, vel exteris notus erat; eiusq; admiranda facta per vniuersum orbem, cōmani sermone, adeoq; magna cum amplitudine & gloria disseminabantur, vt ea remotissimos quosq; Principes commouerint, ad amicitias cum ipso, affinitate, quæ maxima est illarum conciliatrix, cō-⁵⁰ iungendas. Nam cum neque in Castella, neque in Gallia, & Anglia, vllæ essent maturæ viro Regiæ virgines, quib. cum Aragonii Reges matrimonio iungi solebant; & si quæ essent, fama tamen de Leonore repudio, illarum mentem à Iacobo prorsus alienasset; occasione planè fuere hæc Duci Austriae prædiuiti, vt ab vltimis Germaniæ finibus Legatos ad Iacobū mitteret, qui amplissima oblata dote, ad contrahendum cum filia matrimonium, inuitarent. De qua re Iacobus secum, diu multumq; cogitans, ac neq; cum maiestate Regia pecuniā adæquare, Regale esse ducēs Legatos donis auctos, sed re infecta, dimisit. Quod grauiter tulere omnes Regis dome-^{stici,}

ftici, & qui cum eo tum erant Regnorum proceres; existimantes illum, non tam indignitate nuptiarum, vel quòd impar esset ei virgo proposita, quàm quòd aut occulta aliqua promissione teneretur alteri, aut q̄ reuera nullo se amplius matrimonio astringi vellet, recusasse oblatū. Quamobrē cœlibem in Rege vitā, quē nō virtuti, sed vitio potius ei dāda esset, vehementer exprobrarunt: propterea quod ea contra communem vtilitatem Regni tenderet: neque honestum esset tantorum successionem Regnorum in vnico Alfonso filio periclitari: quinimo oportere ipsum plures ex se Iacobos procreare: cum magnorum exemplo Regum, nihil pulchrius esse possit, quàm multos Regno dignos progignere. Illud Priami Troianorum Regis obiiciētes, quē dilaudat historia, propterea quod

10 quinquaginta filios, ex iisq; decem & septem, iusta vxore natos habuerit: quòd totidem Regiarum propeq; diuinarum virtutum quasi propagines orbi retulisset. Exquò videri per absurdum, ipsum annos iam natum viginti septem, atque septennio ab eo tēpore exacto, quo Leonorā repudiarat, nullis interim auctum fuisse filiis, qui Alfonso, si quid humanitus accideret, succederent. Quos Rex audiens benignè, ac volens mētis suæ facere participes, Nolite, inquit, me præposteris vestris exēplis ab honesto proposito deducere: quādoquidem neque huius recusatione matrimonii, à matrimonio auocor: neque quòd toto fuerim cœlebs septennio, æquum est, vt potius mihi vitio, quàm virtuti detis: cum apertè videatis me Regias, atq; Imperatorias virtutes omnes, neq; melius vnquam,

20 quā cœlibem exercuisse, neque maiores de hostib. triumphos, quàm cum ab vxoris cura fui vacuus, egissa. Tamen si, vt exemplis quoque vobiscum agam: nō desunt etiam, maximorum Imperatorum, magni scilicet Alexandri, atque Cæsaris exempla, quæ me in hanc mentē impellant: quorum alter, quātum à matrimonio abstinuit, tantum in suscepto bello totus incubuit, atq; magnā partem orbis sibi subiecit: alter verò post repudiatam vxorem, virtute bellandi vsque ad eò præstitit: vt Romani Imperii metam, quam sibi constituit, vno prope cursu tenuerit. Namq; vxoris, ac filiorum, amor, eosque augēdi, & cohonestandi cura, tamen si vehementer parentem angunt; & ad præclarissima obeunda facta generose impellunt: sæpe tamen ipsum aut nimia erga eos indulgentia eneruat: aut ipsi quoque filii abutentes illa, heroicis progenitorum conatus retardare, sæpe etiā turpi labe

30 inficere solent. Damus enim Priamum Regē optimum, ac præcellentem quinquaginta natos habuisse (quod opus illi commune cum natura fuit) verum ex tot, tantisq; vnus, cui pater fuerat quā cæteris indulgentior, nōne fuit is, cuius luxuria, atq; libidine, non modò Regni opes euersæ funditus, vrbisque totius Asiæ florentissima, direpta & succensa fuere: sed omnes quoq; fratres, parentes etiam cum ipso simul perierunt? Præstare enim Regē orbem esse, quàm profusos ad perdendum Regnum liberos procreare, nemo sanè mentis est, qui inficietur. Cæterum oblatum ab Austriaco matrimonium filix cum magna dote, me iustè recusasse puto. Iustum enim sit, nuptias non Regias, Regiis anteferre; atque additamento pecuniæ, cum Regia dignitate pares illas facere, vos ipsi iudicete. Nam si puer cum essem, neque maiore, quàm qua à patre fui fortuna locupletatus Regias nuptias coniunxi: quæ causa est, cur nunc, ætate, potentia, atque Regnis auctus, inferiores appetam? Equidem non faciam; sed ab iistā erò semper alienus, quàm ad Regias, vbi sese obtulerint, coniungēdas paratus. Hæc cum dixisset Rex, approbata fuit ab omnib. eius instituti ratio, ac constans sententia, mireq; ipsius animi magnitudo cōmendata. Quo magis fuit creditum euenisse diuinitus, quod in eo ipso tēporis articulo, industria, & auctoritate Gregorii ix. Pont. Max. matrimoniū Iolantis filix Andreæ Regis Vngariæ, ac Petri Altifiodorēsis Imperatoris Græci neptis, eum Iacobo fuerit contractum; deq; eo paucis ante diebus secretò per literas inter Pontificem & Iacobum tractatum; ad idq; nuntiatum est, venisse Barcinonem Bartholomeum Episcopum Quinqueecclesiensem, & Beraldum præstantissimum Vngariæ comitē; qui dotis nomine obtulerunt librarum argenti duodecim millia; cum aliis decem millibus ex materna dote Iolanti accessuris; ac etiam cum aliis ducentis auri libris à Duce Austriæ debitis, nec non certam Nemuracēsis Comitatus partem in Flādria; cum nonnullis oppidis, tam in Gallia, quàm in Vngaria, & in Burgundia, etiam eidem à matre relictis; præter alias longè maiores cum corporis, tum animi dotes, quibus Iolans vniuersas sui tēporis fœminas superabat, vt tanto dignam viro fœminam decebat. Itaq; sponsonibus, ac repromissionibus nuptiarum Barcinone factis octauo Kalendas Martii, anno Christianæ salutis M. CC. XXXI V. Iacobi autem XXVII. antequam tamen Iolans ad Regē deduceretur, necesse fuit controuersias cum Leonora ortas de suppeditandis vitæ alimentis componere; idque fuit, præsentē Ferdinando Castelle Rege Leonoræ fratre. Quare conuenero ambo vna cum ipsa apud cœnobium Hortæ ordinis Cisterciensis, in confiniis Aragoniæ & Castellæ situm, itaq; conuenit in-

ter ipsos, vt Fariza oppido cum arce, & agro, Leonora viua, nulloq; iuncta viro potiretur: ac neq; propterea quidquam eorum, quæ antea assignata fuerunt, nomine dotis, & alimentorum, ab ea detraheretur. Præterea, vt Alfonso filius cum ea esset, neque contra eius mentem, ante tempus cuiquã matrimonio coniungeretur: necnõ vt Leonoræ vt Regine honos haberetur. Is ergo pactis, & conditionib. acceptis, Fariza fuit tradita Leonoræ: quæ cum in gratiam Regis omnẽ redeundi spem à se abiecisset, cœnobium Premonstratensis ordinis in oppido Almasano, in confiniis Aragoniæ exædificauit, ibique perpetuam, atque piam cum religione vitam coluit. Concluso Leonoræ diuortio, antequã matrimonio Iolantis daretur locus, Terefia Vidauria Egidii filia, foemina, de qua antea diximus, pernobilis, venustissimaque, ac prudentissima, cum qua Regi aliquot annos continenti necessitudo intercesserat, duabus ex ea susceptis filiis: Iolanti sese opponere, suoq; matrimonio, alterius impedire decreuit: propterea quod conscia sibi, diceret, se non cõtubernii modò; sed stabilis ac certi matrimonii iure esse Regi coniunctam: ideoque nuptialibus facibus illud cohonestare velle. Quod planè iam non occultè, sed palam moliebatur, ac neque blandis Regis verbis à cœpto discedere; neque minis rursùm, ac indignatione deterreri poterat, quominus procaaciter in Regem debaccharetur, constaterq; ipsum perfidiæ argueret: quoad venit Iolans, præsentique huius matrimonio, Terefiæ futurum fuit explosum; ac nihilominus ipsa in maximum Iolantis odium incurrit. Quare huius timens insidias, sese ac filios, ab eius præsentia & consuetudine subduxit: interim tamen ad summum Pontif. Romam, aut abiit, aut misit illa, qui ipsius nomine Regem in ius vocarent, totumq; matrimonii iudicium ad Pontificem deferrent: promittens, se quidem non ante causæ cessuram, quàm mors alterutrum causa cedere coegisset. Itaq; contestata lite, diutius res in cõtroversia fuit, quoad Terefia grauissimo pro se dato testimonio, non modò rē, sed Regē ipsum in summum atq; extremū penè discrimen, vt dicemus, adduxit. Itaq; Rex ab oppido Horta, Leonoram dimittens, in Aquitaniam Mompellerium profectus est, ibique diè festum omnium sanctorum celebrans, illius potentatus cõtroversiis compositis, protinus in Cataloniam reuersus, Ilerdam venit. Sed paulò antequam hæc fierent; cum Balearicum bellum, Rege in Valentinum incumbente, nondum cõfectum fuisset: minimeq; Pytiuse Insulæ, Ebusus scilicet, cum adiacente Frumentaria ad Balearicum Regnum spectantes debellatæ fuissent, Guillelmus Mongrius pernobilis Catalanus, Sacrista & Canonicus Gerundensis Ecclesiæ, iam tum electus Archiepiscopus Tarraconensis, vna cum Bernardo Santaugeniano Balearium maioris antea præfecto, à Rege petierunt, vt eas Insulas debellandi prouincia Guillelmo demãdaretur, atq; expugnata, Archiepiscopo, Ecclesiæq; Tarraconensi, beneficiario iure, contribueretur: vt ea occasione, frequẽtiores in eis essent diuini verbi cõciones, atq; facilior Mahometanæ sectæ extirpatio. Quibus Rex annuit libentissimè, atque Ebusi oppidum cū eius arce, se Ecclesiæ donaturum respondit: modò intra decẽ menses susciperetur in eas expeditio; alioqui eandem suscepturum se, Valentino bello cõfecto. Fuere autem hæc Insulæ diætę Pytiuse, Græcis, quòd multis sponte natis pinetis abundant: quarũ maior Ebusus notissima est toti Mediterraneæ orę maris, non modò ob eius portũ tutissimum, amplissimumq; oppido, & arce natura, & manu munitis: verum ob salis cõmercium, quo vniuersa prope Italiæ ora alitur: & cuius tanta est copia, quanta in nostris de Sale Commētariis, descriptione illius salinarum lib. 2. esse ostenditur. Et quæ licet frumento parum, pecude tamen & ferina, aliisq; reb. multum exuberat: quin & Iberici maris quasi clauicula est, & tanquã specula è Regione Dianii, siue Ferrariæ promontorii constituta, ad recensendas, & quasi hospitio excipiendas naues, quæ ab Occidentali Hispania ortum versus, aut contra nauigant. Altera quidem minor, vulgò Frumentaria, paruo maris tractu ab Ebuso distat, inculta & deserta est, quamuis frumenti sit feracissima, indeque dicta Frumentaria, estque feris animalibus præsertim onagris referta: hi enim gregatim incedunt, atque præciores sunt, longeque speciosiores cicurib⁹: ac licet nullis noxiis: tamẽ adedò agrestes, & feri, vt nullo vnquam tempore assuescere ad homines, neque arte mansuescieri soleant. Quinimo vsque adedò atra bili laborant, vt extrahi ab Insula, atque à suo grege separari tã agrè ferant, vt enecari se potius fame, quàm quicquam comedere, aduri, quam loco dimoueri, aut oneris quicquam sibi imponi patiantur. Quæ tandem Insula, cum portubus, & fontibus, & nemoribus constet, & natura apta sit ad quasuis maiores fruges ferendas, tamen ob continuos piratarum vndique in eam appulsus, & excursiones, inculta omnino, atq; deserta manet. Estque mirabile de vtraque Insula, quòd earum terra serpentes fuget, neque venenatum quippiam admittat: sed illud multò mirabilius, quòd non lōgè ab eis versus ostia Sucronis, parua sit Insula Colubraria dicta, ex eo quòd innumerabiles

merabiles colubros pariat, infestos nauigantibus, Græci vocant Ophiufam: in quam, at-
 testantibus Plinio, & experientia, illata terra Ebuso colubros aut fuget, aut enecet: si ve-
 rò ii asportentur Ebusum, protinus odore terræ commoriantur. Inhas igitur fuit Electo
 Tarraconenfi concessa expeditio, cum classe, vt putatur, Regia, eaque omni re munita; &
 cui præfuit Nunnius Sanctius, qui quâuis annis iam grauis, atq; ætate affecta esset, tamē,
 vt belli omnium sui temporis experientissimus, Electo deesse noluit. Hi, vt primum Ebu-
 si maiorem portum tenuerunt, ac fama emanauit, Iacobū Regem, qui Baleares expugna-
 uerat, venire Ebusum, tam consternato subinde animo fuere oppidani, vt vno tantum
 milite Ilerdensi murū ascendente, atque inde victoriam conclamante, subito oppidum
 cum arce Electo dederint; indeq; vniuersa Insula capta fuerit. Itaque ædificato ibi tem-
 plo, & Christi religione inducta; oppidum, paucis dimissis in Insula Sarracenis, à Christia
 nametsi decumæ Salis, aliique redditus, Archiepiscopo cesserint: ideoque religionis, &
 animarum cura eidem perpetuò commissa fuit. Postremo exercitus in Frumentariam
 transiens, eam nullo negotio cepit, & tanquam desertam, & incultam dereliquit. Dum
 hæc apud Ebusum gerebantur, Iacobus in subigendo Valentino Regno nullum tempus
 intermittebat. Nam superiore in Sucronenses excursionem, tentatis Zaenis, & Sarraceno-
 rum animis, neq; cum exercitu ad sese defendendum prodeuntibus; similē in eos excur-
 sionem iterum facere decreuit. Vnde conuocatis Fernando patruo, Blasco Alagone, P.
 Cornelio, Simone Vrrea, atque promagistris ordinum, se denuo in Valentinus excurre-
 re velle indicauit. Cumque assentirentur omnes, iam non in pagos, sed in præcipuas Su-
 cronensis agri arces, Algeziram, & Cullarim, bellum commouere decreuerunt; ad eas-
 que expugnandas, duæ machinæ, siue tormenta maxima, mari ad ostia Sucronis deferri
 iussa fuere. Itaq; Rex iusto cum exercitu, præmissa commeatu, Burriana proficiscens, se-
 cundum mare, non longè ab vrbe præteruectus, Cullarim bidui itinere confecto perue-
 nit; cuius oppugnationi machinas, & alia adducta instrumenta præparauit. Sed cum lapi-
 dibus & magnis saxis opus esset librandis machinis, ac neque ager ille cum sabulosus sit,
 vllos sponte ferat lapides, neque ad excindendos è rupibus instrumenta suppeterent, o-
 stensum est à machinatoribus impediri oppugnationem, atque alio esse intendendum:
 præualuitq; nonnullorum obstinatio sententia, in dissuadenda tam leuem ob causam,
 expugnatione. Profectus Rex inde ad Cilliam oppidum venit, sexto ab vrbe milliario, ac
 Valentine paludi proximum. Cumque iratus quodāmodo ibi Rex esset, propterea quòd
 cum tanto exercitu nihil strenuum, neque se dignum confecisset, id quod versabat ani-
 mo, secreto cum promagistro Templario, P. Cornelio, & Simone Vrrea communicauit;
 se scilicet, oppugnare velle vnā ex turribus, quæ sunt in agro vrbs, vno, aut altero ab
 illa milliario; & munitæ vsque ad eò, vt vrbs oculi dicerentur, eiq; quasi pro muro essent,
 ad hostium primos quosque impetus sustinendos. Quarum præcipua, longè que muni-
 tior tunc erat Moncadæ: ideoque hanc esse aggrediendam censuerunt. Id, vt primum à
 Ferdinando rescitum est, quòd is Regem à quouis strenuo facinore semper solitus esset
 dehortari; nequaquam illam oppugnandam affirmavit: propterea quòd commeatus,
 & alia necessaria deficerent, ad alendum exercitum, essetque longè munitior Turris,
 quàm vt breui posset expugnari, neque prudentis esset hostem ad eò propinquum ir-
 ritare. Tum & Templarius, non Moncadam, sed Torrestorresium oppidum tutius
 oppugnari posse clamabat. Vnde controuersia orta, aliis varia sententibus; tandem
 deliberatione Regis conclusum est, vt Moncadam peterent. Erat autem eius Turris per-
 magna, tum omni armamento, & commeatu, tum urbano milite, vt putabatur, mu-
 nita: atque frequenti pago circumdata, qui sua etiam macerie cingebatur, quem ingressi
 nostri, paganos omnes in turrim, quæ capacissima erat, recipi compulerunt. Sed ea post
 quintum diē, quo cœpit oppugnari, Regi tradita fuit, amplissima ibi facta præda: Sarra-
 cenorum enim plus mille in ea fuere, prædaque omnis ad besantium centum millia, quæ
 summā efficiunt aureorum viginti millium, peruenisse fertur. At verò turris à Rege fun-
 ditus euerti iussa fuit: ne denuo ipsam muniret Zaenas; inde ad turrim proximam Mus-
 feriorū, quæ similiter æquali ab vrbe spatio distat, & pago quoq; circumsepta est, abiit exer-
 citus: vbi pagani tecti cespitibus ex palma & spartho contextis, terraq; oppletis, à machi-
 narū ictibus sese defendebant. Quibus illico à nostris fuit occursum, nempe ballistarum
 spiculis stupa & pice oblitis. Quæ vt primum igne succensa in cespites missa fuere, arse-
 re illi, atque conuerso in paganos, & in turrim fumo, protinus aperta illa, atque ingruēti-
 bus nostris, capta fuit, cū sexaginta Sarracenis, quos omnes Rex dono dedit Guilliar-
 mo Sagardiz, vni ex ducibus exercitus, quibus Guillerum Aguilonē sororis filium redime-

ret, Valentia tunc captiuum: fuitque statim redemptus ille magno Sarracenorum malo, vt paulo post dicemus. Qua parta victoria, atque præda facta, Rex, integro cum exercitu Turolii viam est ingressus, veniensque Aluentosam, quæ primum est Aragoniæ oppidū, tanta illum nummariæ rei pressit inopia, vt centum Sarracenos, quibus redimēdis mercatores impense instabant, bisantiorum xv. millibus redimi permiserit. Inde Casar Augustam, post verò Oscā progressus est. Eodem tempore Sanctius Rex Nauarræ mortuus est Tudelæ, statimque Regni proceres immemores adoptionis, & successione Jacobi, fideique publicæ, ac iurifurandi ab eisdem præstitis, Tibaldum Campaniæ comitem, sororis Sanctii filium, Regem elegerunt. Quæ interim placuit Iacobo tantis præpedito negotiis bellicis, dissimulare, atq; in posterum differre. cuius obtinēdi gratia Regni, magna inter Iacobum, eiusque successores Aragoniæ Reges cum Nauarris, & Castellanis consecuta sunt bella & contentiones. Hoc ipso anno, qui fuit Christianæ salutis M. CCXXXIV. Gregorius Pont. I. X. Pontificatus sui anno octauo Dominicum Hispanum totius ordinis, siue sacræ societatis Dominicanæ, ac Prædicatorum dictæ, Patriarcham & conditorē clarum miraculis in numerum sanctorum retulit; à Iacobo & Hispanis in magna semper veneratione habitum, nec multò post idem Gregorius Franciscum Italum, totius quoq; ordinis ac sodalitatē Franciscanorum, vt vocant minoritarum, miraculis quoq; insignē, similiter sanctorum numero ascripsit. Quæ duæ persanctæ sodalitates, Iacobi tempore, vt li. 2. retulimus, obortæ; atq; ab earum exordio, rāta cum veneratione ac pietate ab illo suis in Regnis admixtæ, suoque fauore, & ope auctæ, & amplificatæ, clarè ostēdunt, Iacobum de vtraque valde bene meritum fuisse: eoque magis apud earum auctores, quos ille suo quoque tempore inter diuos adnumerari vidit, in magna etiam gratia extitisse: habuisseque eosdem inter cœlites, propositos sui patronos, atque tutelares: vt quibus exorantibus felicissimum rerum suarum exitum ab omnipotenti Christo obtinuerit. Cæterum eo tempore magnæ Regi erant cum Nunnio Sanctio controuersia & dissensiones, super Comitibus Ceretaniæ & Confluentis, ac iure etiam ad alia Cataloniæ & Aquitaniæ oppida, ad quæ vocabatur Sanctius, tam substitutione testamentaria Raimundi Comitis Barcinonensis, quàm donatione facta ab Alfonso Regis auo, Sanctiæ Nunnii matri & eius filiis ex Sanctio Comite suscipiendis. A quo rursus Rex oppida quædam Portui Veneris, & Comitatu Ruscinonensi coniuncta, quæ Nunnius vsurpauerat, repetebat. Verum vt erat natura benignus ac beneficus, atque tantorum Nunnii promeritorum, rerūque ab eo bello gestarum memor; voluit conuenire cum eo; & eas controuersias, & contentiones, arbitris cōponendas committere: Nunnio, Lopeziū Pharēsem Vizcaïæ dominum; Rege verò, Guiller mum Cerueram monachum, arbitrum statuente: illis autem dissidentibus, neque sententiam ferentibus, Vgo Monlauretanus Templariorum Hispaniæ Magister tertius accederet. Re igitur ab vtroque perspecta arbitro, non expectata tamen sententiæ pronuntiatione, placuit Regi relinquere Nunnio ditiones illas Ruscinonensi propinquas, eique pecunia refarcire damna, quod Nunnio eiusq; vxore iam senibus, amissaque filiorum spe, decedentibus, Regno accessura omnia essent. Is autem fuit ille Nuntius, qui apud Balcarium maiorem, cuius expugnationi præerat, urbano in agro, optimo, amœnissimoque totius Insulæ loco, cœnobium grande, amplissimo cum templo exædificauit, illudque prædiis & magnis censibus ornauit, atque beatissimæ virgini dicatum, ordini Cirtesterciensium addixit. Quod Regiam, (vulgò la Real) nuncupauit, nec immerito. Nam cum Regia stirpe Nunnius esset ortus, suisque præclarissimis, ac commemorandis factis, Regio quoque dignus esset diademate, quamcumque ipse ædem, extrueret; quid ni Regiam, siue Basilicam nuncupare poterat? Hoc tempore lolans ab Vngaria, matrimonio cum Iacobo iungenda, Barcinonem venit: eodem Antistite quinquecelsensi, atque nobilissimo illius Regni Comite Dionysio, & familia multa comitata. fuitq; à Barcinonensibus, totoque Principatu honorificentissimè excepta, Virgo pulcherrima, annos viginti nata, & quæ sub tanta suauitate, & honestate oris, maiestati, admixtamq; cum grauitate humanitatē præferebat. Vnde grata omnibus, satisq; officiosa & prudens, non minus solatio Iacobo fuit, ad bene feliciterque ducendam vitam, quàm consilio, subsidioque etiam ad regendam rem publicam. De cuius aduentu factus certior Iacobus, statim Osca Barcinonem perrexit, nuptiasque cum ea dignitatis, atque lætitiæ plenas coniunxit. Nam Rex lolatis pulchritudinem cum tanta animi magnitudine coniunctam contēplans, laborum sociam, sibiq; ad regnādum consentaneam sperans, mire dilexit, vicissimq; amatus fuit. Quorum mutuam charitatem tanta consecuta est concordia, vt suo quoque exemplo populi cum tranquillitate vixerint; atque vt est fructus concordia, Regiæ res, Regnaq; ipsa indies aucta accreuerint. Per idē

pus Pontius Cabrera, qui olim Comitatu Vrgelitano pulsus fuerat, conquestus est apud Regem, quod cum ipse ex pacto, Regio diplomate confirmato, Aurembaxidi Comiti sine liberis decedenti succederet, & ad comitatum vocaretur, iniquas tamen quasdam in sui fraudem donationes, tam quæ Petro ab Aurembaxide vxore contra priorem conventionem facta fuit, quam quæ postea à Petro in fauorem Regis consecuta est, admiserit. Quæ omnia cum Regi nota essent cum Pontio transegit, vt reseruata sibi ciuitate Vrgelitana, omniq; iure ad ciuitates Ilerdæ, & Balaguerii ad Pontium vndecunq; pertinenti, Regi concessio, reliqua quæcunq; oppida, & prædia ad comitatum spectantia, Pontio, eiusq; filiis & successoribus in perpetuum beneficiario iure concederentur. Inde q; factum est, vt & Rex, & Pontius, per se quisq; Vrgelitanus Comes nuncuparetur. Post hæc Rex, coniunctis nuptiis, occasione oblata, Sarinienam Aragoniæ oppidum antiquum venit: vbi cum esset ei in animo initum Valentinum bellum cõficere, in ipsumq; totus incumberet, conuocatis Antistitibus, cum nonnullis vtriusq; Regni proceribus, ac etiam belli ducibus, qui eum sequebantur, consilia & mentem suam eisdem cõmunicauit. Nempe habere se in animo, foeliciter cœptum Valentinum bellum persequi, quoad vniuerso Regno potiretur. Iamq; occupata Burriana præcipua Regni arce, alteram ad inuadendam urbem, eiusq; agros impunè depopulandos, longè commodiorem occurrere; eam esse arcem dictam à sarracenis Enessam, siue Cepollam, quæ media ferè est inter Saguntum, & Valentiam, ab eaq; sexto milliario distat: quæq; mari proxima, in monte quodã, aliis circumdato, vnde prospectus est in urbem, sita. Facileq; erat mari comitatum, terra verò præsidia Burriana secus oram maritimam ad eam mittere: Nam eiusmodi expugnata arce, tutò poterat ibi contineri exercitus, atque continuas excursiones in Valentinos facere, eorumq; culissimos agros vastare; ac tandem urbem ita opprimere, vt Zaenem Regem, aut ad deditiõnem, aut ad pugnam, quam ille metu Abuzethiæ partis omnino detrectabat, compelleret. Quæ cum à Rege proposita placuissent omnibus, ad eaq; exequenda illum singuli adhortarentur, decretum fuit, ineunte vere, eò proficisci, exercitumq; ad id parare. Quo peracto Turolium Rex abiit, vbi Pascha Resurrectionis Domini celebravit, exercitumq; nonnullis cohortibus suppleti fecit: ac protinus Calataiubium concessit, vbi Petrus Portugalensis, cui Baleares Insulæ dum viueret donatæ fuerant, tamen si breui eas esset dimissurus, nihilominus, denuò publice fide data iuravit, se Iolanti Regi, & filiis, quos ex ea Rex susciperet obeunte Rege, eandem quam Regi fidem, præstiturum. Fuitq; hæc ipsa data fides in præsentia multorum vtriusq; regni procerum, ac etiam Antistitum, vt ratum perpetuo id haberetur. Insuper Turolium reuersus Rex, donationem Ricle, & Magalionis oppidorum Aragoniæ, olim Abuzethio, dum viueret factam confirmavit: præstita sibi etiam, ac Iolanti, & liberis, eorumq; natis, fide publica, nulla tamen de Alfonso mentione facta; quod iam tum discordiæ subortæ Regi essent cum Alfonso. Demum Abuzethius, qui multò antea Christo nomen dederat, idq; se secretò, ne sarraceni suæ factionis à fide deficerent; vt qui multum in eo bello Iacobo prodesse; quia dissolute admodum vivebat; multa minime à Mahometano ritu aliena committens; ac neq; à multitudine vxorum abstinens, quæ animos Christianorum offendebant; operâ Sancti Ahonesti Antistitis Cæsaraugustani, ad meliorem vitæ frugè reuocatus est: atq; illius industria honorifice cum honestissima Cæsaraugustana fœmina matrimonium contraxit: ex qua filiam suscepit Aldam nomine, quæ postea Blasco Simoni Aragonensi viro strenuo nupsit, domino Baroniæ Arenosæ dictæ: quiq; in oppida Regni, quæ fuerant Abuzethii successit. Iacobus igitur multis vtriusq; Regni proceribus comitantibus, aliisq;, qui honorariis stipendiis equestribus, obstricti Regem sequebantur: dum vnà cum cohortibus, quas ciuitates Turolium & Daroca miserunt profectiõnem parat, nuncium accepit, Zaenem suspicatum Iacobi mentem, venisse cum magna manu militum in arcem veterem Enessæ, siue Cepollæ, illamq; à fundamentis fuisse demolitum, ne Christianis subsidio esse posset contra urbem. Qua causâ Rex, cuius animus totus erat in illa denuò exædificanda, iussit instrumenta ad parietes ducendos, è Turolio iumentis conuehi, atq; in Regnum profectus est: iamq; Exericam secundò vastato eius agro præteruectus, Segorbium urbem intactam reliquit: quod ea Abuzethii partes contra Zaenem agens, liberum dedisset Regi ingressum. Inde ad Torrestorresiu venit, similiq; ibi depeculatione facta, Saguntum secundum arcem præterit, sic abeuntibus ordinibus. Primum enim agmen ducebat Simon Vrrea vir egregie fortis, & sapiens dux belli, atq; Aragoniæ procerum præstantissimus: In medio consistebat peditatus: nouissimum agmen Rex cum equitatu claudebat. Sed antequam in montem Enessam peruenissent, rumor sparsus est, atq; ab exploratoribus comprobatus, Zaenem cum magno

exercitu venisse Pufolium, quod oppidulum ab Enessa vno distat milliario. Vnde equite sese ad pugnam expediente; pedite vero cum impedimentis in vicinum collem recipiente, intellectum est, non Zaenis, sed Hospitalis Promagistri, & præfectorum Alcanitii, & Castellotii esse agmen; centum videlicet equitum, atque bis mille peditum, cum aliis triginta equitibus in Burrianæ præsidio constitutis, qui intellecta deliberatione Iacobi, eò venerant. Quare arce diruta inuenta, protinus Rex eo ipso in loco aliam multo munitiorem exædificare curauit. Itaque figura triangulari data, tanta fuit contentio & studium procerum, atque militum præsertim à ciuitatibus missorum, in erigendo opere, pro distributa cuique sua ædificii parte, vt intra duos menses arx fuerit condita, atque inexpugnabilis effecta. In quam commeatu, & cibariis quattuor mensium illatis, fuere etiam collocata ibi armamenta omnia, atque defensionis arx præparata, è qua prodeuntes milites continuas in Valentinos agros excursions faciebant; tanto cum emolumento, & opima præda militum, vt ea spe lucri contineri non possent, quin vel magno cum periculo, frequenter in farracenos irruerent. Dum igitur opportunitas, magisque idoneum tempus ad aggrediendam urbem expectatur, Rexque in Cataloniam esset abiturus anxie perquirebat, quisnam ex proceribus præsidio præficeretur ad defendendam arcem; cum præclare cõpertum haberet, se abeunte, illicò Zaenem magno cum exercitu ad demolendam illam venturum. Sed in ea cura & cogitatione defixo, vnus occurrit Bernardus Guillermus Entensa, sic dictus, ab oppido Entensa in Catalonia, quod Regis beneficio obtinebat. Erat autem is Regis auunculus quem cum in omni re militari, tum ad custodiam arcis consilio, & fidelitate præstare multum Rex sciebat. In ipsa quippe expugnatione Burrianæ, vt ostendimus, in qua saucius ille fuit, magnum roboris atque fortitudinis specimen ediderat: cumque abesset ipse; tribus mensibus donec veniret, continuit se ibi Rex vallandæ, atque præfulciendæ arci, omnique commeatu, & armamentis muniendæ intentus: quoad Guillermus, adductis secum centum lectissimis leuis armaturæ equitibus, venit. Cui Rex magno cum equitatu obuiam exiit, ipsum præ cæteris valde honorans, & quod tanta se propinquitate sanguinis attingeret; & cui tam arduum præfecturæ negotium esset commissurus. Itaque seorsum cum eo collocutus est, ac post quã exprobrauit ei cunctationem, vt refert Regis Historia, & quod adducta secum manu illa equitum, cõmeatũ & cibaria minime conuexisset ad eos sustentandos, propterea quod annona ibi tum cara esset; exædificatam à se arcem, eiusque munitionem, & armamenta ad eius defensionem demonstrauit: & quanquam in monte sicco constructam, tamen eisternam in ea quinquaginta mille cadis aquæ oppletam ostendit; seque velle dixit ibi erigere propugnaculum in oculis vrbis, ad defendenda omnia, quæ in eam vsque diem Regni oppida expugnauerat: atque ad excursions tam à suis in urbanos agr os tutius faciendas, quam ad hostiles promptius reprimendas. Idque tantisper dum exercitum magnum ipse compararet ad urbem oppugnandam. Adhæc præsidia, quæ ibi relicturus erat exposuit. Sed de arcis, ac præsidiorum præfecto, secreto quid haberet in animo indicauit: significans, se, cognationis causa, quæ tanta sibi cum eo erat, atque eius tum probata fide, tum bellica virtute fretum, deliberasse, ipsum arci, & exercitui præficere. Neque enim habere se quemquam alium ex proceribus, cui tutius mandare illam posset, neque honorem, qui ex præfectura reportandus esset, alteri, quam ei tribuere. Quod si perdifficilis videretur, & quæ iuste tanquam periculosissima timeri posset propugnatio, quod eam cruentis admodum, atque continuis necesse esset præliis, atque conflictibus sustentare; eò quidem videri sibi animosius eandem subeundam ab ipso esse, propterea quod nulla quidem ex parte posset ipsa, sua quoque victoria, atque triumpho carere. Nam illa ad Christi nomen propugnandum; impiosque eius hostes debellandos suscepta; non aliud ex conflictibus, quam aut superstitibus, gloriam & æternum nomen, aut occumbentibus, cœlestem ac gloriosum cum martyrio triumphum esset allatura. Quæ audiens Guillermus, vt erat pio, excelso, & generoso animo, pro ostentandæ virtutis occasione sibi oblata, immensas Regi gratias egit: libentissimeq; defendendæ arcis onus suscepit; vnà cum Berengario Entensa cognato, necnon Guillermo Aguilone, nobilissimo Catalano: quòd is nuper Regia liberalitate à farracenis redemptus, atque eorum ignauiam expertus, magno sibi foret consilio & auxilio ad optimè feliciterque dimicandum. Quæ Guillermi liberalissima responsio ad eò Regi grata fuit, vt in eius amplexum irruerit, ipsumque pro tantis meritis, alterum sibi fore Regni consortem promissit. Itaque arce cum præsidiariis, & exercitu Guillermo traditis, illud prætereundum nõ est, quod exigua in re licet, magnã tamen Regis benignitatem, ac fidem tum maximè portendit, vt eius historia continet. Siquidem profecturo Rege, iam motis castris,

dum

dum tabernacula & vasa colliguntur, inuenta est hirundo in tabernaculi Regii fastigio (scutellā vocant) nidū construxisse. Id autem per iocū famulis Regi annunciantibus; prohibuit ille, ne tabernaculū inde dimoueretur, neq; abiiceretur nidus; Dimittite, inquit, illā; victorię quippe nūcia est auicula: & quia fudit vmbra nostrę, eadē quoq; protegetur, quoad exclusos pullos educauerit: mansitq; ibi tabernaculum vnā cum custodiētē illud, donec auicula cū pullis euolauit. Cęterum reuersus Rex Burrianā, inde Dertōsam, & in Salonium portū inuectus: nauiculas cōmeatu, & re frumētaria onustas in Balariū maiore abire paratas inueniens emptis mercimoniis, ad Guillermū ire iussit Enessam. Iis expeditis, venit Oscā, ac deinde Montionē, quo generales cōuentus indixerat: fuereq; omnium frequentissimi; propterea q; tam egregiis, tamq; vtilibus religionis, Regniq; rebus propagandis intentus Rex esse videbatur; vt nihil quod nō vtriq; esset vtile proponeret. Iccirco neq; Antistitū, neq; procerum quispiam, non oppidi vllius, nō ciuitatis Legatus defuit, quin eo conueniret; atq; omnibus, quę à Rege petita sunt, libenter annueret. Cū neque alia eis proponeret, quā se, bellū in Valētinōs sarracenos cōmotum, tantoq; cū labore, sumptu, & sui periculo, pro cōmuni bono susceptū, velle conficere; quādoquidem eousq; peruentum esset, vt quicquid à Morella ad ipsas ferē vsq; vrbis Valentię portas interesset, amplius scilicet dimidia Regni parte, aut vi iā cępisset, aut depopulatus fuisset; iustumq; exercitū ad vrbē reliquisset. Quamobrem necesse esse vrbē vndique obsidere, atq; diuino, vt sperabat, annuente numine, capere. Nā expugnata illa nō dubitabat, se facile vniuerso Regno breui potiturū, simulq; cū ipso omnes, & amceniore, & fructuosiore, quā vsquam sit, agro fruturos. Quare omnib. vnū & idem cū Rege sentientibus, atq; re, gente, & armis, se omnino adiuturos offerentibus, deliberatum est, vt cū Aragonēsi montanis, alioqui inter se diuisis, inducię fierent, vt in sarracenos cōmunes hostes, suam illi bilē & arma conuerterent. Vtq; Rex æstimationē, ac iustum monetę laccēsis pondus, toto Aragonēsi regno, & ciuitatib. Ilerdę, & Dertōsę, & earū territorii perpetuaret: vtq; oēs ab ætatis anno 14. illā omnino valiturā iuraret: propterea q; tanta cū esset illius copia, reprobari nō poterat, nisi cum maxima omnium, grauiq; iactura. Hinc factum est, atq; in eisdem conuentibus perpetuo iure decretum, vt à quaq; domo, & inquilino populorum totius Regni, cuius census esset, ad centum dragmas monetę laccēsis, septimō quoque anno morabatinus vnus Regi penderetur. Post hęc omnes, qui ob honoraria stipendia equestria, Regi belli tempore præsto esse tenebantur, nisi amittere illa mallent, adessent. Dum hęc aguntur Montioni, Zaenes audito Iacobi discessu ab Enessa, ingentes comparauit copias, atq; lustrato exercitu, à Setabi vrbe vsque Ondam, quod est insigne oppidum, non longe à Burriana situm versus montana loca, adnumerata sunt, peditum quadraginta millia; equites vero sexcenti numero: quibus congregatis Enessam adire, eiusq; recēter erectā arcē demoliri decreuit. Ita q; certo die, iunctis Valentię copiis, noctu, sic eo properauit, vt diluculo arci propinquus esse cęperit. Vnde per exploratores certior de illius aduentu factus Guillermus, conuocatis primoribus exercitus, expositoq; imminenti periculo, visum est, præstare exire obuiam hostib. atq; in campo viriliter dimicare, quam intra infirmos, ac recentes arcis parietes à tanta innumerabilitate hostium concludi, angustoque loco contineri. Quare diuino Christi, eiusque matris sanctissimę confisi numine, quo facile est à paucis pemultos deuinci, sese omnes magno animo ad pugnam extra arcem ineundam præpararunt. Quod facinus tanquā monstri simile, atq; incredibile, parum fidei profecto, minusq; glorię obtinisset futuris sæculis, nisi ipsa Regis historia, atq; Asclotii, aliorumq; illius temporis Scriptorū, qui prælio interfuerunt, monumenta, illud diserte scripissēt, & quam concordissimē probassēt. Itaque sacris peractis, atque sanctissimo Christi corpore singulis cōmunicato militibus, qui, perinde ac mari solent tempestate iactati instante naufragio, se toto pectore ac mente Deo commendabant; prōtinus sumpto cibo aciem instruxit Guillermus. Ac cum à summo iugo montis contemplaretur tantam, tamque sparsam tota planitie hostium multitudinem; suorumque animos quodammodo perturbari, ad eos sic verba fecit. Etsi scio, viri fortissimi, humanum esse, pericula & morte ipsam quemque pertimescere; ac neq; à ratione alienū, paucos hostium multitudinem reformidare; hęc tamen à paucis, ordine, consilioque & viribus, sæpius superatam fuisse, atque superari nunc quoque posse, permultis antiquorum, nostrorumque ostendere est exemplis. Quid enim aliud Xerxem cum millibus nongentorum millium hominum in Europam transeuntem, amissis prælio omnibus, solum ipsum scapha elapsam in Asiam remeare; nisi vnus Themistoclis Græci Ducis cum decem tantum millibus occurrentis, consilium in propugnatione compulsi? Quid Datium decies centena millia quoque ducen-

tem, vt Alexander non amplius quam quadraginta stipatus millibus vinceret, effecit; nisi bene ordinata paucitas, quavis confusa multitudine, viribus & arte longe superior? Ad nostra veniamus. Nonne vniuersam Afrorum simul; & Hispaniæ Maurorum, haud superioribus inferiorem multitudinem, nostri, tum nuper Idubedensi prælio superarunt; tum & alias sæpe perquã pauci vicerunt, & ad internecionem vsq; deleuerunt? Confimilis, atq; par est illis, non numero, sed confusione, quæ vobis sese nunc offert ad dimicandum multitudo; cuius timidissimus Dux est vecors ille Zaenes tyrannus, qui nuper Regi nostro, cum admodum paucis, bis Valentinum agrum ante eius oculos depopulanti, ne cūranto quidē exercitu exire obuiā est ausus; quinimmo turres atq; oppida Moncadæ, & Museriorum, quæ hinc perspicitis, amittere potius, ne cōfligeret, atq; sibi eripi est passus. 10 Vnde cum vilem eius, ac collectitium exercitū, cum strenua, exercitatissimaq; vestra pugnandi arte, ac victrice manu confero; profecto deierare ausim, neminē esse vestrū, qui aperto in campo, cum decem ex illis depugnare non audeat, neq; plures etiā detrectet. Accedit causa belli iustissima, sanctissimaq; quam ad impiū tyrānum propulsandū, proque illo Regem nostrum pium, optimumq; inducendum suscepistis; cumq; pro Christi nomine ad impiam Mahometanorum sectam extirpandam penitus pugnetis; quid ni victores vos inde fore, atq; ipsas cœlitum acies, vestrorum non modo spectatrices factorū, sed in pugnam etiam adiutrices speratis? Adeste igitur Christiani cōmilitones, animisq; ac viribus in hoc sacrum prælium, cuius nullus esse potest infelix exitus, incumbite. Nāque hodie aut vincētes, nobilissimum Valentinum Regnum pro mercede reportabitis; 20 aut occumbentes, æternum atq; cœleste Imperium, inuicta cum fama & gloria in præmium accipietis. His dictis, adhortari se inuicem omnes, atq; ad pugnam animose fortiterq; componere cœperunt. Iamq; vt superiores essent hostibus, neq; arcem deserere viderentur, in ipsa accliuitate montis illos expectarunt: quorum Exerici, Saguntini, Liriani, & Ondenses, tanquam bellicarum rerum peritiores, primū agmen ducebant. Qui congressu primo, tum à fronte pedite, tum à tergo equite, nostros adorientes profligare eos atq; in summum montem compellere incipiebant. Quod animaduertens Guillelmus, cum ala equitum, magno quoq; impetu, ab iugo montis, sese in ascendentes sarracenos immisit: adeoque prostratis multis, terrori fuit omnibus, vt ea parte redintegrari prælium atque victoriæ spes nostris aperiri visa fuerit. Verum à sinistro cornu, sarraceni 30 conferti, tanta vi, atque vociferatione, nostrorum postremum agmen inuaserunt: vt necesse fuerit ipsos iterum in celsiorem montem secundum arcem sese colligere: cum subito elata vox quædam è summa arce à dispersis vndique Christianis audita est, perfonans, Sarracenos fugere. Qua causa sese in vnum recipientes nostri, ac gloriosum sanctæ Mariæ nomen inuocantes, in locū pugne, in quo paulò post fuit Virgini templū edificatum, intenderunt oculos, videruntque à sarracenis nouissimi agrinis initium fugæ Valentiam versus fieri. Qua perspecta fuga Guillelmus adiuncto sibi equitatu, in obuios quosque magna vi delatus est: perq; eos iter ad perpendendā hostium aciem apertum, donec in tumulum, vbi cœpta est fuga, peruenisse fugientibus insistens. Quod animaduertentes sarraceni toto fusi campo, cum & fugientes suos, & nostros intequentes vi- 40 dissent: simili se præcipitatione omnes in fugam coniecerunt. Quos nostri secuti vsq; ad Torrentem, milliario ab vrbe peruenere: innumerabilib. Sarracenis desideratis; qui partim gladio iugulati, partim à suis in fuga compressi, conculcati; ceciderunt: ex nostris vero tametsi sauciati permulti, tamen perquam pauci interfecti fuere. Quod plane non humanis viribus, sed diuinitus fuisse factum à multis fuit assertum. Nam multorum tunc temporis fide dignorum testimonio comprobatum, ac etiam literis consignatum inuenitur, beatum Georgium in eo prælio Christianis simul & Sarracenis armatum apparuisse, iisque ademisse animum ad pugnandum, nostris vero ad vincendum addidisse. Nec dubium, quin tanta, tamq; continuata in vniuersa Aragonensium Regnorum ditio- 50 ne in eundem martyrem pietas & religio, à diuino aliquo illius aut munere, aut aspectabili auxilio & ope promanarint. tametsi mirum sit, nullam in historia Regis de hoc tam contestato martyris apud Enesam auxilio lato, mentionem factam fuisse: cum de primo illo apud Balearium maiorem, maximā fecerit: forte quoniam illi interfuerit: ab hoc vero abfuerit: sed vnus silentium, multorum attestacionibus fidem derogare non debet. Ac neque in super prætermittendum est, quod Asclotius, vetus ac peculiaris huius historiae scriptor, de hoc ipso prælio & victoria retulit: quam plane, vno excepto summo Duce Guillelmo, magna ex parte attribuit nobilissimo illi Catalano equiti Guillelmo Aguiloni, quem paulo ante à Sarracenis redemptum fuisse diximus. Vt qui cum sua turma equitum, in eam partem vbi prælium truculentius committebatur irruerit, atque

atque dirempto illo, totoque armorum impetu in ipsum conuerso, sic à nostris sumptis
 viribus, pugna redintegrata fuit, atque animose sustentata, vt hostium consecuta illico
 fuga fuerit. Quin etiam affirmat idem, inuenta fuisse decem millia Sarracenorum inter-
 empta, quorum cadauera nullo apparebant sauciata fuisse, neque perfossa vulnere. Ac
 insuper asserit, Christianorù exercitù nō amplius centū cataphractis, cū aliis centū leuis
 armaturæ equitibus, atque peditibus bis mille constitisse: Sarracenorum verò, quadra-
 ginta millium, cum sexcentis leuis armaturæ equitibus fuisse. Cæterum fama de tam
 insigni Christianorum victoria quaquaversum peruagata, Turolenses primi cum cen-
 tum leuis armaturæ equitibus, magnis itineribus Enesam conuolarunt, Rexque, qui tum
 10 erat Osca, audito nuncio latissimo, maximas Christo, eiusque virgini & matri
 gratias egit; totoq; Regno datis ad Antistites, atq; oppidorù magistratus literis, supplica-
 tiones fieri iniunxit. Deinde conuocatis Regni proceribus, Darocam profectus est, vn-
 de Enesianos comœtu, milite, & armis omnique ope reficere curauit: venitque
 Turolium, vbi nobilis quidam eques cum literis à Guillermo Duce missus Regem con-
 uenit; deque prælio, eiusque felicissimo successu, & victoria, fulissime omnia ordine re-
 tulit: quæ magna cum voluptate Rex audiuit: ac denuo comœtum, remque frumenta-
 riam, per miliones Turolii, & Darocæ eodem comportari imperauit: ipseque centum
 iunctis equitibus leuis armaturæ Regnum ingressus, ad Cupulas oppidulum Segorbio
 20 propinquum, viginti quinque ab vrbe distans milliaribus, venit. Quo allatus est nun-
 tius, Zaenem cum magno copiarum supplemento venisse Liriam, celebre nunc oppi-
 dum, quod in latissima planitie, copiosissimo aquarum ibi nato fonte irrigata, inter Va-
 lentiam & Cupulas situm est. Ibi ergo Zaenes magno exercitu cum Iacobo pugnaturus
 constiterat. Verum Iacobus neque regredi propterea, neque non progredi decreuit: imò
 præmissis sarcinis, atque impedimentis, relicta à dextra Liria, ipseque Zaene prospecta-
 te, infestis signis, recta Enesam petiit: eoque perueniens, à Guillermo Duce, & Be-
 rengario Entensa, atque Guillermo Aguilone, aliisque nobilissimis equitibus, qui ad vi-
 am publicam, qua flexus est ad iter Enesam, obuiam exierant, more bellico, regioq; ex-
 ceptus fuit, atque obortis præ gaudio lachrymis, amantissime amplexatus est Guiller-
 mum, aliosque Duces, atque ab vniuerso exercitu adiri, sermones secum conferri, à seq;
 30 munera & dona peti, permisit quam humanissime. Ac protinus locum pugnae, militum
 stationes, Sarracenorum irruptiones, præliique redintegrationes, & à quo tandem loco
 illorum inita fuga fuerat, ostendi, atq; enarrari sibi omnia voluit. Vnde collaudatis om-
 nibus, ad supplendum equitatum, octuaginta sex equos lectissimos, Ducibus, & equiti-
 bus, se diuisurum promisit, eisq; quintā totius prædæ partē ad se pertinentem condona-
 uit: ac statim literas Cæsaraugustam ad Simonē Perezium Tarasonam dedit, præcipiens
 coemi, mittiq; ad se equos lectissimos quadraginta: quos protinus emit, atque remisit:
 ac vbi intellexit Rex eos venisse Turolium, profectus est Segorbium, quæ ciuitas peramœ-
 na, latissima in conualle posita est, adeoq; aquis irrigua, vt permultis subinde, ac omnis
 generis messibus, ac fructibus abundet, quæq; Abuzetii partes contra Zaenem sequeba-
 tur. Hanc igitur intranti Regi agafones præsto fuere, suum vnusquisq; equū loris pertra-
 40 hens: quibus conspectis, mire delectatus Rex fuit, atq; ad alios quoq; equos, quos ab A-
 ragonia quidam, qui sese aggregauerant Regiis agafonibus, venales adduxerant, oculos
 iniicit; eisq; iniunxit, vt honesto illos pretio sibi venderet: placuit dominis, atq; accepto,
 quod inter eos conuenerat, equos tradiderunt quadraginta sex: quos cum aliis quadra-
 ginta coniungens, secumq; adducens, quatuordecim duntaxat sumptis equitibus, Enesam
 reuertebatur. Cūq; Sagunto oppido, q; Zaenis partes agebat, eiusq; tenebatur præsi-
 dio, appropinquaret, dubitatum fuit, à sociis num recta secundum arcem transirent: an
 ad leuam, per vallem Segoniam deflectentes, iter potius maritimum ingrederentur. he-
 rentibus illis, occurrit vnus ex equitibus, sic inquit; Satius erit secundum arcem pertrans-
 50 ire, quandoquidem antequam cōspiciamur ab speculatoribus, in tuto erimus, si modo,
 quod occurrit stratagema comprobare velitis. Vt ergo turmam equitum integram præ-
 ferre videamur, iubete singulis seruis, qui equos vehunt, singulas prælongas
 arundines, ex arundineto, quod sese nunc offert, sumere; atque vni tanquam hastæ
 linteum ex his, quibus equi cooperiuntur, vt pro vexillo ducant, affigere; ac etiam vni-
 cuiq; suum equū ascendere: ita quippe fiet, vt equestris apparens è longinquo acies, dece-
 pto hoste, pertransseat. Placuit Regi, ac omnib. equitis solertia, quæ ei prorsus ex sententia
 successit. Nam quinque tantummodo ex oppido exeuntes equites, cum mille fere pedi-
 tibus, eminus aspectarunt Regios, eosque cum sibilis & vociferatione irrisere; aggredi
 vero, aut insequi minime ausi fuerunt. Vnde Rex Enesam perueniens, octuaginta sex

equos iis, qui sacro prælio interfuerant, equitibus diuisit, ac protinus in eo ipso tumulo; unde Sarracenorum fuga inita est, atque à nostris victoriæ nomen ingeminatum, celeberrimum ab eo templum exædificatum; simulque cœnobium constructum; vbi ordinem, siue societatem beatæ Mariæ Mercedis, cuius, vt diximus, autor extiterat, collocari mandauit: vt pro immortalis eius prælii, atq; victoriæ memoria, perpetuæ apud ipsum, atq; immortales gratiarum actiones Christo, eiusq; matri Mariæ redderentur. Tamen si aliam quoq; in loco exædificandi causam adduxerunt quidam satis graues huius historiæ scriptores; fuisse scilicet, ex arce ab iis, qui noctu excubias agebant, conspecta multa lumina accensorum instar cereorum, quæ cœlitus in eam partem, quæ fuerat ad templum erigendum designata, descendebant; ac sese in terram magno cum splendore immittebant. Quibus Duci, & aliis custodibus patefactis; dum opera excauandis templi fundamentis nauatur, sonitus valde tinniens auditus est; atq; consue defossum, quoad contactis parietibus, templum, vt apparebat, magnum, sed terra obrutum fuit, inuentum. In quo dum profundius excauatur, ligone es ictu perforauit. Vnde rastris purgato loco, magnum quoddam tintinnabulum reiectum est; quò elato, reperta quoq; subtus marmorea quædam tabula altitudinè duorum cubitorum, latitudine vero sesquialtero, in qua insculpta erat imago sacre Virginis Dei matris, vniis filiolum gestantis. Qua tabula & tintinnabulo, aliisque annotatis vestigiis, pro comperto est habitum, fuisse olim Gothorum tempore, constructum ibi templum in honorem Virginis, eiusque diuinum cultum frequentatum à religiosis Benedictinis, qui eo tempore floruerunt. Postea vero sarraceno-
 rum in vniuersam Hispaniam irruptione, templum dirutum, atq; à religiosis imaginem cum tintinnabulo in profundo templi relictam, delituisse quingentis & decem annis, vsq; ad Iacobi tempora, qui imaginem in nouo supra vetus erecto templo, ad altare maius reponi curauit. Vbi & miraculis claret, & magna vrbis, totiusque Valentini Regni ab omnibus veneratione colitur. Cæterum, compositis Eneæ rebus, distributisque præliis, dum Rex Burrianam ire parat, Ferdinandus patruus, qui aut egregius cunctator, aut serus adiutor semper accedebat, Eneam venit, cum Petro Cornelio, nonnullis equitibus comitantibus: quos Rex excepit benignissime; relictisque ibidem illis ipsis Ducibus, cum parte copiarum, ac etiam cōmeatu, & omni apparatu bellico munita arce, cum Ferdinando, & Cornelio Burrianam profectus est. quam vix erat ingressus, cum
 Aguilo mari scapha venit ad eum nuncians, Zaenem, vbi rescuiuit ipsum Eneam discessisse, statim vniuersum equitatum, quem in Castallia, & Cocentania oppidis continebat, collegisse, venireq; iterum arcem demoliturum. Quare Guillelmum petere subsidium, nosq; ad illud implorandum misisse: sufficereq; ad id, si P. Cornelius cum ala equitum mitteretur. Quo audito, Rex nō alio, quā se duce, subsidia Guillelmo mitti permisit. Ita q; nocte de secunda vigilia, cum proceribus, atque Turolensibus equitibus, iter ingressus est: iamque Almenaram præteruectus, tam parato ad confligendum animo properabat, vt occurrerit cuidam Aragonensi equiti, Lopezio nomine, & ab eo querenti, ecquid de nobis fiet hodie? respondisse feratur: Enimvero Lopezi, hodie à fursure farinam secerni videbis. Innuens fore, vt ea pugna quantum ignauo præster strenuus patefieret. Cumque
 pone Saguntum esset, misit equitem, qui exploraret nū Zaenes venisset, & arcem obsidisset: qui illico reuersus nunciauit, Zaenem neque venisse Eneam: neque Valentia exercitum eduxisse, esseq; tuta omnia, nec Eneanos vllō egere subsidio. Id audiens Rex, gratias Deo agens, Burrianam reuertitur, decē & septem tantum equitibus comitatus: nā reliquos Eneam transire iussit, vt adderent Eneanis animum, in eorumq; salutem Regem semper esse intentum, ostenderent. Iamque transducto Palantia Sagunti fluuio, non longe ab itinere, sarracenos equites numero centū & triginta conspexit. ad quos Artalus Alago, Blasfi filius, Regno Aragonio tum exulans, se receperat. In eos igitur Garcesius Aragonensis, qui paucis cum equitibus Regē antecedebat, temere, nec consulto Rege impetum faciens, protinus fuit ab illis septus, atq; cū sociis captus, quē secutus fuisset Cornelius, nisi in eius equi habenas Rex manum iniecisset, ac coegisset subsistere. Ex quo, cū paucis relictus, in maiori, quam vnquā, fuit vitæ periculo. Vt pote quem si sarraceni tunc inuassent, haud dubie cepissent. Id conspicatus Cornelius, vnum equitē citato cursu ad Guillelmum misit, vt quam citissime Regem adiuturus veniret. Sed interim in tā atroci periculo Regii se versari videntes, persuadere Regi tentarunt, vt dum pugnantes ipsi hostes distinent, sese cum paucis Eneam reciperet, subsidiaq; pugnātibus mitteret. Sed quo magis id fuit conatus Perezus Pina, eo maiori cum stomacho ille respondit: Frustra profecto niteris, Perezus, dum me abire suades: constitui enim (diuinæ licet voluntati me totum permitto) nulla ratione hinc pedem referre; sed belli fortunam periclitari
 etiam

etiam cum discrimine vitæ. hæc siquidem nunc, morte potius quam fuga redimenda est. Tunc equites, conglobato agmine, Regem in medio constituentes, animoseq; illius latera claudentes, sarracenos expectarunt. Verum illi, tametsi bis se adinuadendum Regios composuerunt: tamen, aut quod infidias nostrorum timuerunt; aut quod agnito Rege Artalus eos auerterit; seu potius quod Berengarium Entensam appropinquare iam cum equitatu crediderint, prelio abstinerunt: paulatimq; inde digressi, per vallem Segoniam, se Almenaram contulerunt. Itaq; Berengario aduentante, eoq; comite, Rex Burrianâ ingressus est; indeq; proxima nocte, traiecto Idubeda fluuio, qui Castuloné in sine eius Burrianensis planitie oppidum alluit, secus mare Oropesam ire perrexit: neq; tamē deterteri ab itinere potuit, tametsi intellexerit, Regulum quendam sarracenum nomine Auenlopezium, paucis ante horis, cœpisse vi præfectum Oropesæ in eius pineto mari proximo, & captiuum abduxisse. Sed nihilominus collectis in vnum se sequentibus, pinetum ingressus est, atque Oropesæ, quæ ordinis Hospitalium tunc erat, ea nocte conquisiciens; sequenti die, Vldeconam, inde Dertofam venit, vbi paucis diebus fuit.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XI.

INTEREA Iacobus de Enesiana arce, quam vrbi proximam, atque infestam reliquerat, vehementer sollicitus, curas omnes, & cogitationes in defendendam illam, eiusque terra, marique augendum præsidium conferebat. Sciebat enim, post memorabilem illam Guillelmi victoriam, Zaenem fuisse tantopere irritatum, tamque vehementi prouocatu ira ad ipsam denuo euertendam, vt maiores indies ad id copias pararet, atque subsidium etiam transmarinum breui, vt ferebatur, affuturū expectaret: & subuerendū etiam erat, ne reliqui sarraceni Hispaniæ Reges, gratiâ cōmunis tuendæ libertatis, cōtra Christianos, Zaeni tandē subsidio venirent. Quibus de causis maturandam esse expeditionem considerans, cōuentus Cæsaraugustæ agi curauit, vt aperte diligenterq; cum Regni primoribus, & Ciuitatibus de acceleranda expeditione tractaret. Interim vniuersos proceres, & quos Barones dicunt, qui oppida, prædiâq; beneficiario iure à Regibus acceperant, quiq; honorariis stipendiis equestribus, ac etiam oppidis, & vrbibus donati erant, iussit, proximo Resurrectionis Dominicæ Paschate, ad Valentinum prosequendum bellum, cum armis præstò sibi ad Enesam esse. Itaque Cæsaraugustam ingredienti, continuo Ferdinandus, & qui Regii consilii erant, Blascus Alago, Simō Verrea, Rodericus Lizana, Petrus Cornelius, qui Burriana venerat, Garfias Romæuus, & Ferdinādus Assagra, aliiq; Regni Barones, ac legati Ciuitatum, magno cum comitatu adfuerunt; existimantes conuentus agi debere dies multos. Veruntamen vix octo elapsis, nuntius Enesa venit, quo Rex factus est certior de obitu Guillelmi Ducis, auunculi, qui tot, tantisque in defendenda arce excubiis, vigiliisq; ac belli laboribus fractus, tandem febri correptus interierat. Quo nuntio vehementer, ac supra quam dici potest, tristis & conturbatus Rex fuit; conquerens, se vno die, & auunculum sui amantissimum, & ducem totius exercitus præstantissimum, tam commemoranda, propeq; cœlesti de Zaene reportata victoria decoratum, amisisse. eoque magis, quod nullus ei par armis, ac fidelitate, neque ad defendendam arcem, neque ad vrbis obsidionem prosequendam sibi relinqueretur. Quod intelligentes consiliiarii, Regem consolandi gratia adierunt: idque tanto æquiore animo, quanto certius iam erat, eorum in Guillelmo inuidiam, morte illius extinctam fuisse penitus, ex eaque, vt fieri solet, sequutum dolorē. Cumq; plurimum ab omnibus, cōmendato Guillelmo; Regiâq; ei funeris iusta deberi sentientibus, de sufficiendo duce, deq; prosequendo bello ageretur: Ferdinandus cū primis Reginū inceptorū importunus semper interpellator;

in ea cum reliquis consiliariis sententia fuit; ut multis de causis Enesæ arx defereretur, ab eaque exercitus deduceretur; ne is, amisso Guillermo Duce fortissimo, adeoque in profligandis Sarracenis hostibus exercitato, ab ipsis maiori cum multitudine reuenientibus, contrucidaretur. Ac insuper ad vitandos tot, tamque immodicos sumptus, qui in eam sustentandam fiebant; præcipue vero ad tollendam de medio occasionem, qua toties persona Regia incaute periclitari solebat; cum in tantum vitæ discrimen venisset cum sarracenis; ut sæpe quidem cum paucis, ac vel ex iniquo loco, illorum multitudinem aggredi non perhorresceret; timendumque esset, ne in illorum insidias aliquando incideret, indeque omnia illius Regna turbarentur. Quam Ferdinandi sententiam cum approbarent omnes, ac Regi ne ab ea dissentiret, quasi obstrepere velle viderentur: iratus ille vniuersos circumspectans, ac præclara magnanimitatis suæ signa tunc edens, respondit: se, inceptum præclarum, à quo nō antea destitisset, nunc minime intermissurum; ac neque deserturum vnquam arcem, cum à se exædificatam, tum suorum sanguine hæctenus gloriosissime defensam; eoque minus, quod custodiæ assurgentis iam ibi templi sacratæ Virginis, cognomento Mercedis, eiusque fratrum societati, fuerit dicata. Adduci prætereà loci, non opportunitate solum, sed existimatione, & opinione: cum in eo ingentes Valentinorum vires sui perhonorifice perfregerint; atque opinione hominum suas longe maiores in debellandis illis ostenderint: ac etiam quod ad premendam indies urbem, eiusque consitum agrum depopulandum; talesque, ac tantas ex eo prædas capiendas, quibus exercitus affatim ali possit, nullum in toto Regno, eo ipso loco opportuniorem inuenerit. Proinde Regii honoris esse, arcem, & comæatu, & armis sustentare; & iustum in ea exercitum collocare: oportereque demum, non solum tueri parta, sed vltius quoque progredi. Quæ cum dixisset, ardentibusque consiliarios inspectasset oculis; nemo amplius ausus est ei obistere, neque repugnare. Apparuit nihilominus eo die, Valentinam expeditionem in magnum fuisse discrimen adductam; paruique honorem, & incepta Regis à consiliariis habita, quorum ignauia & timiditas, nisi constantia & magnanimitate Regis victa fuisset bellum, haud dubie, non modo magna cum ignominia cessasset; verum ex illorum quoque sententia, Rex partem iam oppidis, atque toto Regno excessisset. Quo maior est profecto Regum labe, in consultationibus, de sua sententia nihil, de aliena, omnia peragere; sibi que persuadere, Regias res, qualicumque occasione oblata, melius alieno, quam suo posse consilio administrari; cum videantur quidem Reges diuinum quid cum sceptro hausisse; atque, quod Reges sint, prælagire posse, ac præuidere multa. Neque enim à sapiente frustra prædictum fuit, Regium cor diuina in manu versari: quod scilicet, regendi, moderandique Regis potestatem, quasi habenas quasdam teneat diuina manus: eiusque ope fiat, ut suum cuique Regno ad sit numen, ut auditis hinc inde sententiis, quid facto opus sit, Rex ipse vel contra aliorum mentem, deliberet. Cuiusmodi deliberandi vestigia, mire impressit Iacobus, cuius multas expeditiones bellicas, tametsi à consiliariis improbatas, damnatasque sæpe quoque derisas, suo tamen consilio susceptas, atque diuino promotas, feliciter cessisse viderimus. Itaque solis ex vniuerso consilio Ferdinando Perezio Pina Aragonensi, & Bernardo Vitali Besalucho, Catalano, viris strenuis, atque usu bellicæ exercitatis, Regis sententiam approbantibus, Rex protinus cum iis, atque vno ex proceribus Simone Vrra, necnon quinquaginta equitibus domesticis profectus, Enesam peruenit, ingressusque Aedem Virginis, locum vbi Guillermi cadaver erat repositum visit, eique acerbissime illachrimatus fuit; ac illud honorificentiori loco recondi iussit, quoad deferretur in cœnobium Scarpense ordinis Cisterciensis, quod in Catalonia non longe ab Ilerda, Sicori fluuio alluitur; vbi se ille sepeliri testamento iusserat. Postero die Bernardum Entensam Guillermi filium, annos natum vndecim, quem secum Rex habebat, atque amore, quo illius patrem prosequabatur, de more, militaris auctoramenti splendore, atque dignitate decorauit; ipsumque in omne territorium, & prædia, quibus pater fuerat potitus, succedere voluit. Deinde Berengario Entensæ Guillermi cognato, armis exercitatissimo, atque commemorandi illius Enesiani prælii socio, arcis totiusque exercitus præfectum, & Ducem constituit, eique socium adiunxit Guillermum Aguilonem, eiusdem quoque victoriæ consortem, cum cohortibus promagistrorum Templi & Hospitalis, ac etiam præfectorum Vclensis, & Calatrauæ ordinum, qui in præsidio antea ibi esse consueuerant: re frumentaria, comæatu, & armamentis necessariis exercitui in ver usque proximum relictis; quo tempore Rex magno cum exercitu venturus erat, urbem expugnaturus. Verum enim, ut primum rumor sparsus est Regem abiturum inde, neque tam citò rediturum, protinus bona præsidiorum pars commurmurans

murmurās de discessione cogitare cœpit. Nam ex equitibus, quadraginta numero con-
 spirauerāt, ac religioso cuidam Ilerdensis, dominicani instituti, Petro nomine, qui sacra
 facturus, sequebatur exercitum, significarant se abeunte Rege & proceribus, quam
 primum euoluros, & arcem deserturos. Id autem intelligens Petrus illico detulit ad
 Regem, qui quā grauiſſimè tulit; iamque secum animo versans, derelicta Eneſa, actum
 omnino esse de tota expeditione: statimque Sarracenos Burrianæ, & reliquæ à se de-
 bellatæ Regni gentes, Dertofam vsque, arma, donec amiſſa recuperarent, illauros; seq;
 tantorum laborum & impensarum, magna cum ignominia iacturam facturum: ac quod
 intelligeret, quæ militum solet esse contumacia & insolentia, superuacaneum esse ver-
 10 bis, seu minis eos coercere velle; conuocari iussit omnem militum vtriusque armaturæ
 multitudinem in Ædem Virginis, vbi palam aram tenens sacramento contendit; se non
 derelicturum eos fines, ac neque Aragoniam versus, Turolium vsq; peruenturum; neq;
 in Cataloniam Vldeconæ fluuium traiecturum, donec profus vrbe Valentia esset poti-
 tus. Quod ne fictè agi putarent, quam primum Reginam cum sua recenter nata Iolante
 filiola, quæ postea Regi Castellæ nupsit, ad se perducere curauit. Quo Regis iureiurādo cō-
 firmatus exercitus in præsidio mansit; ac sese deinde ei facilem, & fidelem exhibuit. Itaq;
 paucis post diebus venit Peninsulam, vt munitissimam eam regni arcem reuideret; inde-
 que Ferdinandum patrum Dertofam misit, vt Reginam cum filiola ad se deduceret.
 Quæ veniens Peninsulā, admirabili arcis situ valde delectata est, ac protinus Burrianam
 20 deducta, vbi eam Rex amœnitate, ac munitione loci cōfusus, manere voluit. Sed Regina
 Ferdinandi verbis persuasa, summa ope nitentur Regem à Valentina expeditione
 deducere; difficultates permagnas, vt fuerat edocta, obiiciens; sed neque profecit hi-
 lum, neque Regem à proposito dimouere potuit; eaque Burrianæ relicta, ipse petiit
 Eneſam. Interea Zaenes memor Eneſiani prælii, quo ipse cum quadraginta millibus ho-
 minum à tam paruo Christianorum numero, vel absente Iacobo, fuit superatus; vidensq;
 indies copiis, ipsaque Regis præſentia, augeri contra se exercitum, adeoque Iacobum
 huic bello dare opera, vt modo illud conficeret, Nauarrenſe Regnū, quod ei hæreditate
 debebatur, videretur contemnere; timere cœpit: atque idcirco cum eò agere decreuit:
 ac modo se, & urbem à tam impendenti malo eripetet; qualibet eiam minus tolerabili
 30 conditione transigere tentauit. Quamobrem Sarracenum quendā, Aliabatanum dictū,
 misit Eneſam, qui secreto cum Ferdinando Diazio nobili Turolenſi, Regis alumno, &
 Zaeni noto, de eiusmodi pacis conditionibus ageret; traditurum scilicet se Regia omnia
 Castella cum oppidis, quæ sita sunt inter Dertofanum, & Turolenſem agrum, quæ ver-
 sus mare fluit Turia; quin & suis impensis exadificaturum Iacobo arcem in Saidia amœ-
 niſſimo Valentia suburbano, Regio Iacobi firmandam præsidio; necnon Besantium X.
 M. tributum nomine quotannis persolaturū; modo præſidia, quibus urbem obsidebat, de-
 duceret. Quibus conditionibus cum intelligeret Iacobus, nihil aliud quā diem ex die
 40 duci à Zaene, simulatione quadam, vt interim & auxilia, quæ expectabantur venirent;
 Valentini que ab obsidione, quā pertinaciter perferre decreuerant, liberarentur; eas om-
 nino reiecit. Quæ res proceribus, quos hæc latebant, maximæ admirationi fuit, obiicien-
 tibus, Reges eius maiores similes conditiones pacis nunquam respuisse. Dum hæc Ene-
 ſa geruntur, Sarracenus quidā, Almenaræ præfectus, vnā cū magnæ potentiæ oppidano,
 qui Zaenem oderat, & Abuzetii partes sequebatur, occultè cum Rege agebat de dedi-
 tione oppidi, eiusq; arcis, quæ in eminentissimo monte sita erat; cumque ii duo oppida-
 nos aliquot, qui Zaenem quoq; oderant, in suam sententiam pertraxissent; Regē Burria-
 næ conuenerunt: quò is sæpe veniebat Reginam inuisurus, eique ad certam diem se op-
 pidum dedituros promiserunt. Regiis igitur eò, præſtituta die, venientibus, illico tradi-
 tum fuit oppidum; indeque, cū arcem vnā cum oppidanis peterent, immania in eos-
 dem saxa deuolui cœpta fuere. Verum animaduertentes qui in arce erant, oppidanos
 50 permistos Christianis, ac Regem in oppugnatione esse; illico se, cum arce Regi, seruatim
 pactis, deditere. Simili quoq; pacto, & conditionibus tradita fuere Castella Vallis Vxo-
 nis, & Nulesium oppidum, Castellumque Alfandechi. Quæ cum propinqua essent Bur-
 rianæ, facilè vno præsidio defendi poterant. Vnde Iacobus rediit Eneſam, atque post fe-
 stum diem Resurrectionis dominicæ excurrentibus militibus in agrum Valentinū, simi-
 libus quoque pactis arces Paternæ, Beteræ, & Bullæ, vrbi ad tertium vsque sitæ lapidem,
 sese tradidit. Itaq; omnibus propè Urbem turribus, atque Castellis captis, non amplius
 oppida, castellaue, sed ipsam urbem Rex obsidere, atq; omnes eius aditus occludere vr-
 banis, sibiq; aperire instituit. In quo egregium illud magnanimitatis, opus Regis con-
 templari licet, qui Valentiam urbem Reginam, per amplexum mœniorum ambitu, atq; viribus

munitam; ac non solum ciuium, sed totius Regni infinita propè multitudine, & copia re-
 rum abundãtem, cum tam exiguo exercitu, & apparatu bellico, obsidere cœperit, vt vix
 vni expugnandę arci pares esse viderentur. Nam exercitus, qui ad Enesam egregie vice-
 rat: tam tenuis fuit, vt non excederet summam trecentorum sexaginta trium equitum:
 connumeratis Vgone Fulcalcherio Hospitalium magistro, ac vno Templariorum, qui
 xx. equites sui ordinis ducebat: & quodam alio Alcanitii; præfecto, & alio ordinis Cala-
 trauiensis, & præterea Roderico Lizana cum xxx. equitibus; Guilielmo Aguilone cum
 equitibus xv. Simone Perezio Tarafona præfecto equitum Reginum cxxx. & mili-
 tibus Regiæ cohortis, quos Almugauares tum vocabant; in quibus tum erat robur ex-
 ercitus, qui erant centum quinquaginta. Sed de iis, quoniã in historia Regis sepe fit mētio, 10
 habebanturque omnium fidissimi, fortissimiq; de eorum origine, ac bellandi arte, vsuq;
 viuendi, nonnulla dicamus, quæ partim ex Montanerio & aliis, partim coniectura acce-
 pimus. Dicebantur enim Almogauares, ex ipsa vi nominis à sarracenis impositi, scilicet à
 puluere, quasi quod à rastris, & à gleba terræ ad militiã translati, puluerulenti essent; aut
 ab eo potius, quod virtute & viribus præstantes, hostes protererent, atque, vt phrasis est
 Arabica, in puluerem redigerent. Sed neque veterani fuere, vt quidam existimarunt, cū
 tyrones etiã inter eos essent; quin potius pedites quidam erãt robustissimi, pugnacissi-
 mique, ex montana & agresti, neruosaque & lacertosa iuuentute delecti, qui ruri nati, ac
 educati, agrique laboribus ab infantia assueti, in bello etiã, sub dio humi cubabant, fri-
 gorisque, perinde ac caloris, inedia potissimum, patientissimi fiebant; quique vt rudes 20
 & imperiti, vtque & moribus, & ingenio feri, ac immanes, cum sermone parci erãt, tum
 minime sese aliis, præterquam sui ordinis adiungebant; ideoque ad pugnam alacres &
 erecti prodibant. Quos vnus simplex, æstate, hyemeque, vestitus supra amiculũ tegebat;
 sparteo sæpe fune, ad renes restrictus: isq; ex thorace constans, & fœmoralibus, ocreis-
 que & pera, ac etiã pileo ex animalium corio confectis, vnã cū sacculo, qui vix vnus diei
 viaticum capiebat. Et qui non aliis, quàm quibus offenderent, armis protecti erant; hasta
 videlicet, gladio, & pugione, quibuscum in arenam descendentes, non pedestres modo
 acies, sed equestres impetus sustinere auderent: extrema siquidem hastæ parte humi de-
 fixa, & pede dextro firmata, cuspide vero in aduersum incurrentis equi pectus inclinata,
 equitis impetũ sustinere, ac parua quadã declinatione corporis effugere didicerant. Is 30
 enim eorum in præliis vsus erat, & in hoc tota cura incumbabant; vt sese equestri pugnæ
 immiscerent, atq; hostiles equos suffoderent, ac protinus deturbatos equites iugularent;
 primiq; omnium expoliaret; indeq; diuites, ac emeriti, ad suos rediret: vereq; fuit aliquan-
 do à cataphractis Gallis, tempore Petri Regis Iacobi filii auditũ; se cataphractos Hispa-
 nos nihili pendere; pedites verò Almugauares supramodum timere. Illud quoq; verum
 est, Almugauares non modò pedestres acies, sed etiã equestres per se constituisse; atq;
 in exercitu Regis vtroque sub ordine militasse: strenuo quoq; pedite ex ipsis in equitem
 leuis armaturæ transeunte; ac neque minora, quam antea, roboris, bellicæque virtutis
 monumenta edente. Itaq; equitatus omnis ad 360. peditatus verò ad mille dumtaxat mi-
 lites peruenerat. Cũ tã paucis igitur ausus est Iacobus obsidionẽ instituire, diuina in pri- 40
 mis fretus Christi, eiusque Virginis matris ope, ac noua quoq; copiarum accessione, tam
 eorum qui ab vtroque Regno aduentabant, quàm multorum etiã auxiliariorum ex A-
 quitania, Anglia, & Italia, quos expectabat, atq; vt dicemus, obsidione interfuere. Itaq;
 lustrato exercitu, eoq; armato satis, beneq; ad pugnandũ expedito, ac incitato, inuento,
 placuit iam tum in agrum inter mare & urbem excurrere; sicque diluculo, militibus
 corpora curare iussis, Enessa profectus, secundum littus, ad oppidulũ venit, quod in ipso
 littore situm ab vrbe distat bis mille passibus, Graum id nunc appellant, vbi apertum est
 mare, & statio male fida carinis: dictum quidem à gradu, propter latentes, & inæquales
 quosdam arenæ gradus, & quasi descensus in profundum; ideoque, concitato mari, ac
 tempestate exorta, naues nisi se inde in alios portus recipiant, in illos impingere, allidiq; 50
 soleant: fiunt autem eiusmodi gradus siue tumuli, congestu arenæ, quę Turie propinqui
 fluminis inundationibus collecta aceruatim subsidet, tantaq; est, vt id ipsum oppidulum,
 quod tunc alluebatur mari, nũc ad sagittę iactũ ab eo disterminetur. Itaq; Rex transducto
 amnem vniuerso exercitu, ad casulas quasdam, vix vno milliari ab vrbe sitas, castra poni
 iussit, atq; figi tentoria, ibi vt esset, donec supplementum copiarum ex Catalonia & Ara-
 goniam accederet. Quo die magna sarracenorum turma equitum, exisse vrbe visa est, vel-
 leq; nostros ad pugnam excire: sed prohibuit Rex, ne quispiam ab statione sua, nisi dato
 signo, decederet; ac neque manus cum hoste cõfereret, priusquam regio cognita ac ex-
 plorata esset. Verũ postera die Almugauares; in scio Rege, summo mane, statione relicta,

Ruffapham suburbanum amœnissimum, vix quingentis passibus ab vrbe distans, petierunt, capere ipsum volentes. Quod Rex intelligens, reliquum exercitum in armis esse, eoque properare iussit; veritus ne è muro, viso Almugauare, multitudo vrbanoꝝ irrueret, & illum opprimeret; & certè in eo discrimine fuerunt Almugauares, vt, nisi Regis consilio, iis subuentū opportunè esset suę temeritatis pœnas daturi fuissent. Nam Zaenes illico, cum magna suorum parte, cum equitibus scilicet quadringentis, & peditum decem millibus aciem contra eos direxit. Ex quibus quadraginta pedites, sese in agros fabas proferentes, aliquando ab exercitu auulsi immiserunt; forte vt occasione essent, ad conferendas manus, illas decerpentes. Quibus conspectis, Raimundus Auellanus Hospitalarius præfectus Aliagæ oppidi in montanis locis, non longè à Turolio siti, quod etiam munitissima, ac perampla arce in monte locata nobilitatur; nec non Lopezius Luesianus, imperum in eos quadraginta faciendum esse, & capiendos consulebant; vt ex iis perdiscerent Zaenis mentem, eiusque militum numerum ad pugnandum: quibus assentiri Rex noluit; propterea quod exercitus nullum sibi adhuc vallum tulerat, neque propugnaculum cõfecerat, quò se reciperet, si hostis superior euaderet; ac etiam vereretur, agros à farracenis consulto rigatos fuisse, esseque periculosum, in lubrico solo, paucos contra multos inire pugnam, & recessum ab ea difficilem, tot interpositis riuis, qui peditibus simul, & equitibus, magno impedimento essent. Quo toto die vterque exercitus, ad sagittæ iactum in conspectu fuit: neutro tamen neque signum, neque occasione pugnæ alteri dante. Quinimmo Zaenes sub ipso noctis crepusculo receptui canere iubens, in vrbē cū suis regressus est. Iacobus vero sese cū exercitu in suburbanū recepit; quod peramplū erat, valloq; circumduci Rex fecerat, atq; in extremis vicis, lignis, stragulisque obduci: destinavitque ex equitibus quinquaginta fidiſsimos, qui excubias ea nocte agerent. Verū de cõmeatu, & cibariis exercitui cõparandis non magna cura erat; farracenis ipsis, ex suburbiis, vndique necessaria abunde in castra cõportantibus; præter ea, quæ mari quotidie Enesa, & Burriana, tam ad frumentariam rē, quam ad armamenta, & construendas machinas asportabantur. At vero Zaenes, neque postero die, neque aliis quinque sequentibus, se dedit in conspectum: neq; vllū pugnandi locū fecit: demiratiq; fuere illū permulti, q; cū esset strenuus, ac bello exercitatus, tantisque copiis Christianos superaret, a pugna tamē scdē abstineret: Sed rescitum fuit, id nō tam ignauia, quā metu suorum, quibus se non facilè credebat, fecisse. Nam cū esset tyrannus, viq; expulso Abuzethio, vrbē cum Regno occupasset, multorū Valentinorū animos, maxime vero eorū qui Abuzethii partes sequebātur, à se alienatos habebat; neque fidebat ipsis: quinimmo timebat, ne cõmisso prælio, inter confertos iam hostes, ipse trucidaretur à suis, aut Iacobo viuis traderetur. Qua de causa sese à pugna, quoad poterat continebat; ideoque pacto vrbem Iacobo, vt diximus, dedere tētauerat. Interea omnes fere vtriusq; Regni Antistites Ecclesiarum, vt pote Cæsaraugustanus, Turiasonensis, Oscensis, cum & Tarraconensis, Ilerdensis, Dertosanus, & Barcinonensis; quanto quisq; poterat cū apparatu bellico, Regi adfuere. Magni quoque proceres, & Barones; singuli cum equitatu, aut peditatu fuere subsidio; necnon ex Castella plerique ex militaribus Vclensis, & Calatrauensis ordinibus præfecti, cum primoribus eorundem ordinum, Montalbanensī, & Alcanitienſi in Aragonia, cū bona equitum manu, in castra venerunt. Adhæc ciuitates Turolīū, Daroca, Turiaso, Calataiubium, Cæsaraugusta, Osca, Ilerda, Dertosa, & Barcino, singulæ, æmulatione quadam, quanto maiori apparatu poterant, ad hoc sacrum bellū accedebāt. Quin & Antistes Narbonensis, Petrus Aimillus nobilissimus Aquitanus, cum equitibus quadraginta, & sexcentis peditibus eò venit, gratissimusque Regi fuit. Is enim singula quorumque Aragoniæ, atque Cataloniæ procerum subsidia superauit. Affuere quoque alii ex Gallia, Angliā, & Italia magnates, qui fama Regis, huiusque sacri belli opinione commoti venerunt. Nam ex historiis Anglorum deprehenditur, illorū Regem Henricū tertium, magnam militum manum in hoc bellum misisse; idēque comprobatur de Frācis. Vnde augeſcētes indies exercitu, iam nō in suburbano consistere: sed appropinquare vrbī, eandemque cominus Regii cœperunt obsidere. Ex quo irruptiones, quæ in nostros antea fieri solebant, & leuia prælia, quæ magno farracenorū malo cõmittebantur decrescentibus quotidie illorū viribus, nostris autē accrescentibus, cessarunt, seque illi ad miserabiles obsidionis ærumnas tolerandas in vrbem compulerunt. Itaque ex omnibus vtriusque Regni ciuitatibus aduenientia auxilia, quo tardius accesserant, eo versus vrbem, ordine propinquius collocabātur. Siquidē Barcinonenses, qui mari cū maximo armorū apparatu, & machinis vltimi venerant, in statione vrbī propinquiore locati fuere. Quibus ita vrbē obsidentibus, magna fuit disceptatio inter proceres, atq; militaris

disciplinæ peritiores, de commodiore loco exercitus ad urbem oppugnandam: quod ea, præ eius ambitu, minime posset ab exercitu, qui tunc erat, tota obsideri. Erat quippe urbs in plano posita, fereq; rotunda, milliario paulò plus ambitu circumducta, atq; præter alias, quatuor maioribus portis patebat. Prima Boatellana dicta, inter meridiem & occasum posita; altera Baldina à læua in dextram, ad septentriones obiecta. Tertia ortum Solis, sub magna & præclara turri, respiciebat, quæ Templi nunc quoque dicitur, ob palatium, & paruam Virginis ædem, ibidem à Templariis exædificatam. Quarta versus meridiem Xareana; inter quam & Boatellanam, in medio fiebat muri angulus ad meridiem exporrectus, qui turri magna (vbi nunc est per celeberrimam Academia) compingitur, ac versus mare prominet, in eam partem, vbi posita erant castra: atque ob magnam inter vrba-
10 que portam, distantiam, nullis interpositis turribus, desertior erat illa pars muri, neque defensionis commoda. Itaque varie de oppugnationis loco contendentibus: in primis Narbonensis Antistes, oppugnationem & machinas, in portam Boatellanam intendendas esse dicebat; propterea quod oppugnantibus facilius esset ligneas portas, quam saxum murum quatere, ac demoliri, atque eruptiones hostium, in ipso statim egressu præoccupare, quam alibi insperato ab eisdem castra oppugnari. In quam sententiam cum fere omnes inclinarent, contra Rex rationibus validioribus vniuersos in suam pertraxit, ostendens commodius oppugnari posse eam partem muri angularem, quam Boatellanam portam: tum quod pars illa desertior esset, atque à portis vtrinque remotior; ex
20 quo nullæ fieri poterant subitæ, atque insperatæ ex vrbe in machinas & cuniculos eruptiones, quin multo ante ab exploratoribus detegerentur, & præcauerentur: tum quod nullis ea ipsa muri pars muniretur turribus, ex quibus, non in rectum modo, sed oblique, sagittæ etiam, aliæque machinæ in nostros contorquerentur; cum ab exporrecto angulo diuidi ipsos à sese propugnatores necesse esset, atque impediri, ne plures vtrinque essent, neve distracti in suam quisq; partem, alterna sibi inuicem subsidia afferre possent. Insuper cum exercitus esset ea parte mari propinquior, fore subinde, vt cōmeatus, & necessaria, quæ ab eo adducebantur in castra, tutius defendi possent, ne ab erumpentibus interciperentur. Demum inde etiam melius impediri posse, ne transmarina subsidia, quæ ab urbanis expectabantur, cum eis coniungerentur. Quibus de causis omnium
30 consensu conclusum fuit, vt ea parte vrbs, quæ visa Regi fuerat, oppugnatio inciperetur. Cui rei protinus ab omnibus diligentissime nauata est opera; atque fundibulares machinæ admotæ, præcūtibus testudinibus, quarum vsus in obsidione vrbs maioris Balearium feliciter cesserat; protegendas illas à frequentissimis ballistarum, aliorumque tormentorum è muro ictibus; quoad paulatim ducto vallo, ad fossam vsque vrbs perductæ fuere. Vnde fossa illico lignis, sarmentis, lapidibus, atque omni congesta materia coppleta, & æquata solo est, atque virtute & industria Ilerdensium quorundam militum, admotæ quoque testudines muro fuere, isque vectibus, malleisque ferreis tribus locis perterebratus, quoad vni, aut alteri militi fuit aditus patefactus. Idq; cum tanta animi contentione, diligentia, & æmulatione Ilerdensium confectum, vt modo præsentī Regi placerent, pericula, & hostes nihil pendere viderentur. Dum hæc in vrbs obsidione fiunt,
40 Petrus Fernandus Aslagra, & Simon Vrræa, cum equitatu suo, & quatuor peditum cohortibus, duabus etiam sumptis machinis, Cilliam oppidum petierunt, quinto ab vrbe milliario distans contra portam Boatellanā: quod etiā Itagno magno adiacet ab Arabibus Albufera, de quo dicemus, nuncupato. Vbi positis machinis ad lapidum emissionem, magna vi vndique oppugnari illud cœpit. Quod sane ab oppidanis, diebus octo, urbani spe auxilii, validissime fuit defensum, quibus exactis, suæque spe deiectionis oppidani, us conditionibus, ne diriperentur, neque oppido pellerentur, persolutis obfessionis impensis, atque spõte oblato tributo, Regi, eiusque Ducibus se dederunt: deque eo statim nuntius allatus est Regi lætus. Interim accurrentibus urbanis in eam partem muri, quæ fuerat perforata, aggere, & tabulatis paries refectus est, atque varia constipatus materia: tota
50 quippe urbanorum multitudo in eam partem protegendam incubuit; eoque valētius vtrinque pugnatum est. Sed quamquam urbanorum magna erat vis, mireque intentia ad demoliendas machinas; non tamen moueri hæ loco, neque repelli potuerunt. Interea Afri Tunetani cum classe duodecim longarum nauium, & aliarum sex actuariarum, quas vulgo Zabras appellant, ab eorum Rege missi, ad Valentianam oram appulerunt, atque è regione Gradus oppiduli in anchoris substiterunt; vt Zaeni, & obsessis animos adderent, nostrisque imminerent. De quo ab speculatoribus maritimis, qui ad Gradum excubabant, media nocte certior Rex factus, protinus cum quinquaginta equitibus, & peditibus ducentis, mare versus properauit, atque peditatu in insidiis inter arbuta mari
proxima

proxima posito, cum equitatu procul specularatur; si fortè ex classe illi in terrâ descēderent, vt eos ex improviso adoriretur. simulq; Tarraconē, & Dertosam nuncios misit, qui classis aduentum significarent, essentque in promptu cum classe Regia, ad loca maritima defendēda. Itaq; noctu classis ignibus, & ingenti sonitu tympanorum, & clangore tubarum, aduentus sui notitiam fecit Valentinis: qui protinus sonitum, atq; ignes percipiētes, ac Tunetanos illos esse cum colligentes; tū se eo subsidio posse ab obfisione liberari cōfidentes, magno perfusi gaudio, vt nostris terrori quoque essent, similib. ignitis facibus, atq; tympanorum & tubarum sonis, Tunetanis responderunt; obedientiæ signa Tunetano Regi, tanquam verò domino, atque patriæ liberatori se in eo dare significātes. Quæ omnia contemplatus Iacobus, similia in castris fieri, totaque nocte, ignes, & lumina præferri, ac circumduci iussit, vt etiam vrbanis innotesceret, obsessores ignaros non esse irāmarini auxilii, ac neque eius aduentu terreri. Ferunt ea nocte, in castris parua quædam tormenta ignea, in modum æneorum, dipalmi longitudine, inuenta fuisse, ex quaduplicibus papyraceis, siue membranaceis chartis, oreque angusto confecta. Quæ sulfureo puluere plena, iuncisque alligata, vt primum succensa proiciebantur, vsque ad eò radiantis, atque cum stridore erumpentis vi ignis, efferebantur in altum, vt qua irent, halonum, caprarum ve, seu crinitorum potius Cometarum instar phænomenum, viam inflammarent: quæq; eousq; coruscarent, donec ruptis eodem impetu chartis, in horrifona tonitrua desinerent. Quibus ignitis prope monstris (vulgò cohetes, seu verius cometes appellabantur) in urbem supra muros iniectis, vrbanos mirè conterritos fuisse atq; malè sibi ominantis auspicii loco illa habuisse, fama tulit. Indeque fuit vrbe capta, hucusque seruatam, vt pridie diei festi beati Dionysii Areopagitæ, vesperi, huius noctis, qua Tunetana auxilia propulsata fuerunt, memoria eiusmodi ignitis facibus, & cometis, cum magno tintinnabulorum, ac tympanorum sonitu, clangoreque tubarum celebraretur. Itaq; vrbanoꝝ spes subsidii, quæ Tunetanoꝝ ostentatione tantopere erecta fuerat, solertia Regis, ne sese eū vrbanis coniungerēt, quāprimum abiecta fuit; atq; illorū subito discessu euauit. Quippe qui post biduū, ex quo appulerant, littora relegētes, Peninsulam venerunt, in ipsamq; è nauib. descēdentes, vt primum adoriri incipiunt, ab oppidanis illico, Ferdinādo Perezio Pina, & Fernando Ahonesio ducibus, & arcis præfectis, reiecti fuerunt, atque in naues regredi compulsi. Post verò à Dertosanis, & Tarraconensibus, qui mandato Regis fuerant cum classe præstō, terra, mariq; repulsi sunt, & decem & septem ex eis occisi. Vnde Tunetani mutata velificatione, in altum prouecti, non amplius visi sunt. Quibus peractis, libero mari nauigantes Dertosani; re frumentaria, atque omni comætu, & cibariis castra repleunt. Creuerat autem exercitus, ac bellatorum numerus eousque, vt equites vtriusque armaturæ mille fuerint; pedites verò sexaginta mille; ac nihilominus, tanta erat rerum in castris affluentia, quanta in optima Republica beneq; morata ciuitate vsquam potuisset inueniri. Quamobrem oppugnatio inferebatur tormentis, atque machinis, die ac nocte, muros quatentibus; ac etiam vrbanis in Regios, ad eos à continua oppugnatione diuertendos, irrumpentibus; nihilque vtrinque intentatum relinquentibus, quod aut oppugnationi, aut propugnationi esset necessarium. sed factū est, vt ex nostris centum equites, qui in erumpentes impetū fecerāt, ac per portam eos Xereanam, quæ fuerat à custodibus derelicta, in urbem compulerant, cum illis permisti in illam irruperint; ac quindecim interemptis Sarracenis, incolumes in castra redierint. Postridie id ipsum tentarunt Aquitani Narbonensis Antistitis, Sarracenoꝝ pugnandi vsus ignari; quorum mos est primò, magna cum vociferatione impetum in hostes facere; deinde subitò, quasi terga vertentes, se recipere, vt irruentes in se hostes, aut in insidias deducant, aut sese demum in alas, atque in orbem extendentes, illos circumcludant. Vnde Aquitani eos tanquam fugientes insecuti, muro appropinquantes, infinitis fuere sagittis confixi, magnoque accepto damno in castra reuerfi. Ac non multò post, repētinis frequentatis eruptionibus, forte dum ab exercitu nostro Sarraceni in urbem compelluntur, atq; Iacobus suos ne ardore pugnæ admisti hostibus, sese in urbē immitterēt, remoratur, muro appropinquans; sagitta ictus in frōte vuln⁹ accepit, nō admodū periculosum: tãtēsi necesse ei fuerit, sese in tabernaculū recipere: ibiq; se continere diebus aliquot, propter consecutum ex vulnere faciei tumorem, eoq; aspectu impeditū oculum. Sed post diē quintum conualescēs, minime se continere potuit, quin prodiret in publicum, vt & suis animos adderet; & hostibus ob illatum vulnus elatis, detraheret: nihil enim ei magis in deliciis erat, quàm cum eomilitonibus suis (eo enim loco strenuissimum quenque militem habebat) versari: vsque ad eò assuetus armis erat, atque vt magnanimus, vtq; per diligens, sic omnibus militaribus functio-

nibus sese immiscebat; ut non summi modo Imperatoris, sed gregarii quoque militis manus impleret: per sepeque acciderit ad subitum, repentinumque armorum strepitum, ut noctu electo confurgens, arma, & militare sagum supra interulam indueret, arripensque gladium, cui Tiso nomen erat, Montione missus, qui fortissimus habebatur, in hostes irrueret. Interea Petrus Cornelius, & Simon Vvrea, aliquid se dignum edere cupientes, inscio Rege, aliisque proceribus conuenientes, turrim quandam portæ Boatellanz proximam oppugnare statuerunt: in eamque ad tertium diem, de tertia vigilia surgentes, iuncta suorum cohorte, impetum fecerunt: sed qui propugnabant Sarraceni, quamuis numero pauci, tamen oportunitate loci, atque telorum copia, eatenus se, turrimque validissime defenderunt, quoad subito aperta porta illa, tantus erupit Sarracenorum numerus, ut proceres cum suis, accepto damno, ab oppugnatione cesserint; quod iniquissime Rex tulit, non tam ob acceptum damnum (id enim illos commeruisse dicebat) quam quod iniussu suo, turrim aggressi fuerint: statuitque; ut postero die turris oppugnaretur. Quare diluculo cum equitibus ducetis, & quatuor peditum cohortibus, tum vna ex machinis, concursu facto, atque sagittariis incomparantes propugnatores intectis, turris concuti cœpta fuit: quæ adeo omni ex parte munita erat, ut vniuerso ferè exercitu oppugnate illa, à decem tantummodo præfidiariis militibus defenderetur. Ex quò elato illi animo usque adeo atque securo erant, ut & nostros deriderent, & socios, qui se adiuuarent, nullos admitterent, quinimo in nostros, qui ad deditiōem eos inuitabant, intentius collinearet. Quam obrè ignita naphtha à Regiis immissa, obuia quæque corripuens, magnum excitauit incendium, quo turris usque adeo ardere cœpit, ut tota cum propugnatoribus, quos ingens sublatus fumus suffocauerat, combusta corruerit; tanta celeritate flammæ, ut omnem sociorum diligentiam & opem præuenterit. Quapropter urbani videntes, se, omni defensione, auxiliisque destitutos, atque comæatum & alimenta deficere; cum nullas ea æstare fruges collegissent (fuerat enim eorum ager ab exercitu, antequam essent maturæ illæ vastatus) in deditiōem omnes inclinarunt: ad eamque Zaeni persuadendam mittere vrbis primarios, aut si renueret, ipsum cogere, statuerunt. Per id temporis cum Iacobi fama, eiusque gestarum rerum gloria vniuersum orbem peruagaretur, atque optimi, & bellicosissimi Imperatoris nomine celebraretur, superiorque potentia, & armis cæteris Christianis Regibus haberetur, ab Italis olim orbis domitoribus, ipsoque summo capite ac Romanæ vrbis Rectore accersitus est, ut afflictæ tandem, propeque prostratæ Italiæ, maximè verò sacrosanctæ Romanæ Sedi, opem ferret: quas Federicus Imperator eo tempore, iniquo bello, & contumeliis, summa cum impietate affligebat, multisque calamitatibus, & cladibus persequebatur atrocissimum Cremonensi, Mantuanæ, & Ticinensi, nobilissimis ciuitatibus, bellum inferens, quo Italia omnis concussa erat, torique interminat⁹ ille fuerat, se sub acerbissimum eam missurum iugum. Ad quæ rem suscipiendam sæpius à Gregorio X Pont. Max. rogatus est Iacobus, Federicum impium omnino esse, atque anathemate dignum, doctus: propterea quod non modo in suam matrem Ecclesiam, & Christi sacerdotes conspirauerat, sed ut sæuus & inhumanus in Henricum natu maiorem filium, Iacobi consobrinum, ad Regnum Germaniæ adscitum, manus iniecerat, ipsumque in carcerem intruserat: ac propterea quod Pontificias partes foueret, non solum Regno, sed vita priuauerat. Vnde Mediolanensis, Bononiensis, & Placentina, præstantissima Italiæ ciuitates, quibus eiusmodi bellum iam imminabat, legatos cum literis Pontificiis ad Iacobum miserunt, qui summis precibus ab eo peterent, ut Ecclesiæ sacrosanctæ, atque vniuersæ Italiæ, quibus ab impio tyranno vltimum excidium parabatur, subueniret, Ecclesiasticique præcipue ordinis, & Imperii tutelam susciperet. In eius autem expeditionis sumptus CL. millium librarum Imperialium (sic loquebantur) & in singulos annos, iura atque annuos redditus, qui Imperatoribus in Cisalpina Gallia pēdebantur, promittebāt: sequi patroni, defensoris, ac gubernatoris loco ipsum: Romanam verò Ecclesiam, protectoris habituram; ac totam demum Italiam, patris, patriæque liberatoris nomine perpetuò donaturam. Legatis auditis, atque magnificè exceptis, dum respondere parat, eos deduci iussit per castra; ipse vero conuocato consilio, ex Regina scemina prudētissima, & Oseñsi, Cæsaraugustano, Vicēsi, & Segobricensi Antistitibus, vna cum Tēplario, & Hospitali promagistris, aliisque Aragonensibus & Catalanis proceribus, proposuit quam breuissimè. Expeditionem Italicam offerri sibi, quo tempore in Valentina oppugnatione esset: proinde vtram vtri præferret, ab ipsis exposcere. De qua re ardua sanè, difficilique, postquam in vtramque partem satis disputatum est, tandem communi omnium sententia deliberatum fuit, ne fauenti, aspirantisque fortunæ, atque ad permagnas, & grauissimas res bene gerendas sese offerenti desset; diuini quippe esse numinis, ad tantum negotium vocari, quo & Ecclesiæ sanctæ subueniret, &

Italix succurreret, vt Catholici Regis inde nomen tantopere à maioribus suis expeti-
 tum, ipse forti dextra acquireret. Valentinas enim res, in eas esse angustias adductas, vt
 cum tanto exercitu, facile possent earum intra paucos dies potiri; atq; conduplicato vi-
 ctoris nomine Italicam expeditionem obire. Quæ deliberatio cū Regis magnanimitate
 valde conueniens, rem eò deduxit: vt in ipsis castris Rex cum Legatis pacisceretur. Atq;
 in primis, ipse recepit, se in Italiam duo millia equitum ex nobilitate delectorum bello
 cum apparatu transmissurum; & in Lombardia, Marcha, Treuisana, aut Romandiola,
 vt petebatur, bellum cum Federico Imperatore, eumque sequentibus ciuitatibus, vs-
 que ad internecionem gesturum. Quibus rebus constitutis, Legati, qui Regias res, &
 10 potentiam longè esse maiores fama apprimè recognouerant; atque Regis erga se libe-
 ralitatem experti fuerant, læti cum illius mandatis in Italiam reuertuntur. Verum non
 multò post, aut versutia & calliditate Federici, qui aduentum Iacobi extimescens, cum
 Pontifice, vel fictè in gratiam redierit: aut quòd ciuitates lentius, multoque remissius
 in apparando bello se gesserint; vel potius, quod minimè diuini numinis fuerit; vt pro
 subeundo, & sustinendo alieno bello, id, quod domi gerebat, desereret, & Regno-
 rum res turbarentur; iccirco cū ab illo abstinuit, tum Valentinum felicissimè confe-
 cit. Itaque Septembri mense cum esset in iugo Sol, iamq; non vna parte tantum; sed cre-
 scente exercitu, vndique obsessa vrbs, non fame solum, sed armorum inopia vehemen-
 ter premeretur: ac neque à transmarinis, neq; à propinquis Murciensiu, & Almeriensiu
 20 Regib⁹, vlla auxilii spes Zaeni relicta esset; de deditioe cū Iacobo agere decreuerit. Qua
 re Halialbatanum nobilissimum Sarracenum ad eum misit; qui secretò Zaenis mentè, &
 pacta, quibus erat vrbs traditurus, exposuit; tametsi qualia ea fuerint nemini tunc cõ-
 municandum Rex duxit; sed legatum protinus in vrbs remisit, quo ingresso, statim Abu-
 lamatus Regulus, Zaenis sororis filius, in castra venit; quem iussu Regis, Nunnius San-
 ctius, & Raimundus Berengarius Agerensis, procerum primi, in ipso vrbs egressu ex-
 ceperunt, atque dum ad Regem deducitur, ecce duo Sarraceni equites (ne omnino ex
 obsessione succubuisse animo vrbs, atque viribus concidisse putarentur) vrbs exeun-
 tes, intentis hastis, atque exultantibus equis, ad Regia vsque tabernacula decurrere,
 duos ex nostris ad singulare certamen prouocantes; cumque illico plerique sese ad il-
 lud accingerent, Simon Perezus Tarassona Regis domesticus nobilissimus, ab eo pe-
 30 tit, vt sibi atque alteri nobili socio daretur, cum prouocatoribus in certamen descen-
 dere: quod Rex prohibere voluit, Simoni obiiciens peccata, & vitia quædam, quorum
 fœditate, & pondere pressus ab ephippio excussus, haud dubiè, succumberet: sed eo fa-
 ctus importunior Simon exire permissus est; quare infestis hastis concurrentes, ic-
 tu Sarraceni Simon præceps est datus. At verò Sarracenus alter, cum nobilem Petrum Cla-
 rianam Catalanum à Rege aduersarium illi assignatum, alaeriter irruentem, conten-
 to cursu peteret, media in arena, equum in ciuitatem flexit, ic-
 tumque vitauit: tanta ce-
 leritate, vt fugientem, & flumen transgressum, frustra fuerit insequutus Clariana. Ita-
 que Abuamatus, qui certamen spectaturus substiterat, iuncto sibi Sarraceno victore, at-
 40 que Nunnio & Raimundo comitantibus, in castra venit, à Regeque honorificè exce-
 ptus fuit, ac dimissis foras omnibus Antistitibus, & proceribus, soli ambo, Regina tan-
 tum præse, per interpretem, inter se egerunt; multisque vtrinque deditiois pro-
 positis conditionibus, quarum etiam Zaen factus est certior; tandem vrbs & ar-
 ces, oppidaque cis Sucronem (quamuis pleraque iam Rex ceperat) Regi se traditu-
 rum, ea conditioe spondit Zaen; vt vrbs incolumes, auro, argento, armis, bonif-
 que exportatis, Cullarim, & Dianium oppida deducerentur: vtque post quintum diem
 exire inciperent. Placere Regi, & Reginx conditiones: ac statim Rex, conuocatis
 Antistitibus, & vniuersis proceribus, tradi sibi vrbs, quibus dictum est pactis, & con-
 ditionibus significauit. Quæ eum à Nunnio, Vrrea, Assagra, & Cornelio audita fue-
 50 re, mirè inter se fremere, atque immutato vultu, animo conturbari cœperunt: aut quòd
 dum ageretur de conditionibus deditiois, eos Rex non conuocavit: aut quòd vni-
 uersus exercitus tanta prædæ, atque direptionis spe fraudaretur. Vnde commur-
 murantes, de præcipiti, peneque inuidiosa Regis deliberatione conqueri cœpere: obi-
 cientes oppugnationem, & prædam Balearicæ vrbs: quòd ea, cū non amplius, quàm
 mensibus quatuordecim absoluta fuisset: tamè direptionis potestate facta, milites locu-
 pletissima onusti præda abiire: At verò quòd in Valentina, in qua annos quinq; exege-
 rant, tot tantosq; simul in expugnanda vrbs labores impenderant, qui sola direptione vr-
 bs compensari poterant, ea defraudati fuissent: non vt illiberale modò, & iniustum: sed
 iniurium, atque ab veteri Regis liberalitate alienissimum, & tanquam indignissimum

damnabant. Sunt autem qui scribunt, hæc ad Regis aures peruenisse, ipsumque statim aduocasse ad se Nunnium, & eos, qui comparatione Balearicæ direptionis, Valentiam multo magis deberi militibus asserabant. Ad quos Rex, Admirari, inquit, satis non possum, iniquum vestrum, ac præposterum iudicium; qui Balearicam expeditionem, eiusque direptæ urbis occasionem, cum Valentina conferatis; similibusque rationibus vtramque niti velitis. Nam etsi quinquennio, & eo plus Valentina oppugnatione confecta fuit; Balearica verò mensibus duntaxat quatuordecim: ad eò tamen hæc, & periculosa, & difficilis, atque laboriosa, & sanguinaria euasit (Guillermo Bencarnensi Comite, & Raimundo Moncada, cum aliis decem Moncadis principibus viris, à Sarracenis interemptis) vt neque horum, qui totius exercitus primates erant, effusus sanguis; neque qui mortuorum familiarum & clientelæ fuerant, permiserint, ipsos inultos relinqui. Verum in Valentina, tam Regni, quam urbis expeditione, vix vnum quidem ex vniuersis proceribus interisse conspexistis: sed in congressionibus, & eruptionibus, Christianos Sarracenis longè superiores semper fuisse: atque Enefiano prælio, nõ modò paucos de tam multis triumphasse; sed parta etiam victoria prædam & spolia amplissima, locupletissimaque à deuictis reportasse comperistis. Quæ si cum tot, tamque frequentibus Valentini agri vastationibus, & direptionibus, quas Christiani fecerunt, coniungatis; facile profectò, quamlibet opimam urbis direptionem exæquasse intelligetis. Ad hæc, ipsa aggressio, atque direptio urbis, vbi adhuc militum triginta millia sunt, ad eòne à periculo immunis futura est, & vt sine nostrorum sanguine, & laments, sineque multorum interitu bonorum confici possit? Quòd si obiicitis, sufficere incolumes illos dimittere; id, aut dabitur illorum inuictò animo, qui sine vita citius, quam sine re discedere cogitant; aut nostræ potius liberalitati, ac clementiæ; nam vacuos, & sine re, dimittere, nonnetacita esset eos morte, quam fert inopia, damnare? Satis ergo præde loco cessurum sperate, tum ditiones, ac potentatus, toto Regno proceribus diuidendos, tum prædia & suburbana, præcipuis belli administris à decurione ad ipsos vsque duces exercitus distribuenda; tum proprias quoque domos militibus viritum in tam excellenti vrbe tradendas. Qua Regis oratione Nunnius, aliique proceres, cum vniuerso exercitu pacati, se denuo ad ipsius imperata exequenda paratissimos esse responderunt: fuereq; nonnulli, qui Regis verbis ac promissionibus excitati, ab eo petiere, pro laboribus, totque impensis in bello factis, tantundem, vrbe capta, ratione mercedis assignari sibi ex prædiis, in eorum diuisione facienda. quibus Rex liberalissimè concessit petita, atque diplomate obsignauit. At verò hæc donationes, tot, tantæque fuerunt, vt postea in diuisione agrorum, controuersias, & lites quamplurimas, vt dicemus, mouerint. Postero die, vt pactiois ordo cunctis innotesceret: atque auidæ militum manus à direptione continerentur: conuentum fuit, vt misso in urbem vexillo Iacobi, præstituta hora insequentis diei, urbani illud, in signum deditiois, in præcelsa turri, quæ supra portam templi sita est, extollerent. Fuit enim eo die, nouum à Rege insigne datum, atque in summo vexillo Regio collocari iussum, argentei scilicet vespertilionis simulachrum. Cuius quidem insignis, eiusq; propositi causam, tametsi neq; in cõmentariis Regis, neq; apud scriptores alios plene expressam inuenimus: tamẽ ex ipsius vespertilionis natura, cù Regiis comparata factis, sic inuestigandã, atq; ad Regis mentẽ accommodãdam duximus. Est siquidem vespertilio, auis, quam vulgò quoq; murem pënatum, aut cæcum appellant, ab eo dicta, quòd lucis impatientis, sub vespertinũ modò crepusculum volare incipiat, & duabus mēbranaceis, vt inquit Plinius, pinnis connitatur: & geminos filios pariat: & māmīs lacte nutriat, atq; vtrumq; amplexa, secum, quo vult deportet: quin & dentes etiam excarnificandis culicibus exertos habet: hamatisq; ac vncinatis manibus rapit, tenetque rapta mordicus, ac licet aspectum præfert horribilem, in vnam tamen lenem, atque longam definit coxendicem. Ad quem sanè modum Rex oppugnationi urbis intentus, visus est in tenebris vespertilionis more volare: dum secretò, nec consultis suis, de deditioe urbis cum Zaene egit, eaque non antea, quam perfecta, diuulgata fuit. Vnde vt vespertiloni non pennæ leues, præpetesue, sed membranaceæ, graues videlicet, & ponderosæ ad volandum datæ sunt: sic in exequendis consiliis Rex, & peragēdis negotiis, se, non subitum, ac præcipitem, sed grauẽ & maturum præbuit: quiq; & geminos, quos progenuit filios, Petrum & Iacobum circumquaque secum belligerans deportauit: vt paterno suo illos exẽplo & gloria, quasi lacte enutrirer: vel potius, quòd per id temporis, duo potētissima strenuè debellata Regna, Balearicum, & Valētinum, quasi gemellos pepererit: eaque dum perpetuò circumcurfat, suoq; sanguine & armis protegit, tanquam lacte nutriuit: quodque iisdem armis, quasi dentibus, non tam in Christianos, quam in ipsos Christianorum culices, & torto-

res sarracenos, assidue vsus fuerit. Ex quo hamatas, ac vncinatas manus ad capiendum, oppugnandumque, & capta retinendum, semper habuit: quonia quæ semel bello Regna cepit, mordicus atque tenacissime conseruauit: ac neque ex partis, neque ex successione sibi relictis ditionibus, quicquam vnquam amisit. Quin etiam cum & aspectu, & moribus facilis, ac conspiciendus esset, hostibus tamen vsque adeo horribilis ac formidolosus erat: vt viso eo, vel audito modo eius nomine, omnes contremiscerent. Denique qui more versperilionis, in longam, lenem, atque atrectabilem coxedicem desineret; prelongam scilicet, atque immortalem sui gloriosi nominis, ac famæ memoriam: quam non asperam, disparilemve, sed æquabilem, sui que semper similem, omnibus superioribus Regibus
 10 contrectandam atque imitandam reliquerit. Cum igitur illuxisset dies, Rex è Regia domo, quæ magnificentissimo extracta opere, extra urbem nunc quoque extat, atque ab ea sagittæ iactu distat, in campum exiens, quo vniuersus exercitus quasi ad pugnam conuenerat, ad præterfluentis fluminis ripam è regione turris substitit: ac dum in eam oculos & mentem defigit; ecce Iacobi vexillum in ipsa, in ditionis signum, ab urbanis elatum est: quod vt primum Rex vidit, illico se ex equo demittens, flexis genibus, ac inclinato capite, terræ deosculatus est; seque ad Orientem conuertens, gratias immortales Domino, Deoque exercituum egit, profusis præ gaudio lachrimis, pro tam immenso in se cælitus collato beneficio: ac protinus præconio publico denunciari iussit, urbanis abire vo-
 20 luntibus licere intra quintum diem, atque sua secum arma, & reliqua bona asportare: modo intra xx. dies, Cullarim, & Dianium oppida; cum suo Zaene Rege, se reciperent: eum quo pactæ quoque fuerunt induciæ annorum octo: quo tempore nullum contra eum Rex commoturum se bellum, imò ab aliis commotum, compressurum promissit. Quæ omnia obseruaturum se, non modò iurauit ipse, verum omnes vtriusque Regni Põtifices, tum proceres, atque ciuitates, ad id ipsum iureiurandum compulit. Zaen etiam omnia cis Suconem oppida, & arces, dempta Cullari, & Dianio, intra eundem terminum, se Regi traditurum obtulit: ad eaque stipulanda, Zaen Russafam ad Regem venit, fuitque ab eo regie exceptus. Igitur antequam quintus dies elaberetur, urbani præstò fuerunt cum omni re sua ad commigrandum: iussitque Rex vniuersum equitatum iungi, ac toto
 30 eo spatio inter urbem & Russafam, qua etiam secus oram maritimam iter est Cullarim disponi, vt incolumes urbani abirent; Rege præsentem, adeoque eorum saluti intento, vt quosdam de exercitu in sceminas, & paruulos inuectos, manu sua letali vulnere affecerit. Fuit autem vtriusque sexus urbanorum discedentium, vt Regis historia refert, numerus quinquaginta millium, quibus cum partem equitatus dimissit, qui eos incolumes Cullarim vsque deducerent. Quibus abeuntibus, Rex cum vniuerso exercitu & proceribus urbem meritissimo cum triumpho intrauit, mense Septembri pridie festi sancti Michaelis Archangeli, anno Christianæ salutis M. CC. XXXVI. vt tabulis concordie Zaenis & Regis, ac multorum etiam historicorum testimonio confirmatur. Nec refert, apud historiam Regis & Marsilii inueniri, sequenti anno fuisse Regem in urbem ingressum: is enim error cum manifestus est, tum Typographo adscribendus. Vtpote cum eadem re-
 40 feratur historia, anno vertente, qui fuit 1239. Regem venisse Mompellerium, atque hoc ipso anno ad quartum nonas Iulii vidisse magnam illam Solis defectionem, quam describit ipse, vt lib. 13. subiiciemus.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE VITA

ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XII.



VALENTIA capta, eaque vti capite, vniuersis Regni oppidis, tanquam membris, similem quoque casum, atque euentum protendente; dum ad ea, que urbis essent componenda, Rex animum intendit, noua sese ei obtulit maiora moliedi occasio. Nam vt ipsi quidem gradus subinde fieret ad Murciensem sarracenorum Regnum oppugnandum, statimque semen ad id belli iaceretur; Raimundus Folchius Vicecomes Cardonensis, qui expugnationi urbis interesse non potuerat, è Catalonia profectus, altero

ab ingressione die ad Regē venit, cū expeditissimis quinquaginta è familia sua delectis leuis armaturæ equitibus, atque à Rege petiit; vt quando grauibus suorū negotiis distētus, à tam inclyta vr̄bis oppugnatione abfuit, sibi permitteret, cum suis tantū erumpere in prima quæque Regni Murciensis oppida; vt strenuum aliquod sui erga ipsum obsequii & obseruantiz testimonium ederet. Quem Rex exiepiens amantissimè atque ipsius animi magnitudinis, bellicæque virtutis memor, se moræ excusationem perlibenter, dixit, admittere; mirari tamen ipsum, quòd facinus tam valdè arduum, cum tam parua, benè licèt armata, manu equitum aggrederetur: verū oblata ei pedestri, quam ille renuit, adire quo vellet permisit, comœatum, omniaque ad expeditionem necessaria, de castris suppeditari iubens. Cui abeunti Artalus Alago Blasci filius, se comitem obtulit; iuuenis bellicosus admodum, & cui pernota erant Murciensis Regni loca omnia, quæ ipse Aragonia exulans, vt diximus, diebus non paucis collustrauerat. Quare de omni re factus certior Raimundus, Vilienam in signe oppidum, quod primum sese ex Murciensibus offerebat, diripere decreuit: idque intempesta nocte, & ex improviso intrantes equites, ac nihil tale sperantibus, neque excubias agentibus oppidanis, antequam hi arma capere possent, maiorem partem oppidi diripuerunt. Sed dum totum prædari conantur, Sarracenorum ex suburbanis tanta fuit concursio, atque impeditis vicis, tam acriter cum Folchiis dimicatum, vt coacti ii fuerint, seruata atque acta ante se præda, oppido excedere, perque agros vagari, quoad in proximum oppidum, Saixum vocatum, incurrerent: quod etiam inuaserunt equitibus partim ad dimicandum, partim ad diripiendum vicatim inmissis. Sed dum vrgentibus oppidanis, sese ordine in vnum recipiunt, Artalus caput lapide acerbe ictus, equo deturbatus est, ac illico mortuus. Quae de causa Folchius cum suis oppido abiit, atque summo cum labore & difficultate, conseruata præda, cadauer Artali sustulit, Valentiamque deduxit: de quo vehementer Rex doluit, ibique honorificè, sine tamen cantu, & lamētis, exiguo elatum funere sepeliri curauit. Cuius ossa postea in Aragoniam translata, in sepulchris maiorum illius condita fuerunt. Itaq; collaudatus à Rege Folchius, quod iter sibi ad Murciensem expeditionem tam strenuè aperuisset, multis ab eo muneribus donatus abire permissus est. Sed insistēte Folchio, vt sibi, suisque manere liceret, Regem ad conficiendam reliquā Regni expugnationem iuuaturis: gratam, acceptamq; eius mentem Rex se habere dixit, sed operā interim fore superuacaneam, propterea quod ad ea, quæ pacis essent, non quæ belli, tunc esset omnem mentem adhibiturus: Vt tamen occasio ferret, ita illius pollicitationibus & opere pro tempore se vsurum. Itaq; abeunte Folchio, Rex ad componendas res ciuitatis, religionem scilicet inducendam, leges ferendas; ac domos, prædiaque, & suburbana ducibus, & militibus diuidenda, se totum conuertit. Nam primū quidem vr̄bem ingressus, assistentibus Antistibus Ecclesiarum Aragoniæ & Cataloniæ, qui Valentinum secuti bellum fuerant, maiorem vr̄bis Aedem Mahometo dictam, vbi Sarraceni solennia impiæ suæ sectæ celebrare solebant, petiit. Ibi que à Tarraconensi Antistite, suffimentis, lustralisque aquæ aspersione, atque sacrorum prolotione verborum, cum multiplici crucis signo, expiata impuritate loci, sacrum solemne, cōstructo altari, ab electo primo Valētino Episcopo fuit celebratum. Iamq; Rege, & aliis maximas Christo gratias ob expiatam in ea vr̄be impietatem Mahometanam, & veram Christi religionem inductam, reddentibus; ipsamet Aedes in honorem, & nomen beatissimæ Virginis, & matris consecrata fuit; post tot illius mutatas olim appellationes: quarū prima Romanorum tempore, vt ex lapidibus incisis, aliisque vestigiis, & monumentis literarum colligere est, Dianæ fuit: deinde occupantibus Hispaniam Gottis, & religionem Christi suscipientibus, Seruatoris, vt creditur. Post Sarracenis Regnum cū reliqua Hispania inuadentibus, Mahometi. Rursum Ruizio Diazio, cognomento Cidi, strenuo Castellæ Regulo, qui eandem vr̄bem è Sarracenorum manibus eripuit, ac Christianis restituit, Diui Petri: sed breui recuperantibus. postea vr̄bem Sarracenis, iterum cōtaminata, Mahometo cessit: quoad Iacobus denuò expiata illa, sacra Virgini in perpetuum dicauit. Tanta enim se, pietate, ac religione sacrosanctæ Virgini obstrictum putabat; vt eidem omnia sua vota nuncuparet; templa atque sacella vbiuis à se exedificari iussa, eius omnino nomini dedicaret. Nec aliunde quàm huius exemplo Regis emanasse creditur, tam frequens ille Valentinorum, tamq; pius ac religiosus erga eandem Virginem cultus, ac maior, quàm Christianarum vbiuis gentium deuotio; & cōsecratio. At verò, ne in Aede illa veteri, aut structura, aut parietibus, horumque emblematis, turpis aliqua Mahometi memoria renouaretur; Iacobus eadem pietate, ac religione motus, cum Antistitibus, proceribus, & omni populo, magna cum pompa sacerdotum ad illam venit: ipseque primus, sumpto malleo,

ædem cœpit diruere, quem sequentes Antistites, post proceres, militesque & popula-
 res, breui tempore complanarunt; quoad omnino æquata solo, atque purgato loco, simi-
 li ordine templum cœpit erigi amplissimum, ac sumptuosissimum, quale nunc videmus,
 suis sacellis, altaribus, diuorumque simulachris ornatum: quodque Asylo etiam Rex esse
 voluit, atque multis immunitatibus donauit. In quo item Gregorii IX. Pontifi. Max.
 concessione, Principem ac Episcopiam Sedem, vt vocant, Cathedralē erigi curauit,
 & antiquam diœcesim instaurauit. Quæ tamen temporibus Bambæ Gotthorum Regis
 Toletanæ contributa fuerat, Rextamen, cum esset vrbe potitus, voti reus, Tar-
 raconensi subiici, attribuique decreuit. Quæ planè instauratio, siue restitutio E-
 piscopia, quoniam concessio diplomate, & a Pontifice misso, ad septimum Idus O-
 ctobris sequentis anni, qui dies festus beati Dionysii martyris celebratur, facta fuit: idcir-
 co eodem festo die, perpetua, anniuersariaque Episcopi, atque omnium sacerdotū pom-
 pi, subsequētib; Magistratibus, cum vexillo regio, & vna cohorte militari, omnique
 genere Musicorum, lustratio per urbē fit, ac supplicatio ad diui Georgii martyris Regni
 patroni, in illius diei, atque restitutæ Pontificiæ dignitatis memoriā. Huic ergo Eccle-
 siæ electum à Rege, & à Tarraconensi Antistite, Ferrariū sancti Martini, Tarraconē-
 sis Ecclesiæ præpositum, virum doctum ac persanctum, magno cum applausu populi, idē
 summus Pontifex præfecit: eamque aliarum Ecclesiarum instar, Canonicorū collegio,
 distinctisque præfecturis, quas vocant Dignitates, ad præcipua in Ecclesia obeunda mu-
 nera decorauit. Quin & diuino animaduerso Ecclesiarum iure, decumis omnibus totius
 diœceseos dotauit, easque Antistiti, Canonicis, atque Dignitatibus diuidendas tradidit.
 Reseruata regi tamen suisque successoribus Regibus, indulgentia Pontificis, tertia decu-
 marum parte, in compensationē & supplementum infinitorū prope sumptuum, qui tam
 in debellando Regno à Rege facti fuere; quàm qui postea faciendi essent in ipso conser-
 uando. Sed illud quidem permirū, quot, quamque piis propitiisque legibus, ac plebiscitis
 (foros nostri vocant) Ecclesiasticas res, & census, ad Ecclesiasticorū commodum & im-
 munitatē sanxerit. Deinde alia sacra urbis loca inuisit; præcipuè verò carceres & ergastu-
 la, in quibus acerbissima queq; tormenta & ignes passus est inuictus Christi athleta Vin-
 centius Oscanis, tam intra urbē, quàm extra, & in quæ mortuus fuerat proiectus: in cu-
 ius honorē cœnobium cum amplissimo templo exædificari fecit; quod etiam Asylo esse
 voluit; iisque immunitatibus, quibus urbis templū maximum, donauit, atque Cisterciē-
 si ordini addixit, simulque prædiis, aliisque censib; magnificè ornauit: Xenodochio pau-
 perū peregrinorū adiuncto; ad cuius valuas, siue in eius porticu, accuratissima, expressis-
 simaq; ipsius imago Regis ad viuum depicta, post trecentos & quadraginta annos, adhuc
 ferè tempora inuiolata conspicitur. Tandē ad domos, prædia, & suburbana militib; diui-
 denda animum intendit. Quā in re labores incredibiles sustinuit, vel ob id maximè, quod
 ante urbis oppugnationē plures ipse ædium donationes, agrorūque assignationes fece-
 rit, quàm ædes, agrique postea fuere ad diuidendum inuenti. Vnde à ciuitatibus, quæ bel-
 lum secutæ fuerant, incipiens, vicōs eis in vrbe distribuit, in quibus illæ veteribus dirutis
 domibus, nouas atque præcellas ædificarunt. Extant eim adhuc, & vicus Cæsaraugusta-
 nus, & vicus Barcinonensis etiam in noua vrbe extra muros veteres constructus, nouoq;
 murorum ambitu comprehensus. Quin & Turolensibus cum eorum montana ditione,
 portam urbis principalem assignauit, quæ Turolium respicit, mediā inter duas præcellas
 turres, quæ Serranorum, id est, montanorū quorum caput est Turolū, cognominata fuit.
 At vero ex ciuitatibus Aragoniæ Calataiubio, Iacca, Osca, Tirafona, Daroca, Bergia, Al-
 barrazino, Barbastrio, & Montione: Quin & Cataloniæ Perpiniano, Gerunda, Tarraco-
 ne, & Dertosa, viros per celebres, cum illarum agnominibus excepit: quorum ab egregiè
 factis propagatum nomen, nobilesque familiæ, adhuc vsque tempora peruenerunt.
 Quamquam Ilerdensibus quidem, eo quod fuere primi, qui murū urbis in expugnatio-
 ne perforarunt, atq; aditum ad eam tribus locis exercitui dederunt, perinde ac si murum
 ascendissent, quæ pollicitus Rex fuit, concessit. Promiserat enim obsidionem in-
 stituens, Ciuitati, cuius ciuis in oppugnationē primus murum ascenderet; quod is tan-
 to sese periculo exponens, vitæ suæ quasi trutinam Fortunæ ad obtinendam victoriam
 committeret; nec non & suam carnem pro Rege despiceret; illam, tunc libram & mensu-
 ram vrbi daturam: tum etiam trecentas indotatas puellas in urbem missuram, à Rege
 cum dotandas, tum strenuis exercitus viris collocandas. Præterea non ex Catalonia mo-
 do, & Aragonia, sed ex Aquitania etiā permultæ familiæ inchoatæ fuerunt ab iis, qui cū
 Archiepiscopo Narbonensi expugnationi interfuerunt: vt Narbonii, Carcaffonii, &
 Tolosæ. Nec defuerunt, qui nobilissimam Romanorum familiam, vnā cum cohorte

auxiliaria, ea ipsa in expugnatione, Valentiam inuexerunt, Vocati quidem Romani, ac-
 centu in vltima, sic Aquitanis pronunciantibus, atque tum copiis; prædiisque afflu-
 entes; tum factis præclari, in alias licet familias, seu cognationes translati eorum po-
 steri; tamen Romanorum cognomentum nunquam amisérunt: eoque cognomento se-
 se permistæ familiæ illustrarunt. Cuius rei causa, atque nobilitandæ vrbis gratia, eam di-
 latari valde, ac extra murum veterem Rex permultum extendi iussit. Iamque Roma-
 norum more, qui colonias deducebant, circumducto aratro, noua erigi mœnia fecit,
 atque vniuersam vrbem duodecim magnis portis patere voluit: fortassis, quæ illius
 erga diuina semper omnibus in rebus intenta mens erat, vt conspectam, descriptamque
 ab Ezechiele diuino vate ciuitatem Dei duodecim patentem portis adumbraret. 10
 Nam eius quidem instar Valentina, tres ad Orientem portas habet, tres ad Me-
 ridiem, totidemque ad occasum, ac tres demum ad Septentriones, cum quinque per-
 magnis pontibus, qua parte alluit eam Turia, in Suburbia, & vias publicas decur-
 rentibus. Sanè vt vniuersis totius orbis nationibus in ipsam, non modò pateret aditus,
 sed receptus etiam per hospitalis, ac quàm commodissimus: atque vt in communi quadâ
 patria, si modò frugi sint aduenæ & victus, & vitæ cum virtute cultus affatim inueni-
 rentur. Inde quippe peregrinorum matrem eam, ciuium autem nouercam vulgò appel-
 lare solent: quòd ii copiam, in qua nascuntur, despiciunt, facileque amittunt: illi verò
 ab inopia ad copiam translati pluris habent, ac ne deperdant, curiosius conseruant. No-
 uis igitur erectis mœnibus, munitissimoque cincta muro vrbs, continuò frequentibus 20
 domibus, Templis, cœnobiis, vicis, plateis, xenodochiis, xistis, gymnasiisque, & ali-
 is publicis molibus & operibus repleta, nihil demum in ea vacuum relictum fuit, nihil-
 que otiosum. ex quo muldò planè maior illa, quàm antea euasit. Posthæc Rex plebiscita, &
 municipales leges Valentinis dedit, vulgari, patrio scilicet Regis conscriptas sermone,
 vt populo melius innotescerent: vtque perspicuitate, à varia eas, confusa sæpe, inter-
 pretatione iuris, & captionibus assereret. Adeo quippe Rex, tum ex bellica experientia,
 tum ex Regni à puero gubernatione, excellenti ac confirmato iudicio erat; ac non
 literis (quamquam neque earum planè rudis erat) ad rei militaris scientiam; sed re-
 bus gestis, & victoriis eruditus euaserat, vt ea in ætate non minus bello gerendo, Ale-
 xandro, quam ferendis legibus, Lycurgo similis videretur. Sed grauis interim ab Arago- 30
 nensibus querela habita fuisse fertur; propterea quòd plebiscita Catalano, adeoq; Lemo-
 uicensi sermone, barbaro & obscuro, minusque noto Hispanis, quàm aut latino, aut sal-
 tim Aragonensi, qui clarior est illo, conscribi Rex iusserit: ex eo quòd plebiscita com-
 muni iuri, atque Romanis legibus tanto opere niterentur, vt ad planiorem ipsarum intelli-
 gentiam, necesse esset ea Romano, quo leges scriptæ sunt, aut Aragonensi tradi sermo-
 ne, qui cum reliquo Hispano non solùm communis est, verum inter cæteros totius
 Europæ, Romano longè propior, & affinior, fereque idem. His ergo, aliisque de cau-
 sis, quas mox subiiciemus, Aragonenses linguam suam euulgandis plebiscitis conue-
 nientiorem asserabant. Cum quibus consentire, qui tum aderant Castellani, ac reli-
 qui Hispani negotiatores, qui eiusdem linguæ societate Aragonensibus, cum coniun- 40
 cti erant; tum à Catalana & Lemoniensi plurimum abhorrebant. Cui conquestio-
 ni antequam à Rege satisfiat, minimè fore puto inopportunum, ad cohonestandam
 præsertim Aragonensium querelam, atque susceptam de vulgato eorum sermone
 commentationem explanandam, nonnulla de origine Hispanæ linguæ, quam vocant
 Romancium, percensere. Quoniam in primis pacto illa è Latio à Romanis deuocata, in
 omnibus ferè Hispaniæ vrbibus, præcipuè Oscæ, ad Aragonenses erudiendos colloca-
 ta fuerit, atque ab eisdem purius, incorruptiusque, quàm à cæteris Hispaniæ popu-
 lis hucusque retenta & conseruata. Id, quod in primis licet colligere ex tempore
 Q. Sertorii strenui Romanorum Ducis. Is namque Marii partes secutus, cogente Sylla,
 apud Hispanos exulabat; hosque quamuis barbaros, tamen arte condocerens, non 50
 solum armis, atque bellandi vsu Romanis ferè pares effecerat; verùm modum etiam, quo
 eos in officio contineret, ac dociliores, sibi que beneuolentiores redderet, inuenerat. Si-
 quidem nobilissimorum Hispaniæ adolescentulorum eruditionem meditatus, Scho-
 las Oscæ institui, in eamque vrbem conuocari permultos, atque à præceptoribus Latinas
 simul & Græcas litteras edoceri curauit, vt iis artibus, re quidem obsides haberet, spe-
 cie autem erudiret: donec ætate virili, eos sibi lingua & eruditione instructos, in partem
 administrationis & imperii reciperet, vt Plutarchus in eius vita Ducis refert. Verùm
 etsi Osca, de qua Plutarchus, reuera diuersa est ab Aragonensi Osca; quod illa Bætica sit,
 atque in extremis Turdetanorū finibus, apud quos Sertorius bella gessit (vulgo Huefcar)
 constituta

constituta; hæc verò inter ramenta Pyrinæorū posita: tamen à verustate, atque ab ipsa Aca-
 demix diuturnitate habet, vt hæc similiter tunc tēporis erecta ibi fuerit, atq; lectione
 perpetuata. Nihil enim prohibet, alios ante, vel post Sertoriū, Romanos Duces, vt Cato-
 nem, & duos Scipiones, tum & Pompeiū, maximè vero Augustū, qui in Hispania cetero-
 re diutius cum exercitu commorati fuerunt; ea ipsa de causa, similem Osæ Aragonensiū
 ludum aperuisse: propterea quod ad hunc condendum, nullum opportuniorem ea vrbe
 locum inuenerint: quod eadem, tum situ communito, & ad aspectum præclaro semper
 fuerit; tum etiam opibus, & agri fertilitate præstare; necnon maximè mediterranea ex-
 10^o isteret ad retinendos obsides; quin & ab exterorum quoque commercio separata, ne à
 continenti studio, & cultu linguæ, studiosi distraherentur: vt iis linguam edoctis, Roma-
 ni postea, non modo fidelioribus vterētur interpretibus, & exploratoribus ad exquiren-
 da Hispanorum consilia; ac toties tentatis eorum conspirationibus occurrendum; ve-
 rum etiam vt in ea proficientes, Magistratibus, aliisque militaribus muneribus præfice-
 rentur. Ex quo Hispani tam assiduo se, studio ad perdiscendam Romanam linguam ap-
 plicuere; vt à pueris ab scholis domum reuertentibus, parentes, fratres, ac etiam sorores,
 eius dictata sermonis auidissime exciperent: vsque adeo quidem, vt sint, qui perhibeant,
 neque alium tum ludum Hispanis pueris, neque aliam, proposito honorario, per-
 missam contentionem fuisse, quàm latinè loquendi, quàm etiam vicatim decla-
 mandi; seseque omnes in dicendo exercendi. Vnde non solum vtraque in Osca,
 20^o sed in plerisque aliis Hispaniæ oppidis, credi potest, eiusmodi Scholas institutas fuisse;
 vt in eis non modò verba, sed disciplinæ, ac res, quibus verba inhærent, traderentur.
 Neque enim aliter Hispani omnes Romanum sermonem sic prorsum imbibissent,
 coque tam familiari, ac quotidiano vsu fuissent, vt proprium, ac vernaculum, qui
 ab eo tempore obsoleuit, non solum antiquarint, sed Romanum quidem cum doctri-
 na coniunctum, in quotidianum vsu conuertebant; & quem sic mordicus retinuerint,
 vt neque noua Gothorum, neque barbara Maurorum, consecuta linguarum in Hispani-
 am inuentione, Romanam vnquam abiecerint: nisi quòd progressu temporis, Roma-
 norum ab Hispania discessu, deficientibus vocabulis, Bælici pleraque ex Arabica Gra-
 natenis vicina lingua nomina vsurpantes, cum latinis permiscuerint. At verò Arago-
 30^o nenses, vt aliarum rerum, sic & optimi sermonis omnino tenaces, purum, quem ex Os-
 censi præsertim schola sermonem hauserunt, longe fidelius, quam reliqui Hispani,
 conseruarunt. Non enim alias, quàm aut latinas, aut ab eis deriuatas voces ferè omnes,
 Græcas autem per plures, si harum etymon inquiras, vulgò resonare inuenias. Nam &
 epistolæ aliquod latina simul & Aragonensi conscriptas lingua, voce & sensu idem red-
 dentes, legimus; & Græca pariter, & Hispana vocabula obseruata in ea, plus octoginta,
 notauimus. Adde, quòd neque ex vicinia & commercio aliorum circumstantium, at-
 que barbarè loquentium Regnorum, quicquam peregrinum in quotidiano vsu sermo-
 nis Aragonenses contraxisse comperias: cum à meridie Valentinos Sarracenos Arabi-
 cè loquentes habuerint; ab ortu Catalanos Aquitana, seu lemouica verba vsurpantes
 40^o audierint: ab Aquilone tandem, Cantabricam, nempe Vizcainam, & Nattarrensem,
 vtramque barbaram & difficilem linguam, à primis Hispanis, vt plerique autumant, aut
 à Gothis relictam, vitarint: ac demum ab occasu, Castellanos commercio, & com-
 munitate linguæ adiuti propriam retinuerint. Tandem, quod fuit omnium præclaris-
 simum, vniuersos intra Regnum relictos Sarracenorum populos non paucos compule-
 runt, vt Arabica desuefacti lingua, Aragonensi pro vernacula vterentur, vt iam nulla
 in parte barbara dici possit Aragonensis lingua, quæ tum latinæ coniunctior est cæ-
 teris; tum inter tam barbaras integra ferè tot seculis, ac incorrupta permansit. Quæ
 planè de ipsius origine, cultu, & constantia linguæ, eatenus dicta fuere, vt ostendere-
 mus Aragonensium querimoniam de plebiscitis, minime intempestiuam fuisse: neque
 50^o ipsos indignos, quibus Rex morem hac in parte gessisset: cum & Valentini Regni ex-
 pugnatio ex antiqua diuisione Castellæ, & Aragoniæ Regum, ad Aragonenses
 spectaret; & ipsorum iustus exercitus ad expugnandum illud, suoque sudore, san-
 guine, & sumptibus acquirendum, Regi non defuerit: ideoque iustè promeruerint,
 vt suo, atque Aragonensis Regni nomine, & sermone, Valentinis leges & plebiscita
 traderentur. At verò Rex in proposito susceptoque consilio permanens, causam de-
 negandi postulata non modo iustam habuit: sed sapientem quoque excusationem.
 Cum imprimis ad expugnatorem spectet, populis leges pro arbitrio, propria, natiua-
 que conscriptas lingua ferre: ac modo populis planæ, & apertæ hæc fiant, nihil am-
 plius ornamenti querere. Planum enim, atque compertum plebi esse oportet, quod

ipsius est, aut admonendæ, aut castigandæ gratia latum. Quamobrem capta Valentia, atque vniuersis ab ea tum profligatis Mauris, tum Christianis vndique ad incolendum deductis, necesse fuit expugnatorem Regem in eam, tanquam desertam, vnâ cum nouis cultoribus, nouam quoque linguâ patriam, atque genuinâ potius, quàm alienam, inuhere: Vt scilicet, per eam tum gloriosius tanti expuglatoris memoria populis increbesceret; tum potiori cultorum parti eiusdem linguæ societate coniunctæ, satis, vt par erat, fieret. Duplo enim maior Catalanorum, & Aquitanorum pars exercitus, qui secuti bellum Valentiam incoluerunt, quàm Aragonensium fuit: neque consentaneum erat, Valentinos frequentissimo terræ, marisque commercio Catalanis, & Aquitanis coniunctos, sermone alio, quàm qui communis esset vtriusque vtri; neque alieno conscriptis legibus, quàm proprio, regi, ac iudicari. Quominus necesse erat plebiscita latino sermone, aut huic affini, idcirco tradere, quòd illa iuri communi niterentur, perque ipsum exponi, siue quod eodem socio, siue affessore, iudicia fieri pronuntiarie deberent. Id quippe longè fuit à Regis mente remotissimum, qui hac vna de causa, plebiscita communi, atque vsitate sermone edi voluit; vt varias, subtiles, atque spinosas sub alieno sermone sæpe ortas iuris interpretationes, cum earum interpretibus de medio tolleret: sed vbi accideret dubitatio iuris, quæ tardos semper facit doctores in iudicando, non ad ipsos, sed ad proborum hominum iudicium, qui nudam rei veritatem dignoscèrent, declarandam, remisit. Neque enim quicquam est imperitæ plebi gratius, quàm à iudicibus de media plebe sumptis, quasi sociis, iudicari. iis enim maximè credit; doctores suspectos, atque inuisos habet. Ne igitur à proposito dilabamur; talibus profecto legibus Iacobus Valentiam Rempub. fundauit, testimonio omnium, qui Respub. multas per orbem colustrarunt; vt nulla planè alia vbiuis terrarum. neque vtatur melioribus, neque fruatur sanctioribus: argumento est vrbs ipsa frequentissima, opulentissimaque ab eo tempore hucusque triplo ferè maior, quàm olim effecta. Vnde tot inter vrbes Valentias in Europa sitas, non iniuria, hæc fuit magna à Gallis appellata. Duodecim enim milibus domiciliorum constat, præter suburbana & hortensia, quæ numero urbana prope exæquant. Iam verò sancitis legibus, ad diuisionem prædiorum venire necesse fuit: huic quippe omnes vehementer inhiabant; maximè verò qui ante obsidionem & ingressum vrbs donationes sibi immodicas à Rege extorserant: quas quidem spe iam diu deuorauerant, ideoque importunitate vincebant. Quare vicorum, atque domorum diuisione per Aediles à Rege designatos facta, creati etiã fuere duumviri agris diuidendis Assalidius Gudalius Regius consiliarius, & Simon Perezus Tarassona, in Regno Aragonum supremus etiam consiliarius. ambo viri nobiles ac bello & pace præstantissimi, & qui non modò rerum experientia; sed legum quoque scientia aliis excellebant (vtraque enim re præstare tunc erat vel nobilissimis perhonorificum) scilicet vt ab iis facta agrorum mensura & modo, vnicuique quantum ex donatione contingeret, assignaretur. Sed de horum electione arbitratorum, ortum est inter proceres murmur, atque cum Rege nata expostulatio. Videri quippe dicebant, ne decere quidem eiusmodi homines alioqui probos, & literatos, ad tam graue, tantique ponderis conficiendum negotium, arbitros nominari: præstare namque alios ex primis Antistitibus, atque exercitus primoribus ei rei præficere. Quod tamen Regi displicuit; tamen sperans ipsosmet proceres, tanquam rudes, eiusque muneris ignaros, breui sententiam mutaturos, in scis Gudalio & Simone; statim quos vellent, se creaturum respondit. Fuere igitur oblatis Regi, ex Episcopis Berégarius Balazuelus, & Vitalis Canellanus Barcinonensis, & Oscensis, Antistites. Ex proceribus verò Petrus Fernandus Assagra Albarrazini dominus, & Simon Vrrea Magister equitum, ii etiam nobilissimi, atque rei militaris scientia clarissimi. De qua re conquerentibus apud Regem, Assalidio, & Simone; quòd exclusis se, ac contemptis, alios nominasset: bono eos animo Rex esse iussit: se enim pro certo habere, earum rerum implicatos in scitia proceres, non modò negotium abiecturos à se; sed ad ipsosmet illud magno cum honore relaturos: vt illud interim omittam, inquit, me scilicet, habere iam in animo quid sequar in eare, quod vos facientes, istiusmodi tot diuisionis difficultatibus quàm facillimè occurrere possitis. Itaque IIII. viris diuisioni operam nauantibus, cum tot sese difficultates offerrent, quas minimè explicare poterant, ac proinde diuisionem procrastinarent, siue differrent; magisque subinde esset contra eos, quàm contra priores commurmuratum: sponte, se ipsi magistratu abdicarunt, isque omnium consensu, ad Assalidium, & Simonem denuò delatus delatus est. Quos Rex ad se vocans, mentem suam eis ad omnem diuisionis

diuisionis difficultatem tollendam aperuit; duo potissimum consulens, ac etiam de-
 creto firmans. Vnum, vt quemadmodum apud Balearium maiorem in simili præ-
 diorum diuisione tacitè fuit actum, iugera agrorum, quæ antea singula duodenos semen-
 tis coros capiebant, in posterum lege sanciretur, vt ex senis constarent (iure quippe posse
 novos Regnorum debellatores, nouas quoque leges debellatis dare) Alterum vt dona-
 tiones agrorum antea factæ recenserentur, ipsæque pro vniuscuiusq; reposcentis sumptu,
 & tempore, quibus ab eodem nauata fuit opera militiæ, atq; armorû exercitationi, defi-
 nirentur. Fore etenim, vt compendium inde magnum ad diuidendû sequerentur. Quas
 iugerum diuisiones, atque donationum recensiones, ad vnguem obseruantibus II. vi-
 10 ris, agri non modò donationibus inuenti sunt pares; verùm superfuerunt quidem, ex-
 inque ccc. lxxx. viri militares, ex Aragonensi & Catalana nobilitate delecti, exceptis
 proceribus, prædiis in Valentino agro donati fuerunt. Nam proceribus vtriusque Regni,
 oppida, castella, & pagos, beneficiario iure, prout expugnata erant, à Rege concede-
 bantur. Quorum omnium familiarum, ex ea expeditione bellica, summa cum laude à po-
 pularibus distinctæ, hucusque floruerunt, earumque permultæ nunc clarent. Inde si-
 quidem ciuitas cærerarum Hispaniæ nobilissima dicta est, quod & Aragonio, & Cata-
 lano milite, sua ipsius manu & armis nobilitato, incoli cœpta fuit, adeoque ad posteros
 idem animi robur, bellicaque ingenerata virtus dimanauit, vt Valentino milite,
 Hispanorum nemo sit, neque ad aggrediendum animosior, neque ad quoduis
 20 committendum facinus promptior & paratior. Vtpotè quibus atauorum Saturnia
 Catalanorum melancholia, qua recoquitur ira, in Martiam, subitam ac exardentem
 bilem conuersa est. Quæ tamen ne rursum in pertinacem, ac obfirmatam eorundem in-
 viciscendo iracundiam abiret; sed post bellum rursum, pax fieret, iacobus singulare cer-
 tamen, atque monomachiam permisit; tum vt pari concertatione sedata bilis concor-
 diæ locum daret; tum vt honoris & victoriæ cupiditate, viribus atque animo augeren-
 tur certantes, ad patriæ hostes aggrediendos. Inde quippe est, vt nulla gens sit, quæ vel
 feruore sanguinis, vel ardore mentis ad gloriam, id genus certaminis minus deirectet;
 seu potius in illud feratur magis, quàm Valentina. Cuius profecto robustæ, tam-
 que valentis iuuentutis gratia, (quid enim prohibet Valentinos olim finitimis Sa-
 30 guntinis virtute ac robore pares fuisse?) minimè fabulosum putarim, quod antiquita-
 te authore, de Valentina hac vrbe vulgo fertur; fuisse quidem ipsam antiquitus Ro-
 mam dictam, *αὐτὸ τὸ ῥωμαῖον*, quod est robur: indeque à Romanis in Coloniam re-
 ductam, retenta significatione vocis, Valentiam nuncupatam, sicuti in commentari-
 is de Sale hæc, fusius annotauimus. Fuerunt igitur Valentinis suæ scriptæ leges, ac pro-
 pria indicta plebiscita. Sed hæc cum longè arctiora essent, atque seueriora Aragoniis, ab
 ipsismet colonis Aragonensibus, qui se ab eis eximi, atque Aragoniis summitti cupie-
 re; frustra impugnata fuere: respondentibus legumlatoribus, bicipiti fore monstro simi-
 le ciuitatem contrariis inter se legibus gubernari: cum in tanto hominum ex vniuer-
 40 so terrarum orbe in eam concursu, nisi vnus, atque peculiaribus ipsa legibus, sed per-
 missis gubernaretur; necesse esset discordiis, quæ maximè ex legum discrepantia ori-
 ri solent, eandem euerti. Quanquàm eorundem Aragonensium pertinacia, atque liber-
 tati proclamatione, factum est, vt Valentinis latæ fuerint leges mitiores, quàm pro-
 eorum ingeniiis, & offensa natura, nunc ferrentur. Ad eò enim illarum benignita-
 te, procedente tempore, creuit abusus; vt controuersis, deceptionibus, dilationibus,
 atque perpetuandis, nunquàm tamen finiendis, litibus; nullibi, quàm in ea fuerit
 amplior locus datus. Quòd si emendationem ista subirent, abususque tollerentur,
 profecto ciuitas, quæ tot alioqui, tantisque opibus, facultatibus, ac omnium rerum ex-
 cellentia præstat, toto terrarum orbe vnica, & perquam sancta esset. Quominus omit-
 50 tenda sunt, quæ in eius maxima laude poni solent, locique situm, temperiem & a-
 mœnitatem, cum tam vberè, variaque fertilitate agri, mirè commendant. Quæ sin-
 gula, vt mox subiiciemus, ab ipsismet primis expugnatoribus perspecta, beneque cogni-
 ta, in causa fuerunt, vt Valentinum solum, tanquam patrium, proprio posthabito, per-
 petuo sibi colendum susciperent. Nam Valentiam ingressi milites, non modo Arago-
 nenses & Catalani finitimi; sed remotissimi quique, tum Aquitani, tum etiam Roma-
 ni, qui, vt diximus, expugnationi interfuerunt, quasi fata quietas eis sedes Valen-
 tiæ ostendissent, domorum, prædiorumque diuisionem sibi quoque fieri, studio-
 sissime, importunissimeque petierunt. Nec mirum quidem. Viderunt enim vrbem (vt
 breui eius admiranda prædicemus) sub felici sitam sydere, ac quod ad salubritatè aeris,
 & terræ amœnitatem pertinet, in optimo atque herbescenti solo locatam, ab ortu

quidem mari apertam, ut illicò ab exoriente sole, crassi humidique vapores, quibus notu terra circumfunditur, antequam diluculo surgentes ciues inficiant, absumantur & euanescant: ab Aquilone verò, ad decimum propè lapidem, perpetuo septa monte, ut Borealis, siue Etesis purgato subinde flatibus, iisque herbarum florumque odoribus perfusis ipsa fruatur: Sunt enim Etesis venti tempestiui & salutare non modò hominibus, sed etiam pecudibus & stirpibus, quorum quoque flatibus nimii temperantur calores: quin & ab occasu imbriferis Castellæ ventis perflatur, eadem, ut commodiore calis irrigatione prædiorum fructus maturescant. Demum à meridie lenissimis Austri ventis æstus in ea temperatur. nam licet à temperie in calidum æstate semper declinet, veruntamen marinis auris omnibus diebus, dum sol ardentior esse solet, flantibus mitescit æstus. Quo fit ut concurrentibus in eam vndeunque mortalibus, nullus cuiquam sit vsquam Valentino aere benignior, aut salubrior. Insuper & aquæ non minus quidem in ea, quam vbiuis gentium, & salubres, & copiosæ fluunt. Quandoquidem Turia fluius magnus à quo ipsa alluitur, ab eius longinquo ortu rapidus, perque saxosa sese loca præcipitans, vsque adeò colliquatur; ut & purissimis, & medicorù attestacione, saluberrimis excellat aquis. Quamuis neque puteales præterquam insuetis, noxiæ quoquomodo fiunt: quibus ad omnes quidem vsus tantoperè abundat, ut triginta millia puteorum iugium in ea sint cum suburbanis; ac neque ii quidem à continenda terræ soliditate, atque salubritate vacant: quod à terremotibus, aliisque pestilentibus hiatibus, solum defendant, perque puteos sensim spirantes terræ exhalationes, lenius erumpant. Accedit illud, quòd ad salubritatem vrbs valde conducit, fitque puteorum beneficio, ut vrbiem Europæ lautissima sit, habeatque rarum illud ac propè singulare cloacarum opus, tam miræ arte constructum, ut ad cunctas domus cuiusque sordes eluendas, forasque sine fœtore expellendas, Romanorù cloacis longè præstet: tamen à Romanis, ut constans est fama, Gne. Scipione proconsule, exædificatæ, atque constructæ illæ fuerint. Est enim vrbs ita disposita, ut qua parte paulo accliuior est ad occasum, magnus in eam riuus influat è Turia deriuatus, à quo postea subitus in tres præcipuos alueos dispertitæ aquæ, ac per concaueratas, satisque amplas cloacas deductæ, non modo pluuias cum vicorum sordibus excipiunt (quòd Romanorum tantum est opus cloacarum) verum in se etiam domorum omnium, atque latrinarum feces quotidie per alueolos manu factos recipiunt, atque extra vrbem emittunt. Quippe vnaquæque domus sic est constituta, ut puteum & culinam habeat, è quibus emissæ, ac suffusæ aquæ in eum alueolum concurrunt, in quem confluant sordes, & feces domus; quæ humore molliente, per aquæ ductus in alueos maiusculos, qui sub terram per medios vicos dispositi sunt, excurrunt: iique singulæ domos prætereuntes, eodem adiuti humore, in magnos tres illos influunt, atque in hunc modum omnes feces vrbs extra deducunt. Quod si contingat, aut intra domum, aut in vicis obstrui alueolos: id quamprimùm dignosci potest, restagnatione; sed aperta ea parte alueoli, repurgari protinus. Nam elatæ inde sordes, neque intolerandæ sunt, neque aerem inficiunt: propterea quòd diutius retentæ non fuerunt: haud secusquam in humano corpore experiri est. Etenim in eo, ut summa ratio salutis ab excernente feces aluo, pauloque laxiore ventre, sumitur; mo rbi verò, à restricto nimis illo emanat: quid totius quoque vrbs corpus: nonne illuue & sentina retenta, perquam fiet morbosum? perinde ac rursum eiectis illis, salute quoque fruetur? ut potissima vrbis salubritatis ratio inde sumatur? Cæterum neque lacus ille magnus, Arabice Albufera, (paruum mare significat) qui ab vrbe ad tertium lapidem abest, obiciendus est, ac eo, quod ad meridiem expositus, stagnantibus ibi aquis, vrbem inficere existimandus. Nempe cum coniungatur illæ aquæ marinæ, quæ vna quidem palustres aquas à corruptione tuerur; lacumque tot è mari pisciculis replet, qui gustu subdulcis aquæ inescati, in eum intrant, ut ex quibus crescentibus neque ad mare regredi permittis, permagnus quæstus piscatoribus, atque vrbi copia obueniat; præter alias aquatiles aues, quæ aucupibus tantum voluptatis afferunt, ut ipse lacus in summis vrbs delitiis habeatur: quando sæpè in eo contingat, ut vno simul tempore nauigantes, dum alii piscantur; alii aues capiant, alii apros tranantes confectentur, & sese diuerso voluptatis genere oblectent: quemadmodum in eisdem de Sale, lib. 2. abunde descripsimus. Adhæc salubritate inuenta, vbertatem agri considerantibus alteram inuenire fuit Aegyptum; cuius, ut serenum semper cœlum est, solum verò natura pingue, adeoque ad omnem proferendum fructum, aptum, atque habile, ut inundante Nilo, incredibili varietate frugum ipsa exuberet: sic vrbs, cuius cœlum, ut plurimum apertum est, neque nimis eius ager infestatur imbribus; non præcellentes modo res, sed sexcenta prope genera fructuum proferre solet; idque opera Turia fecundi fluminis, quod

quod non inundatione; sed leni, artificiosaque riuorum deductione agros irrigans, non solum lætifieat; verum pingues reddit vsque adeo, vt omnes, quos fert orbis fructus, confitus Valentinus emitat. Agricolæ enim labore, atque industria fit, vt nunquam otiosus ille sit neque fructu careat: vtque vnus idem, terque quaterque varios intra annû fructus ferat. Cuius etiam non modo consitiones, variæque agricultorum insitiones mire delectant: sed hortorû diuersæ & artificiosæ constructiones vehementer alliciunt. Ad de commodissimam Regni positionem, & figuram ita dispositam, vt ea ferè trianguli formam efficiat. cuius summum angulum suo quasi gremio Aragonia excipiat: duobusque latera hinc Castella, illinc claudat Catalonia; mare autem subtendat basim, quæ duplo maior est diametro, qui à summo angulo in mediam basim vbi locatur vrbs, incidit. Quantum enim vrbs secundum mare Aquilonem versus à Catalonia distat; tantundem rursus, versus meridiem, pone mare à Castella differt; maiorique ex parte Regnum cû mari committitur, fitque propterea illud locupletius; quod maiorum illi causa bonorum sit mare, quàm vicina Regna. Idque non ob assiduum tantummodò, ac locupletissimum piscatum, cuius ope vniuersa ora, & Regnum non minus illo, quàm carnibus sustentatur; sed ob quæstuosissimum navigationis vsus, quo fit, vt cùm variæ merces vndique in Regnum inuehantur; tum quæ Regni sunt, magno etiam cum compendio; & quæstu exportentur. Nec vero, propterea quòd vrbs portum non habeat, sed aperto, minusque tuto nauibus mari obiiciatur, quòdque coniuncta ei non sit, immo duobus disiuncta miliaribus, quicquam de summa eius laude detrahitur. Hæc enim duplici de causa vrbi fiunt longè commodiora. Nam quid obsecro, boni, tanquam studii, doctrinæque pabulû colligi, excerptiue potest ex præsentis, continuoque aperti maris, quòd ferè nunquã tranquillatur, obtutu & contemplatione? cùm semper ad illius motum, aut vacillèt oculi, aut nutet animus, neque hunc quicquam perattente meditari sinat? sed ingenium potius pene videatur obtundi? An vllum est genus hominum piscatoribus à mari oculos nusquam deicientibus obtusius? Insuper ad patriæ securitatem, quid, quàm longè à mari esse tutius? Hac enim de causa Liuius vrbs Romæ distantiam à mari, duodecim vsque miliaribus, in magna quasi ponit ipsius vtilitate. Nam dubium non est, vrbs oram portu carentem, tutiorem esse, minusque infestari solitam repentino magnarum classium impetu & incursionibus; ex eo quòd tam infido ibi mari vix sese vnquam clas-
 30 sis committat. Quapropter vt Regno subinde vtile est non multis portubus patere mari: ita paucos illud, eosque præmunitos habere, vti habet, longè præstat. Præterea habet quoque Regnum suos peculiare fructuum redditus in magna copia, quibus non solum, se, ac vrbes, sed transmarinos etiam populos sustentet: vt cuius oppida & loca quædam sint, quæ frumento abundant: alia quæ vino, tum alia Sacharo: quin & oriza non pauca; spartho pleraque serico bombicino omnia circumfluant. At verò quidam inscite, vt puto, vrbanos insimulant, asserentes, eos de copia, & vbertate rerum falso gloriari; cum ea frumenti, atque carniū saltem veruecinarum inopia laborent; vt quotannis ad se illa aliunde importare necesse habeant: propterea quòd Regnum neque sibi, ne-
 40 que vrbi alterutra re sufficiat. Sed errant toto cœlo, qui de his ita iudicant, vt putent Regnum minime posse suis sufficere. Nam tolle exterorum, aut commeantium, aut in vrbe & Regno degentium, plus quadraginta milium hominum multitudinem, quos alit Regnum: tolle immensam, vt diximus, aliorum fructuum varietatem, quibus occupantur agri; hosque frumento, atque passionibus relinque: demum incredibilem vrbs frequentiam; vagosque & egenos expelle, atque relicto ab vrbani abdomine, Læconica eos vti frugalitate compelle: haud dubium, quin horrea, & macella etiam ad vilitatem vsque abundant. Verum si miserum quidẽ fuit Midam Regem, multo alioqui abundantem auro, tamen esculentorum inopia & fame premi: nonne longe esset miserius, Valentinum Regnum, vni duntaxat pecuariæ atque frumentariæ rei ex-
 50 colendum dari: aliorum verò fructuum affluentia copia, grataque varietate priuari; Licet enim magnus in Repub. nodus sit inopia rei frumentariæ; tanta tamen in eo dissoluendo, patrum atque Senatus cura inest, tam ingens sollicitudo, ac tanta diligentia, vt caritati annonæ in tempore vndecunque mirabiliter occurratur. argumento est, quòd in summis, atque tristissimis famis temporibus, esurientibus cæteris Hispaniæ Regnis, Valentinum abundasse compertum fuit: præterquam quòd à vicinis Castellæ Regnis tam vsitata est, ac quotidiana frumenti inuectio, vt ea perinde ac propria Regni messis habenda sit, & tanquam seges nunquam defutura Valentiniæ affluentia ad numeranda. Id ipsum in pecuaria re quoque seruatur: cum in ipsis Aragoniæ, & Castellæ Regni tanta sit pecorum procreatio & fœcunditas; vt quia redundant, necesse



fit ea, compendii ac quæstus gratia, continuè in Valentinum macellum transmittere. Quapropter Valentini, tum frumentariæ, pecuariæque inopia liberati; tum reliquis cumulati rebus; ut in tanta vr̄bis amœnitate hilarem, ac periucundam vitam agant, utque festiui, Iouiales, ac effusi sint, est necesse. Sed vitiosa rursus æmulatione illis obtrectare solent exteri, atque eos leuitatis arguere; propterea quod vsque adeo præsentium rerum capiantur iucunditate, ut ipsos neque præteritarum recordatio vlla premat, neque futurarum cura & anxietas sollicitet: & qui neque vicinorum Regnorum constantiam & frugalitatem imitari velint, sed ab illis diuerso vsu viæ discrepent. Vnde non paruum profectò admirationem mouent hæc tria, Aragoniæ, Cataloniæ & Valentiniæ vicina Regna, quòd tam dissimilibus inter se naturis sint, tamque diuersa sequentibus, ut illa quidem moribus, perinde ut temporibus, distinguantur. Tria enim tempora inter se partiantur, Aragoniæ namque Regno, eiusque indigenis, quòd de maiorum suorum factis semper gloriantur, præque illis præsentia despiciant; atque ideo latas præscas leges, & plebiscita perquam constanter defendant, tempus obtigit præteritum. Cataloniæ autem, aut propter sterilitatem soli pluribus inculti locis, aut quia natura frugales sunt Catalani, adeoque de futuris solliciti ut præsentibus vix frui videantur; futuri data est fors temporis. At verò Valentini, quibus ex vbertate, & redundantia ferè præsentia sunt omnia, atque suæ potius, quam maiorum virtuti connituntur, nec sibi quicquam in posterum defuturum putant, ac neque præteriti memores sunt, neque futurum timent, præsentibus uti, fruique solent, præsens tempus peculiare sibi ducunt. indeque ceteris largiores existunt: quandoquidem, ut vera prædicem, in Christi pauperes, ad eiusque extollendam religionem, & diuinum amplificandum cultum, in quo Christianos fere alios superant, benefici, ac perquam prolixi fiunt: vereque hilares datores sunt, ac lætantur cum benefecerint. Hinc est, ut quemadmodum tempora; sic & bona, quæ ex utili, honesto, & delectabili constant, hæc ipsa Regna inter se partiantur, ut enim, iisdem ipsis de causis temporibus accommodatis, honestum Aragoniis; utile verò Catalanis obtigit: sic quoque Valentinis cessit delectabile, quod etiam cum vtriusque potest quam facillè congruere: non enim ab humano conuictu abhorret, Salomone teste, bene viuere, & lætari. At verò si eximia demum, suauiaque ingenia ciuium disquiramus, hæc quidem exteri, etsi singularia, excellentiaque esse fatentur, quia tamen volubilia sunt, & arguta nimis, quandam animi mobilitatem & inconstantiam præ se ferre existimant, quæ ipsos ciues in crebras tanquam tempestatum, sic dictorū, atque factorū commutationes temerè detrudunt: ideoque hoc ipsum ingenii acumen, quod eos in lubrico, parumque fido statâ rerum cum versari cogit; tum sepe quidem in Reipub. perniciem detorqueri solet, vehementer reprehendunt. Iccirco haud ineptè quidam, Valentinorum ingenium contulit cum Argento viuo (Mercurium vocant, quasi quod volubilitate sua contrectantes eludat) quo sanè Physici non modò ad reliqua coagmentanda, & concinnanda metalla mirè vtuntur; verum etiam affirmant, illud idem, purum purè argentum esse, si modò consisteret: namque id, ut consequerentur Chymici, diu multumque laborarunt. Sed hæc illi similitudine profectò laudare potius id genus ingenii omni ex parte, quam ex vlla mihi videntur vituperare; quòd instar scilicet, argenti viui illud tum velox, ac promptum sit; tum ad omnes etiam apprehendendas & concinnandas artes aptissimum. Ex quo, ut propria est argento viuo volubilitas, ac neque iccirco ipsum innatam veri argenti naturam amittit; ita sanè, quoniam tarditati ingeniorum semper fuit prælata celeritas, hæc Valentinos mira ingenii bonitate commendat: propterea quòd sub ea celeritate, immensum ab eis ratiocinationis, atque indagationis iter confici, ac percurri demonstrat. Quod si verum est etiam, talia ingenia præcipientes, atque periculosas deliberationes elicere, ac varios, lubricos, minusque sibi constantes deliberantes efficere: Sed ut Chymicis suus utcunque argenti viui sistendi modus inuentus est; sic Valentinis, sua quoque ratio, & ars non defuit, ad ceteros ipsorum animi motus, argutamque ingenii mobilitatem cohibendam; eamque ad honestas, æquabiles, ac singulari constantia præditas deliberationes traducendam. Nam dum patres ab indulgenti matrum educatione abstractos puerulos, pia, Christianaque disciplina instituendos curant: dum literis & humanitate imbutos ad ciuiles mores, vitæque elegantioris cultum traducunt; facillè consequuntur, ut in illis adolescens iam ratio, & rerum vsus, contrahere, sedareque nimios ingenii imperus doceat: præsertim cum aëtuosa admodum, atque negotiosa ciuitas, eisdem ad aliquid agendum, & otia fugiendum semper impellat. Adde seueras leges, rigidaque lata in effusos & vagos plebiscita: subde multorum grauissimorum ciuium probatissimum vitæ, morumque ad imitandum

exemplum: denique tam insitam vrbi religionem, quæ maximè omnium ad pietatem, socialque virtutes vnumquemque hortatur. Quibus planè artibus, haud est difficile eiusmodi ingeniorum volubilitatem, animique mobilitatem, quas sequi solent inconstantia & temeritas, ad meliorem vitæ frugem, grauitatem, & perseuerantiam redigere. Facilius enim est, hæc ipsa, tanquam blanda & suauia ingenia, quàm obtusa & tarda, ad optimam Reipub. administrationem traducere. Qua in re Valentinus ciues, qui Rempub. gubernant summopere proficere, ac præstare videmus. Nam mirum quidem, quantacum constantia & frugalitate, tum gratia, & commoditate populi, se in eius administratione gerant. Neque enim tam esse possent, vt sunt, iucunda omnia in ciuitate, nisi rerum affluentia, qui fructus est optimæ gubernationis, abundaret. Sic ergo Iacobus, tum Aragonensis constantiæ, tum Catalanæ frugalitatis: tum iucundæ demum Valentiniæ liberalitatis consors ac particeps, & constantissimi, & frugalissimi, & liberalissimi, qualis erga Valentinus fuit, nomen est assecutus.

BERNARDINI GOMESII MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE

VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XIII.

Gloriosum Iacobi sine direptione vrbis ingressum; ædiumque, ac prædiorum diuisionem; nec non legum atque scitorum sanctionem, cum solerti ciuitatis, eiusque morum descriptione, duobus superioribus libris enarrauimus: ac quoniam duarum Regni partiû, quæ Illegaones, atq; Aedetanos continent, expugnatio antea explanata fuit: superest vt de tertia, quæ Contestanorû est, quâto ipsa, quâque difficili acquisita bello fuerit, dicamus. Est enim ea regio ultra Sueronè posita ab ortu, mari, à meridie, Murciensi Regno, ab occasu Castella, atq; à septentrionibus tandè, vrbe, cæteroque Valentino Regno conclusa: ferax admodû, atque bellicosa gente defensa, quin & multis frequens populis pernobilibus: munitissimisque, quorû pleriq; vi & armis, nonnulli patientia & labore, quidâ industria & arte; multi demû, sola ipsius fama & opinione victoris Regis, in potestatem redacti fuere. Omnium igitur primum, Setabis oppidum præstantissimum, totius regionis caput, quod vnus diei itinere ab vrbe distat, atque ipsum secuta permulta ultra Sueronè oppida, legatos ad Regem oratum misere; vt se, aut stipendiarios, ac tributarios haberet; aut inducias, quoad vellet, cum ipsis faceret. Vtrunque Rex fecit: tamen cum iis, qui citra Sueronem erant, id ipsum licèt obnixè petierint, nequaquam fieri permisit: sapienter quidem ille reliquam Regni expugnationem instituens. vtpotè quam, non vniuersam simul neque à remotioribus; sed sigillatim, atque à propinquiorebus incipere destinauit. Nam inducias vltra Sueronem faciens, citra verò bellum indicens aditum sibi ad vtrosque feliciorè aperiebat; propterea quòd in citeriores hostes, qui vrbi coniunctiores erant, facile esset, iisdem ipsis vrbis præsidis, atque cum paucis irrumpere, & quæ semel acquisita essent, paruo negotio retinere, ac defendere, potius quam relictum à tergo hostem timere, indeque regredi, quàm progredi magis esset necesse. Quod plane callidi, ac sapientis Imperatoris fuit, vltiores hostes, pactis induciis, quasi vinculis, ne citerioribus auxilio esse possent, astrictos tenere: atque in hunc modum, immoto ferè altero ab vrbe pede, tutò cum citimis pugnare. Ipsos igitur trecentos octuaginta equites, quibus Rex prædia diuiserat, eaque lege & onere conrulerat, vt in singulos quatuor menses, centum ex eis in præsidium vrbis, ac Regni essent, denuò promissi, ac fidei datæ admonens, in vrbe, aliisque propinquis locis, & arcibus apud Almenaram, Saguntum, Enesam, Graum maritimum, Ciliam, Liriam, atque Chiuam cum prædiariis collocavit. Quorum præfectos esse voluit Nasturtium Belmontium Templariorum Promagistrum, Berengarium Entensam, Guillermmu Aguilonem, & Simonem Petrum Tarassonam, proceres nobilissimos, reique militaris peritissimos. Quibus sua quoque in statione collocatis, atque tum vrbis, Regni quoque

defensione, tum pactioum, ac induciarum fide, & conseruatione commendatis neque interim eisdem quicquam innouare iussis, ipse Monpellerium profectus est; tam vt pecuniam reparandis tot belli sumptibus curaret, ac breui ad redintegrandum illud reuertetur; quam vt turbatas eius res vrbs componeret. Acceperat enim litteras, quibus docebatur populum esse in partes diuisum, hasque adeo in se inuicem male affectas, vt ni venire maturaret, futura illico esset eius Reipub. ruina, indeque in ipsum conspiratio merito timeri posset. Quamobrem Rex protinus cum Petro Fernando Affagra, & Assalidio Gudalio, aliisque triginta equitibus triremem conscendens eò se contulit, breuique secundo vento, in portum vrbi proximum apulit; è quo deductus est in Castrum Latefium, vbi ab urbanis, qui eò confluerant, magno cum applausu fuit exceptus. Quamquam in ipso quidem ingressu Castrum, quidam vrbs primates inique ferentes, quod Rex minime se illis medium præbuisset, præsertim Petrus Bonifacius Urbanorum nobilissimus, qui factionis Barcenfis caput erat; ad Affagram, & Gudalium, quos sibi Rex iunxerat, accedens, fastidiose petiit ab eis, vt sibi, alterique socio, latere Regis cederent, more patrio, id ad se spectare contendens. Repugnantibus illis, Rex Bonifacio morem geri iussit. Viderat enim illum cum permultis suæ factionis commurmurari, ac neque iniquum perere. At vbi palatium ingressus Rex fuit, continuo Bonifacius apud eum conquestus est de magistratibus, Regisque ministris, Narbanum innuens, qui Regis vicarius erat; propterea quod cum eius sectatore populo odio nobilitatem prosequeretur, Regiamque subinde potentiam, & quasi lacertos belli nobiles, labefactaret. Quare se esse cum suis præsto Regi, modò pro bono Reipub. & auctoritate nobilitatis, tam impotentem hominis, atque plebis insolentiam retunderet. Cui Rex, gratam habere eius, atque nobilitatis promissionem, & propensum erga se animum, breuique curaturum omnia, respondit. Sed abeunte Bonifacio, accessit Narbanus, Regique simulata Bonifacii promissa, tacitasque nobilium sociorum coniurationes in Regem, atque populi oppressiones patefecit. Iamque, vt fidem faceret eorum, armatos populares turmatim, seu per centurias ad Regem noctu venire fecit; qui de Bonifacio, Gerardo Barcenfis (is erat factionis etiam caput) Bernardo Reguardana, & Raimundo Besseda, ciuitatis primoribus conquerentes, grauia eis crimina, & inter ea, maiestatis obiecerunt: ad ipsosque puniendos, se ad futuros Regi cum integra armorum legione promiserunt, modo eiusmodi Monpelleriensis Reipub. perduelles de medio tollerent. Quibus populi clamoribus, atque delationibus compulsus Rex, Bonifacium, & alios a præcone vocari iussit; non comparentes, quoniam culpæ fortassis sibi conscii vrbe excesserant, tanquam perduelles maiestatis damnari, eorumque bona publicari, ac demos dirui, complanarique fecit. Quo peracto, imperata paulo ante ciuibus pecunia, libenter numerata fuit, atque accessione proscriptorum auctum ærarium, ditissimi enim erant. Dum hæc fiunt, nunciatum est Regi, Prouincialem, & Tolosanum Comites, aliosque vniuersæ Aquitanix Regulos & Barones venire ipsius visendi gratia. Quos vt magnificè ac splendidè exciperet, è Latefio vrbem ingressus est. Verum postero die, nempe quarto nonas Iunii, anni M. cc. xxxix. vt in Commentariis Regiis describitur, secunda pomeridiana hora, ingens ad duodecimum vsque gradum fuit Solis defectio, quam Græci vocant eclipsim; indeque tanta secuta obscuratio, quanta alias nunquam visa, comparentibus in cælo stellis, perinde ac si media nox esset. Id ipsum attestatur Bernardus Guidonus Episcopus Lodonensis in sua Historia addens, in festo diui Iacobi Apostoli, octauo Calendas Iulii eiusdem anni, media luce, atque sereno cælo, similiter defecisse solem, non tamen quot antea gradibus, obscuratum fuisse. Quæ duæ defectiones, num sinistri aliquid portenderint, quod postea sequutum fuerit, scripsit, quod sciam, nemo: nisi, quod Principes illi Regis hospites in magno timore fuerint; autumantes, similes defectiones, Principum, atque magnorum virorum interitu prædicere. Quamquam equidem (vt paululum oratione digrediamur, ac ne opinione vulgi in errorem rapiamur) eiusmodi Solis, atque Lunæ defectiones, non tam futuros Regum obitus, sinistrosue, atque inopinatos rerum euentus prædicere, quam efficere, ac eorum causa esse solent. Nam vt Sol, vi, radiisque suis in hæc inferiora influens, non modò propagationis rerum; sed earum etiam fomenti ac conseruationis summa est causa: ita oppositu quidem Lunæ, sua quasi impeditus facultate & impressione, subiectas res deserens, occasione est, vt ipsæ sui quasi maturato occasu, deficiant. Ideoque tam Luna Soli obiecta, quam Lunæ terra, illam obscurans, multarum mundi defectioum, atque animantium occasuum, non tam prædictiones, quam

nes, quàm causæ fiunt. Ex quo ad alia Phænomena, eiusmodi defectionum prædictiones, seu futurarum rerum præsentiones, non causæ, sunt referendæ. Quarum præcipuæ, magnisq; peculiare insunt Cometis, crassa calidaque ab exhalatione actis, ac in altum sublatis. Hi namque, haud dubiè, futura ostendunt, atque multarum sæpe calamitatum prænuntii, seu potius muta quædam diuini numinis missa de cælo prodigia, & quasi oracula existunt. vt quibus Reges, ac Principes, maximorum independentium ipsis, populisque suis periculorum admonerentur. De quibus sanè Cometarum prædictionibus olim dubitanti mihi, easque in meras fabulas, & conficta somnia referenti, occurrit Cometa vnus hoc tempore, qui ex tot consentaneis eius figuræ, ac situi, rerum euentis, magnam profecto prædictionis suæ fidem omnibus, ac mihi fecit. Ac quoniam euanescente illo, multa iam calamitosissima Regum, exercituumque excidia, & interitus vno die euenere: haud puto me præter rem facturum; si tantummodo, Reges admonendi gratia, Cometam hunc cum suo ostento, quasi somnium cum interpretatione, huic Regiæ historiæ quam breuissimè attexuero. Vtpote cum illius iam ortum, situm, figuram, & causas, variasque motiones, Astronomis, qui de eo abunde scripserunt, disputandas relinquam; quoniam ad lamentabilem tot Regum interitum subiiciendum, nostra festinat oratio. Siquidem apparuit temporibus nostris, quarto abhinc anno, qui fuit M. D. LXXVII. Septimo Idus Nouembris, stella quædam crinita in Occidentali parte, non supero in cælo, sed summa, vt videbatur, in regione aeris constituta. Tametsi ex eo, quod non ab Europea gente solum; sed ab Occidentalibus Indis, eodem ipso tempore, loco, positione & figura, fuit etiam conspecta: creditur ea cælo citima fuisse. Cuius situs, Ortum inter, & Septentriones, sub Sagittario indeque oriens, radios, siue crines suos fumoso quodam, atque cineritio micantes candore, Africam versus extendebat: ac vt ex eius lineamentis, & figura deprehendi poterat, sua quasi aduncitate buccinam: capillamento verò, flagellum adumbrabat. Quæ duo spectra, siue figuræ sub Sagittario ortæ, Astronomorum obseruatione, bellorum, atque inclytarum cædium successus, toti manifestandos orbi, solent portendere. Postquam igitur stella, variante cauda, tribus prope mensibus in eodem cæli situ & positione permanens, ac mala, quæ obuentura erant, diutius duratura præsignificauit, elapsis illis ipsis, protinus euanescere cœpit, nec amplius visa fuit. Quæ autem illam sequuta portenta fuerint; quodque ab ea quidem clarissimè extiterint prænunciata, breui quadam historiæ narratione exponitur. In Africa, apud Mauritaniam, & Numidarum Regiones, duo potentissima Fecensium, & Maurusiorum coniuncta Regna continentur, quæ paucis ante annis Habdalla Rex possidebat. Is quatuor habuit filios, Habdallam, Habdalmelicum, aliàs Maluchum, Muleahametum, & Muleamumum. Mortuo Habdalla patre, regnauit Habdalla filius fratrum natu maximus, qui filium habuit Muleamahemetum, cognomento Nigrum, quoniam eum ex Regina, vt ferunt, Aetiopissa susceperat. Verùm Maluchus, vt primum fratris Regi filius Niger adoleuit, veritus vtriusque insidias, ad Selymum Imperatorem Turcarum abiit, sub eoque aliquot annis militauit, ac in magna eius gratia fuit. Nam ex eo quod Habdalla Rex Selymo subdi, eiusque partes sequi noluerat, Maluchus illius nutu, & ope, veniens Algerium, Regis filiam, sola Maurusiorum spe Regni dotatam, vxorem accepit: indeque secretò Habdallæ Regi fratri insidias posuit, qui tandem in Mahometana Aedicula, dum impias suæ sectæ cerimonias agit, discipulo, vt vocant, sclopeto interemptus fuit. Atqui Maurusii atrocitate rei commoti contra Maluchum, Regnum Nigro Habdallæ filio detulerunt. vnde Maluchus iure ad se Regnum pertinere contendens, socii Regis, atque Selymi copiis apud Algerium inuentis adiutus, cum potentissimo exercitu Maurusium venit, vbi commisso prælio, superatoque Nigri exercitu, Maluchus ipsum Regno expulit, atque in montes, vt vocant, Claros, in extrema Regni parte sitos, compulit: sicque libere Regno potitus fuit. Interim Niger, dum legatos in varias Africæ partes mittit, auxilium à paternis amicis implorans, ipse in Hispaniam venit, ad Philippum II. Hispaniarum: & Sebastianum IX. Lusitanorum, Reges, vt etiam auxilio sibi essent deprecaturus. Sed Philippus iustis de hausis iuuare renuit: Sebastianus verò, pro bono & conseruatione ciuitatum, quas maritima in ora Africæ Maurusii vicinas ac confines obtinebat; non modò cum classe, & exercitu iuuaturum: sed cum esset iuuenis magnanimus, strenuus, gloriæque percupidus, se quoque cum suis adfuturum promisit: neque de suo itionis proposito à Philippo auunculo, quamuis enixè conanti, deduci po-

tuit. Vndè contigit, vt quo temporis articulo, Sebastianus eo ire in animum induxit, Cometa apparuerit: isque tandiu omnibus emicuerit, quandiu (vt curiose obseruatum fuit) Sebastianus mente tenuit, atque animo versauit profectioem. Nam vt primum preparari ea, atque omni re, milite & armamentis classis instrui, ac exornari cœpit, Cometa euanuit: significans se, ostento suo: non modo futura omnibus prædixisse; sed Regi etiam tempus ad deliberandum dedisse, quasque edixisse vt ab incepto desisteret. Neque enim credi par est, Astronomos, siue Magos, vt dicunt, Regis, in tam manifesto cœlesti signo, quod in Africam, quo erat eundum, caudam tendebat, tuspiter connixisse, neque præmonuisse Regem, aut contempsisse prodigium. Quinimodò verum est, per id tempus, fuisse editum ¹⁰ prognosticon, quod etiam perlegimus, à peritissimo Astronomo, aperte asserenti, quas Cometa calamitates prænuñciabat, in Portugalliam, & Africam intendere; autemque vtramque prouinciam his verbis admonuisse. *Caveat sibi Portugallia: caueat Africa.* Itaque nihil proficiente Cometa, Sebastianus Italo simul & Germano milite comparato, totaque nobilitate Lusitana sequente, cum classe florentissima profectus, in Africam peruenit, atque portum Alarachium, non longè à Gadibus, ad Oceanum tenuit: vbi exposito in terram exercitu, protinus venit ei obuiam Rex Niger, qui Sebastianum cum vniuersis copiis, inter duos annes, loco tutissimo ad sese defendendum, non longè ab hostibus, collocauit: impenseque rogauit, ne se loco, quantumuis ab hoste læcessitus, dimoueret, neue flumen traiceret, quoad ipse suo cum exercitu ²⁰ veniret. Verùm abeunte Nigro, Sebastianus nullam pugnandi interponendam moram ratus, præmissis aliquot velitibus, qui omnem circumcirca Regionem explorarent, neque comparere quenquam referentibus; hostem quoquo uersum quærere decreuit. At verò Maluchus sagax, & astutus, innumerabilibus equitum copiis congregatis, quibus præerat Mulehametus frater, eas interim à conspectu Sebastiani, Punico cum eo dolo vsurus, abduxerat; vt ipsum è tam opportuno defensionis, atque natura munito loco eliceret. Et quamuis idem gravissimo tunc, mortiferoque conflictaretur morbo, voluit tamen prælio interesse; seque inter arma lætica circumuehi iussit, quò suis vicumque præsentia vires adderet, eosque à transfugio, quod timebat, contineret. At Sebastianus pugnandi cupidus, atque suis copiis ³⁰ tantummodò nulli communicata gloria, vincendi hostem desiderio flagrans, flumen, non expectato Nigro traiecit: vixque illud mediæ ferè pars exercitus tranarat: cum subito hostilis acies equitum plus quinquaginta millium, se in Sebastianum immisit, atque cruentissima commissa pugna, eundem strenuè sese licet defendentem superauit. Quo miserabiliter interempto, eius quoque exercitus casus, atque omnino captus fuit. Hac ipsa hora Maluchus è lætica exiliens, admissis equo, arreptam hastam, quanta vi potuit, acutissimo clamore edito, in hostes iaculatus fuit; statimque in læticam reuersus, superante mórbo expirauit. Sub hæc, eodem quoque tempore, vix dum finito prælio, adueniens cum exercitu Niger, inueniensque tum Sebastianum flumen transgressum, & interemptum; tum eius exercitum fusum ac profligatum: atque conuersos hostes in se vnum irruere; trans flumen, in locum vbi Sebastianum locauerat, ire properauit. Verùm in ipso traiectu fluminis, cum sitiens equus ⁴⁰ cursum ad bibendum siteret; atque adductis à Nigro habenis; acriusque calcaribus adhibitis, sese derepente erigeret; sessorem resupinum in profundum iecit: qui pressus armorum pondere, neque enatare valens, miserè suffocatus fuit. Sicque vno die, vnoque fere loco, & prælio, tres potentissimi Reges, prænuñciante Cometa, & cecidere simul, & vario licet genere mortis, tamen extincti fuere. Demum, diuino sic ferente nutu, qui non malorum prænuñcius, vt Cometa, sed bonorum omnium auctor est, ac distributor; quo disponente, vniuersa Regna & Imperia orbis, & dantur, & adimuntur; & prout vult, atque expedit, ab aliis in alios transferuntur: factum fuit, vt Mulehameto fraterni exercitus ductori, proque fratre strenue, fortissimeque pugnanti, fraternum ex victoria imperium obtigerit. Philippo verò, cum Sebastiano optime consulenti, tum de Christiana Repub. benemerenti, hæreditario etiam iure, Lusitanæ Regnum cum Orientali eius ditone cesserit: sicque in eius possessionem felici Albani, præstantissimi, totque victoriis, trophæis, atque triumphis illustrati Ducis consilio ductu & industria venerit. Et quid obsecro euenire potuit felicius? quid beatius, aut gloriosius? quàm Philippo 2. Rege, ac Gregorio XIII. Pont. Max. quod fuerat à Gothicis vsque temporibus desideratū nostris obtigisse? Nempe huius tanti Regni accessione, vniuersam Hispaniam, non modo in vnam ⁵⁰ domina-

dominationem coaluisse; sed adiectione Regnorum, quæ in continenti, & Insulis Europe tenet, vna cum Occidentali & Orientali nouum orbem constituentibus Imperiis, in maiorem, quam fuit vnquam Monarchiam euasisse? Sed quid tandem diuinius; quam huic tantæ molei rerum, & immenso Imperio, perinde vt indomito, ac intractato equo, Philippum Regem sapientissimum, & Iacobum filium Principem, dominos ac demitōres obrigisse? Quamquam, vt cum Cometa concludamus, qui mala, quæ prædicebat, maiora indies obuentura esse significabat: superioribus immaniora adhuc monstrata successere. Nam per id tempus, Ferdinandus Hispaniarum Princeps Philippi F. fratrum

10 Caroli Quinti Imperatoris filius Philippi frater, tantis rebus gestis, qui bello contra Belitria Regina, ingressus est Lusitaniam, in grauissimum & periculosissimum morbum incidit; cuius tanta vis fuit, vt prorsus de ipsius vita & salute fuerit desperatum: sed diuina bonitatis infinitate miserante, auersus est furor, ne alienissimo Reipub. tempore, Rex optimus & maximus, è vita cederet; neve tantus ipsius gloriæ cursus immatura morte intereiperetur: cum satis quidem ei acerbissimæ mortis loco fuerit, Annam coniugem charissimam, fœminam lætissimam, & prudentissimã, eodem tum morbo correptã, antequam ille conualesceret, interiisse. Atq; ita constat sanguinarium (vt sic dicam) Cometæ legatur, præfensionem suam nobilitasse. Vt igitur eo, vnde diuertimus, ad ipsos scilicet

20 Iacobi hospites; duabus Solis defectioibus conterritos redeamus; fuere hi quidem à Rege honorificentissimè excepti, longeque lautius, atq; opulentiùs tractati. Quibus, id vnum ab eo efflagitantibus, Rex gestis a se res in expugnatione Regnorum, ac etiam agrorum diuisione, modestissime, atque ordine enarravit: indeque multis eos muneribus cumulatos dimisit. Iamque ciuitatis, ac totius Principatus rebus compositis, nauem longam octoginta remorum, quam paulo ante ciuitas construxerat, Busam vocatam, conscendit, atque in Catalonia nauigans, cum Portum Veneris tenuisset, inde terra Gerundam venit. Cæterum vt primum Rex Valentia profectus Mompellerium petierat, Guillelmus Aguilo, vnus ex ducibus, qui in præsidio vrbs, atque Regni, relictæ fuerant, simul cum equitibus & Almugauare, ac bona peditum manu, sociis in statione &

30 præsidio vrbs manentibus, eruptione in Sarracenos fecit. nō modo in eos, qui nondum expugnati fuerant; sed etiã quibuscum induciæ pactæ, atque ex pacto Rege tributarii erant. Quos ille adortus ex improviso, magnas ex ipsis prædas retulit; obseditque oppidum Rebolledum; quod vi captum, postea dono Regis Petri Simoni Carrocio filio illius præfecti maris, de quo egimus, cessit, vna cum oppido Fontis Carrocii, ab eodem forte condito, aut denominato: quin etiam aliorum quoque oppidorum agros vastauit Aguilo, aliorumque domos, & armenta depeculatus est. Qua fama prædæ, permulti alii, ex præfidiariis, dimissa vrbe, se Aguiloni adiunxerunt, simulque exercitus & præda augeri cepit. Cumque in montanis locis supra Setabim versarentur, in magna præcipue conualle Albaidensi, quæ omnium Regni cultissima est, atque olei præsertim feracissima, populisque perquam multis frequens & habitata, prædas agere tentarunt. Sed ne liberè in eam excurrerent, cum impedirentur Castello quodam, Chio nuncupato, quod in faucibus conuallis situm erat, multoque præsidio munitum, ad illud oppugnandum accesserunt. Vt potè quo capto, magnum facebatur negotium, non toti conualli modò, sed etiam Setabitanis, ad mutuum hinc inde transitum præcludendum. Quod autumnantes Chionenses, ignibus per Castella accensis, signo dato, totius conuallis Sarracenos commouerunt, qui sese congregantes, Chionenses ab obsidione liberare, atq; Castellum nouo præsidio munire statuerunt. Erat autè illud medium, ac proximum duob. vetustissimis populis, Lucento, & Pineto; in quorum priori, Christiani sarcinas & impedimenta reposuerant. Vnde Chionenses existimantes auxilia iam iam ex conualle sibi affutura, vt initium victoriæ à se facerent, è Castello in Christianos irruerunt: à quibus tamen victi, fugatique fuerunt. Quare nostri Castellum occupare volentes sequenti die, viderunt Sarracenorum plus viginti millia petere Chium obsessioe liberandum, ac castra non longè posuisse, quoad confluentes ab vniuersa conualle populos reciperent: adeoq; maturare aduentum, vt facile esset eis breui intrare Chium. Quocirca Christiani in montis verticè, vbi nunc insigne cœnobium fratrum ordinis Dominicanorum exædificatum est, Lucento & Chio proximū, se receperunt. At verò Sarraceni qui subsidio venerant Chionensibus, intellecta eorum fuga, deserto Castello vniuersam conuallem circumsseptam montibus occupantes, portusq; illius, ne quâ Christiani

elaberentur, præfidiis firmantes, aciem contra Lucentum direxerunt. Christiani verò qui se in tanto esse discrimine viderunt, consilio habito, minime se in eo loco, quamuis inaccessis, atque naturâ munito continere; quin potius obuiam Sarracenis exire, atque antequam illorum copiæ augerentur, imperum in eos facere decreuerunt. Igitur, vt ex Beuterio, aliisque scriptoribus, non tamen ex Regiis Commentariis, colligere est, reliqui quinq; Duces, qui ad Aguilonem ex variis Regni locis confluerunt, Berengarius Entenza, Fernandus Sanctius Aierbes, Petrus Simon Carocius, Petrus & Raimundus Luna Aragonenses, se se cum exercitu ad pugnam præpararunt. Quorum primus Berengarius, qui prælio, & victoriæ Enesianæ, sub Guillermo cognato militans interfuerat, Sarracenorum ignauiam, atque inertiam in præliando compertas habens; & quia bellicosus erat, sociis, ac exercitui non nihil subimentibus, Bono, inquit, animo vos esse iubeo ad dimicandum commilitones, quandoquidem exploratû habetis, multo maiores, quàm hæ sunt, Sarracenorum copias à minori Christianorum exercitu, sæpè quidem cæsas, & fugatas fuisse. Idque maximè paulo ante, apud Enesæ arcem, ducibus Guillermo cognato meo, & Aguilone, quem nunc magno vestro commodo, ac certa cum spe victoriæ, ducem & antesignanum habetis: modò quibus se illi præliaturi, patronis Christo, ac virgini matri, toto pectore commendarunt; vos nunc similiter, vestrosque animos vehementi studio commendetis. Est enim ea turba ex tumultuario, imbellique milite collecta; quæque nullo seruato ordine venit ad vos, qui vestra industria, & summa bellandi arte, cum paucis maximos eiusmodi canû exercitus sæpè fugastis, vicistisq; Ex quo hunc eodè implorato numine, ne dubitate, profligabitis. Hæc cum dixisset Berengarius; & Aguilonius grauiissimis quoque verbis comprobasset, constanti, ac confirmato ad oppetendam mortem animo omnes esse cœperunt. Itaque summo mane dum sacrum fieri, sibi que Christi corpus communicari expectant sex illi duces, & totidem hostias sacerdos consecratas habet, ac communicare parat; tam ingens clamor è castris exortus est, Sarracenis in nostros ex improviso irruentibus; vt intermisso sacro, necesse fuerit duces arma arripere, atque pro se, arisque pugnare. Vnde in hostes magno sese impetu illis immittentibus, atque suos milites ad pugnam animose adhortantibus, commisso prælio, vsque ad vesperum fortissimè vtrinque dimicatum est, diutiusque anceps pugna fuit. Dum interim sacerdos, qui hostias consecrarat, vehementer de illis sollicitus, diuino instinctu concitatus, eas intra pannos lineos (sacros corporales vocant) distinctas inuoluens, sub lapide reposuit: ipseque genibus flexis, ac sublatis in cælum manibus, flens & orans substitit; quoad fugatis Sarracenis, duces in eum locum regressi sunt, acturi Christo gratias pro tam insigni parta victoria, atque sacratas hostias adoraturi. Cumque sacerdos sublato lapide, ac euolutis pannis illas inquirat, sanguine resperfas, & ipsis pannis affixas, & hæretes reperit. Cui pro tanto rei miraculo, obortis lachrymis, ac in sacramenti laudem voce magna erumpenti, accurrere duces, conspectoque diuino in terris prodigio, singulares Christo gratias cum vniuerso accurrenti exercitu egerunt. Ac protinus de transportandis sacris illis linteis, atque in tuto & venerabili loco reponendis cogitauerunt. Itaque eodem sacerdote duce, panni ad Darocam insigne Aragoniæ oppidum deducti fuerunt, & in maiori Templo repositi: vbi magna non modò populi, sed totius etiam Christiani orbis veneratione coluntur. Sicuti latius peculiari historia, quæ de re tam valdè miranda composita est, ibidem continetur. Igitur exercitus ad prædam conuersus amplissima inde spolia retulit, atque illico Chium, diruto muro, igni succendit, ne Sarracenis denuò præsidio esse posset. Interea Regi Valentiam ab Aquitania reuerso, à tributariis, siue stipendiariis sarracenis magnæ habitæ sunt quærimonix de Aguilonis, & sociorum direptionibus, agrorumque vastationibus: quodque sarracenos ille denuò commouerit, & ad conspirandum irritauerit: iccirco vt de illatis iniuriis satisfaceret, petierunt. Sed cum reliqui, qui cum Aguilone deliquerant, partim in Aragoniam, aut Cataloniam abiissent: partim sese excusassent, quòd gratia defendèdi exercitus, quem Aguilo ducebat, ad eum venissent; in eundem culpa omnis collata fuit, isque regia accepta fide, comparuit, atque oppidorum Algerressi, & Rascaix, quibus à Rege paulo ante donatus fuerat, redditus Sarracenis tribui iussit, quoad vastationes agrorum, & illata damna, quæ passus est, Sarracenis compensarentur. Sed cum Aguilo ea iam creditoribus dedisset, quòd magno esset alieno obstrictus ære, præcepit ei Rex, vt omnes, quos duxerat ex præda captiuos, manubias, & spolia, quæ domi haberet, dominis restitueret. Qua prompta Regis iudicatione, Sarraceni tributarii pacati fuerunt: maximè verò, quòd sibi persuaferunt, Rege præsentè, non amplius se molestia fore afficiendos. Posthæc Rex, cui nullum erat otium, nouam expeditionem in Sarracenos, quibus cum ad tempus fuerat pactus inducias, quòd elapsè iam

iam essent, vltra Sacronem statuit suscipere, cum equitibus leuis armaturæ centum, at-
 que octingentis peditibus; relictis totidem, qui postea sequerentur. Iamque vrbe exiens
 ad Albalatum pagum inter Cullarim & Algeziram venit: atque in Bairenam vallem
 contra Gandianos signa dirigens, in latissimam planitiem cœpit excurrere, mare in-
 ter & perpetuum montem interpositam, ac ob stagnantes ibi aquas incultam. Qui mons
 tum Bairena à læua, & Corberana à dextra arcibus; tum duabus conuallibus in eandem
 planitiem decurrentibus terminatur. Quarum quidem conuallium citerior altissimis
 circumclusa montibus, Sarracenis Alfandecha, hoc est, profunda, aut deserta, nostris
 verò Valdignâ nuncupatur. Cuius longitudo quatuor milliariibus, latitudo vix vno
 10 protenditur. Sed hæc tunc à Rege, quoniam à paucis culta habitataque erat, prætermis-
 sa fuit, quæ tamen nunc est omnium cultissima, & fructuosissima, ac satis digna, vt eius
 nunc situm & feracitatem breuiter describamus. Est enim ea à capite, altissimis ab oc-
 casu protecta montibus, ad quorum radices, quinque paululum inter se discrimina-
 ti fontes scaturiunt, vnde flumen oritur, quo tota conuallis irrigatur: quæ quidem fru-
 ctus non modò yberes, ac varios, sed omnium suauissimos, ac delicatissimos profert.
 Tota enim ea saccharea circumfluit messe, atque vbi in apertam planitiem decur-
 rit, earundem defluxu aquarum, alterius præcellentis messis, orizæ videlicet (frumen-
 topar est hoc alimentum) extat feracissima. Ex quo propter vtriusque messis, eius-
 20 que perboni agri culturam, non paucis frequens est pagis, atque oppidulis, in ex-
 trema eius, atque inferiore parte sitis. Qua causa Iacobus I. Regis nepos, ac Re-
 gni successor, admirabilem conuallis positionem, & fertilitatem, atque loci calique na-
 turam contemplatus; superiore parte, qua à populorum frequentia remotior esset, si-
 tum commodiorem ibi fore ratus, amplissimum, sumptuosissimumque cœnobium cum
 ornâtissimo fano exædificauit, ac sub ordine Cisterciensium monachorum, Christo, ac
 Virgini matri dedicauit: quod etiam tota conualle, cum prædiis, & oppidulis tam de-
 center ornauit, excoluitque, vt annuus inde census ad decem & octo millia; ex iisque
 cœnobio & monachis, ad septem millium aureorum summam ascendant. At verò
 conuallis vltior Bairena iam dicta, vbi mons desinit, priore multò est amœnior; &
 quia varietate, atque multitudine frugum, fructuumque curiosius, frequentiusque con-
 30 seritur, longè etiam fructuosior. Nam fluuius eam interluens, totam ad mare vsque læ-
 ua, dextraque irrigat; ac neq; iisdem tantummodo sacchareis messibus, quibus mirè ex-
 cellit, ipsaque potissimum bonitate, ac excellentia sacchari, toti Europæ præstat: verum
 frumento, vino, oleo, spartho, atque moris ad sericum bombycinum conficiendum
 mirè affluit. Sunt enim in ea conualle duo florentissima oppida, alterum Bairenæ arcei
 proximum, Gandiam id vocant, munitissimum, ornâtissimumque, atque saccharei mer-
 cimonii causa frequentissimum; totiusque Gandiani Ducatus caput, perillustri Borgia-
 rum familiæ subiectum: Alterum Oliua nuncupatum, in extrema conualle situm ad me-
 ridiem; quod etiam arce & muro inexpugnabili protectum, caput est Oliuani Comita-
 tus: ac non amplius quam tribus milliariibus à Gandia distat. Qui tamen breuissimus
 terræ tractus, forma quadrata, ab ortu quidem mari, à meridie Oliua, ab occasu monti-
 40 bus, à septentrione Gandia finitus, totusq; saccharea ferè segete cõstitus, tam est miræ fe-
 racitatis, vt vix sit credibile, quod alioqui curiosè inquirentibus nobis fuit perquam cõ-
 pertum, annuam scilicet frugum, fructuumque inde perceptorum æstimationem, ducẽ-
 torum quadraginta millium aureorum summam efficere. Cùm igitur Rex Corberæ flu-
 uium, vbi è superiore conualle in mare influit, traiecisset, misit nuncios in castella, &
 arces Bairenæ, Villalongæ, Borronis, Vileliæ, & Palmæ, eiusdem prope conuallis, quæ
 in excelsis, atque præruptis rupibus constructæ, a que muni æ erant, vt se se dederunt,
 alioqui cultissimos se eorum agros depopularum, & fame ipsos oppressurum in-
 terminatus. Dum responsio spectatur, Zaenes olim Valentia Rex è Dianio propin-
 quo oppido, cum paucis ad Regem venit, à quo fuit quidem acceptus beneuole. Ad-
 50 uentus causa fuerat, vt à Rege peteret Balearium minorem sibi, suisque: se enim in
 compensationem daturum ei arcem Alicantinam, ad Alonem portum: esse nan-
 que sibi integrum illam tradere, si tamen besantiũn quinque millia Rex adderet, vt
 permutationem exæquaret. fuitque mirandum, non plura petiisse, adeo Sarracenorum
 iniueneratus mos est, impudenter, ac vel iniquum petere. Sed Zaenis postulatis annuere
 Rex distulit; se excusans pactioibus, quas in diuisione prouinciarum, Regnorumq; Hi-
 spaniæ olim Petrus pater cum Alfonso Castellæ Rege fecerant: ideoque Alicantina ciui-
 tas, eiusque territorium, cum ad Castellanorum Regnum spectaret, sibi non licere fal-
 cem, quod aiunt, in alienam messem immittere. Quo responso Zaenes Regiam ad-

miratus constantiam & integritatem, eique beneuolentior effectus, Dianium reuerfus est. At vero ex castellis, ad quæ Rex nuncios, vt sese dederent, miserat, primus Bairenz arcis præfectus respondit; se, modo agri minimè vastarentur, ad hanc pactionem venturum; vt, si intra menses septem nullum alicundè adesset ei subsidium, Regi arcem traderet; atque interim obsidem daret turrin Albaranam, quæ ab arcis muro parum abest; interq; illam & arcem per ampla est fossa. Quæ pactio iure quoque iurando ab ipso præfecto, vna cum aliis viginti primoribus oppidi confirmata fuit, ac protinus turris tradita, & in potestate Peregrini Atrosilli relicta: quam ille statim aggere circummuniuit, ipse etiam Sarracenis operi manum admouentibus. Interim Rex venit Cullarim, quam paulo ante Templariorum promagister, Rege in Aquitania agente, eidem acquiserat. Qua causa Rex Sucronem oppidum insigne Cullari propinquum, ob signato diplomate, illius societati adiecit: quod postea abolito Templariorum ordine, Montefano sancti Georgii fuit traditum. Regi igitur intranti Cullarim Legati oppidulorum Bairenz conuallis venire cum mandatis acturi de deditioe; quos Rex, vt alios stipendiarios effectos, recepit; ac deinde septem mensium termino, quo frustra subsidium fuit expectatum, elapso, in eam contendit, traditamq; accepit. Quo in loco, reconciliationes etiam Petri Fernandi Assagra, Petri Cornelli, Arrali Lunæ, Garcia Romæui, & Simenii Vrræz, procerum Aragonensium, qui à Rege descuerant, cum ipso factæ sunt, ac mutuo promissæ amoris & beneuolentiæ pactiones. Dum hæc apud Bairenam fiunt, Ferdinandus Regis patruus, & nonnulli proceres, ac præfecti ordinis Calatrauæ, cum magna militum manu, Raimundum Vicecomitem Cardonensem imitari cupientes, Vilienam profecti sunt, eamque obsidentes, tentata oppugnatione, ab oppidanis viriliter repulsi fuerunt: atque ex eo magis recedere coacti, quòd Vilienses noctu ex oppido eruptione facta, structas machinas succenderunt igni, earumque custodes non paucos occiderunt. Sed recurrentes præfectus Alcanitii, & sui ordinis equites, & Almugauares, atq; oppidum nouis constructis machinis oppugnantes, coegerunt oppidanos, legatos ad Regem mittere, orantes, vt sese in potestatem reciperet; ad quos Rex, vt Præfecto, & aliis sui ordinis se dederent, respondit, clementia & benignitate eum ipsis viros illos promittens. Quo tempore Rex, vrgentibus Cataloniæ negotiis, in eam ire coactus, Rodericum Licianam Valentie, atque toti Regno præfecit; rebusque in Catalonia compositis, in Aragoniam venit; vbi matrimonia duarum ex Iolante filiarum conclusit, maior enim nupsit Alfonso Castellæ Regi, qui nuncupatus est sapiens, eo quòd multiplici doctrina instructus esset, præcipuè Astronomia (huius enim scientiæ tabulas ille longè vtilissimas composuit, à quo dictæ sunt Alfonso; ac leges etiam, scitaque Castellanorum, in quadripartitum opus rededit.) Huic igitur promisit Iacobus, daturum se omnem opem ad Murciense Regnum debellandum, quam postea præstitit. Altera verò Constantia Emanueli Alfonso fratri germano locata est. Iam verò absente Rege, Petrus Alcanus consobrinus Licianæ præfecti, cum bona præsidiariorum manu ex vrbe Setabim profectus est, excursions in eius agrum facturus. Sed dum Setabitanos adoriri parat, in eorum insidias incidit, captusque ab eis in custodiam est datus. Per id quoque temporis Berengarius Entensa, qui ob excursions vna cum Aguilone in Sarracenos tributarios factas, à gratia Regis fuerat dilapsus, se cum suis Setabim receperat, atque Setabitanorum ope eruptiones in oppida stipendiariorum faciebat, eorum agros depopulando, maximè verò in tuguria Turulensium, qui quotannis pecuaria sua in hyberna ad Regnum agebāt, idque adeo superba, ac potenti manu, vt neque à præfecto vrbs, neque ab Hospitalium promagistro, neque ab vniuerso vrbs præsidio obsisti ei posset. Qua causa Rex cū xxv. equitibus leuis armaturæ Cæsar Augusta in Regnum conuolauit, veniensque Alturam oppidulum Segorbio confine, pactione traditum cepit. Cuius aduentum vt primum rescieuit Berengarius ab excursionibus destitit, atque in Regis gratiam redire nitebatur, ad eumque data fide venit: à quo licet benigne receptus, tamen duriusculè reprehensus fuit, quòd tantopere de ipsius amore ad sese reconciliandum dubitauerit; promisitque Berengarius, se nunquam non fidelissimè Regi ad futurum: ac neque Chiuiam oppidum, cum eius arce munitissimum, atque limpidissimo fonte inclytum, quod paulo ante Rex ei dono dederat, ad illudque tunc vna accesserant, ab eius obsequio & imperio vnquam recessurum. Quo etiam conuenere Petrus Albalatius Antistes Tarraconensis, & Rodericus Licianæ præfectus, à quibus Valentiam deductus est, atque in itinere rogatus, vt Petrum Alcanum à Setabitanis captum eriperet: quod facturum promisit. Itaque Valentiam ingrediens cum magna sacri cætus pompa, ac Senatus populiq; lætitia & occurratione exceptus fuit: breuique conscribi exercitum, ac Setabitanis indici bellum curauit. Itaque Valentia profectus, in eo itinere Barra-

quam oppidum cum maiori parte exercitus venit, reliquam ibi præstolaturus. Fama igitur indicti Serabitanis belli, Iacobo Duce, ad eos peruenerat, timorque cunctos inuaserat, Regis bellicosissimi impetum perhorrescentes. Quorum præfectus videns maximum sibi periculum imminere, antequam Rex obsidione oppidanos terreret, Legatum misit, qui Regi obiceret pactas inducias, & foedera cum Serabitanis ab eo icta, nequam à serupta fuisse; sed ab Alcano & suis, qui spretis induciis, Serabitanorum agros hostiliter depopulati fuerant, indeque in seruitutem perquam multos ex eis abduxerāt; se tantum vim vi repulisse. Cui respondit Rex, peræquum esse, ut à suis illata damna Serabitanis compensarentur: idque se protinus curaturum promisit: modò interim Alcalanum, & eius socios ad se remitteret, sicque Legatos dimisit. Post hæc Rex, studio videndi oppidum florentissimum, quod Contestanorum, ut diximus, caput erat; iunctis triginta equitibus, eidem appropinquauit: ac ut liberius illud contempleretur, in collem excelsum, cuidam propinquum Castello conscendit: indeque oculis collustrato situ oppidi, cum eius territorio, frequentibus suburbanis ornato, quæ coniuncta, tot erant, ut alterum æquale ei fere oppidum constituerent; vehementer est ea admiratus. Tametsi admirationem admodum augebat peruaria, atque exuberans agri fertilitas: quæ duorum fluuiorum confluentia, & deriuatione, atque irrigatione, alta, propagataque, tanta erat, ut reliquum totius Regni agrum, haud dubiè videretur antecedere. Adde sumptuosissimos à fonte aquæ ductus, præcellas, mireque structas domos, quæ facillè earc positiones, quæ in excelsis, ac præruptis rupibus collocatæ, totque communitæ turribus, perpulchrum simul & munitissimum sui spectaculum præbebant; cum per amplis demum earum atris, ad præsidia, machinas, & alia quæuis armamenta bellica ad defensionem collocanda. Ut nihil planè defecisse videretur, quod ad maximam oppidi, atque arcium munitionem, & ornamentum pertineret. Qua causa deliberauit Rex minimè inde abcedere, donec oppidum, aut vi, aut pactione in suam potestatem veniret. Ac positis castris in ea parte agri & hortorum, qui sunt propinquiore arcis, lustrari etiam iussit colles è regione sitos, ut oportunitate inuenta ad oppugnandum machinis summas arces, castra eò transferret. Verum à lustrantibus relatum est, rupes illas exercitui, & machinis tum inaccessas esse, tum aquæ penuria incommodas, præterquam quòd media pars exercitus, necessum esset, ut in planitie consisteret, ad tutandos lixas, & calones, alioque commearum & cibaria in castra deferentes, ne à Sarracenis interciperentur; facileque tum esset illis, exercitum fame plusquam ferro opprimere. Vnde Rege per se collustrante omnia, inuentus est locus commodior ad oppugnandum, ad radices cuiusdam montis, prope suburbanum Sallentii, ubi erat aquarum copia proximo ex Annensi fonte, riuo deducto, ibique castra poni, fossaque & vallo, vndique obduci, atque milite muniri iussit. Quibus dispositis, depopulari agros, frumentarias rumpi molas, atque olearia trapeta euerti, aliaque damna, quanta ab infestissimo hoste timeri possunt, Serabitanis inferri præcepit: alia quoque parte exercitus in vniuersum territorium excurrente, atque ingentes prædas in castra agente. Porro Rege castra lustrante, quidam ex antesignanis exercitus cum altero contendens milite, Regisque præsentiam minimè reueritus, in eius oculos audacter illum atque grauitè vulnerauit; seque protinus recepit in tabernaculum Garcia Romæui, vnius ex primis Aragoniæ proceribus, qui cum centum equitibus Regi in eo bello inseruiebat. Sed in percussorè Rex irruit, ipsumque è tabernaculo vi extrahens, custodiæ tradidit, ut digna postea delicti pœna plecteretur. Vnde grauitè offensus Romæus, perinde, ac fuisset inde ille in sui contemptum extractus, Garcia Veram Aragonensem equitem ad Regem misit, qui suo nomine diceret; se non ideo venisse cum sua manu equitum auxilio ad bellum, ut ignominiam præmi loco, ab illo referret. Nam si antiquo ex priuilegio nemo, quantumuis facinorosus, non tamen maiestatis reus, è domo, non procerum modò, sed quorumuis equitum, aut nobilium, in quam se reciperet, ut Asylū, educi poterat; minus quoque è sua, qui ex nobilissimo procerum numero erat, ac neque Regi inutilis, aut infensus. Cui Rex, grauius esse respondit, in bello, quam pace delinquere; eoque ipso necessarium, delinquentem atrocius puniri. Quanquam non è domo Romæui facinorosus, sed à Regia extractus fuit: quandoquidem militaria castra, non plures, neque diuersorum, sed vnam tantum perpetuam Imperatoris domum efficiant; cui ut militant omnes, ita & pareant oportet. Quid, quòd neque è propria ille Romæui domo educus dici potest; quando barbaricū illud tabernaculum, quo confugerat audax ille, ac temerarius percussor, non Romæui, sed Regis proprium erat, Romæuo tunc accommodatum. Demum in delicto, cum

Rege præfente, tum eo spreto, perpetrato, nequaquã esse conuiçdum dixit. Iccirco rogare ipsum, ne quam apud se, ob præstitã in bello operam, gratiam commeruisset, tam læui de causa corrumpere vellet. Quinimo veniret ad se, plura coram, quã per nuncios, confecturus. Verùm Romæuus inani inductus persuasione, tantum abest vt regis dictis acquieuerit; vt etiam peiora machinari cœperit. Nam fuit Rex illicò à Setabitanis certior factus, Romæuum tentasse vna cum suis ad illos transfugere. Quod parui duxisse vius Rex fuit, parem, inquiens, rationem illius habiturum, secum, aut cum hoste permanentis. Sed tempore factum est, vt Romæuus in tantam Regis gratiam redierit, vt eius filius Terefiam Regis neptem, ac Petri Principis filiam, quamuis non iusta vxore natam, in matrimonium duxerit. Cæterum in obsidione Rex persistens, Serabitanos compulit, vt nouis secum pactiõibus agerent, tria promittentes; primum, se liberè tradituros ei Castulonem ipsorum propinquum oppidum: alterum sese iureiurando obstricturos, nulli alteri, præterquam Regi, Setabim dedituros; tertium, Alcalanum, & alios Christianos captos liberos ad Regem remissuros. Hæ igitur fuere pactiões, quas in prima obsidione Rex cum Serabitanis fecit, iisq; contentus tum fuit, ne vi, & armis tentata oppidi egregiè muniti obuallatique oppugnatione, detrimenti multum oppugnatores acciperent; nève direptione rursus tam præclarum vastaretur oppidum, quod ille alterum Regni oculus appellabat. Itaque Castulone accepto, præfectoque & primoribus iuramento adactis, ac etiam Alcalano, & aliis in libertatè assertis, Rex illicò, dimisso exercitu, atque in præfidia distributo, Valentiam venit, de rebus Aquitanix sollicitus, num fortè Bonifacii, aliorumque eius factionis exulum, quorum bona publicata fuerunt, molitionibus, denuò Mompelleriensis Respub. perturbaretur: statuitque se eò conferre: relictis in vrbe, ac Regni præfidio, iisdem primis equitibus, quibus prædia diuiderat, eisque præfecit Simonem Perezium Tarosonam, quem tum in amplissimum procerum ordinem cooptauit, atque Baroniam Arenosiam, quæ vltra Exericanum agrum in montanis locis Aragonix confinibus continetur, ipsi, suisque in perpetuum concessit: à qua idem ipse, atq; successores Arenosii nuncupati fuerunt: ac non ad præfidia modò, sed ad omnia, tam vrbe, quã totius Regni negotia transigenda, illum Vicarium constituit. Ipse verò in Cataloniam venit, cuius Prouinciæ negotiis breui confectis, inde citatis equis in Aquitaniam transit: vbi intelligens vrbanas res bene se habere, mire delectatus fuit, ac subinde gloriatus, quòd patriam saltim semel pacatam inuenerit; eaque, se, tum verè potitum asseruit. Itaque ingressus vrbem, ab effuso populo magna fuit cum lætitia exceptus. Ad quem protinus conuenerunt Prouincialis, & Tolosanus Comites, precantes, vt sententiæ de diuortio Tolosani & vxoris Sanctix, Regis amitæ, vna cum arbitris Raimundo Gaucelino domino Lunelii, & Albesa Barone nobilissimo, subscriberet: cui Rex, tametsi iniquè, & iniustæ, tamen importunissima illorum deprecatione compulsus; vel potius, quòd alioqui de amitæ vita pertimesceret, inuitus subscripsit, ipsisque dimissis, Aragoniam repetiit.

BERNARDINI GOMESII
MIEDIS, ARCHIDIACONI SAGVNTINI, DE
VITA ET REBUS GESTIS IACOBI PRIMI REGIS

Aragonum, cognomento expugnatoris.

LIBER XIV.



ETATEM mediam Iacobus ingressus erat annos iam natus triginta quinque; quo tempore post tot debellata regna, tantaque apud eos, qui sub ipso militauerant, munera, atq; beneficia collocata; ita se totum ad Rempub. & amplificandum Imperium contulerat; vt domesticas & familiares res, tot indies enascentibus domi hæredibus, quam minimè curaret. Susceperat enim ex Leonora vxore prima Alfonso filium vnicum; ac licet diuortium cum illa fecerat; causis tamen adnumeratis, non modo legitimum Regnorum successorum sibi fore declarauerat; sed eodem hæreditario iure Alfonso iam omnia retere incipiebat. Quamobrem Iolans secunda vxor, ex qua Rex filios mares, ac feminas iam tum quinque susceperat, de ipsorum successione, & hæreditate sollicita;

ac non